

NİZAMİ GƏNCƏVİ

İSKƏNDƏRNAMƏ

Şərəfnamə

“LİDER NƏŞRİYYAT”

BAKİ-2004

*Bu əsər “Nizami Gəncəvi. İskəndərnamə” (Bakı, Yazıçı, 1982)
kitabı əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərcümə edəni:	Abdulla Şaiq
İzahların müəllifi:	Əkrəm Cəfər
Ön sözün müəllifi:	Qəzənfər Əliyev
Elmi redaktor:	Xəlil Yusifli

894.361'1 - dc 21

AZE

Nizami Gəncəvi. İskəndərnamə. Şərəfnamə. Bakı, “Lider nəşriyyat”,
2004, 432 səh.

Nizami Gəncəvi yaradıcılığının ən yüksək zirvəsi və Şərq poeziyasının ən parlaq incisi sayılan “İskəndərnamə” “Xəmsə”nin beşinci kitabıdır. Dahi şair yaradıcılığının əzəmətli yekunu olan bu son əsərində ömrü boyu arzuladığı, həyatda görmək istədiyi ideal cəmiyyəti təsvir etmişdir.

“Şərəfnamə”də İskəndərin elm və siyasət aləmindəki böyük nailiyyətləri göstərilir, onun tərbiyəsindən, təhsilindən, hökmdarlığından, yürüşlərindən və ümumiyyətlə, onun böyük şan-şövkətə çatmasından bəhs olunur.

ISBN 9952-417-03-7

© “LİDER NƏŞRİYYAT”, 2004.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

QƏHRƏMANLIQ DASTANI

Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin bütün dünyada şöhrət tapmış ölməz “Xəmsə”si, “İskəndərnamə” poeması ilə bitir. Bu son əsərində böyük söz ustasının məfkurəsi, bədii qayəsi, şair təxəyyülü özünün ən yüksək zirvəsinə çatmışdır.

Nizami bu əsəri yazmağa başlayarkən altmış yaşını ötmüş, sözün ən geniş mənasında, hərtərəfli və dərin həyat təcrübəsi əldə etmişdi. Şair keçdiyi yaradıcılıq yoluna nəzər salaraq hiss edirdi ki, “İskəndərnamə” onun əvvəlki əsərlərində söylədiyi fikirlərin, əks etdirdiyi ümidlərin yekunu olmalıdır. Bunu biz “Şərəfnamə”nin giriş fəsilələrində aşkar duyuruq. Doğrudan da, Nizami mütərəqqi ideallarını və müqəddəs arzularını məhz bu son poeması ilə bağlayır və deyir:

Dastanı sevnələr, şeiri duyanlar
Nəğmələr dinləməz bir çox zaman var.
Yazmalı elə bir uğurlu dastan,
Onda bir incəlik duysun oxuyan.
Bildim bu naxış bəyənər dostlar,
Verdim bu dastanı yazmağa qərar.

Nizaminin sonuncu poemasının əsas mövzusunun bir sıra Şərqi xalqlarının yazılı və şifahi ədəbiyyatında geniş yayılmış Makedoniyalı İskəndər (Aleksandr) dastanı təşkil edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, qədim İran ədəbi ənənələrində bir amansız fəth, Əxəmənilər sülaləsinin qatı düşməni kimi təcəssüm olunan İskəndər surəti Nizami dövründə bir çox yazılı abidələrdə ədalətli hakim, elmə, biliyə yüksək qiymət verən, ümumiyyətlə, müsbət qəhrəman kimi təsvir olunurdu. Mənbələrdə İskəndərin səciyyəsinin belə dəyişməsinin bir səbəbini də islam dini kitablarında onun peyğəmbər dərəcəsinə qaldırılması olmuşdur.

Dahi şair həmişə olduğu kimi, “İskəndərnamə” poeması üzərində işləyərkən bir sıra tarixi mənbələri ciddi surətdə öyrənmiş, onların içindən özünün ideya bədii qayəsinə uyğun olan məlumatları seçmiş və ustad qələmi ilə nəzmə çəkmişdir.

Üzərində işlədiyi mənbələr haqqında şair özü belə söyləyir:

İskəndər haqqında heç bir əsərdə
Məlumat görmədim yığcam bir yerdə.
Sözlərlə dolmuşdu xəzinə içi,
Ancaq hər nüsxədə dağımıq inci.
Hər köhnə nüsxədən əsas alaraq,
Onu öz şeirimlə bəzədim ancaq.
Ən qədim tarixi əsərlərdən mən,
Yəhudi, nəsrani, pəhləvilərdən
Ən incə sözləri əlimə saldım,
Qabığı ataraq, məğzini aldım.
Müxtəlif dillərdən yazdığım sözlər,
Bunlardan doğuldu yığdığım əsər.
Saydığım dilləri ətraflı bilən
Saxlar öz dilini mənə töhmətdən.

Göründüyü kimi, şair ərəb və fars dilində olan mənbələrlə yanaşı, yəhudi, nəsrani (xristian) və pəhləvi mənbələrini araşdırdığını xatırladır. Doğrudan da, İskəndər əhvalatı bəzəsində bu mənbələrdə çoxlu məlumat olduğu bu gün elm aləminə bəllidir. Məsələn, “İskəndərnamə”də təsvir olunan bəzi hadisələrin əksini biz talmud rəvayətlərində və qədim yəhudi (ibrani) dilində olan ayrı-ayrı İskəndər haqqında anonim kitablarda görə bilirik.

Nəsrani mənbələri dedikdə, Nizami, şübhəsiz, yunan dilində olan tarix kitablarını, ilk növbədə, “Saxta Kallisfen”i nəzərdə tuturdu. Məlum olduğu üzrə, yunan dilində Makedoniyalı İskəndər haqqında olan ilk roman uzun illər onun şəxsi həkimi Kallisfenin adına yazılırdı. Lakin əsərin eramızın birinci əsrində meydana gətirildiyi məlum olduqda həmin roman “Saxta Kallisfen” adını aldı. Məhz bu əsər XII əsrə qədər siryani, yəhudi, pəhləvi dillərinə tərcümə edilmişdi ki, Nizami də bu tərcümələrin bəzilərindən istifadə edə bilərdi.

Nizaminin istifadə etdiyi mənbələrdən biri də pəhləvi dilində yazılmış, sonralar isə ərəb istilasını (VIII-IX əsrlər) vaxtı məhv edilmiş “Xvatak-namak”lar (“Xudayamə”) olmuşdu. Bu salnamələrin epik xarakter daşıyan hissələri ərəb dilinə çevrilmiş, tarixə və xüsusilə “ədəb” janrına mənsub olan ərəb dilli kitablarda özünə yer tapmışdır. “Yeni tarix abidələri” dedikdə şair, heç şübhəsiz, bu növ əsərləri nəzərdə tuturdu.

Doğrudan da, bu gün biz pəhləvi mənbələri – “Karnamoki-Artakşiri-Papakan”, “Namaki-Tansar”, “Artak-Viraz-namak” ilə yanaşı, İskəndər

Urmik (ər-Rumi) haqqında geniş məlumatları Həmzə İsfahani, ad-Dinəvəri ət-Təbəri və başqa ərəb tarixçilərinin məşhur əsərlərində müşahidə edirik.

Ət-Təbəri özünün iri həcmli “Tarix” əsərində İskəndər haqqında rəvayətlərə daha geniş yer verir və tez-tez özündən əvvəlki mənbələrə, xüsusilə Hişam ibn Məhəmmədə istinad edir ki, bu da İskəndər haqqında rəsmi məlumatlarla yanaşı, “Qərb və Şərq fətəhi”ni xoşa gələn tərzdə təsvir eləyən rəvayətlərin də yayılmasına dəlalət edir.

Nizaminin “İskəndərnamə”sində təsvir olunmuş hadisələrin çox qısa məzmununu bir sıra incəliklərilə bərabər biz ət-Təbərinin salnaməsində görürük. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, Nizami öz poemasını yazarkən bir çox epizodları ət-Təbəri salnaməsindən aldığı kimi iqtibas etmişdir. Əksinə, Nizami özü əsərin fəsilələrin giriş hissəsində dəfələrlə qeyd edir ki, onun məqsədi daha çox deyilməyənləri ehya etməkdir. Bunu biz Nizaminin fars-tacik şeirinin böyük nümayəndəsi Firdovsiyə olan münasibətində daha aydın hissə edirik. “İskəndərnamə”də oxuyuruq:

Köhnə söz ustası, o Tuslu şair
Söz gəlinlərini bəzədi bir-bir.
Düzdü daстанlara çox inci, gövhər,
Yenə də qaldı çox bakirə sözlər.
Yazsaydı tarixdə bütün olanı,
Çox uzun sürərdi onun dastanı.

Ümumbəşəri mütərəqqi ideyalar tərənnümçüsü Nizami “Şuubilik” (İran və Orta Asiya xalqları arasında IX-X əsrlərdə yayılmış, ərəb hakimiyyətinə qarşı mübarizə bayrağına çevrilmiş cərəyan) tərəfdarı və aludəçisi olan “Şahnamə” müəllifinin İskəndər haqqındakı rəvayətlərə olan qərəzli münasibətini duymaya bilməzdi. Məhz buna görə, Nizami yuxarıda gətirdiyimiz beytlərdən sonra bilavasitə Firdovsinin bu qərəzli münasibətinə işarə edərək:

Sevmədiklərinə etmədi hörmət,
Bəyəndiklərinə göstərdi rəğbət, –

yazır və həmin fəslə aşağıdakı fikirlərlə tamamlayır:

Nizami bu sapa düzərkən gövhər
Qələmdən silindi qələm görənlər.
Hansı bir incini keçirdi ələ,
Onları çəkdi öz söz çəkisiylə.
Uğurla ucaldı “Şərəfnamə”ni,
Köhnəni bununla eylədi yeni.

Nizami Firdovsinin əsərilə yaxından tanış idi və bunu şair özü dəfələrlə “Xosrov və Şirin”, “Yeddi gözəl” və “İskəndərnamə”də xatırladır, ona öz ehtiramını xüsusilə qeyd edir. Bununla yanaşı, Azərbaycan şairi “özündən əvvəlkiləri təkrar etmək onun yaradıcılığına xas olan cəhət deyildir” söyləyərək, özünün bu sahədə novator olduğunu qeyd edir.

Bunu da xatırlatmaq lazımdır ki, Nizaminin novatorluğu heç də mənbələr üzərində işləməklə, onların içindən tez ideya-bədii qayəsinə uyğun məlumatlar çıxarması ilə məhdudlaşmır. Şair öz əsərinin yüksək sənət nümunəsi olduğunu bilir və səmimi hisslərlə (fəxr xatirinə yox!) “İskəndərnamə”nin gizli sirlərlə dolu olduğunu bəyan edir:

Belə bir dəyərli gövhərlə, dostlar,
Bir gövhər sevənə ehtiyacım var.
İstərəm eylə bir kamil dinləyən,
Şairlik sirrini öyrənsin məndən!

Şairin bu əsərdə izlədiyi ən mühüm qayə həqiqətdir – insan həqiqəti. Doğruluq, həqiqət müəllifə görə “İskəndərnamə”nin səciyyəvi cəhətidir. O deyir:

Doğrular yanında varmıdır bundan
Daha xoş simalı, sevimli dastan?
Başqa dastanları arasan bir az,
Millətlər yanında doğru sayılmaz.

Doğrudan da, insan həqiqəti, daha geniş mənada deyilsə, bəşər həqiqəti “İskəndərnamə” müəllifinin diqqət mərkəzində dayanır. Böyük şair və mütəfəkkir faydalandığı tarixi və eləcə də digər mənbələrə bu baxımdan yanaşmışdır.

“İskəndərnamə” poemasının yazılma tarixinin dəqiq müəyyənlilik qazanmaması bir sıra çətinliklər törədir. Məsələ burasındadır ki, şairin özü də “Xəmsə”yə daxil olan əvvəlki əsərlərindən fərqli olaraq, “İskəndərnamə”nin yazılma tarixini göstərməmişdir. Əsərin iri həcmi

(iyirmi min misradan çox) və mürəkkəb quruluşu bizi şairin poema üzərində uzun müddət işləməsi qənaətinə gətirir. Hər halda “İskəndərnamə” 1197-ci ildən (“Xəmsə”nin dördüncü hissəsi olan “Yeddin gözəl” poemasının yazılış tarixidir) sonra yazılmışdır. Nizami “Şərəfnamə”nin giriş hissəsində əvvəlki dörd əsərini sadalayır və deyir ki:

İndi söz mülkündə büsat qururam,
İskəndər dövründən təbil vururam.

“Şərəfnamə” əsəri Nüsrətəddin Əbu Bəkr Bişkinə (1191-1210) həsr olunmuşdur. “İskəndərnamə”nin ikinci hissəsində (“İqbalnamə”) isə Məlik İzzəddinin adı çəkilir. Əgər I İzzəddin Məsud nəzərdə tutulursa o, 1180-1193-cü illərdə hökmranlıq etmişdir. Deməli, həmin İzzəddin əsərin yazılmasından dörd il əvvəl ölmüşdür. Söhbət II İzzəddin Məsuddan gedirsə, o da 1211-ci ildə, yəni Nizaminin qəbul olunmuş ölüm tarixindən iki il sonra hakimiyyətə gəlmişdir.

Bu xronoloji qarma-qarışıqlıq “İqbalnamə”nin son hissələrinin guya şairin ölümündən sonra başqaları tərəfindən tamamlanması barəsində fikrin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Bu fikir bizə görə əsassızdır.

Bir növ təəccüb doğuran ikinci məsələ əsərin quruluşu ilə bağlıdır; məlumdur ki, “İskəndərnamə” iki hissədən ibarətdir. Bunu əsərin bizim dövrə gəlib çatmış əlyazmaları aydın göstərir. Lakin Nizami “Şərəfnamə”nin giriş hissəsində İskəndəri üç cəhətdən, yəni fəteh, hakim və peyğəmbər kimi səciyyələndirəcəyini iqrar edir:

Öncə söz açaram padşahlığından,
Cahangirliyini edərəm elan.
Hikmətlə bəzəkli söz yazaram mən,
Köhnə tarixləri təzələrəm mən.
Döyərəm qapını peyğəmbərliyə,
Tanrı da bəyənmiş, peyğəmbər, – deyə.

Sonra Nizami əsərin üç hissədən ibarət olduğunu aydın şəkildə söyləyir:

Üç qapı tikdim, üç xəzinə demək,
Çəkdim hər qapıda ayrıca əmək.
Üç qapı, ya bu üç inciylə yenə
Tökərəm dünyaya ağır xəzinə.

Burada qapı (dər) ərəbcə “bab”ın (qapı, fəsil) tərcüməsidir. Bəzi ədəbi mənbələrdə əsərin ikinci hissəsinə “Xirədnamə” (əql, hikmət kitabı) adı da verildiyinə təsadüf edirik (Məsələn, 1852-ci il “Biblioteka İndika” silsiləsindən çap olunan ikinci hissə məhz belə adlandırılmışdır).

Bu mübhəm məsələnin dəqiq həlli üçün əlimizdə olan faktlar heç də kafi deyildir. Ona görə də hər cür fərziyyədən imtina etməyə məcburuq. Hər halda əsərin bu gün əlimizdə olan mətnində İskəndər surəti fateh, hakim, fəlsəfə və imanla qarışıq din carcısı kimi öz səciyyəsinə tapmışdır. Yaxın Şərq, o cümlədən Azərbaycan ədəbiyyatında geniş yayılmış janr ənənələrinə riayət edərək, Nizami əsərin baş qəhrəmanı olan İskəndəri anadan olduğu gündən təsvirə başlayır. Məlumdur ki, İskəndərin milli mənşəyi barədə iki rəvayət var.

Bu adi rəvayətlərin birində İskəndərin sadəcə bir tərki-dünya oğlu olması və Makedoniya hakimi Feyləqus (Filipp) tərəfindən oğulluğa götürülməsi, digərində isə onun İran şahı Daranın oğlu olması təsdiq edilir. Nizami hər iki rəvayət haqqında məlumat verir, lakin o təsdiq edir ki, İskəndər Feyləqusun oğludur.

Beləliklə, İskəndərin İran taxtının varisi olması məqsədlə quraşdırılan rəvayəti Azərbaycan şairi rədd edir. Əslində Nizami İskəndərin rumlu olduğunu tarixi həqiqətə sadıq qalmaq naminə təsvir edir; İskəndər Nizaminin sevdiyi, onun arzu və amallarını ifadə edən bir bədii surət, ədəbi qəhrəmandır.

Bütün yaradıcılığı boyu onu daim düşündürmüş ictimai həyat həqiqətlərini aramış olan böyük mütəfəkkir şair insan və cəmiyyət münasibətlərini öz fəlsəfi konsepsiyası əsasında aydınlaşdırmağa cəhd etmiş, bu ictimai problemlərlə bağlı olan suallara isə İskəndər vasitəsilə cavab tapmaq istəmişdir.

Hələ ilk iri həcmli əsəri olan “Sirlər xəzinəsi”ndən başlayaraq, Nizami feodal cəmiyyətində müşahidə etdiyi ictimai və mənəvi nöqsanları ifşa edərək, onları hansı yollarla aradan qaldırmaq mümkün olacağı haqqında düşünmüşdür. Dövrünə görə ki, Nizami həmişə öz əsərlərinin bədii qüdrəti və ideya məzmunu ilə feodal hakimlərə təsir göstərmək və onları ədalətə çağırmaq, bir sözlə, onları “yaxşılaşdırmaq” istəmişdir. “Xosrov və Şirin”, “Yeddi gözəl” poemalarında da ideya istiqamətinin məhz bu hədəfə yönəldiyini biz asanlıqla görür və duyuruq.

Bu baxımdan İskəndər bir müsbət qəhrəman kimi şairin yaratdığı bu tipli surətlərdən çox yuxarıda durur. Nizami bir fateh olan qəhrəmanın müsbət cəhətlərini daha bariz şəkildə verməyə çalışmışdır.

Əsərin “Şərəfnamə” hissəsində görürük ki, İskəndərin müharibələr aparmaqda məqsədi hər yerdə ədaləti bərpa etməklə yanaşı, bu ölkələrdə yayılmış biliklərə sahib olmaqdır. Məsələn, İran şahənşahlığı məğlubiyyətə uğrayandan sonra İskəndər atəşpərəstlərin hikmətlə dolu kitablarını yunan dilinə çevirməyə fərman verir. İskəndəri biz bu yürüşlər ərzində həmişə məşhur yunan alimləri arasında görürük. O, Dərbənd qalasını yolkəsən quldurlardan xilas etdikdən sonra Dağıstanda yerləşən, vaxtilə İran şahlarının yay istirahət sarayı olan Sərir qalasına gedir, Keyxosrovun məqbərəsinin sirlərini öyrənmək istəyir.

Doğrudur, Makedoniyalı İskəndər haqqında yaranmış tarixi və əsəti mənbələrdə (məsələn, yəhudi dilində olan romanda) onu qədim padşahlardan olan Altinüsün məqbərəsində görürük. Nizami İskəndəri o vaxtkı oxuculara daha yaxın və tanış olan Keyxosrov məqbərəsinə getməyə məcbur edir. Şair öz qəhrəmanına bilici Bəlinasın diliylə başa salır ki, dünyada taxt-tac, şöhrət və dövlət hamısı müvəqqətidir, yaxşı ad isə daimidir. İnsan çalışmalıdır ki, özündən sonra yaxşı ad qoyub getsin, buna isə ancaq yaxşı əməllərlə nail olmaq mümkündür. Padşahlar taxtına gəlincə:

Faydasız olan bu taxt nəyə gərək?
Üstündə başqası ömür sürəcək
Faydasız bu taxta uyma, saxtadır,
Yerimiz taxt deyil, quru taxtadır.
Bu qızıl baxt deyil, versəniz fikir,
Ayağa vurulmuş ağır kündədir.
Bir taxt ki əbədi yer deyil sana,
Onu ta dirisən parçalasana!

Bu beytlər şairin bütün ömrü boyu inam bəslədiyi “ədalətli şah”, “ideal hökmdar” konsepsiyasında dönüş əmələ gəldiyinə dəlalət edir.

Humanist sənətkar tədricən “ədalətli” hakimlərin də bəşər cəmiyyətinə insanların həmişə arzulamış olduğu səadəti gətirə biləcəyi fikrindən əl çəkməyə başlayır və əsərin ikinci hissəsini təşkil edən “İqbalnamə”də İskəndəri azad cəmiyyət münasibətlərinin hökm sürdüyü xoşbəxtlər ölkəsinə gətirir və bununla da təsdiq edir ki, bəşər

cəmiyyətinin səadət dolu gələcəyi ədalətli şah konsepsiyası ilə deyil, ancaq maddi və mənəvi azadlıq ideyaları ilə bağlıdır.

Şairin bu “sosial utopiyası”, onun təsvir etdiyi azad cəmiyyət haqqında görüşləri o zamankı dünya ədəbiyyatında misilsiz bir hadisə idi.

“İskəndərnamə” əsərində şairin yüksək vətənpərvərlik hissləri də öz əksini tapmışdır. Bu vətənpərvərlik ideyalarının ən bariz təmsilçisi şairin dərin sevgi duyğuları ilə yaratdığı Bərdə hakimi Nüşabə surətidir. Nüşabə “Xosrov və Şirin” poemasında rast gəldiyimiz Məhinbanu surətinin davamıdır. Maraqlı burasıdır ki, Nizami İskəndəri öz doğma yurdu Azərbaycana gətirmək üçün bilərəkdən tarixi anaxronizmə yol verir.

Bərdə hakimi Nüşabə eyni zamanda şairin “ədalətli hökmdar” haqqında görüşlərinin də ifadəçisidir. Nüşabənin müdrik bir hakim olmasını eşidən fateh özü adı elçi sifətilə Bərdə hakiminin sarayına gedir. Lakin İskəndərin adı elçi qayda-qanunları xilafına etdiyi hərəkətlər Nüşabənin nəzərindən yayınmır. Onu artıq tanıyırlar. İskəndərin fütuhatının şöhrətini eşitmiş olan ağıllı qadın onun rəsmini öz xəzinəsində saxlayırdı. Amansız fateh insan əqlinin gücü qarşısında aciz qalır və Nüşabənin ölkəsi fəth olunmur.

Nüşabə İskəndərin qarşısında süfrə açır və onu cavahiratla doludur. İskəndər əlbəttə anlayır ki, var-dövlət uğrunda çalışmaq faydasız işdir. O deyir:

Sənin xoşçandakı bu daş-qaş daşır,
Bu danlaq, bu töhmət kimə yaraşır?
Süfrəyə cavahir saçmaq nə gərək?!
Gövhərdən qaçmağı mənə öyrətmək?!
Eşq olsun bu fikri sağlam qadına,
Mərdliyin yolunu öyrədir mana.
Ey uzaqgörən qız, gəl mənə dinlə,
Qızıl sikkəsini nəsihətinlə;
Ataram bir kərə torpaqlara mən,
Qızıla torpaqdır təbii mädən.

Nizaminin vətənpərvərlik duyğularını doğma Azərbaycanın təbiət lövhələrinin təsvirində, xüsusilə Bərdəyə həsr olunmuş parçada hiss edirik. Şair qeyd edir ki, Bərdə vaxtilə qədim mədəniyyət və elm ocağı olmuş, öz təbiətinin gözəllikləri ilə bütün Yaxın Şərqdə tanınmışdır. Həmin hissləri o öz doğma diyarı olan qədim Gəncə haqqında da söyləyir, özünün qırılmaz tellərlə Gəncəyə bağlılığını bildirir. Nizami bö-

yük iftixar hissilə deyir ki, onun müqəddəs sirlərlə dolu şeirləri aşkar olaraq Buxaraya aparılırsa da, Gəncə torpağından olduğunu zövq əhli bilir.

Böyük humanist şair olan Nizaminin dərin vətənpərvərlik duyğuları onun beynəlmiləlçi görüşləri ilə sıx bağlıdır. Nizami xalqlar dostluğu və sülh ideyalarının carçısıdır. Onun əsərlərində, eləcə də “Şərəfnamə”sində yunanlıların və ərəblərin, gürcülərin, rusların, çinlilərin və hindlilərin, Dağıstan və İran xalqlarının həyatından, adət və ənənələrindən hörmətlə danışılır. Şairin məqsədi öz həmvətənlərinin həmin xalqların tarixi keçmişi və yaxud ona müasir olan həyat tərzilə yaxından tanış etmək olmuşdur. Bu nəcib vəzifənin öhdəsindən dahi şairimiz böyük ustalıqla gələ bilmişdir.

“Şərəfnamə” qəhrəmanlıq dastanıdır. Təbiidir ki, biz bu əsərdə çoxlu döyüş səhnələrinə təsadüf edirik. Şairin müharibələrə olan münasibəti onun beynəlmiləçilik görüşləri ilə üzvi surətdə bağlıdır. Nizami müharibələri insan cəmiyyəti üçün fəlakət sayırdı. Böyük mütəfəkkir şair ədalətli və ədalətsiz müharibələri bir-birindən seçməyi bacarmışdır. O, “bir ovuc torpaq” üstündə insanları qırğına verən feodal hökmdarları öz bədii söz sənətinin gücüylə ifşa edirdi.

“Şərəfnamə”də müharibələri təsvir edərkən Nizami ilk növbədə dövrün feodal hakimlərinin ölkələri viranlığa döndərən ədalətsiz, mənasız döyüşlərini nəzərdə tuturdu. Məhz buna görədir ki, şair “İskəndərnamə”nin giriş hissəsində dəfələrlə işarə vurur ki, bu əsərə uzaq keçmişdən bəhs edən sadəcə əfsanə kimi baxılmamalıdır.

Nizami öz dövrünün qabaqcıl fikir sahiblərini həyəcana gətirən bir sıra mühüm və aktual problemləri bu son əsərində əks etdirməyi öz qarşısına qoymuş və həmin istəyinə də yüksək bədii səviyyədə nail ola bilmişdir.

Nəhayət, bir neçə kəlmə də hazırda əsərin oxuculara təqdim olunan Azərbaycan dilinə tərcüməsi haqqında qeyd etmək istədik. Böyük şairimizin başqa əsərlərindən fərqli olaraq “Şərəfnamə” görkəmli Azərbaycan şairi və ədibi Abdulla Şaiq tərəfindən bilavasitə orijinaldan tərcümə olunmuşdur. Şübhəsiz, müəyyən bədii xüsusiyyətləri ilə yanaşı Abdulla Şaiqin tərcüməsi orijinal mətnə mənə və obrazlar baxımından öz uyğunluğu ilə yüksək dərəcədə fərqlənir.

Qəzənfər Əliyev

Ey Tanrı, dünyaya sənsən padişah,
Biz kiçik bəndəyik, sən böyük Allah.
Tək sənə sığır hər yüksək, alçaq,
Hər varlıq yoxluqdur, sən varsan ancaq.
Yuxarı, aşağı – hər gözə çarpan,
Nə varsa, onları sənsən yaradan.
Sənsən hər biliyi bizə öyrədən,
Torpağın köksündə qələm işlədən.
Sənin varlığına tapınca bürhan,
Ağıl ilk inandı sənə, yaradan.
Sən aqlın gözünü işıqlandırdın,
Sən doğru yollarda çıraq Yandırdın!
Göyləri sən qurdun, ucaldın, Allah,
Ona yer üzünü etdin güzərgah¹.
Sənsən bu aləmdə bir damcı sudan,
Günəşdən işıqlı gövhər yaradan².
Gövhəri lütfünlə etdin aşkar,
Sərrafın əlinə sən verdin açar.
Daşların bəğrinə düzdün gövhəri,
Rənglərlə boyadın hər bir cövhəri.
Buludlar yağdırmaz, sən deməsən: “Yağ!”
Sən “Bitir!” deməsən, bitirməz torpaq.
Özün də kimsədən kömək almadan,
Yaratdın nə gözəl, səfəli cahan.
İstidən, soyuqdan, qurudan, yaşdan,
Yoğurub yaratdın gözəl bir cahan.
Nə gözəl naxışlar vurdun xilqətə,
Ağıllar heyrandır bu məharətə.
Bu sirri mühəndis axtarır hər an,
Bilməyir, ən əvvəl, başladın hardan.
Uca sənətini seyr edirik biz,
Yeməkdir, yatmaqdır yalnız işimiz.
Hər nəyi bəzədin, var etdin yoxdan,
Onlara ehtiyac duymadın bir an.

Sən elə qurdun ki, yerin işini,
Göyün, ulduzların bu gərdişini
Göyə ucalsa da düşüncə, fikir,
Bu kəmənddən başı çıxma bilməyir.
Sən vardın varlıqlar olmayan zaman,
Onlar yox olacaq, sən qalacaqsan.
Sən düzdün göylərə şux ulduzları,
İnsanla bəzədin hər bir diyarı.
Fələyi uca bir hasara aldın,
O yerdə idrakı kəməndə saldın³.
Elə bir tağ vurdun daşsız, dirəksiz,
Düşüncə o yerə yol tapmaz, şəksiz.
Zatına düşüncə, ağıl əl atmaz,
Böyük qüdrətinə qüdrəti çatmaz.
Sənin varlığındır o laməkandan
İdrak elçisini hər an daşlayan⁴.
Dağınq deyilsən ki, birləşsən,
Artıq da deyilsən, əskiləsən sən.
Xəyal da, nəzər də yolunda məhrum,
Nə qədər axtarsa deyilsən məlum.
Ey Tanrı, sən hansı başı ucaltsan,
Əyə bilməyəcək onu bir insan.
Qəhrinlə hər kimin əysən boynunu,
Kimsənin köməyi dikəlməz onu.
Biz sənə bəndəyik, sənindir fərman,
Hər kömək səndədir, sənsən əl tutan.
Fildə, qarışqada zəiflik, qüvvət
Sənin əmrindədir, ey ulu qüdrət!
Sənin qüdrətindən qüvvət alınca
İlanı məhv edər zəif qarınca.
Yollardan tüstünü qaldırsan əgər,
Bir çibin Nəmrudun beynini yeyər⁵.
İstəsən, əzilsin düşmənin beli,
Quşlarla qırarsan əshabi-fili⁶.
Gah kiçik nütfəyə qoydun qızıl tac,
Gah xırda çərdəkdən yaratdın ağac⁷.
Gah Xəlil alırsan bütخانələrdən,

Gah dost yaradırsan biganələrdən⁸.
Qiyətli cavahir doğan bir evdən
Əbu Talibi də çıxaran sənsən⁹.
Kində var cəsarət, qorxundan sən
Təslimdən başqa bir kəlam söyləsin?
Yanına yol tapmaz məxluqun əli,
Gizlin bir xəzinə sevməz məşəli.
Əsrarın hər zaman qalmağın gizlin,
Bağlarsan dilini əsrar bilənin.
Sən məni yaratdın qara torpaqdan,
Sən verdin işıqlı ürək, təmiz can.
Aludə olsam da məndə yox təqsir,
Torpağın pəşəsi aludəlikdir.
Günahdan qaçsaydı bu üzüqara,
Bəs kim yol tapardı bağışlanmağa?
Olmasaydı mənim günahım hərgah,
Sənə kim deyərdi: “Ey qəfur Allah!”
Gecələr, gündüzlər, hər axşam, səhər,
Qəlbimdə, dilimdə bir sənsən əzbər.
Yuxuya getməzdən əvvəl, hər gecə
Mübarək adını çəkərəm, öncə.
Gecələr yuxudan qalxınca başım,
Anaram səni, hey axar göz yaşım.
Sənə üz çevirərəm hər səhər erkən,
Gecə də, gündüz də pənahım sənsən.
Hər zaman köməyə çağırıram səni,
Qapından ümitsiz qaytarma məni.
Ey Tanrı, dərdimə sən eylə əlac,
Bu möhtac kəslərə olmayım möhtac.
Hər zaman bəndəlik yoluyla gedən,
Zatına könüldən pərəstiş edən.
Olsun bu dünyada xəzinənlə şad,
Qiyamət günündə əzabdan azad.
İnsanı dünyaya sənsən gətirən,
Öldürən də sənsən, dirildən də sən.
Əldə nə hesabım, nə kitabım var,

Yalnız sən bilirsən, nə hesabım var.
Yaxşının, yamanın açarı sənsən,
Yaxşılıq səndəndir, yamanlıq məndən.
Bağışla, bir suçum varsa, ey Allah,
Məndəndir yamanlıq, məndəndir günah.
Nə ki ilk naxışın sərgüzəşti var,
Səndəndir, son söz də sənə qayıdar.
Kəsərli ayəni öyrətmək səndən,
Şeytanın gözünü tikməksə məndən¹⁰.
Adın mehribanlıq etsə bir qədər,
Mənimlə oynaya bilərmidiylər?¹¹
Yararmı söz açmaq sənənlə məndən,
“Sən” demək, sonra da söyləmək ki, “mən”.
Ya qayğı içində, ya sakit, aram,
Nə cür yaratdınsa, o cür yaşaram.
Ey Tanrı, ümidim bunadır ancaq,
Bu köhnə dəzgahdan düşərsəm uzaq¹²,
Elə ki, pozular tərkibim mənim,
Dəyişər qurduğun tərtibim mənim.
Əsdikcə tozumu dağıdar yellər,
Pak olan canımı görməz bir nəfər.
Halımı arayıb, edəndə heyrət,
Varıma yox deyər, edərkən töhmət,
Sən yoxdan əlinə ver elə açar,
Bilsin ki, bu yatan ölməmiş, yaşar.
Sənənlə varlığın bu gücsüz əlil.
Göstərmiş nə qədər tutarlı dəlil.
Ölürsəm, bunu sən hamıya bildir:
“Bədəni yatmışsa, canı diridir”.
Elə bir mətanət qızıqdır məndə,
Şad ürəklə gəlir sənə gələndə.
Mənimlə qarıya qədərdir dostlar,
Məzara girdimmi, düşməndir onlar.
Tərk edər məni bu gözüm, qulağım,
Bədəndən ayrılır əlim, ayağım.
Ey Tanrı, mənimlə yalnız sən varsan,
Əliboş qaytarma məni qapından.

Qapında üzümü sürtərəm yerə,
Bir tacla əvəz ver bu səcdələrə.
Bu başı qapından əsirgəmədim,
Sən ona qılınc yox, tac ver, ey Rəbbim.
Əzəldən verdiyin hökmlər sönməz,
Yazdığın silinməz, qələmin dönməz.
Hökmündə hazırım canla-başla mən,
Təsəlli tapıram yalvarışla mən.
Sən dedin: “Dar gündə köməkçi mənəm!
Hər dilək istəsən, qəbul edənəm”.
Sənsən acizlərə hər zaman pənah,
Mən də bir acizəm, kömək ol, Allah!
Tək sənin işindir bəndəpərvərlik,
Mənim vəzifəmdir etmək bəndəlik.
Qırdı varlığımı, əzdi bu fələk,
Bütün şənliyimi sovurdu külək.
Tək sənsən qurtaran bu sınıqlıqdan,
Qırsan da, yenə sən verirsən dərman.
Zülmətin qəlbindən üzümə yol aç,
Fəzilət ayından yoluma nur saç.
Məni yolkəsəndən sən özün qurtar,
Elə et, üstümə gülməsin əğyar.
Əvvəl şükrə çatdır, sonra dövlətə,
Əvvəl səbrə çatdır, sonra zillətə.
Səbrimi tükədən bəlaları sən
Uzaq et, ey Tanrı, sən ki adilsən!
Məni hər bəlaya etsən mübtəla,
Əvvəlcə, səbr ver, sonradan bəla.
Qırsan da, səlamət qoysan da, ancaq
Tələbin bir ovuc tozdur, ya torpaq.
Çürüyüb toz kimi dağılsa bədən,
Yenə əl çəkmərəm bəndəliyimdən.
Düşsəm, hər bucağa səni anaram,
Səni mən hər yerdə Tanrı sanaram.
Bütün varlıqların heçlikdir sonu,
Tək sənə biçilmiş varlığın donu.
Kim səni, arasa əlində açar,

Əli boş çıxar, dolanar naçar.
Kim sənə gözünlə baxarsa əgər,
Ömrü vərəq kimi yellərə verər.
Səni tapmaq olur sənənlə, ancaq,
Boşdur hər qapıda yüyən parlatmaq.
Mənzili göz tanır buraya qədər,
Buradan keçdikdə taparsan xətər.
Varımı, yoxumu tapşırıdım sənə,
Hesabım aydındır o xəlq edənə.

MİNACAT

Kimsəm yox, ey bizə böyüklük verən,
Pənahım da sənsən, köməyim də sən.
Çılçılpaq gəlmişəm, ey Pərvərdigar,
Hər şeyim sənindir, mənim nəyim var?
Sən verdin mənə bir işıqlı çıraq,
Onu hər küləkdən özün et iraq.
Əkməyə sən verdin sağlam bir qüvvət,
Mənə əkdiyimdən ayır bir qismət.
Təpələr ucadır, sellər çağlayan,
Çevirmə yüyəni bəxtin yolundan.
Məni bu sellərdən sən elə qurtar,
Körpünü qırmasın bu daşqın çaylar.
Gəlmişəm qarına, üzümdür qara,
Bağışla, ey Tanrı, yaxma odlara.
Üzümü ağ elə sən, ey Yaradan,
Ümitsiz qaytarma uca qapından.
Torpaqdan yoğurub yaratdın məni,
Təmiz, natəmizdən etdin bədəni.
Tiynətcə yaxşıyam, yamanamsa mən,
Bu nəqşi san mənə vurdun əzəldən,
Biz aciz bəndəyik, sənsən Yaradan,
Sənin qüvvətinlə yaşayır insan.
Yaranmış hər bir şey baxıb görənə,
Yaradandan verir xəbəri yenə.

Mən sənə ağılımla salıram nəzər,
Yolunu görməmək olarmı mægər?
Hər bir yaranmışın sənsən mənəsi,
O ancaq məxluqdur, sənsən ustası.
Ağıl nəzərindən kecən hər surət
Deyilmi nəqqəşi göstərən höccət?
Arada məsafə olduqca uzaq,
Səni tək sənənlə mümkündür tapmaq.
Yerlərdə, göylərdə qoyulan əsas,
Ağıl ölçüsündən kənara çıxmaz.
Bələdçi olmağa cəhd edər xəyal,
Əndazədən kənar yol tapmaz hər hal.
Yaramaz pəyədən kənara çıxmaq,
Hədsizin sonuna qoyulmaz ayaq.
Kainat hüdudu başa yetincə,
O səmtə yol tapmaz aciz düşüncə.
Düşüncə bu qədər yol tapar ancaq,
Sən başqa bir şeydən, hüduddan uzaq.
Ey Tanrım, umuram, öz hikmətinlə
İşıq yol açarsa məsləhətinlə.
Qarşıma elə bir yol çıxar, bundan
Mən nicat tapım ki, razı qalasan.
Başqa bir çarəm yox, təsliməm ancaq,
Qəzadan olurmu boyun qaçırmaq?
Etdiyim duadan yazaram bir xətt,
Üstündə möhrünü qoysun Məhəmməd.
Həm də dörd xəlifə şəhadətiylə,
Yüzlərcə eşq olsun dördünə belə.
Qanlımı qurtaran xətt sənəd kimi,
Qolumda qalar bir bazubənd kimi.
Başlarkən qılıncək kəsən məhkəmə, n,
Məhşərlə qiyamət qarşı gəlirkən
Hər kəsin boynunda nameyi-əmal,
Mən də bu naməni çıxarram dərhal,
Göstərrəm, insafla hökmü verənsən,
Bununla hökm ver, çün hakim sənsən.
Ümidim sənədir, ey ulu Tanrı,

Qapından ümitsiz qaytarma, barı.
Atımı həddimdən uzaq salmışam,
Yolunda mən yarı yolda qalmışam.
Taxtımı qapında düşür, Yaradan,
Məni azdırma öz doğru yolundan.
Səndən yol göstərmək, məndən aramaq,
Mən cana gəlmişəm, sən can ver, ancaq
Sevdiyın ayınlə, ey Pərvərdigar,
Sən mənsiz bəzədin mənə bir bazar.
Bu zinət naxşını salma rövnəqdən,
Mənə öz xəznəndən bir pay ayır sən.
Bu zəif varlıqdan nədir istəyin?
Elə bil əvvəldən yoxmuş bu miskin.
Sən əziz tutmusan, yandırma məni,
Nəzərin məndəykən qovma bəndəni.
Sən verdin mənə bu uca rütbəni,
Sən də bu zindandan gəl qurtar məni.
İndi ki, vermişsən böyüklük, ad-san,
Kömək ol mənə, ey adil Yaradan!
Hər kimin başına qoydunsa külah,
Salma toz-torpağa, əziz tut, Allah.
Qapının sirdaşı olan bir qəlbi
Qoyma hər qapıda dilənsin, Rəbbi.
Sən mənim işimi alma nəzərə,
İşimə əncam çək ədlinə görə.
Nizami bu uca dərğahda, ancaq,
Ulu Mustafanı şəfi tutacaq.

SONUNCU PEYĞƏMBƏRİN TƏRİFİ

Seçilmiş elçidir ulu Tanrıdan,
Möhkəm hökmləri xalqa çatdıran,
Qiyətli tacıdır azadələrin,
Ən dəyərlisidir bütün bəşərin.
Əzəldən əbədə bütün yaranmış,
Məhəmməd adından almışdır naxış.
Əqlin qanadına tək odur çaraq,
Varlığa işığı o verir, ancaq.
Zamindir qaraya, ağa bu rəhbər¹³,
Şəfaət edəndir qopunca məhşər.
Kölgəli ağaclar din saçan bağda
Budağı göydədir, kökü torpaqda.
Ziyarətgahıdır peyğəmbərlərin,
Nemət verəndir bütün bəşərin.
Bu yanar çırağa vermədən işıq,
Dünyada bir işıq yox idi artıq.
Xalını qaraldır Əbbasilərin,
Gözünə nur saçır şəmmasilərin¹⁴.
Dodağı İsadən daha möcüzkar¹⁵,
Zülmətin suyutək geyinmiş paltar¹⁶.
Göy – ona dünyada dörd tağı quran,
Yer – ona fələkdə beş növbət vuran¹⁷,
Odur öz ağına eləyən təkyə,
Ayı barmağıyla bölən ikiyə¹⁸.
Ona bac verəndir bütün Rum və Rey,
Xərac göndərəndir Kəsra ilə Key.
Yağdıran buluddur o səməpeykər,
Bir əlində qılınc, birində gövhər.
Gövhərlə dünyaya vurmuşdur bəzək,
Qılıncı din üçün çağırmış kömək.
Padşahlar qılıncı çəkdiyi zaman
Baş bədəndən düşər, tac isə başdan.
Bu isə əzməyə verərsə qərar,
Qılıncı çəkmədən tökülər başlar.
Hər iki dünyadan bir don tikərək

Onlardan düzəltmiş yeganə bəzək.
O donu geyərkən pak vücuduna,
Bir qarış az gəldi uca boyuna¹⁹.
Tanrı xəlq etdiyi qamətə gərək,
Vurulsun Tanrının qurduğu bəzək.
Bağlı qapıların odur açarı,
Onun adı aşmış hər bir hasarı.
Dəvətə genişlik o vermiş yenə,
Daşlar da şahiddir möcüzəsinə²⁰.
Əliboş, bu dərviş geyimli soltan,
Qulamlıq alandır, şahlığı satan.
O gecə meraca at səyirdərək
Fələyin donuna vurdu min bəzək.
Gecə – meracının çətrindən sayə,
Göy – o nərdivandan kiçik bir payə.

PEYĞƏMBƏRİN MERACI

Göy gecə məclisi qızısdırmışdı,
İşıqdan gecənin gözü qamaşdı²¹.
O yeddi fələyə o yeddi ülkər,
Çin ipəklərinə düzmüş dürr, gövhər²².
Cənnət keşikçisi huri, pərilər
Hər köşkə vurmuşdu yaraşlıq, zivər.
Bu taxtın soltanı olan Məhəmməd,
Keçən elçilərdən odur vəliəhd.
Müşkünü saçaraq “Beyti-əqsayə”
Məkkədən ucaldı ərşi-ələyə.
Cismini qurtardı dünya bəndindən,
Etdi ərş əhlinin qəlbində məskən.
Yetmiş yollu yurddan köçünü vurdu,
Çadırı yeddinci fələkdə qurdu²³.
Doqquz hücrəsini bir an buraxdı,
Göyün doqquzuncu tağına qalxdı²⁴.
Yeddinci əflakə çapdığı zaman,
Dışarı atıldı dördkünc daxmadan²⁵.

Altında şimşəktək şığıyan Büraq,
Günəşə qərq olmuş yəhərlə yaraq.
Ərəb səmasında bir Süheyl çapdı,
Yəmən gönü ondan yeni rəng tapdı²⁶.
Dırnağı inciydi, quyruğu ipək,
İpəyin üstündə oynar incitək.
Göbəyi müşk, ceyran deyildi, bişəkk,
Bir düzüm inciydi ceyran dişitək.
Yüyəni xəyalə gələndən yumşaq,
Yürüşü oxdan da kəskin və qıvraq.
Ən kəskin, ən mətin xəyal şəhpəri,
Ondan yetmiş addım qalırdı geri.
Aləmlər aşmaqda bir firistəsən,
Aləmlər çəkirsən öz arxanda sən.
Gecə otlağından, sərxoş olaraq
Ay kimi gəlmişdi əldə şəbcıraq²⁷.
Elə bir sürətli addımlar atar,
Hərəkət edincə mənzilə çatar.
Ən kəskin nəzərlə uçar yan-yana,
Nəzəri alırdı ayaq altına.
Məhəmməd peyğəmbər atı çapırdı,
O səyyar dənizdən toz qoparırdı²⁸.
Özü yol biləndi, atı yeriyən,
Bu ata, o şaha olsun yüz əhsən.
Evindən qarıya qalxdığı zaman
Əlindən təzə don geydi asiman.
Onunla qaranlıq göy oldu gülzar,
Ondan nur alırdı sönük ulduzlar.
Pak olan bu təmiz pərdədə görək
Vücutdan cismani tozları silmək.
Çatdı hər dənizə yeddi ölkərdə,
Yeddi yol yuyundu o dənizlərdə²⁹.
Cismindən verdi hər ulduza maya,
Yuxu beşiyini buraxdı Aya.
Ütarid ulduza verdi qələmi,
Əlinə qələmi alarmı ümmi?³⁰
Cismani şəhvəti Nahidə verdi,

Şükr üçün kökəni Xurşidə verdi.
Mərrixə buraxdı qəzəb və acıq,
Acıq burda getməz irəli artıq.
Müştəri ulduza kibri buraxdı,
Üzüyə ən parlaq yeni qaş taxdı.
Ünsürü Keyvana tərəf ataraq
Özüylə pak gövhər götürdü, ancaq.
Hər mənzil başında bəxşiş verərək
Qaldı varlığından yalnız bir ürək.
Nəbilər hörmətlə baş əydi ona,
Əl çəkdi yəhərin saf quncuğuna.
At sürdü yollardan, dağlardan keçdi,
Bir sıra tərəni bir anda biçdi.
Yanında qasiddi Xızr ilə Musa,
Atının önündə gedirdi İsa.
Bir nəfəs alınca, kirpik vurunca,
Yaxud bir göz açıb dərhal yumunca
Göyün günbədini aşdı arada,
Yerləri, göyləri qoydu arxada.
Elə bir sürətlə parlatdı yüyən,
Ətrafdan olmadı tozunu görün.
Onun bu yürüşdə atdığı oxdan
Fələk neçə ox da geriydi çoxdan.
O uzaq göylərdə nurani adı
Ruhani kəslərə nur bağışladı.
Cığırırsız bir yola, artıq yol saldı,
Həm atı yoruldu, həm yükü qaldı.
O yolda qol-qanad tökdü Cəbrail,
Qorxudan durmayıb qaçdı İsrail.
Rəfrəfdən kecərək bir neçə fərsəng,
Gördü o pərdədə müxtəlif ahəng.
Sidrədən ərşin pak səqfinə qədər,
İsmətdən bir kilim döşədi dilbər.
Ərş divangahını sürətlə keçdi,
Dərcin də yolunu bir anda biçdi³¹.
Çatdı son nöqtəyə cəhət diyarı,
Bitdi o nöqtədə dövrən pərgarı.

Yer oğlu göylərdə hey at oynatdı,
Yerləri, göyləri arxaya atdı.
Mücərrəd dolanmaq çatdı bir yerə,
Cismani varlığı itdi bilmərrə.
Yoxluq yollarında edərkən cövlan
Büsbütün ayrıldı öz varlığından.
Ruhani dairə gərdişlərində,
Başıyla ayağı düşdü bir bəndə.
Çatdı altı, üstü olmayan yerə,
Çünki altı, üstü bilməz dairə.
Siyasət pərdəsi atıldı birdən,
Hücrə təmizləndi biganələrdən.
O yerdə ki, idrak tapmayırsan məkan,
Salam Məhəmməddən, qəbul Tanrıdan.
Ağızdan çıxmayan səsi eşitdi,
Görünməz simanı ziyarət etdi³².
Elə pak göründü o sahibcəlal,
Nə cəhət nəzərə çarpdı, nə xəyal.
Vücudu nərgiztək bir gözə döndü,
Bir kirpik qırpmadan Tanrıya çöndü.
Yoxsa bu bağdakı sırf nərgiz olan
Gözünə bir sürmə çəkmiş “mazağ”dan.
Keçdi bir dost kimi süfrə səmtinə,
Yedi, pay ayırdı öz ümmətinə.
Ürəyi Allahın nuruyla doldu,
Bir yetim, bax, necə padişah oldu.
Dünyaya qayıtdı çöhrəsi parlaq,
Hər elmə, hikmətə vəqif olaraq.
O yolu tez getdi, tez döndü yenə,
Bu sürət heç kəsin sığmaz fikrinə.
Şimşəktək şığıdı elə sürətlə,
Dönərkən yatağı istiydi hələ.
O gecə adi bir gecə deyildi,
O bir gecəydimi, yaxud bir ildi?
Bəs bizim ruhumuz məgər bir anda
Dolaşa bilmirmi bu asimanda?
Ruhumuzdan zərif olan bu insan,

Bir anda aləmi seyr etdi, inan.
Gözəldir, səpərək can gövhərini,
Tərifə başlasam dörd yavərini.
Dörd gövhər satan var, dörd gövhər alan³³,
Artıq-əskiyinə qarışmaz satan.
Əlinin eşqində sabitqədəməm,
Ömər sevgisindən uzaq deyiləm.
Hər iki nur ilə nurlanır dimaq:
Əbubəkr bir şamdır, Osman bir çıraq.
Bu dərviş sifətli dörd böyük soltan,
Dünyaya olmuş dörd təkbir oxuyan³⁴.
Nəbilər önündə gedənə alqış,
Üzrləri qəbul edənə alqış.
Sənsən yaranışda birinci xilqət,
Dövrənin sonunda sonuncu ayət.
Hər iki aləmə mübarək Sənsən,
Sənə bir tay varsa, o da tək Sənsən.
Sənsən xəzinələr qıflına açar,
Yaxşını, yamana edən aşikar.
Ən gözəl günündə “ümmətim” deyə,
Şəfaət edirsən suçlu bəndəyə.
Bir ovuc torpağam mən dərgahında,
Artıq bir şikaram şikargahında.
Nizami tutmuşdur Gəncədə məkan,
O, məhrum olmasın salamlarından.

“ŞƏRƏFNAMƏ”Nİ YAZMAQ HAQQINDA

Gecə, gündüz kimi bəzək vurmuşdu,
Səhər duasına erkən durmuşdu.
Yer üzü məhtabdan açmışdı çətir,
Sanki yer nafından səpirdi ətir.
Bazarlar olmuşdu səs-küydən uzaq,
Zıncırov səmindən dincəlmiş qulaq³⁵.
Keşikçi dalmışdı şirin yuxuya,
Dan yeri başını salmışdı suya³⁶.

Dünyanın işindən çəkib əl-ayaq,
Fikir zəncirində olmuşdum dustaq.
Gözlərim örtülü, könlüm ayıqdı,
Aramaq işində zəhnim sayıqdı.
Deyirdim ki, qurum elə bir tələ,
Ən gözəl bir şikar keçirim ələ.
Baş qoydum dəlitək qəm boğa-boğa,
Maral sağrısından yumşaq yastığa.
Gah başım dizimin üstündə dalğın,
Yer – başım altında, göy – ayağımın³⁷.
Dayanmaz varlığım, rəqs edər bütün,
Başım kürsü olmuş ayağım üçün,
Duşuncəm yol ölçüb etsə də cövlan,
Cismim böyrü üstə tozlara qəltan.
Tənimi bir yana buraxdım artıq,
Canı can çölünə götürdüm, azıq.
Gah gizlin lövhədən ibrətlər aldım,
Gah keçmiş sühüfdən hikmətlər aldım.
Şam kimi od düşmüş mənim bağıma,
Bağım döndü mənim odlu dağıma.
Günəş qarşısında əriyəntək mum,
O mumla gözümdən çəkildi yuxum³⁸.
Cadugər məndənmi öyrənmiş, nədir,
Gözlərdən yuxunu mum ilə çəkir?
O müdhiş keçidlər başında bu an
Pak olan əqlim də uçdu başımdan.
Daldım xoş yuxuya coşarkən damaq,
Gözümdə canlandı səfalı bir bağ.
O zəngin bağçadan dərir dim xurma,
Verirdim kim çıxsa mənim qarşıma.
O xurmadərən ki durdu yuxudan,
Dimağı atəşdi, ağzı bir ümman.
Müəzzin başlarkən birinci qunut
Ki: “Subhanə həyyəlləzi layəmut”³⁹.
Məndən də ucaldı bir acı nalə,
Özümü untdum, daldım xəyalə.
Uğurlu bir səhər doğunca fələk,

Yenidən canlandım səhər yelitək.
Gecələr nur saçan şamı yaxaraq
Fikrimdən şam kimi yanırdım ancaq.
Başladı ürək, dil: “Şeir yaz!” deyə,
Harut, Zöhrə kimi cadugərliyə⁴⁰.
Yetişər, bu qədər işsiz qalmayım,
Şeirə ən yeni bir üsul arayım.
Yeni nəğmələrlə başlayım kəlam,
Keçmişlər ruhuna göndərim salam.
Bir çıraq yandırım bir pərvanədən,
Bir ağac bəzəyim kiçik danədən.
Bu barlı ağacdən kim meyvə dərsə,
Söyləsin, xoşbəxtdir bu bağdan kimsə⁴¹.
Ancaq bir şərtim var; bir para dəcəl,
Qonşunun malına uzatmasın əl⁴².
Tutaq ki, huşyarlar padişahıyam,
Dürr, gövhər satanlar şahənşahıyam.
Xalq başaq yığandır, mən əkinçiyəm,
Kirəçi deyiləm, ev sahibiyəm.
Bu bazarda necə büsat açım mən,
Arxayın deyiləm yolkəsənlərdən.
Varmı bu bazarda bir dükan açan,
Varına dörd yandan dəyməsin ziyan?
Damcı oğrusundan qorxarmı dəniz?
Buludum yağdırar ondan çox, şəksiz⁴³.
Ay işığı qədər olsa yüz çıraq,
Yenə Günəş ona vuracaqdır dağ⁴⁴.

HEKAYƏT

Eşitdim, bir yoxsul ciyər qaniylə,
Köhnə bir əşrəfi keçirdi ələ.
Ona söyləmişdi varlı kimsələr:
“Zəri-zər, xəzinə-xəzinə çəkər”.
Sürətlə üz qoydu bazar səmtinə,
Köhnə əşrəfiylə tapsın xəzinə.

Bir sərraf dükanı gördü, çox geniş,
Bir yerdə bu qədər qızıl görməmiş.
Bir yığın qızıl var Günəşdən parlaq,
Hər yan əşrəfidir bir neçə qalaq.
Xəzinə xülyası beyninə batdı,
Qızılı xəzinə üstünə atdı.
Əlindən uçunca dəyərli varı,
Yüyürdü qalanmış qızıla sarı.
Qızılı atmaqdan oldu peşiman,
Birə yüz almağa tapmadı imkan.
Qızılı atınca qəm çökdü gözə,
Nə üçün bir qızıl qarışdı yüzə?
Fəryada başladı “qızılım” deyə,
Yalvardı cavahir satan kişiyə:
– Bu ömrüm uzunluq hey çalışaraq,
Əlimə bir qızıl keçirdim, ancaq.
Mənə söyləmişdi axmaq bir nəfər:
“Zəri-zər, xəzinə-xəzinə çəkər”.
Həmin bu qızılı dükana çatdım,
Qızılı qızılın üstünə atdım.
Atdım ki, əşrəfi çəksin xəzinə,
Çox qızıl onu da çəkdi özünə.
Gülərək o sərraf, o azad insan,
Söz açdı qızılın qarışmasından:
– Çox gedə bilərmə azın üstünə?
Yüz getməz, bir gedər yüzün üstünə.
Kim ki sərvətimi çapmaq istəyir,
Yolumda bu məsəl bir keşikçidir.
Dəyirman bu qədər hay-küy qoparır,
Muzdurdur, ununu divan aparır.
Oğrudan əlmüzdüm budur, nəhayət;
“Oğrudur” deməyə etməz cəsarət.
Baxsana, yol kəsər quldur qaralar,
Dünyanı ki qara rəng ilə boyar.
Gündüzlər: “Göz gözdən utanır” deyər,
Talanı, qarəti qoyar gecəyə.
Ancaq söz qulduru şəfəq sökərkən

Qələmi yontaraq müşkin söyüddən
Fikrimi qapırlar, könlüm əmindir,
Buxaraya getsə o, Gəncənindir.
Gizləndə mətaha çıxmaz müştəri,
Oğurluq bir malın olmaz dəyəri.
Ayıblar açığa çıxdığı zaman.
Əlin də, qəlbin də dərdlədir bundan.
Oğurluq maldan səs çıxmazsa, bişəkk,
O malı darğalar aparmış, demək.
Göz yumdum bu işə, çünki ruzigar,
Hər yaxşı-yamanı edər aşikar.
Dövranın çəkisi çəkər hər işi,
Çəkiyə girməmiş qalmaz bir kişi.

ÖZ HALINA VƏ ZƏMANƏNİN GEDİŞİNƏ DAİR

O gülgün şərəbdən, saqi, ver nişan,
Ver mənə sərxoşlar içən dərmandan.
O acı dərmanla məst olum bu gün,
Özümü unudum bəlkə büsbütün.

Nizami, yetər bu şöhrət qazanmaq,
Qocaldın, gəncliyi daha gəl burax!
Qızmış aslan kimi pəncə aç, artıq
Özünə tülkütək vermə yaraşlıq...
Eşitdim, rəng sevən bir rus tülküsi,
Özünə verərmiş bir gəlin süsü,
Qopunca toz, külək, yağış, burağan,
Tükünü çıxarmaz o gün yuvadan.
Qucaqlar deşiyin bir bucağını,
Acından yalar öz əl-ayağını.
Sorar öz qanını dəri altından,
O dəri becərər, başqa kəslər can.
Elə ki, əcəli yetişər birdən,
Dərisi canına kəsilər düşmən.

Dərinin eşqinə edərlər şikar,
Bəslənmiş dərisi başından çıxar.
Dünyada bir büsat qurmaq nə mümkündür,
Bu yurddan çarəsiz köçərsən bir gün.
Özünə yaraşlıq verməyən heyvan,
Tamahkar kəslərdən görməz bir ziyan.
Yeddi rəng pərdədən qurtul birtəhər,
Güzgü pas altında çirkin görünər.
Qurduğun cadular yetişər, burax,
Kimsəyə cadutək tor atma nahaq.
Al kükürd deyilsən, ağ ləl deyilsən,
Arayan ümitsiz qayıtsın səndən.
İnsan, insana qatış hər zaman,
İnsanla yaşayar hər zaman insan.
Əlçatmaz xəzinə olsan da, ancaq
Çox belə xəzinə gizləmiş torpaq.
Ağacdən uzaqsa meyvə qoparan,
Fərqi yox, o xurma versin, ya tikan.
Həyat yox, gəncliyi alınca xəzan,
Gənclik qalmaqal qalmasın cahan.
Gənclikdir insana gözəllik verən,
Gözəllik sönərsə, qəlb olurmu şən?
Sümüyün çürüyüb, süst olsa arxan,
Mərdlikdən, hünərdən qurma bir dastan.
O gün ki, gəncliyin qüruru sönər,
İş görməz daha bu cəsarət, hünər.
Bağ-bağça gözəldir, şəndir gülüstan
Sər ilə lələlər güldüyü zaman.
Elə ki, bağlara boz xəzan girər,
Bülbül öz yerini qarğaya verər.
Bağbanlar qəlbini dərdü qəm yaxar,
Uca budaqlardan düşər yarpaqlar.
Bostanlar pozular, reyhanlar qalmaz,
Bağın açarını soruşan olmaz.
Durma, gəl naləyə, ey qoca bülbül,
Al güllər saraldı, tutuldu könül.
Ucaboy sərvlər oldu ikiqat,

Bağban da kölgədən çəkildi, heyhat.
Əllyə çatınca dəyişir əhval,
Dəyişir yaşayış, dəyişir hər hal.
Baş, ağır yüklərdən daşa vuruldu,
Bu dar keçidlərdə dövəm yoruldu,
Qollarım titrəyir qədər tutarkən,
Ayağım büdrəyir qalxıb durarkən.
Vücudum lacivərd rəng aldı artıq,
Qırmızı güllərim saraldı artıq.
Yollarda qaldı bu yürüyən atım,
Baş düşdü yastığa, söndü həyatım.
Çövkanlar atdığım yel ayaqlı at
Yüz çövkan vursan da tərpnəmöz, heyhat.
İtdi meyxanada şənlik açarı,
Tövbələr çulğadı bu ruzigarı.
Dağlara buludlar ağ kafur saçdı,
Ac torpaq ağzını kafurçün açdı⁴⁵.
Gah könül köçməyə tərpnəniş edir,
Gah başım yuxuya pərəstiş edir.
Qulağım eşitmir gəlin qəmzəsi,
Qədər boş, kəsildi saqinin səsi.
Qulaq eşitməkdən, baş kefdən qaldı,
Köç vaxtı yaxındır, ömrüm azaldı.
Bu zaman bir bucaq xoşdur saraydan,
Oyuncaq əlini uzadar dövrən⁴⁶.
Gecə şam nə qədər şən-şən gülümsər,
Pərvanə seyri də o qədər sürər.
Otaq boş qalınca işıqlı şamdan
Qalmaz pərvanədən daha bir nişan.
Uşaqlıq və gənclik dövrü çatınca,
Özümü göstərdim düşgün bir qoca.
İndi bu dərd ilə göstərsəm şənlik,
Qocaya uyarmı bu gənclik, mənlik?
Düşmüşəm bir çürük çöp kimi bağda,
Gecələr şam kimi parlar bucaqda.
Atəşli böcəklər gecələr parlar,
Qaranlıq gecədə nurdan dəm vurur.

Özümdə görseydim qüvvət və dayaq,
Tapardım sevimli sakit bir bucaq.
Yenidən rahət bir ömür sürərdim,
Dünyanı şadlığa girov verərdim.
Yetişdi başa bu gənclik günləri,
Məşriqdən ağardı daha dan yeri⁴⁷.
Dincəlmək fikriylə nə tədbir töküm,
Azalsın bir qədər zəhmətim, yüküm?
Başına tac ilə kim vursa bəzək,
Əmgəyi ağ deyil, müşk olsun gərək⁴⁸.
Yeddi göy pərgarı etmədən cövlan,
Ömrümün xəttini parçalamadan
Vursun barmaqlarım mizrabıma dəm,
Öz varlıq səsini saxlayım möhkəm.
Hər incə sözə bir füsün bağlayım,
Qoyduğum əsərə bir gün ağlayım.
Keçərsə körpüdən bu Gilan atım,
İnanma Gilana bir də qayıdım⁴⁹,
Bu yerdə mən kimi yatanlar çoxdur,
Onları xatirə salan ki, yoxdur.
Təzə kəklik, yad et məni ürəkdən
Məzarım yanından ötüb keçərkən,
Üstümdə görərsən göyərmiş otlar,
Başdaşım uçulmuş, çökmüşdür məzar.
Qəbrimin tozunu sovurmuş yellər,
Dostlardan anan yox məni bir nəfər.
Qəbrim şüşəsinə əl qoyan zaman
O pak gövhərimi heç olmasa an⁵⁰.
Uzaqdan sən mənə göz yaşı töksən,
Mən sənə parlaq nur saçaram göydən.
Duadan bir dilək istəsən əgər,
Mən amin deyərəm, qəbulə keçər.
Salam ver, hörmətlə məndən salam al,
Gəl qəbrim üstünə, edim istiqbal.
Hər zaman diriyəm sənə kimi mən,
Mən cana gələrəm sən cana gəlsən.
Bu yerdə sanma yar-yoldaşsız məni,

Məni görməsən də, görürəm səni.
Bu ölənlər ilə, gəl, danış barı,
Unutma, yada sal bu yatanları.
Qəbrimə gələrkən qədəhi doldur,
Nizami yatdığı yerə qədəh vur.
Ey uğurlu Xızır, sanma ki, mənim,
Bu meydən içilən meydər məqsədim.
O meydə özümü unudum – dedim,
Özümü unudub məclis bəzədim.
Mey dalğınlıqdandır, səbuh xumardan,
Mənə pak şərabı vəd etmiş Yəzdan.
O böyük Tanrıya aydındır bu iş,
Ömrümdə dilimə şərab dəyməmiş.
Bu dilim, dodağım görmüş isə cam,
Olsun Nizamiyə hər halal – həram.

ÖZ NƏFSİNƏ ÖYÜD VƏ NƏSİHƏT

Ey saqi, yuxumu başımdan uçur,
Aşiqəm, camı saf meyl ilə doldur.
Bir meyl ki suyu saf, axan gümüşdür,
Onu hər dörd məzhəb halal görmüşdür⁵¹.

Ey könül, böyüklük almadan ələ,
Böyüklər yerində oturma hələ.
Dünyada böyüklük tapmaq istəsən,
Al ələ qələmi, yaz böyüklərdən.
Dindirən olmasa danışma hədə,ər,
Kəsəri yavaş vur, sınmasın gövhər.
Sormadan kim sözə başlasa, bişəkk,
Sözünü küləyə sovurmuş, demək.
Gözsüzə yaramaz göstərmək çıraq,
Görməyən bir gözə nə piltə, nə yağ?
Söyləmək o zaman verər mənəfəət,
Aləmə səs sala, qazana şöhrət.

Sözünə almasan layiqli cavab,
Dəyərli sözləri eləmə xarab.
Boş söz söyləməkdən saxla özünü,
Ağzına qıfıl vur, yandır sözünü.
Sən ki zövq alırsan yemək, yatmaqdan,
Nə deyim sənə, ey qulaqsız insan.
Bu gözəl sənətim məlumun deyil,
Nə də ki, qapımda vurulan təbil.
Ən ağır, qiymətli mətahlarım var,
İstəyən olmasa, etməm aşikar.
İnciyə sədəftək göz yummuş alan,
Bu kasad bazara çıxarmı satan.
Belə bir dəyərli gövhərlə, dostlar,
Bir gövhər sevənə ehtiyacım var.
Müəllimim mənə açan sirləri
İstərəm danışım, dinləsin biri.
Ondakı almazla qazım mədəni,
Canına bağlayım can gövhərini.
Belə alver geniş dünyada çox var,
Biri inci alar, o biri satar.
O hansı könüldür, kədər almasın.
O hansı kəmənddir, qarşılanmasın?
Xəzinə üstündə yatmışdır ilan,
Gözətçilik deyil məqsədi, inan.
Xurmanın ağacı olmazsa uca,
Uşaqlar çox ziyan verər ağaca.
Yolu gözətçiylə olar qorumaq,
Odsa kül içində saxlanar, ancaq.
Tinətim olduqca yumşaqdır, bundan
Tarlama hər yandan yetişər ziyan.
Sərt təbiətilə başqa adamlar
Özünü əyridən, oğrudan saxlar.
Uşağı yolundan qaçıрмаq üçün,
Üzü zənci kimi qaraltmaq neçin?
Hansı bir səfərə görsəm hazırlıq,
Xoş təbiətimi alaram azıq.
Bəzəmiş ruhun bu təbiətimlə,

Mən belə yaşadım, ölərəm belə.
Hər kəsi mədhilə etdim sərəfraz,
İndi də özümdən söyləyim bir az.
Nə qədər şair var, söz var, şeir var,
Dünyada onlardan mənəm yadigar.
Mənimlə canlandı, söz tapdı qüvvət,
Yenə də mənimlə edər qiyamət.
Mən söz gülşəninin sər ağacıyam,
Sərv ağacı kimi xidmətdə varam.
Həsudun əlçatmaz fələyi mənəm,
Başçıyam hamıya, ayaq öpənəm.
Kim mənə kin etsə, düşmən olaraq
Bərcistək oxum var, atmaram, ancaq⁵².
Zöhrətək çəkiyə qoyaram dirhəm⁵³,
Bəxşişə nə çəki, seltək tökərəm.
Dərdliyə gülmərəm şimşək kimi mən,
Canıma od düşər öz şimşəyimdən.
Tikana gül kimi saçaram ötir,
Hər yara ney kimi məni inlədir.
Ürəyim odmudur, nədir ki, yanır,
Tikanı yedikkə hey alovlanır?
Mənəm dərya kimi hər eybi yuyan,
Deyiləm güzgütək göstərən nöqsan.
Elə mal verərəm istəyən şəxsə,
Zəhmətə düşməyim geri verəirsə.
Arpanı göstərsəm, buğda verərəm,
Arpanı buğdatək satan deyiləm.
Günəşəm, ön, arxam birdir, fərqi yox,
Azdır aldatmağım, işğımsa çox.
Kimsənin dalınca demərəm yaman,
Utanim üz-üzə gəldiyim zaman.
Yamanlar sözünü almaram dilə,
Peşiman edərək mükafat ilə.
Düşməne kinli söz demərəm, inan,
O sözlə özümə olaram düşman.
Pisdən yaxşıqla qorunmaq mümkün,
Dünyada yaxşılıq hər şeyə üstün.

Yaxşılığım üçün hər bir diyardan
Salamdır, hey gəlir namidarlardan,
Yaxşılıqla atsam mən bu dəzgağı,
Olaram yaxşılar ziyarətgağı.
Bir dirhəm verənə inci ataram,
Dikbaşlıq edənə qürur sataram.
Bucağa girmədim hünərsizlikdən,
Dünya yeldir, narınc qorxar küləkdən.
Dünya şahlarından, bax, hansı biri
Tapmışdır mən kimi incə şairi?
Bağçada, söyləyin, hansı qızılgül
Görmüşdür mən kimi xoş səsli bülbül?
Mənəm hər bilikdə dəftər bəzəyən,
Hər incə nüqtədə qələm işlədən.
Bilikdən dünyada nur alaram mən,
Mənəm hər bilikdə başlıca bir fənn.
İstəsəm, hər kəsi mən güldürərəm,
Bəzən də gözlərdən gülab çəkərəm.
Hər kimi buludtək ağlatsam, yəqin,
Günəş tək güldürərəm, qoymaram qəmgin.
Şeir dövlətindən əldə var kəsər,
O, bəzən ağladar, bəzən güldürər.
İstəsəm, mümkündür bu zöhdü atmaq,
Hər bir yığınaqda məclis parlatmaq.
Neyləyim, ağacım bitmişdir yandan,
Tərpətsəm kökünə yetişər ziyan.
Hər çillə qırx gündür, xəlvəti mindir,
Bu yerdən məclisə girmək çətindir⁵⁴.
Daşqın sel gəlirkən ağıllı kəslər,
Reydən Buxaraya eyləmöz səfər.
Bu kəskin küləkdən budur məsləhət,
Gül kimi pərdədə eyləyə xəlvət,
Az bələdçilik et xalqa, dur kənar,
Humay az görünəsə humayun olar.
Yatmaqdan, çapmaqdan başım dönərkən
Başqa bir çarəm yox, gərəkdir ki, mən
Hər sözdən yaradım incə bir çiçək,

O gülə ağlayım dərqli bülbültək.
Görsəydim özümdən gözəl bir gülşən,
Al, sarı gülünü dərməzdimmə mən?
Hazırım budumdan kabab yeməyə,
Günəştək getməyim dilənçiliyə⁵⁵.
Simurğtək çəkilib xəlvət bucağa.
Şeirimdən nəşələr verim qulağa.
Məndən bu dünyanı aldı qəm, kədər,
Mənimçün rahətdir xəlvət guşələr.
Göy kimi qarım qıl vuraraq
Oldum xalqdan uzaq, dünyadan uzaq.
Bilmirəm nə sayaq keçir bu cahən,
Dünyada nə vardır yaxşı-yamandan?
Mən ölü olsam da, ən mərd bir kəsəm,
Karvanda gedərəm, karvansız şəxsəm⁵⁶.
Mən könül dərdilə nəfəs alıram,
Yatmayım deyə hey zəngi çalırım.
Elə dost varmıdır, qızğın ürəklə,
Əziz tutsun məni canından belə?
Vəfasız kəslərdən çəkərək ayaq
Öz kimsəm özümü gördüm mən, ancaq.
Aşıqlər yanında olsa da yaman,
Özümü sevməyim yaxşıdır ondan.
Ruzi gəlməyirsə yadlar eşqindən,
Ruzini o böyük Tanrıdır verən.
Daha ehtiyacım qalmasın xalqa,
Məni incitməsin qarıçı, darğa.
Elə bir ixtiyar olsaydı məndə,
Qoymazdım bəndəyə möhtac bir bəndə.
Tilsimli torpaqda qandan qorxaraq
Cızıqdan qırağa qoymaram ayaq.
Elə bir tilsimdə yaşarmı insan,
Olsun qanlı cızıq ona bir zindan?
Xalq ilə söhbəti, ülfəti atdım,
Dünyada dincliklə dövlət yaratdım.
Nəfsin noxtasını bərk tutdum qırx gün,
Qırx günün içində hazır olur gön⁵⁷.

Çünkü dörd balışda görmədim səbat,
Dörd divar içində keçirdim həyat⁵⁸.
Hər arpa ki, atdım bu dəyirmanı,
Bir inci yaratdım gövhər alana.
Eşq olsun, söz düzən böyük şairlər
Kiçik bir arpadan yaradır gövhər.
Saralmış çöhrəmdə quruyan yaşdan
Çəkdim divarıma pələncü saman.
Vücudum burada arpayla yaşar,
Ürəyim orada xəzinə saçar.
Dünyada boşuna keçmədi ömrüm,
Yeməkdən, içməkdən başqa iş gördüm.
Hər gecə biliyə qapı açmadan
Başımı yadığa qoymadım bir an.
Qəlbim qadın deyil, çaxmaqdır, çaxmaq,
Məryəmtək boyludur, bakirdir, ancaq,
Kişiyə getməyə nə ehtiyac var,
Onun öz daşından öz odu çıxar⁵⁹.
Bu bakir sözləri düşüncə ilə
Olduqca çətindir gətirmək ələ.
Bakir söz tapınca yontulur ürək.
Hər kəsin işimi incə söz demək?
Çoxları saxsını incitək dələr,
Hamamda özünə səsi xoş gələr.
Sən lakin bir geniş səhranı düşün
Ki, səsdən yırtılır boğaz büsbütün.
Şahlar sikkəsinə qızıl vururkən,
Elə vur, qırılsa qırılmayasan.
Yəhudı misləri qəlp qızıl etdi,
Bu işdən dükanı qarətə getdi.
Hər meyvə yeyilməz əncir adına,
Zübeydə deyilməz hər dul qadına.
İki hindli görsə Hind ölkəsindən,
Biri darğa olar, biri yolkəsən.
Mən təmizlədim bu gümüş suyunu,
Ayırdım torpağın tozundan onu.
Xurmatək dəyməzsə, onu bil, yəqin,
Açmaram üzünü söz gəlininin.

Dəyməmiş bir meyvə gördüyün zaman
Ağacı tərətsən, deyərlər, kalsan.
Kal əncir əzməklə əldə yumşalır,
Yedikdə boğazı dərhal qan alır.
Budaqda vaxtında gülərsə çiçək,
Ağacın meyvəsi bol olur, bişəkk.
Çınqıllıq, kol-kosluq olursa torpaq,
Yaramaz onda şən bir bina qurmaq.
Vüqarla vuraram başa bu işi,
Vüqarsız bir işi görərmi kişi?
Taxıldan bir fayda gəlirsə ələ,
Əkinçi əkinə başlar həvəslə.
Taxılın azalsa qədri, qiyməti,
Əkinçi buraxar işi, zəhməti.
Dastanı sevənlər, şeiri duyanlar
Nəğmələr dinləmir, bir çox zaman var.
Yazmalı elə bir uğurlu dastan,
Ondan bir incəlik duysun oxuyan.
Bildim bu naxışı bəyənər dostlar,
Verdim bu dastanı yazmağa qərar.
Doğrular yanında varmıdır bundan,
Daha xoş simalı, sevimli dastan?
Başqa dastanları arasan bir az,
Millətlər yanında doğru sayılmaz.
Kəskin qələmlərlə ciddi yazılan
Bu dastanda yoxdur azacıq yalan.
Kəskin qələmlərin gücüylə bu gün
Başqa dastanlara olmuşdur üstün.
Şahanə şərəblə dolmuş badəsi,
Adlanmış “Şahların Şərəfnaməsi”.
Köhnə söz ustası, o tulu şair
Söz gəlinlərini bəzədi bir-bir.
Düzdü dastanlara çox inci, gövhər,
Yenə də qaldı çox bakirə sözlər.
Yazsaydı tarixdə bütün olanı,
Çox uzun sürərdi onun dastanı.
Sevmədiklərinə etmədi hörmət,

Bəyəndiklərinə göstərdi rəğbət.
Dostlara o paydan ayırdı bir az,
Halvanı təklikdə yemək yaramaz.
Nizami bu sapa düzərkən gövhər,
Qələmdən silindi qələm görənlər⁶⁰.
Hansı bir incini keçirdi ələ,
Onları çəkdi öz söz çəkisiylə.
Uğurla ucaltdı “Şərəfnamə”ni,
Köhnəni bununla eylədi yeni.

XIZRIN NİZAMİYƏ TƏLİMİ

Ey saqi, amandır, ver gülgün şərab,
Eylə mən sərxoşu o meylə xərab!
O xərabəlikdə qoparım fəğan,
Xərabat əhlini səsləyim burdan.

Cismani qulaqla duya bilməyən
Bir sirri mənə Xızr öyrətdi dünən.
Ey tədbirlərimə xas bəndə olan,
Söz qədəhlərimdən dadımlıq alan.
Süsəntək bəndəlik işini atan,
Dirilik suyundan rütubət tutan.
Eşitdim şahları nəzmə çəkərək
Sözlər yaradırsan axıcı sutək.
Dəyərsiz sözlərdən uzaq ol bir az,
Əyri pərdələrdə çalğı çalınmaz.
Ən incə sözlər tap, olasan dilbər,
Görüncə bəyənsin söz bəyənenlər.
Şübhəsiz, xoşdur hər sınaqlı şəxsə;
Ən çirkin bir üzü görməkdən isə
Əjdəhalar hücum etsinlər ona,
Ya müdhiş bir nəhəng çəksin kamına.
Keçmişlər deyəni eləmə təkrar,
İnciyə, bax, iki dəlik açmazlar.
Ancaq sözü sözə bağlamaq üçün

Bəzən, nə eybi var, təkrar da mümkündür.
 Ən yeni ustasən sən bu sənətdə,
 Köhnələr izində getmə, əlbəttə.
 Səndə ki bakir söz xəzinəsi var,
 Dul sözə əl atmaq nəyinə yarar?
 Darılma: “Bu ovu vurmadım” – deyə,
 Vaxtında ona da tək sənsən yiyə.
 Asan yaradılmaz daşda cəvahir,
 Onu daşdan almaq asan deyildir.
 Hər şey parça-parça olunca belə,
 Bərk yerdən çıxar çox çətinlik ilə.
 Cəvahir asudə tapılmaz, bişəkk,
 Hər gümüş butada saflansın gərəkdir.
 Quruda, dənizdə kim çəksə zəhmət,
 Balıqdan dürr alar, öküzdən sərşət⁶¹.
 Gümüş küp, ya qızıl bir təşt istəsən,
 İraq torpağından uzaq getmə sən⁶².
 Reydən Cənd, Dehistan, Xarəzmə qədər
 Yoxdur sel izindən başqa bir əsər.
 Buxaralı, gilək, kürd və xəzərli?
 Bir parça çörəyi tutmuş dördəlli.
 Başqa ot göyərməz Mazandaranda,
 Tikanlı qanqallar göyərir onda.
 Tək iki şey çıxar Mazandarandan:
 Biri div, o biri divqılıq insan.
 Yaşasın qəlb açan sevimli İraq,
 Ondən şeirin səsi ucalmış, ancaq.
 Ətirli çiçəklər atınca hicab,
 O güldən İraqda çəkilir gülab.
 Ey sənət qasidi, məsləhət budur,
 Dünyanı yel kimi dolaşma, otur.
 Cavahir yonmağa al kəskin kəsər,
 Söz gəlinlərinə saç noğul, şəkər.
 Gövhər qaz İskəndər mədənlərindən,
 Gövhəri İskəndər alacaq səndən.
 Gövhərə müştəri çıxar cahandar,
 Dünyada tezliklə diləyin parlar.

Qapına qiymətlə gəlsə müştəri,
Buraxma, sat ona, qaytarma geri.
Dənizlər soltanı alsa bir gövhər,
Hər daşa bir gəmi cavahir verər.
Xəzinə gizlətmə belə dənizdən,
Ondan dürr alaraq cəvahir ver sən.
Ol doğru miyançı, düzəlsin hər iş,
Ortada nə kabab yansın, nə də şiş”.
Xızrın sözlərini eşitdikcə mən,
Beynimdə bir xəyal doğdu yenidən.
Qəlbimdə yer tutdu, qəbuldur – deyə,
Ürəkdən doğan söz yatar ürəyə.
Mənə bu saf öyüd əsər edincə,
İnciyə dil açdım incədən incə.
Yaratmaq fikriylə yeni “Şahnamə”,
Açdım hər şivədən böyük həngamə.
O heyrət verici əfsanələrdən
Şahların adına qitə çəkirkən
Zehnimdə hər güzgü parlatdımsa mən
İskəndər xəyalı keçdi önümdən.
Boş baxma sən buna, uca səhriyar
Həm qılınc vurandır, həm də tacidar.
Xalq ona taxt-tac sahibi deyir,
Ölkələr fəth edən böyük cahangir.
Vəziri həkim bir şəxs olduğundan,
Ona da hikmətdən yazıldı fərman.
Baxanlar görüncə onu dinpərvər,
Ona da peyğəmbər adı verdilər.
Bilənlər əkdiiyi üç toxumdan mən,
Bir ağac əkərəm həm uca, həm şən⁶³.
Öncə söz açaram padşahlığından,
Cahangirliyini edərəm elan.
Hikmətlə bəzəkli söz yazaram mən,
Köhnə tarixləri tazalaram mən.
Döyərəm qapını peyğəmbərliyə,
Tanrı da bəyənmiş “peyğəmbər” – deyə.
Üç qapı tikdim, üç xəzinə demək,

Çəkdim hər qapıda ayrıca əmək⁶⁴.
Üç qapı, ya bu üç inciylə yenə
Tökərəm dünyaya ağır xəzinə.
Vuraram elə rəng, elə bir zivər,
Bütun ölkələrdən işığı gələr.
Dəftərlər topladım incidən parlaq,
Hayıfdir üstünə çöksün toz-torpaq.
Bir dövlət sarayı göstərin, barı,
Vurum divarına bu naxışları.
Bu naxışlarımla durduqca dövrən,
Qurtarın onu bu dünya tozundan.
Şeirimlə yaradım elə bir dastan,
Əbədi həyata yaratsın imkan.
Adını naməmlə edərəm uca,
Adıyla yaşayım dünya durunca.
Bu taxtdan sazlayım elə oturaq,
Onunçun olsun bir əbədi otaq.
Adına bağlayım elə naxışlar,
Dövrən dövr etdikcə qalsın bərqərar.
Zehnindən silməsin onu bu fələk,
Yumasın, pozmasın yağış və külək.
Bu şərtlə dünyada tutunca aram,
Başımı Günəşə, Aya ucaltsam,
Mənə də qurulsun elə bir dəsgah,
Başım ölçüsündə verilsin külah.
İşığı Günəşdən mümkündür almaq,
Bu işdən kölgənin yolu çox uzaq.
Qarğaya göyərçin olarmı şikar?
Bu ovu padşahın al quşu ovlar.
Nizami işidir incə söz düzmək,
İncilər yaratmaq ona yarar tək.
Vurar bu naməyə elə naxışlar,
Bu naxış hər qəlbə işıq bağışlar.
Dostların qəlbinə nur damar ondan,
Düşmənin gözündən qaçsın hər zaman.
Bülbültək ötsə də düşmənin səsi,
Qəlbimi dələn bir oxdur tənəsi.

Mən bu dastanıma vurarkən bəzək
Öz ulu Tanrımdan istədim kömək.
Versin dastanıma əzizlik, şöhrət,
Əziz tutanlara göstərim şəfqət.
Açsın bu naməmə elə qol-qanad,
O faldan doğsun ən uğurlu həyat.
Ürəkdən sevensin hər bir oxuyan,
Zövq alsın fikrimi dərindən duyan.
Hər qəlbi qırığa yeni can olsun,
Hər ağır dərddiyə əltutan olsun.
Hər xəstə ürəyə göstərsin şəfqət,
Hər bağlı qapını açsın bu sənət.
Oxumaq istərsə aciz bir nəfər,
Haqq olsun ona bu diləkdə rəhbər.
Əlinə alsa hər ümitsiz kimsə,
Hər dilək, hər ümid gülsün o şəxsə.
Hər dilək istədim, verdi, çox şükür,
Öz uca Tanrıma etdim təşəkkür.
Bu namə mübarək olacaq, bişəkk,
Şahın məclisində olsa mübarək⁶⁵.

NÜSRƏTƏDDİN ƏBU BƏKR PADŞAHIN TƏRİFİ

Yaquta bənzəyən suyu, saqi, dur,
Bu yaqut yağdıran qədəhə doldur.
Bu saxsı cama mey həyat axıdır,
Onun reyhanının öz torpağıdır⁶⁶.

Ey uca Günəş, dur, bayrağımı aç,
Ey xuraman bulud, mişkin ətir saç.
Gurla, ey ildırım, şahın təblitək,
Dan dodağı kimi gül, gül, ey şimşək.
Sən də saf qətrəni yağdır, ey bulud,
Ey sədəf, qətrəni qucağında tut.
Ey inci, üzə çıx söz dənizindən,

Sultanın tacında get, eylə məskən⁶⁷.
Şah ki yüksəlməni eyləyir arzu,
Sənə şanlı tacdır yolunun tozu.
İskəndər qurduğu dövlət, əzəmət,
Ona verilmişdir indi o şövkət.
Yerlərə, göylərə odur can verən,
Böyük cahangirdir, düşmən devirən.
Məğribdə mərdlikdə hökmü rəvandır,
Məşriqdə hünərlə o, Qədər xandır.
Cahan pəhləvandır, Nüsrətəddindir,
Hökmü düşmənlərə qılınc təkindir.
Düşmən son düşünən, ürəyində kin,
İstiqbal görəndir, ləqəbi Bişkin⁶⁸.
Qılınc sahibidir, tac verən şahdır,
Üç növbət vurandır, beşə pənahdır⁶⁹.
Atını Rüstəmlər üstünə sürər,
Həm taxtı bəzəyər, həm də tac verər.
Adətdir, dünyanın ulu şahları,
Xəznəyə dəmirdən vurar açarı.
Bunun tək qılıncdan xəzinəsi var,
Dəmirdir xəznəsi, qızıldır açar.
Fərattək səmimi bir dostluğu var,
Nil kimi düşməni gizlində boğar⁷⁰.
Günəşə salsa o öz kölgəsini,
Suyuyla söndürər od çeşməsinə.
Bir nəzər salsa o yeni hilalə,
Bədirlənib o da yetər kəmalə.
Onun bəxşişini sayan bir nəfər
Nə qədər ömrü var ona şükr edər.
Ona şükr etməklə neməti artar,
Belə nemət verən, söylə, harda var?
Fələktək hər kəslə girsə meydana,
Atar qalxanını torpaqtək suya⁷¹.
Döyüşdə buluddur, elə ki, kükrər,
Dağların başını qılıncla sökər.
Meydanda açdığı hünərlər ki, var,
Nə Rüstəm göstərmiş, nə İsfəndiyar.

Bəxtiyar bir həyat başladı yerdə,
Bu Günəş anadan doğan səhərdə.
Altında ağ atı keçsə hər yerdən,
Ayağı dəydiyi yer olur gülşən.
Hansı bir qələdə parlatmış yüyən,
Düyümü açmışdır pərgar xəttindən.
Hər şəhrə hünərlə qələbə çalmış,
Qarun sərvətini əlinə almış⁷².
Bayrağı qələyə sancdığı zaman,
Böyünün başını asmış qaladan.
Hamıda insanlıq bir təbiətdir,
Bu başqa insandır, başqa xilqətdir.
Bildiyim ən adlı-sanlı kimsələr
Bu insanlığına təşəkkür edər.
Geniş ehsanı var, uca şövkəti,
Adlanmış dünyanın vəlinəməti,
Dirilsə bir ölü, qalxsə məzardan,
Şəhəri, bazarı tutar həyəcan.
Mın ölü dirilsə ədalətilə,
Düşmənin ürəyi düzəlməz hələ.
İsatək nə qədər ölü dirildi,
Bu gözəl əxlaqla xalqı qul etdi.
Gövhər mədənitək dağılan dünya
Bu günəşlə tapdı həyat və ziya.
Yer cəhənnəm idi – nə iş, nə tarla,
Bir cənnət olmuşdu bu gənc baharla.
Hər yeni nemətdən dağıdır xalqa,
Neməti çay kimi axıdır xalqa.
Yaxşılıq ardınca getsə hər zaman,
Yaxşının adını unutmaz cahan.
Demirəm dənizdir uca şövkətin,
Bir mədən qədər var ağır qiymətin.
Şahın da sarayı günəş kimidir,
Məşriqdən məğribə uzatmış kəndir.
Cənnəti tutmuşsa Tuba ağacı,
Hər budaq olmuşsa bir qəsrin tacı,
Ehsanı Şərq ilə Qərbbə kök salmış,

Hər ev süfrəsindən bir nemət almış.
Adı Keyxosrovla olmuş bərabər,
Nəsəbi ucadır Keyqubad qədər.
Atını hansı bir səhraya çarpmış,
Hər qanqal ətəyi əşrəfi tapmış.
Yer, xəzinəsnindən bir çuval tikmiş,
Xeyri zər toplamış, yasəmən gümüş⁷³.
Hansı xəzinəni açıb axtarsan,
Onun sikkəsindən tapılar nişan.
Tac ilə başını ucaltmış fələk,
Başında bu tacı olsun mübarək.
Dünyanın Xızrısın, İskəndərisən,
Həm mülkün, həm həyat suyun var, əhsən.
Fəth etdin İskəndər kimi dünyanı,
Xızrtək doğrultdun yoldan azanı.
Hər şeyin ucadır uca adıntək,
Yalnız bir şeyin yox – tayın yox demək.
Aslanlar ovuna çıxdığın zaman
Bir oxla edərsən iki ov nişan.
Fillərlə döyüşdə atınca kəmənd,
Qənnucun şahını edərsən filbənd⁷⁴.
Şir gur ovlayanda sən olsan orda,
Nə ki şir, ovlarsan Bəhram Guru da.
Kim əyməz başını, əmr etsən: “Əyil!”
Hansı dövlətdir ki, əlində deyil?
Sən at oynadarkən, məğrur boyunlar –
Yəhər qayıtək yumşalar onlar.
İki şəxs əmindir, sən qəhr edərkən:
Bir sənə qul olan, bir boyun əyən.
Düşmən üzr istəsə, sən bağışlarsan,
Bu mətin əhdinə qul olmuş dövrən.
Dünyanın başına döndü ruzigar,
Altı şahdan qalmış altı yadigar:
Kəyümərs padşahdan tacıdır nişan,
Cəmşiddən bir qılınc, taxt Firidundan,
Cami Keyxosrovdan qalmış yadigar,
Ulduzlar sirrini edər aşikar.

Ən parlaq bir güzgü, şəffaf bir gövhər
Quraraq, yadigar qoymuş İskəndər.
Ləldən düzülən o parlaq üzük,
Süleyman möhrüylə çil-çıraq üzük.
Saydığım altı şey məxsusdur sana,
Adında altı hərf şahiddir buna⁷⁵.
Səndə bundan başqa altı xislət var,
Bunlarla olarsan daim bəxtiyar:
Birinci – açıqdır xəzinən hər an,
İstəməsələr də edərsən ehsan.
İkinci – kərəmin hesaba gəlməz,
Haqqını biləndən almazsan əvəz.
Üçüncü – şəfqətlə alarsan ürək,
Hər zaman məzluma edərsən kömək.
Dördüncü – taxmısan göylərə bayraq,
Bir ordu yenərsən təklidə ancaq.
Beşinci – günahkar olsa peşiman,
Suçundan keçərsən onun hər zaman.
Altıncı – mətindir verdiyin qərar,
Unudan deyilsən, gözəl vəfan var.
Bəzəyindir sənin bu altı cəhət,
Səndən ayrılmasın bu altı xislət.
İki tər lan gərək ölkə qurmaqda,
Xəzinə yığmaqda, şikar vurmaqda.
İki ilan gərək sənə, onlardan,
Biri dövlət, biri xəznə qoruyan.

PADŞAHA XİTAB

Yeddi göy altında, ey dünya şahı,
Beşinci ölkənin sənsən pənahı⁷⁶.
Əmrində bu qədər ölkə, şəhər var,
Qapında sütundur saraylı şahlar.
Hər gecə göylərdə dolanar qəmər,
Sənin çıraqına gəlib yağ tökər.
Günəş də başında tacı, hər səhər

Taxtının önündə külək edər.
Sənə bu şahlığı bəxş edən kimsə
Vermişdir ürəyin nə istəmişsə.
Şahlıq et, verilmiş sənə ölkələr,
Kömək ol, xalqlara ədalət göstər.
Çibin qanadını qırmasın tərən,
Fil də qarışqaya verməsin ziyan.
Allaha min şükür, min şükür, əlbət,
Şahda yazdığımından çoxdur ədalət.
Şahdan bir diləyim var mənim, ancaq,
Mənim dastanıma nəzər salaraq,
Sönük bir əfsanə verərsə artıq,
Üstünə nə kölgə salsın, nə işıq.
Rast gəlsə dalğalı incə, gövhərə,
Başımı ucaltsın uca göylərə.
Bu “Şərəfnamə”də dünya sirtindən
Çox xəznə açarı gizlətməmişəm mən.
Hər kimin əlində olsa bu açar,
Bir çox xəzinələr, tilsimlər açar.
O gizli xəznəni açma bilməsə,
Verər qızıl açar şənlik o şəxsə⁷⁷.
Bilirsən, bu yarım yonulmuş gövhər,
Qoynunda gizlətməmiş nə xəzinələr?
Bu gövhər yonmağım sənənlə şəndir,
Afərin deməyim sənə səndəndir.
Ağıl ki, göyləri endirər yerə,
Afərin söylər bu afərinlərə.
Şahdan alınmışdır belə bir əmr:
“Adıma bir naxış bağla, ey şair!”
Şahın sözlərindən ilham alaraq,
Ağıla, şüura bərk sarılaraq,
Vurum bu gəlinə elə yaraşdıq,
Şahın məclisini bürüsün işıq!
Ona bu şux gəlin olsun bir kənim,
Məclisdə, dünyada tutulsun əziz.
Dünyanı parlardan çırağ nə qədər
Yaxını, uzağı nurilə bəzər.

Dünyanı parlatsın şahın gül bağı,
Gündüz məşəl olsun, gecə çırağı.
Ağzı qarğa kimi cırılısın gərək,
Yansın düşmən dili çıraq dilitək.
Uca dövlət kimi qonsun eyvana,
Nizami afərin oxusun sana.

DASTANIN XÜLASƏSİ VƏ İSKƏNDƏRİN CAHANGİRLİK TARİXİ

Saqi, gəl ruhumu şənlədən mey ver!
Xumarı atmağa səhərkən hey ver!
Bu səhər şərabi kövsərə dəyər,
Halaldır içsəm o məhşərə qədr.

Yaxşıyla, yamanla dolmuş ruzigar,
O yaxşı-yamandan boynunda çox var.
Hər gecə, gündüz bu niligun pərdə,
Min fitnə, min oyun açar hər yerdə.
Məndən də bir oyun baş versə, inan,
Onu da doğurmuş bu köhnə dövran.
Xəyaltək incəldim çərx hiyləsindən,
Necə oynamayım xəyal ilə mən?
İstəyim: pərdəni bütün boşaltmaq,
Bir cadu xəyalı işlətmək, ancaq.
Bir xəyal yaradım bu naxışdan mən,
Gəlməsin cadugər, canbaz əlindən.
Mən elə başladım bu şux dastanı,
Coşdurar sazımın səsi dünyanı.
Ən doğru sözlər ki, oyadır maraq,
Tarixdən onları bir-bir alaraq
Düzdüm dastanıma, əsər yaratdım,
Ağla sığmayanı büsbütün atdım.
Seçdim hər düzümdən bir inci, gövhər,
Vurdum bu gərdəyə yaraşlıq zivər.
Bərk təməl üstündə qurdum bir bina

Ki, ziyan dəyməsin divarlarına.
Təqdimi, təxiri tutmayın nöqsan,
Nöqsana məcburdur hər tarix yazan.
Bu Çin ipəyinin naxış evində,
Maninin fırçası düşmüşdür bəndə⁷⁸.
Dastanı düzərkən fikrim açıqdı,
Söz səlis olsa da, yol dolaşıqdı.
İskəndər haqqında heç bir əsərdə
Məlumat görmədim yığcam bir yerdə.
Sözlərlə dolmuşdur xəzinə içi,
Ancaq hər nüsxə bir dağınıq inci.
Hər köhnə nüsxədən əsas alaraq,
Onu öz şeirimlə bəzədim, ancaq.
Ən qədim tarixi əsərlərdən mən,
Yəhudi, nəsrani, pəhləvilərdən
Ən incə sözləri əlimə saldım,
Qabıǵı ataraq, məğzini aldım.
Müxtəlif dillərdən yığdım çox sözlər,
Bunlardan düzüldü yazdığım əsər.
Saydığım dilləri ətraflı bilən,
Saxlar öz dilini mənə töhmətdən.
Hansı bir pərdədə doğru söz gördüm,
O sözün telini şeirimlə hördüm.
Bu işdə həqiqət arasan bir az,
Nəzmdə həqiqət aramaq olmaz.
Şeirimdən atsaydım bəzəkli donu,
Azacıq zəhmətlə yazsaydım onu,
Bu böyük fəthənin sərgüzəştindən
Bir vərəq yazmaqla bitirərdim mən.
Dünyanı dolaşan böyük İskəndər,
Yorulmaq bilmədən edirdi səfər.
Dünyanı dolaşıb dörd yanı gəzdi,
Bilmədiyi mülkü fəth eyləməzdi.
Hansı bir dövlətə verdi nəhayət,
Kəyan adətində göstərdi hörmət.
Yalnız zərdüştlüyü qəbul etməmiş,
Başqa adətlərə etdi pərəstiş

Dünyada ilk əvvəl o zinət qurdu,
Yunanda sikkəni qızıldan vurdu.
İskəndər əmrilə vermiş hər zərgər,
Qızılın suyuyla gümüşə zivər.
Farscadan hər əsər keçmiş əlinə,
Tərcümə etdirmiş yunan dilinə.
Qarıda üç növbət təbil vurdurmaq
İskəndər dövründən qalmışdır ancaq.
Ulduz güzgüsüylə o böyük qeysər
Qaranlıq içindən çıxardı gövhər⁷⁹.
Sildi şurişləri köhnə dünyadan,
Taxt aldı, tac aldı qoca Daradan.
Hindin sövdasını, rus səfrasını
Silərək parlatdı şən dünyasını.
Rəyi bir güzgüdür çinlilər üçün,
Odur Keyxosrovun taxtına üstün.
Ömründən keçirkən tam iyirmi il
Şahlığa ucadan vurdurdu təbil.
İyirmi yeddiyə çatınca yaşı
Peyğəmbər olaraq, ucaldı başı.
İskəndər o gün ki peyğəmbər oldu,
Onun tarixinə naxış vuruldu.
Dinə yol göstərən bir hikmət oldu,
Dünyada mübarək bir dövlət oldu.
Din üçün etdi çox dəlillər icad,
Bu dünya üzünü eylədi abad.
Dünyanı gəzərkən döndü hər yana,
Elədi çox böyük şəhərlər bina.
Hinddən başlayaraq Yunana qədər
Hər yerdə tikdirdi böyük şəhərlər.
Səmərqənd şəhrinə o verdi zivər,
Cəndi də tikdirmiş böyük İskəndər.
Həri də yadigar qalmışdır ondan,
Varmıdır belə bir məmləkət quran?
Dərbəndi deyirlər İskəndər qurdu,
Əqliylə o şəhrə böyük səd vurdu.
Bulqar şəhrini o etdi bərqərar,

O şəhrin adıdır əslində Bün-qar⁸⁰.
Bağlayıb dağları biri-birinə,
Yəcuc hasarını o çəkdi yenə.
Çox bina salmışdır bunlardan başqa,
Onları saymaqla çatmaz ki, başa.
Pak olan o vücut, ulu tacidar
Yerləri təqsimə verincə qərar,
Dünyaya gəlmədən əvvəl xaçpərəst,
Çəkdi bu dünyada xaç kimi bir xətt⁸¹.
Həmin bu dördbucaq ötləsi xətlə,
Həndəsi ölçünü keçirdi ələ⁸².
Dörd bucaq üstünə bir də artırdı,
Bu doqquz fələyə, beş növbət vurdu⁸³.
Bir mixi uzanmış Şimali qütbə,
Bir kökü uzanıb getmiş Cənubə.
İpinin bir ucu Məşriqə çatmış,
O biri Məğribə qol-qanad atmış.
Dünyada bu endə, uzunda böylə,
Uca bir barigah kimdə var, söylə.
O gün ki istədi gəzsin dünyanı,
Ölçməyə başladı əvvəl hər yanı.
Hər bir məsahətdən, mərhələlərdən
Qalmadı bir qarış yer ölçülməyən.
Bu işdə hesabsız yerölçən vardı,
Yüzlərcə katiblər ölçüb yazardı.
Uzun iplər ilə ölçüldü çöllər,
Hesaba alındı bütün mənzillər.
Aldığı quruda o saray qurdu,
Mənzil-mənzil yolu ölçüyə vurdu.
Mavi dənizdən də edərkən səfər,
Onu da ölçüyə vurdu İskəndər.
Dənizdə yol ölçən iki gəmi var,
Uzun bir ip ilə bağlanmış onlar.
Birisi yerində salardı ləngər,
O biri ip boyu irəli gedər.
Sonra yol gedənə ləngər salaraq
Ləngərli gəmiyə taxardı ayaq.

Gah onu, gah bunu belə sürürdü,
Qorxmadan dənizi yarıb ölçürdü.
Belə bir yol ilə bu mühəndislər
Ölçürdü sahilədən sahilə qədər
Dünyadan kədəri şah silə-silə
Ölçüyə aldı bu həndəsə ilə.
Yerləri, yolları bu İskəndərin
Öz tədbir ölçüsü etmişdir təyin.
O, rübi-məskunu etdi aşikar⁸⁴,
Yoxsa bu yerlərə başqa kim çatar?
İskəndər hər yerə atını çapdı,
O yerlər şənləndi, səadət tapdı.
Dağlara, çöllərə tapdı min çarə,
Ölümün əlində qaldı biçarə.
Tarixdə nə varsa İskəndər şahdan, –
Yalnız bunlar oldu işə yarayan.
Artıq mən nə yazsam bu şən dastanda,
Az-çox, artıq-əskik olacaq onda.
Hər tarix şeir ilə alsa yaraşır,
Şübhəsiz, olacaq bir az dolaşır.
Çünki incəlikdir işim, sənətim,
Haqlıyam, bu işdə çıxsa qələtim.
Doğru görmədiyim sözlərdən qaçdım,
Ondan üz çevirib başqa yol açdım.
Düzdüm bu tarixdən elə bir dastan,
Könlündə bir sevinc duysun oxuyan.
Çox incəlik gəzsən, axtarsan, yəni
Yalana aparar sözün yüyəni.
Yazdığım sözlərə verməsəm zivər,
Yenilik verməz o köhnə nəğmələr
Qələmə gərəkdir elə söz almaq,
Şüurdan, ağıldan olmasan uzaq.
Parlaq inci kimi düzülən sözlər
Ağıla sığmazsa yalana bənzər.
Doğruya azacıq bənzəyən yalan
Yaxşıdır yalana bənzər doğrudan.
Nizami, yubanma, yoldaşlar getdi,

Sən qaldın, qəm qaldı, sirdaşlar getdi.
Yeddi ölkə şahı – getdi İskəndər,
İskəndər qalmadı, qalmaz bir nəfər.
Bu çayın başında tək içmə şərab,
Köhnə dostlarını sən axtarıb tap.
Gəlsələr, nuş olsun, əldə qədəh tut,
Nizami, yoxsa bu hesabı unut.

BU ƏSƏRİN YAZILMASININ SƏBƏBİ

Aç dehqan küpünü, sən ey saqi, dur,
Badəmə şəkərdən şirin mey doldur.
Vermə o meydən ki, din etmiş haram,
Bir mey ver ki, ondan din olmuş tamam.
Ey bağban, şənlik qur, qəm-qüssədən qaç,
Bağına gül gəldi, dur qapını aç.
Nizami şəhərdən gəlmişdir bağa,
İpəkdən bəzək vur bostana, tağa.
Bənövşə zülfündən bükümləri at,
O sərxoş nərgizi yuxudan oyat.
Qönçənin dodağı hələ süd qoxur,
Qızılgül ağzından ona ətir vur.
Qoy sərvin qaməti göyə yüksəlsin,
Qumruya xəbər ver, bahardır, gəlsin.
Müjdə ver, nəğməyə başlasın bülbül,
Beşiyində gəldi meyxanəyə gül.
Sula çöl-çəmənini, ucsun toz, qubar,
Lacivərd rəngini yuduqca parlar.
Lalənin qəlbində coşan qan artır,
Torpaqla ört onu, qanını yatır.
Nəstərən saçından ağ tükləri at,
Bidmiş kölgəsilə telini qaralt.
Gülnar dodağını bulaşdır meyə,
Xeyri gül torpağı zərlə bəzəyə.
Səməne salam ver ərğəvan güldən,
Suvar bağ-çəmənini, canlansın gulşən.

O körpə güllərə göstər məhəbbət,
Nazını çəkərək eyləmə qəflət.
Mən kimi saövdası aşlıb-daşandan,
Salam ver gülzara girdiyin zaman.
Hava çox ılıqdır, gözəldir bostan,
Dostların qəlbi də xoşlanır bundan.
Vermişdir ağaclar bağa yüz bəzək,
Parlaq bir çıraqdır hər gül, hər çiçək,
Ey bağban, xəbər ver o susan quşa:
Ötərək başlasın yeni uçuşa.
Bahardır, bir daha nalə etsin çəng,
Gətirsin qəlbimi rəqsə o ahəng.
O dilbər zülfündən bir zəncir yarat,
Zənciri yenidən, gəl, boynuma at.
Gözəl dəstələr tut yaşıl reyhandan,
Saç sərvini başına, şənlənsin hər an.
Bahar çiçəyindən dağıt arxlara.
Gümüşə bənzəyir ağ çiçəkpara.
Hər gölün, çeşmənin ətəklərinə
Süsəndən ipək bir xalça sal yenə...
Şahanə məclisdə sən, ey saqi, dur,
Şahanə bir meylə badəmi doldur.
Dur, saqi, alışdım şərab içməyə,
Atəşdən yanırım, ver bu təşnəyə.
O köhnə dostları yad edim bu gün,
Qalmamış bir nəfər, köçmüşdür bütün.
Bu dövrən da gedər, qalmaz o bizə,
Gələnlər içərlər xatirəmizə.
Bostanın belə bir gözəl çağında
Oturdum uca bir sərv ayağında.
Çinar kölgəsindən, gül qoxusundan,
İlham aldı bülbül, başladı dastan.
Bir gəlin gül üçün sallandı bağa,
Gül üzü bənzərdi işıq – çıraqa.
Saçları tökülmüş topuğa qədər,
Üzü gül səpərdi, dodağı şəkər.
Şəhli gül üzündən kam verdi mənə,

İçi meylə dolu cam verdi mənə.
Dedi: “Al, qəlbində nə varsa unut,
Padişah eşqinə əldə qədəh tut”.
Oturdum sınanmış kəslərlə hər an,
Böyüklər adından yazdım bir dastan.
Beynimin, qanımın çeşmələrindən,
Bu qədər incə söz sıxıb süzdüm mən.
Doymadım, ilhamım yenə də qaynar,
Qılıncım kəskindir, hələ gücüm var.
Nə qədər dəyərli xəzinə qurdum,
Hər birində yeni nüktələr vurdum.
Yorulmaq bilmədən gündüz və gecə
“Məxzənül əsrar”ı yazdım əvvəlcə.
İncəlik, şirinlik yığaraq ondan,
“Xosrov və Şirin”çin düzdüm bir dastan.
Sonra başqa yerdə çadırı vurdum,
“Leyli və Məcnun”un eşqini qurdum.
Bitirdim dastanı, bir nəşə tapdım,
Atımı “Həft peykər” üstünə çapdım.
İndi söz mülkündə büsat quraram,
İskəndər dövründən təbil vuraram.
Yazaram mən onun şan-şövkətindən,
Taxtının, tacının əzəmətindən.
Ölüb-getmişsə də, dirildim onu,
Verim axtardığı həyat suyunu.
İskəndər bir böyük yol təqib etdi,
Dirilik suyunun dalınca getdi.
Əbədi qalmaqçın həyat suyundan,
Çox gəzdi, dolaşdı heç yorulmadan.
Dirilik suyunun olmadı sonu,
Ancaq indi tapdı həyat suyunu⁸⁵.
Sözlər padşahının bir məsəli var:
Nə gözəl söyləmiş: “Axtaran tapar”.
Nizami, içərkən mey İskəndərlə,
Bəxtiyar olmaqçın ədəbi gözlə!
Xızır bu süfrəndə olmuş həmsüfrən,
Yetmiş yeddi suda ağzını yu sən!⁸⁶

DASTANIN BAŞLANGICI

Saqi, dur, gətir o həyat suyunu!
İskəndər şövkətli şaha ver onu.
Şahın dövlətini öpsün o badən,
Odur İskəndərin irsini yeyən.

Şahnamə yazanlar saçaraq bilik,
Vermiş söz nəzminə belə yenilik:
Yunan ölkəsinin padşahlarından
Vardı bir gənc dövlət, böyük hökmüran,
Şöhrətli şah idi, adı Feyləqus,
İtaət edərdi ona rum və rus.
Yunanıstan idi onun məskəni,
Makedoniyaydı doğma vətəni.
Qanunlar qoyardı yeni və parlaq,
Ulu babasıydı Eys ibn-İshaq.
Ədalət o qədər yaxınmış ona,
Qurdları bağlarmış qoyun buduna.
Zülmün boğazını elə sıxmışdı,
Dara həsədindən rəqib çıxmışdı.
Üstün olmaq üçün qılıncı, tacı,
Bir elçi göndərdi, alsın xəracı.
Ağıl sahibiydi rumlu hökmüran,
Xəracı göndərdi, olmadı düşman.
Taleyi yar olan məsud kimsəyə
Kim cəsarət edər, düşmənəm deyə?
Bəxşilər göndərdi böyük dərbara,
Düşmənlik yolundan əl çəkdi Dara.
Rum şahı oldu bu bəxşisdən çox şən,
Mumunu qorudu yanar atəşdən⁸⁷.
İskəndər başlarkən fəthə hər yeri,
Döndü birdən-birə çərxin işləri.
Daraya nə dövlət qoydu, nə dövrən,
Süngüsü keçirdi çaxmaq daşından.
Bu dastan haqqında rəvayət çoxdur,
Hər kəsi dinlərəm, inadım yoxdur.

Belə nəql edir bu vəqəni rumlar:
Bir qadın var imiş çox yoxsul, dindar,
İkicanlı idi, tapmadı çarə,
Yurdundan, ərindən düşdü avarə.
Doğmağın zamanı yetişdi, artıq,
Kəsdi taqətini ikicanlılıq.
Doğarkən can verdi bir xərabədə,
Ötürkən körpəni andı yenə də:
“Məndən sonra səni kim bəsləyəcək?
Hansı bir canavar səni yeyəcək?”
O zənn etməyirdi ki, Pərvərdigar,
Bir zaman edəcək onu tacidar.
Nə qədər xəzinə güləcək ona,
İqbal qonacaqdır şən qucağına.
Həsretlər içində qadın verdi can,
Köməksiz uşağa yar oldu yəzdan.
Şüurla, hünərlə işlətdi qafa,
Dünyanı fəth etdi o Qafdan-Qafa.
Feyləqus çıxarkən ov üçün düzə,
Qadın ölən yerlə gəldi üz-üzə.
Gördü bir qadındır yurdsuz-yuvasız,
Başının üstündə bir körpə yalqız.
Sorur barmağını o körpə uşaq,
Ana həsrətiylə dişləyir barmaq.
Nökərlərə əmr verdi tacidar,
Qadının dəfninə məşğul oldular.
Kimsəsiz körpəni götürdü yoldan,
Daldı bu heyrətli işə bir zaman,
Böyütdü, bəslədi, verdi tərbiyə,
Vəliəhd eylədi, “Oğlumdur” deyə.
Zərdüştilərdə var başqa rəvayət,
Verir İskəndəri Daraya nisbət.
Vurdum tarixləri mən bir-birinə,
Baxdım Firdovsinin öz əsərinə.
Hər iki rəvayət mənəcə pozuqdur,
Uydurma sözlərdir, həqiqət yoxdur.
Doğrusu budur ki, bilir hər diyar,

Feyləqus oğludur böyük tacidar,
Bunlarda həqiqət görmədim bir az,
Tarixçi bunları qələmə almaz.
Ən yaxşı bir qoca rəvayət edir,
O köhnə şahlardan hekayət edir:
Feyləqus qəsində bir gözəl varmış,
Bəzəkli gəlintək azad yaşarmış.
Baxışı can alan, qaməti bülənd,
Qaşları kamandı, saçları kəmənd.
Sanki bir sərvi imiş, yetirmiş çəmən,
Telləri bənövşə, çöhrəsi səmən,
Camalı parlaq bir Günəşdən təmiz,
O süzgün gözləri qəməzli nərgiz!
Qıvrırcıq saçları qara bir ənbər,
Saray bu dilbərlə olmuş müəttər.
Rum şahı vurulmuş ayüzlü qıza,
Dilinin əzbəri parlaq ulduza.
Bir gecə bağına basdı hökmüran,
Şahın xurmasından bar verdi fidan.
Neysan buludundan sədəf tutdu bar,
Ən parlaq bir inci oldu aşikar.
Keçdi bu vəqədən doqquz ay, ancaq,
Ananın bətnində tərpendi uşaq.
Padşah əmr etdi ki, münəccimlər
Baxıb ulduzlara versinlər xəbər.
Bir xəbər versinlər bu gizli işdən,
Rahatlıq versinlər bu tərpenişdən.
Bilikli münəccim başladı işə,
Baxdılar fələkdə olan gərmişə.
Göyləri seyr üçün məclis düzəltdi,
Ulduz tərəzisi ortaya gəldi,
Taleyi göründü Əsəd bürcündən⁸⁸,
Düşmənlər kor oldu onun gücündən.
Günəş yaxınlaşdı o gün Həmələ,
Gedirdi elmdən çatsın əmələ⁸⁹.
Ütarid və Covza qonmuş bir yerə,
Sovrda məskən etmiş Ay ilə Zöhrə.

Qövsü də Müştəri bəzəmiş gözəl,
Mizanın bürcündə oynardı Zuhəl.
Altıncı xanəni tutmuşdu Bəhram,
Xidmət göstərməyə olmuşdu qulam.
Taleyi göründü nurdan da parlaq,
Nə deyim, o yaman gözlərdən iraq.
Belə xoş fal ilə dünyaya gəldi,
O bağda belə bir fidan yüksəldi.
Təqvimdən bəxtini təyin etdilər,
Qoyuldu uşağın adı İskəndər.
Bu yeddi ölkərdən oldu aşiqar,
Açarı verəcək ona ruzigar.
Münəccim taledən verincə xəbər,
Feyləqus şükr etdi, silindi kədər.
Bəxtiyar çocuğa etdi məhəbbət,
Taxtına oturdu, payladı xələt.
Artıq yol vermədi qəmə, kədərə,
Cavahir payladı istəyənlərə.
O müşk ətirinin güləndə baxtı,
Meyi də, müşkü də seltək axıtdı.
O sərvın budağı bəsləndi nazla,
Turac tək səkərək səsləndi nazla.
Meydan axtarırdı beşikdə ikən,
Yəhərə atıldı öz beşiyindən.
Dayədən istədi ox ilə kaman,
Kağızı, ipəyi hey aldı nişan.
Böyüdü, öyrəndi qılınc vurmağı,
Qızmış aslanlara qarşı durmağı.
At minmək zövqündən ləzzət alınca,
Düşdü şəhriyarlıq, şahlıq dalınca.

İSKƏNDƏRİN TƏLİM ALMASI

Ey saqi, reyhandan çəkilmiş mey ver,
Cənnəti yad etdim, dur, peyapey ver!
Abad olsun gəmim o badələrdən,
Cənnətə düşərəm qərq olsam da mən.

Nə qədər məsuddur şən həyat quran,
Tamah süfrəsindən az bir şey uman,
Malı olsa belə, kifayət qədər,
Yenə iş adamı çalışar, işlər.
Naz-nemət içində rahatlıq tapar,
Tələsməz, atını astadan çapar.
Nə həddindən artıq paylar malını,
Nə də xəsisliklə pəzər halını.
Çətinlik çox xəsis olmaqdan doğar,
Qapını qırsanız hədsiz odun var.
Çox yaşa, ömürdən faydalan özün,
Çalış ölkəyə də ziyan dəyməsin.
Tarixin yığılmış tumarlığından,
Keçmiş belə nəql edir bir dehqan:
Elə ki, Feyləqus təzə gəlintək,
Vurdu bu dünyanın mülkünü bəzək,
Ağıllı övladla ata fəxr edər,
Çünki mübarəkdir seçilmiş gövhər.
Dünyada ataya varmıdır, gerçək,
Ağıllı oğuldan başqa bir istək,
Oturtdu öyrənsin ədəblə hünər,
Günəş eylər daşı qiymətli gövhər.
Niqumaş alimdi, biliklə dolu,
Alimin oğluydu həkim Ərəstu.
Təlim işlərində çəkdi çox əmək,
Hikmətlər öyrətdi ona sevərək.
Şahanə tərbiyə, hünər, nəzakət
Ağıla nur verir, ürəyə qüvvət.
Hər əqlə sığışan hünər, bilikdən,
Bir mənə çıxarır mənanı bilən.
Ulduzlar bəzəyən kimi göyləri
Bəzədi pak olan yeni gövhəri.
Çatdırdı onu hər gizlin biliyə,
Hansı bir gənc almış belə tərbiyə?
Şahzadə illərlə çox çalışdı, çox,
Qulağı elm aldı, başqa heç nə yox.
Öz ağı, zəkası olunca rəhbər,

Tapırdı ən incə, mənali sözlər.
Hər incə mənami edərkən bəyan,
Sözləri su kimi olurdu rəvan.
Həmdərsi Ərəstu, bir qardaş deyə,
Ürəkdən bağlıydı bu şahzadəyə.
Ərəstu aldıqca bilik atadan,
Ona öyrədirdi hər an, hər zaman.
Yəqindi bilikli həkim ustadə
Tacidar olacaq bir gün şahzadə.
Onun təliminə verdi çox diqqət,
Kişini şad edər qorunsa sərvət.
Bəxtini oxudu parlaq alından,
Verdi oğluna da ondan bir ünvan⁹⁰.
Tale xidmətində duran zamanda,
Söz qaşu möhrünü vuran zamanda
Oğlunu tapşırırdı gənc şahzadəyə⁹¹,
And verdi, söz aldı: “Peyman ver, – deyə, –
Məktəbdən meydana sən at sürərkən,
Şahanə başını göydə görərkən,
Başını əyərkən köhnə dünyanın,
Hər səmtə gedərkən hökmün, fərmanın,
Taxtını tacımla məsud edərsən,
Xərac göndərərlər yeddi kişivərdən.
Dünyaya şövkətlə verərsən fərman,
Padişah olarsan uzun bir zaman.
Bu dərsi, təlimi tut xatirində,
Qızıla, gümüşə çox olma bəndə!
O zaman oğlumdan götürmə nəzər,
Haqqıma, sözümlə bir hörmət göstər.
Onunla et çətin işdə məşvərət,
Qılıncdan kəskindir gözəl məsləhət.
Səndə dövlət vardır, onda da hünər,
Hünərlə dövlət bir çəkiyə girər.
Hər yerdə hünərə verilmiş qiymət,
O yerdə gün-gündən ucalmış dövlət.
Hər yerdə şərəfli bir dövlət vardır,
Ucalar fikrindən ucalanlardır.

Ayda öz taxtını qurmaq istəyən,
Gərəkdir yüksəlsin bu pillələrdən”.
Şahzadə söz verdi öz ustasına:
“Hər əmrin qəbuldur, – söylədi ona, –
Taxtımla, tacımla olsam padişah,
Ərəstu vəzirim olacaq, billah!
Sözündən, fikrindən dönməz İskəndər,
Onun hər əmrinə bağlaram kəmər”.
Elə ki, taleyi oldu ona yar,
İskəndər sözündə qaldı bərqərar.
Ustadı bilirdi: bir gün bu uşaq,
Dünya şahlarına fərman yazacaq.
Bir şəkil çəkdi o, həndəsi hərfdən,
Qalibi, məğlubu etdi müəyyən.
Dedi: “Al, bir qəza üz versə sana,
Hərfi say, həm düşmən, həm öz adına.
Adın dairədə qalsa müzəffər,
Əmin ol bəxtinə, sənindir zəfər.
Bu sayda üstünlük göstərsə düşman,
O qalib kişidən çəkin hər zaman”.
İskəndər qocadan o şəkli aldı,
Bu faydalı işdən sevincə daldı.
Yazanda həndəsi hərfi İskəndər,
Hər zaman zəfərdən tutardı xəbər.
Əqliylə bəxtiyar yaşardı hər an.
Onun hər elmindən qaynardı qazan.
Tədbirli bilici olmaqla yenə
Baş əydi bilici şəxsin fikrinə.
Alimlər sözünü tutaraq getdi,
Əqliylə özünü bəxtiyar etdi.
Ustadın oğlu da alim bir kəsdi,
Onunla həm yaşdı, həm də həmdərsdi.
Şahzadə daima ona mehriban,
O da şahzadədən ayrılmaz bir an.
Ərəstu razılıq verməzsə işə,
İskəndər bir quş da taxmazdı şişə.
O tədbir vermədən tutmazdı bir iş,

Hər işdə alardı ondan göstəriş.
Bu çarxın pərgarı döndü çox zaman,
Dünya çox seyr etdi dağdan, səhradan,
Feyləqus dünyanı tərk etdi daha,
Taxtını tapşırırdı gənc padişaha.
Gəl qorx, bu dünyanın fitnə–felindən,
Qurtar öz canını onun əlindən.
Ağacdır – dörd kökü, altı böyrü var,
Çoxunu boğmuşdur bu qorxulu dar⁹².
Şiddətli külöklər qopduğu zaman
Düşər yarpağımız bir–bir ağacdan.
Bu bağda əbədi yaşamaz bir kəs,
Hər gələn burada çəkər bir nəfəs.
Yetişər bu bağda hər gün bir nobər,
Birisi gəlirkən, o biri gedər.
Dünyadan gedərsən istər–istəməz,
Bu tədbir, bu təlaş bir şeyə dəyməz.
Bu dünya mülkündə yox belə bazar
Varını özilə alsın tamahkar.
Dünya salmış tora, çünki borclusan,
Borcunu tez ol ver, qurtul bu tordan.
Nalbəndlə palançı eşşəyə bir gün:
– Nal, palan pulunu ver, – dedi, – bütün,
Topal ayağından, yağır dalından
Nalını, palanı atdı o heyvan.
Eşşək öz borcundan olunca azad,
Olduqca dincəldi, qəlbi oldu şad.
Sən də, ey tozlara bulaşmış insan,
Borcunu ver, qurtul bu toz–torpaqdan.

İSKƏNDƏRİN TAXTA ÇIXMASI

Ey saqi, dur məni qurtar mənlikdən,
İşıqlı badəndən işıqlanım mən.
Bir mey ki, dağıdar qəmi, kədəri,
Sağaldar mummyatək bu xəstələri.

Əlində tərəzi mahir söz ölçən
Saxta əşrəfini saldı rövnəqdən⁹³.
Saxta olduğunu artıq bilincə,
Elə bir sikkəni vermədim xərcə.
Hər hərfin üstünə barmaq bassam mən,
Tapılmaz üstündə qələm işlədən⁹⁴.
Elə ki gücləndi arxam və adım,
Kimsənin hərfinə barmaq basmadım.
Yamanlıq görmədi məndən bir insan,
Mənim də düşmənim vardır hər zaman.
Tutduğum yol deyil, zəhər içməkdir,
Hünər aramaqdır, eybi örtməkdir.
Düzlükdə əvvəldən göstərdim hünər,
Qədəmi düz atdım sonuna qədər.
Elə bir dabbaqlıq etdim bu gönə,
Mətanət göstərsin hər ağır günə⁹⁵.
O böyük Tanrıdan budur diləyim:
Bir an da bu doğru yoldan dönməyim.
Sizə nəql etdiyim həmin rəvayət
Usta bir nəqqaşın işidir əlbət.
Elə ki Rum şahı taxta oturdu,
Dünyaya mum kimi bir naxış vurdu,
Bütün ölkələrə ədli səs saldı,
Rum taxtı onunla yeni rəng aldı.
Atadan gördüyü rəsmi, ayini
Seçərək saxladı bəyəndiyini.
Köhnə adətləri möhkəm saxladı,
Keçmiş qanunları bərk qucaqladı.
Daraya xəracı verirdi yenə,
Ölkədə hakimdi köhnə ənənə.
Feyləqus əmrində olan hər diyar
Onun da əmrinə boyun qoydular.
Dostluqda atadan daha da mətin,
Düşmənin məhvində qılıncı kəskin.
İgidlər qorxardı, güclüdür deyə,
Onunla girməzdi bir tərəziyə.
Onda ki qolunun gücün yoxlardı,

Aslan qulağına düyün vurardı.
Əlində nə qədər süst olsa kaman,
Bir oxa bir nəfər edərdi qurban.
Maral, çeyran ovlar həddindən kənar,
Ovlaqda aslanı edərdi şikar.
Hər mərdə, igidə o üstün gəldi,
Bilici kəslərdən daha yüksəldi.
Xətti, gül üzünə xoş qələm vurdu,
Rəna bir müşkdən xoş cədvəl qurdu.
O müşkin çədvəli xəttinə fələk
Həbəş səvadından vurmuşdu bəzək.
Gördü ki, əlində acizdir cahan,
Cahangir olmağa oxudu meydan.
Ağlı, qüvvəti güldü baxtına,
Bunlarla oturdu şahlıq taxtına.
Hər işdə istərkən qazansın şöhrət,
Fələk də qoluna verərdi qüvvət.
O yaşıl sərv ilə Rumun torpağı
Reyhantək bəzəndi, şənləndi bağı⁹⁶.
Hər evdə bir surət çəkildi ondan,
Hər ölkə adına düzdü bir dastan.
Gah açdı sirrini əncümənlərdə,
Gah ulduz sirrindən götürdü pərdə.
Gizlində bilənlər yoluyla getdi,
Zahirdə gənclərlə içib keyf etdi.
İnsanın fikrinə sığmayan qədər
Hamiya yaxşılıq etdi İskəndər.
Kimsənin qəlbini o incitməzdi,
Ədalət xəttindən uzaq getməzdi.
Bütün tacirlərdən o, bac almadı,
Ölkədə kimsədən xərac almadı.
Dehqan vergisinə çəkərək qələm,
Sərmayəsizlərdən almadı dirhəm.
Zər saçdı hər yeri abad edərək,
Qırdı tikanları, əkdə gül-çiçək.

Əlinə keçirdi bütün dünyanı,
Ətri tutdu Misri, Həbəşistanı.
İki açıq əli günəşə bənzər,
Biri qılınc vurur, biri tac verər.
İkigözlü Gərək bütün çəkilər,
Birində daş olar, birində gövhər.
Hər işdə taleyə rəğbət göstərir,
Qızılla qızıldır, dəmirlə dəmir.
Ədli, səxavəti cahanı sardı,
Hər kəs Rum mülkünə həsəd apardı.
Ərəstu vəziridi uca dərgaha,
Hər yaxşı-yamanda mərhəmədi şaha.
Tökdü İskəndərə hər işdə tədbir,
Az zaman keçmədən oldu cahangir.
Elə padşahla, belə vəzirlə,
Bu dünya intizam almazmı belə?
Dünyanı fəth etdi bacarıq, hikmət,
Vəzirin rəyindən qazandı şövkət.
Məlikşah da, Mahmud da Nuşirəvan,
Dünya şahlarından bac-xərac alan,
Öz vəzirlərindən öyüd aldılar,
Onunla dünyaya zəfər çaldılar.
Bizim şahımız da düşmənə bu gün
Vəzirin rəyilə olmuşdur üstün.
Bizim ayağımız sust olsa hərgah,
Zərəş yox, ancaq ki, süst olmasın şah.
Padşahın ayağı sürüşsə, artıq,
Çıxar məmləkətdə bir qarışıqlıq.
Yaman göz şah ilə başlarsa oyun,
Divlər fitnə ilə olar qol-boyun.
Dünya bir məzlumdur, şah dada çatan,
Məzlum bir adilə möhtacdır hər an.
Dünyaya sultandır, işıqlı çıraq,
Yaman nəzərlərdən olsun o uzaq.

ZƏNCİ QOŞUNUNUN GƏLMƏYİNDƏN İSKƏNDƏRİN XƏBƏRDAR OLMASI

Ey saqi, ver könül açan bir şərbət,
Dərdim var, getdikcə etmədə şiddət.
Olsun bu ürəyim o şərbətlə şad,
Məni dərd-qəmdən eyləsin azad.

Gəldi qurd ağzından sübhün nəfəsi,
Keşikçi itinin kəsildi səsi⁹⁷.
Xoruzlar çırpındı, çaldı qol-qanad,
Təbillər səsindən canlandı həyat.
O dadlı yuxudan oyandım yenə,
Sarıldım cavahir düzmək fikrinə.
Cavahir istəyən qazar mədəni,
Gövhər ümidilə söker bədəni.
Bir ləli zəhmətlə gətirər ələ,
Çarpışar daşların daş ürəyilə.
Nə sandın, ey asan eşidən insan,
Dinlənilməz zəngin kəlmələr asan.
Bağda çox olsaydı əncir yeyən quş,
Ağaclar əncirdən qalardı bomboş.

Bu ipək pərdəni nəqş edən insan,
Belə nəql etmişdir öz ustadından:
Elə ki, fələyin çıraqı səhər
Dünyanı nuriylə etdi münəvvər,
Günəş əlvən şəfəq saçdı hər yana,
Gəlintək oturdu qızıl taxtına.
İskəndər qədimki ayində durdu,
Eyvanda şövkətli bir məclis qurdu.
Qol-qola tutaraq gözəl qulamlar
Taxtının yanında tutdular qərar.
Gah Kəyan adına qaldırır qədəh,
Gah gövhər saçaraq edirdi fərəh.
Bir nur çeşməsiydi, oturmuşdu şən,
Aman səsi gəldi uzaq ellərdən.

Məclisdə padşaha etdilər məlum:
“Amana gəlmişdir bir yığın məzlum.
Kömək istəyirlər Rum sultanından,
Deyirlər: Misrə çox dar oldu cahan.
Zəncilər axınla gəlmiş bu səfər,
Dolaşmaq çətindir, tutmayır çöllər.
Ordularla dolmuş bu böyük cahan,
Çöllərdə hakimdir qorxu, həyəcan.
Hamısı çöllüdür, qətrandan qara,
Çöllərin otu da çatmaz onlara.
Uşaq təbiətli hər yaşlı kosa
Şən həyat keçirir çirkin də olsa.
Nə bir utanacaq üzləri vardır,
Nə də sevgi saçan gözləri vardır.
Bunlar insan yeyər, ilantək sancar,
Misrin buna qarşı nə qüvvəti var?
Köməyə çatmazsa böyük tacidar,
Qarət gedəcək o zəngin diyar.
Misir, Rum, Əfrəcə olar tarmar,
Mum kimi əriyər o odlu dağlar.
Bu haqsız axından pərakəndəyik,
Şah, fərman sizindir, bizlər bəndəyik”.
O dinin pənahı, adil hökmüdar,
Bildi ki, Zəncidə hədsiz qoşun var.
O hədsiz ordudan qorxdu hökmüran,
Qorxusuz olurmu ağıllı insan?
İskəndər vəziri tez dəvət etdi,
Onunla ətraflı məsləhət etdi.
Ağıllı, bilikli, hünərli vəzir,
Müzəffər olmağa tökdü bir tədbir:
“Qalx” – dedi, – bəxtini sına, zamandır,
Belə əjdəhanı məhv etmək şandır.
Zəfərlər yaratsa ordunun əli,
Daha möhkəm olur şahlıq təməli.
Misir də, Zənci də olur sənə ram,
Mərdlikdə alarsan yenilməz bir nam.
Ölkədən silinsə azgın düşmənlər,

Xainlər kor olar, dostların gülər”.
Rəhbərin əmriylə o gənc hökmüran
Bayrağı ucaldı Makedoniyadan.
Topladı süngülü, qılınclı əsgər,
Qılınclı şəfəq atdı buluda qədər.
Dənizdən quruya çıxınca ordu,
Tərpəndi, bir daha Misirdə durdu.
Misir xalqı ilə silahlı əsgər
Bu işi uğurlu bir fal bildilər.
Padişah əmr etdi, Nil sahilindən
Keçərək, çöllərdə tutsunlar məskən.
Yedəkli at ilə axsın meydana,
Döyüşdə verməsin aman düşmana.
İgidlər düzüldü yola hər nə var,
Zəncinin kininə bel bağladılar.
O coşğun ordunu görüncə zənci,
Gözündə qaraldı dünya sevinci.
Ordular çıxınca qarşı-qarşıya,
Üzlərdən büsbütün silindi həya.
O polad misralı atlar nalından
Gözündən titrədi o köhnə cahan.
Meydandan o qədər ucaldı nərə,
Sanki göy saraldı, töküldü yerə.
Coşdu toppuz, yağdı mancanaq daşı,
Əyildi öküzün, balığın başı⁹⁸.
İnsanlar bağırır, kişnəyir atlar,
Dünyanın gözü kor, qulaqları kar.
Bu səs-küy elə bir qiyamət açdı,
Vəhşilər qorxaraq çöllərdən qaçdı.
Döyüşə başlarkən hər iki əsgər,
Divləri sarsıtdı ucalan səslər.
Elə yerdə idi bu döyüş, inan,
Qubar gətirirdi adam yanğından.
Kükürdün tozutək qurquru çöllər
Cəhənnəm kimiydi, yanırıdı ciyər.
Sərin su yox idi ağudan başqa,
Bir də günəşdəki yanğıdan başqa.

Baxırdı əjdaha kimi hər mağar,
O yerdə hər fitnə açmışdı bazar.
Orda ki, yaşayır qulyabanılar,
Yaşayıb, hər yerə soxulur onlar.
Ləli yer öküzü udduğu zaman
Pusqudan sıçradı qarqara aslan⁹⁹.
Gecənin zülməti dünyanı sardı,
Aslanın dişitək ulduz ağardı.
Gecənin göbəyi yayırdı ətir,
İşıqdan dünyaya açmışdı çətir.
Düşməni tanıyan növbətçi əsgər
Yollara çıxaraq keşik çəkдилər.
Ulduzlar yer-yerdən doğmuşdu parlaq,
Xalq oldu zəhmətdən, kədərdən uzaq.
Qaranlıq çöküncə Rum və Zəngibar
Vuruşdan yorulub axşamladılar.

İSKƏNDƏRİN ZƏNGİBAR ŞAHINA XƏBƏR GÖNDƏRMƏSİ

Ver, saqi, Rum üzlü, gülgün şərəbdən,
Təbim zənci kimi şəndir bu zaman.
Mənimplə bu qorxu bilməyən pələng
Olmasın Rum, zənci kimi iki rəng¹⁰⁰.

Aldadan yol oldu bu uzaq yollar,
Yeddinci fələkdə ancaq işıq var¹⁰¹.
Bu yolda mələk də azar yolunu
Çünki bir div gedər, qayıdar onu.
Bu çarsubazarda qapan işlədən
Bir arpa almaşa çəkməz iki dən.
Çalışar, hər yandan oğurlar bir az,
Ondan da qaparlar işi olsa saz.
Dönə-dönə alar qoca dehqandan,
Divana göndərər o batman-batman.
Məndən uzaq olsun bu cürə dostlar,

El məni bu sözdə üzürlü tutar.
Əxlaqca yabançı bu dostları, bil,
İkiüzlülərdə arama bir dil.
Tülkünün deşiyi ikidir əlbət,
Birisi tamahdır, birisi şəhvət.
Bir əqrəb kimidir, olsa da huşyar,
Nə qulaq, nə də göz deşikləri var.
Bu gizlin əsrarı təsvir edənlər,
Dehqan tarixindən vermişdir xəbər.
Çin şahı atına qoyarkən yəhər
Zəncinin nalına od vurdu göylər¹⁰².
Günəşi pusqudan fələk sıçratdı,
Ulduzlar üzüyü əlindən atdı¹⁰³.
Bu dünya ordular yıxan ərlərdən,
Bir məclis bəzədi ulduz kimi şən.
Dəvənin zəngindən, fil güzgüsündən
Sədəf şəbə doğdu inci doğurkən¹⁰⁴.
Fil təpiklərindən yer öküzünün
Sümüyü qırılıb məhv oldu bütün.
Şah Kəyan rəsmiini edərək yeni,
Doldurdu təbilin səsi ölkəni.
Qurdu Rum rəsmiylə elə bir ordu,
Sanki möhrü muma bir naxış vurdu.
Bir rumlu var idi olduqca insan,
Natiqdi, bir neçə dildə danışan.
Alimdi hər fikri, sözü qurmaqda,
Mahirdi ox atıb, qılınc vurmaqda.
Söhbəti tutini kəməndə salmış,
Özü Tutıyanuş adını almış.
O qədər kəskindi sözü, hünəri,
Özünə çəkərdi dinləyənləri.
Sarayda nədimdi, həm də arabir
Ay, Günəş sirrindən söhbətlər edir.
Yanına çağırıdı onu İskəndər,
Elçilik edərək aparsın xəbər.
Əmr etdi, hərəkət etsin durmadan,
Zənci sərdarına yetirsin fərman.

Kəskin qılıncını anlatsın ona,
Qayıtsın bəlkə öz doğru yoluna.
Zəncicə anlatsın, göstərsin tədbir,
Atəşi gördükcə yumşalar dəmir.
Qul üzlü, o şümşad boylu hünərvər
Rumludan zənciyə apardı xəbər:
“Təxti var, tacı var bəxtitək parlaq,
Qılıncın gücüylə ucaltmış sançaq.
Şövkətli, qüvvətli, həm də sərkəşdir,
Bəzən də açığı yanar atəşdir.
Maral buynuzuna göndən zeh çəkər,
Qarışqa başını dırnağa tikər¹⁰⁵.
Onunla müdara eylə, ey salar,
Ağlayıb üzr istə, get ona yalvar.
İnan ki, bu atəş olsa şöləvər,
Sönməz, üzərinə dəniz töksələr.
Dostluqla yaxınlaş, kinindən çəkil,
Onunla düşmənlik faydalı deyil.
Kin ilə, sülh ilə sınıanmış cahan,
Sülhündən xeyr almış, kinindən ziyan.
Bu fikri qaralar şahı eşitcək
Dəhşətdən qıvrıldı qara ilantək.
Kininin atəşi beynini yaxdı,
Şimşəkli buludtək gurladı, çaxdı.
Acıqlı əmr etdi: Tutıyanuşu
Kəssinlər, bədəndən ayrılısın huşu.
Div kimi qapdılar o pəhləvanı,
Necə ki kəhrəba qapar samanı.
Qızıl teşt içində kəsildi başı,
Al qana bulaşdı şahın sirdaşı.
Qızıl teşt qan ilə dolduğu zaman,
Zənci şah su kimi içdi o qandan.
Onunla gedənlər gözlərində yaş,
İskəndər yanına qayıtdı birbaş.
Həsərlə döndülər şahın yanına,
Bu qanlı xəbəri verdilər ona.
O gözəl rumlunun zənci şahından

Gördüyü dəhşəti etdilər bəyan.
İskəndər o şümşad rəngli sərv üçün
Atəşdə ox kimi yandı ki, neçin
Elə bir suçsuzun töküldü qanı?
And içdi məhv etsin azğın düşmanı.
Çatınca qoşuna bu dəhşətli iş,
Rumlular qorxaraq etdilər təşviş.
Bu işdən zəncinin dişi ağardı,
Rumlunun qəlbini bir qorxu sardı.
Gecənin dişləri örtülməlidir,
Ancaq ölən zaman o gülməlidir.
İskəndər susaraq üç gün, üç gecə,
Kinini söndürdü parlaq düşüncə.
Dağların üstünü alınca duman,
Quşlar bu ahəngə düzdü bir dastan.
Göylərin Harunu keşik çəkərək,
Belinə asmışdı saysız qızıl zəng¹⁰⁶.
Keşikçi zəng çalıb səsləndi birdən:
“Yaşasın tacidar, qəhr olsun düşmən!”
Dışarı çıxaraq kəşfiyyat qolu,
Növbətlə qarovul güdərdi yolu.
Ertəsi günü bu səbirsiz dövrən,
Göstərdi Günəşi dağ arxasından.
Nay, təbil gurladı şah qapısından,
Zənglərin səmindən titrədi cahan.
Təbilçi sürətlə qalın xam göndən
Gecənin ağzına vurdu bir yüyən.
Coşaraq inləyir neyin nəfəsi,
Nağara əl çalır, yüksəlir səsi.
Ordunun çəkisi elədikcə meyl,
Bu gözdən o gözə axırdı sel¹⁰⁷.
Süngülər kaftanı dələrək hər an
Çıxırdı göbəyin tam ortasından.
Qılinc, ox yağarkən şaraqhaşaraq
Parça-parça oldu geyim və qalpaq.
Qılincin dəhşətlə çalhaçalından
Buludun qəlbində su olurdu qan.

Üz-üzə gəlincə hər iki ordu
Elə bil iki qoç üz-üzə durdu.
İgidlər döyüşdü uzun bir zaman,
Meydana sel kimi axıtdılar qan.
Rumları zəncilər əzdii zaman,
Sanki bir maralı ovlardı aslan.
Rumlara zəncilər verdi tələfat,
Hər yeri bürüdü dəhşətli heyhat.
Zəncinin etdiyi Tutıyanuşə
Rumları salmışdı böyük təşvişə.
Kasaya doldurmuş günahsız qanı,
Su kimi başına çəkmiş kasanı.
Zəncilər oynayan qorxunc oyundan
Qorxaraq, rumlara daraldı meydan.
İskəndər bildi rum, zəncidən ürkmüş,
Əsgərin qəlbinə bir qorxu çökmüş.
Meydanda əsgərə üz versə qorxu,
Cəza bir iş verməz, dağılar ordu.
Çağırıldı bilikli böyük vəziri,
Gizlincə anlatdı ona bu sirri:
“Müzəffər ordumuz olmuş pərişan,
Bir qılınc yemədən doymuş savaştan.
Döyüşə qəhrəman bir ordu gərək,
Bir atlı od olsa, verməz bir kömək.
Elçinin qanını içərkən düşman
Əsgərim məhv olur can qorxusundan.
Orduda apaydın qorxu izi var,
Qorxaq kimsələrdən, söylə, nə çıxar?
Meydanda düşməndən qorxarsa ordu,
Su gətir, zəfərdən əllərini yu.
Zəncilər hər yanda meydan sulayır,
Qızmış fillər kimi hey baş bulayır.
Yaratmaq gərəkdir elə bir dəstan,
Zəncinin ordusu məhv olsun ondan.
Ortaya elə bir sağlam fikir at,
Bizə bu qorxudan versin bir nicat”.

Sınanmış, ağıllı, hünərli vəzir,

Azacıq düşündü, tökdü bir tədbir:
“Sərvətim, kamalın olsun sənə yar,
Zəfər dostun olsun, düşmənlərin xar.
Üzünü çevirsən dağ-daşa belə,
Fələkdən səadət alasan ələ.
Dünyanın pənahı ulu Yaradan
Pənahın olsun, ey böyük hökmüran.
Qaralar zəhərli ilandır, ilan,
Bir divdir, şeytandır, deyil bir insan.
Yeri var rumlular etsə qorxaqlıq,
Zəncilər nələngdir, rumlular balıq.
Qan içmək olduqca qorxulu bir iş,
İnsanı yeməksə ondan da müdhiş.
Onlardan bir həya gözləsən, inan,
Bizə söyləməzlər ağıllı insan.
Meydanı düşməyə versək bu sayaq,
Zəncilər göylərə sovurar torpaq.
Rumlardan qorxsaydı vəhşi zəncilər
Elçinin sözləri edərdi əsər.
Elçi nə edəydi o vəhşilərə,
Elçi yeyən desək yetər bir kərə.
Düşünmək gərəkdir elə bir fikir,
İnsanı yeməkçin olsun bir tədbir.
Yollardan bir neçə zənci tutaraq
Onları dərğahda eylədi dustaq.
Sən otur yerində açıq, təmkinlə,
Onları torpağa yıxsınlar kinlə.
Birin başını dərhal üzünlər,
“Yemək bişsin” deyə mətbəxə göndər.
Zəncilər dililə hökm et durmadan:
“Bu başı al, bişir, yesin hökmüran!”
Gizlində aşpaza başqa tövr anlat:
“Bu başı güm yerə, torpaqlara qat!”
Qara qoyun başın bişirsin bir az,
Sümüksüz hüzura gətirsin aşpaz,
Bişməmiş dərinə hiddətlə, kinlə
Tez götür, parçala, çeynə dişinlə.

Çağır ki: “Beynini gətirin görək,
Olmazmış belə bir ləzzətli yemək.
Bilsəydim ki, zənci ətindən təam
Edərmiş vücudu belə sapsağlam,
Rum əsirlərini bəsləməzdim mən,
Hər zaman yeyərdim zənci ətindən.
Bilsin o adamcıl, müdhiş canavar,
Ondan iti dişli insan yeyən var”.
Bununla sönər o kin saçan ocaq,
Dəmiri dəmirlə olar yumşaltmaq.
Həyata keçirsək bu tədbiri biz,
O güclü qolları yenərik şəksiz.
Qurdluqla mümkündür qurtulmaq qurddan,
Cəhlə qarşı verər cəhalət ziyan”.
İskəndər əmr etdi: rum əsgərləri
Gizlində dolaşsın düşmən yerləri.
Yollardan keçərkən məğrur zəncilər
Əsir götürsünlər bir neçə nəfər.
Əmrinə igidlər baş əydi bir-bir,
Zəncidən aldılar bir neçə əsir.
Döndülər şah olan xeyməyə sarı,
Təslim eylədilər o düşmanları.
Əsirlər hüzura gəldiyi zaman
Üzləri qarayıdı, başları al qan.
Padişah yerindən tez kükrəyərək
Şikar arxasınca düşən aslantək
Əmr etdi, birini dərhal qəpdilər,
Başını dağ kimi vurub çəpdilər.
Verdilər mətbəxə ki, al bu başı,
Padşaha hazırla bir zənci aşı.
Aşpaza başqa tövr anlatdı bunu,
Nə sayaq oynasın müdhiş oyunu.
O biri zəncilər qorxaraq durmuş,
Bu qanlı adətdən boynunu burmuş.
Padişah əmr etli: açılısın süfrə,
Hər çeşid yeməkdən düzilsün yerə.
Qoyunun pörtülmüş ətindən aşpaz

Süfrəyə düzdükçə keyfi oldu saz.
 Ceyran dərisini yırtantək aslan,
 Dişiylə didərək başı hökmüran,
 Başını oynadıb ləzzətlə yedi,
 “Ox, belə bir yemək yemədim, – dedi, –
 Nə qədər dadlıymış zəncinin əti,
 Verməz başqa ətlər böylə ləzzəti.
 Zəncinin ətindən kabab yaxşıdır,
 Yanında qırmızı şərab yaxşıdır.
 Tək zənci budundan yeyərəm kabab,
 Dadlıdır, duzludur, xoş gəlir şərab”.
 Zəncilər önündə qoyun başından
 Zənci başı deyib yedi hökmüran.
 Müdhiş əjdahanı görüncə belə,
 O qara ilanlar dağıldı çölə.
 Ordunun içinə döndü zəncilər,
 O qara günlərdən verdilər xəbər:
 – Əjdaha yeyənmiş bu insan-xəyal,
 Nəhəngdir, bizlərə verdi çox zaval.
 Elə bir, ləzzətlə yeyir zəncini,
 Sanki zənci yeyir badam içini.
 Bir zənci başını keçirsə ələ,
 Qoyunun başıtək yeyir ləzzətlə.
 Zəncinin qəlbinə çökmüşdü qorxu:
 “Biz ipək sanırdıq, cod palazmış bu!..”¹⁰⁸
 Alovlu şölələr get-gedə söndü,
 Qızğın atəşlərə soyuq göründü.
 Ertəsi günü quş qanad açınca,
 Fələyin başından duman uçunca,
 Gecəyə bağırdı xoruz hiddətlə,
 Təbillər gurladı, coşdu şiddətlə.
 Şeypurlar kin ilə gurlar, elə bil
 Məhşərdir, surunu çalır İsrafil.
 O öküzquyuğu şeypurlar ötdü,
 Göydəki Öküzün partladı ödü.
 Coşdu qurd gönündən olan nağara,
 Dünyanın beynini gətirdi zara.

İgidlər köksündə çırpınan ürək
Dərindən inlədi türkün nayitək.
Yer dimağındakı odlu zərbələr
Çırağın beynində şöləyə bənzər.
“Çəkil, çəkil!” deyə o polad oxlar,
Fillərin belində tuturdu qərar.
Hər polad qılıncdan parladi şimşək,
Buludlu gecədə axan ulduztək,
Qalxaraq yerindən hər iki ordu
Başqa bir təhrdə yenə səf qurdu.
Sanki iki bulud başbaşa qoşdu,
İki od dənizi köpürdü, coşdu.
Rumlarla zəncilər hər bə girərək
Qarışdı iki rəng alan qabantək.
Quş kimi atların polad nalından
Yer oldu igidlər qanı ilə əlvən.
Qol qıran oxların vıyılısından
Kimsədə nə bədən qalmışdı, nə can.
Qılınc güzgüsündən şəfəqlər axdı,
Bu şəfəq Günəşdən daha parlaqdı.
Rumlular elə bir bayraq ucaldı,
Yerə ox, göylərə kəməndlər atdı.
Cəbhənin qəlbində durmuş İskəndər,
Sağ-solu bəzəkli bir alay əsgər.
Qarşıda zəncilər kin ilə durdu,
Çıxardı Bisütun kimi bir ordu.
Qocaman fillərin ağır səfləri
Elə bil uzanır bir dağ kəməri.
Əqiq kimi gözlər, süngü kirpiklər,
Dəmir di xortumdan quyruğa qədər.
Hər filin belinə taxt qoyulmuş ac,
Üstündə bir zənci, başında bir tac¹⁰⁹.
Meydanda bir nərə vuranda filə,
Atəşi canına salır vəlvələ.
O qədər fil gəldi, dolaraq meydan,
Hər tərəf qaraldı fil ayağından.
Fillərin yanınca gedən piyada,

Hər yerdə yüz fili salırdı bəndə¹¹⁰.
Meydanın ayini bitincə artıq,
Ürəkdən silindi sevgi, insanlıq.
Zərəcə adlı bir qara pəhləvan
Ortaya atıldı, oxudu meşdan.
Fil kimi kükrədi toppuz əlində,
Bir tutar qoymadı fillər belində.
Bir qara ilandı qurddan füsunkar,
Qabarıq, şişkin bir böyük başı var.
Geniş ağzı sanki qara bir qazan,
Baxanın ağarır gözü qorxudan.
Dəmir cövhərindən küpdür bu qaya,
İçinə tökülmüş qarqara boya.
Sinəsi bir polad qalxandan qurma,
O div gövdəsini hələ heç sorma.
Gördünmü başında qotaz bir bayraq?
Bu zənci bayrağın eyniydi, ancaq.
Məhcası bənzərsə çevrilmiş tasa,
Gözləriydi içi qan dolu kasa.
Zənci çox öyündü: “Mən bir sərkəşəm,
Tüştünün altında yanan atəşəm.
Polad çeynəyən fil, Zərəcə mənəm,
Fillərin belində şərəb içənəm.
Qədəhi vurunca sərxoş olaraq
Filləri zərbəmlə edərəm çolaq.
Meydanda əl atsam kəskin qılınca
Dağları edərəm mən parça-parça.
Qarşıma çıxarsa qızmış bir aslan,
Şimşəkli buludam, qoparram tufan.
Coşarsam, atından salaram Nili,
Bu rüxüm piyada buraxar fili¹¹¹.
Silahım göyərmiş aslan canından,
Mənim öz vücudum silahdır, inan.
Ürəyim almazdır, vücudum dəmir,
Bu almaz, bu dəmir mənimçün nədir?
Başımı qürurla qaldırsam əgər,

Etmərəm atəşdən, dənizdən həzər.
Yırtaram böyrünü hər pəhləvanın,
Bağrını çeynədim kinli düşmanın.
Qan tökmək peşəmdir, əjdər bədənəm.
Tək qatil deyiləm, adamıyənəm,
Dünyada kimsədən utanmaram mən,
Utanmaq nə gərək hər bə girərkən?
İgidi hünərdən qoyar utanmaq,
Eşşəyi ram edən palandır, ancaq.
Hər zənci mən kimi güldüyü zaman
Gülər almaz dişli qara bir aslan”.
Rəcəzi bitincə tərpendi duman,
Xəznədə qıvrıldı sanki bir ilan¹¹².
Rumlardan bir igid girişdi işə,
Özünü birinci atdı atəşə.
Ürəyi çırpındı od söndürməyə,
Döndü atəş görən bir pərvanəyə,
O sınaqlı zənci bir hər bə ilə
Başını qopardı bir zərbə ilə.
Başqa bir pəhləvan çıxdı savaşa,
Bu dövran onu da vurdu bir daşa.
Beləcə Rumlardan yetmiş pəhləvan
Zərəcə əlində keçdi qılincdan.
Kimsədə qalmadı cəsərət, hünər,
O qızmış zənciyə olsun bərabər,
Yerindən oynayıb dərdə düşdü Rum,
Sanki qızğın kürə əridirdi mum.
Ordunu əzincə qara pəhləvan
Rumlardan olmadı qarşıya çıxan.
O fələk şövkətli, igidlər yenən,
Mərkəzdən ox kimi atıldı birdən.
Döyüşçün vücudu yarağa batdı,
Zənci öldürməyə süngü oynatdı.
Belində gövhərlə bəzənmiş kəmər,
Başında polad bir qalxan – ciltvəgər.
Əynində zirehi mavi, qıvırcıq,
Düyümü zəncinin saçından artıq,

Yəməni qılınca içirmiş zəhər,
 Boynundan sallanmış belinə qədər.
 Kəməndi tamğaclı qaşına bənzər,
 Çaçların qurduğu yay kimi çənbər¹¹³.
 İpək bir çul salmış kəhər atına,
 O, fil gövdəsiylə çapdı meydana.
 Cilovu sürətlə atdı yəhərə,
 Hücuma keçirkən çəkdi bir nərə.
 Necə bir kəkliyə şığıyar tər lan,
 Dünyaya al Günəş doğar ucadan,
 Elə bir sürətlə sərkəş, filbədən,
 Düşmənin üstünə atıldı birdən
 Bağırdı: “Ey qara qarğa, ol sayıq,
 Qarşında şahindir, sakit ol artıq.
 Noxtanı çəkməsən yoldan kənara,
 Dünyanı edərəm üzündən qara.
 Üz-gözü onunçun qaradır, inan,
 Qarşımda qaçarsan kəskin qılincdan.
 Gəl, getmə, qızardım qara üzünü,
 Saçımdan qıvırcıq edim özünü.
 Güzgütək parlayan qılinc pas tutur,
 Güzgüyəm, məndən hər zənci yas tutur.
 “Ağlıq” ağlıq alır xəstə gözlərdən,
 Qılincin qızartı alar üzərdən.
 “Mən divəm, – deyirdin, – xörəyim adam, –
 Məni ye ki, divdən lətif adamam.
 Qılinc oynatmağı sizdə yox bilən,
 İndi gəl, qüvvətli qolumdan öyrən!
 Yerindən tər pənmə, çox gəlmə yaxın,
 Yoxsa ki, başını öpər ayağın.
 Mən ərəb huşlu bir Rum sərvəriyəm,
 Zənci öldürən bir sübhün nuriyəm¹¹⁴.
 Fil kəskin qolumdan bir qılinc yesə,
 Filban Nil küpünə atar əlbəsə¹¹⁵.
 Daşlar oxlarımdan halqa geyəndə
 Qulağına halqa taxarsan sən də”.
 Sözləri bitincə qalxdı yəhərə,

Cilovu buraxdı, çəkdi bir nərə.
Sərxoş aslan kimi elədi həmlə,
Aslanca bir toppuz almışdı ələ.
Toppuzu vurdu şah elə qüvvətlə,
Elburus dağına düşdü zəlzələ.
Poladın açdığı dərin yaradan
Qalmadı abinus ağacında can¹¹⁶.
Qol, boyun, ayaq və köks, gövdə, baş
Girdi bir-birinə, oldu xurdü xaş.
Zərəcə həyatdan olunca rahət,
Meydana atıldı başqa bir heybət,
Xurma ağacından uca pəhləvan,
Elə bir ağacdən qorxardı bağban.
Hücuma keçincə o kinli qara,
Padşaha buraxdı odlu bir yara.
Zirəhə təsiri olmadı, zənci
Buludtək bağırdı, uçdu sevinci.
O qara buluda qızdı hökmüran,
Çəkdi ağ nəhəngi qara qınından¹¹⁷.
Hücüm eləyəntək aslan ceyrana,
Bir zərbə endirdi o pəhləvana.
Xurma ağacının uçdu kəlləsi,
Ağacdən düşdü bir zənci gövdəsi.
Çıxdı bir başqası “Aslanam” deyə,
Özünü o zənci durdu öyməyə:
“Bir qara buludam, zənci dağından,
Qılıncım yağdırır əjdaha, aslan.
Bu ağır dağların çəkisi mənəm,
Qapqara zənciyəm, bir filbədənəm.
Başından biçərəm qocaman fili,
İçimə çəkərəm o daşqın Nili.
Zəhərli dəmirim kimi dişləsə
Qaradan biçərəm ona əlbəsə”.
İskəndər gördü bu hədyan danışan
Nafini müşk ilə yoğurdu qandan.
Qılıncı qaldırdı uca boyuna,
Başından bir zərbə endirdi ona.

Ondan da müdhiş bir qara hiddətlə,
Atıldı qarşıya çox cəsarətlə.
Padşahın qılınıcı çıxdı birinci,
Toz, torpaq içində fırlandı zənci.
Meydana atıldı başqa bir qara,
Onun da gözünü yumdu bir yara.
Qorxaq zəncilərdən heç bircə nəfər,
Döyüşə çıxmadı axşama qədər.
Şan, zəfər olunca şahın yoldaşı
Döndü ordugaha, ucaldı başı.
Günəşin gül rəngli donu dönərkən
Mavi bir rəng aldı Nilin küpündən.
Alaca göylərə keşik çəkənlər
Alamtil gecəyə aydınlıq ələr.
Keşikçi adəti üzrə ayıqdı,
Ulduzu sayandan daha sayıqdı.
Zənci qarovulu, Rum qarovulu
Keşikdə dayanıb güdərdi yolu.
Günəş, dan sökərkən gülümsəyərək,
Neylufər günbədə vurunca bəzək,
Zərnişan xeymədən çıxdı İskəndər,
Hərb üçün meydana çıxardı əsgər.
Bir məhmiz vurdu o sərəkəş tər lana,
O, suyu od kimi sürdü meydana.
Mərkəzi aldı öz əlinə, sonra
Cinahi tapşırırdı pəhləvanlara.
Sağ-sola dəmirdən çəkdi bir hasar,
Möhkəm bir təməldə düzüldü dağlar.
Zəncilər, həbəşlər hey ordu-ordu
Əlində qılinc, ox meydanda durdu.
Cəbhənin qəlbində durmuş zəncilər,
Sağında həbəşlər, solunda bərbər.
Boru gurlayınca şah qapısından,
Zəncilər zəng çaldı, qızıxdı meydan.
Qaramtil bir bulud gurlayıb çıxdı,
Qılincin şimşəyi göylərə axdı.
Ordular qopardı elə bir nərə

Dəhşətli bir qorxu çökdü divlərə.
Toz-torpaq boğurdu saf boğazları,
Qorxudan bənizlər oldu sapsarı.
Qılıncdan, toppuzdan, süngüdən, oxdan
Sülh aradan çıxıb getmişdi çoxdan.
Polad qalxanların toqquşmasından
Göylərə çökmüşdü qorxu, həyəcan.
Torpağın beynini yerdən oynatdı,
Yer dağın məğzini başından atdı.
Nağara gurlayır ildırım kimi,
Qalalar uçulur sıldırım kimi.
Uzağa səs salır naylor, elə bil
Məhşərdir, çalınır suri-İsrafil.
Yer zindan olunca gürzə, əmuda,
Köhüldən toz kimi uçdu buluda.
O polad dimdikli uçan oxlardan,
Daşların bəğrına düyümlədi qan.
Kirpikdən ox atır əyriqaş kaman,
Zireh məməsindən süd sağır hər an.
Kəməndlər qıvrılır düyümlənərək,
Sarılr boynuna qara ilantək.
Hindli bir oyunçu kimi qılınclar
Havada oynayıb mayallaq vurur.
Süngülərdən çıxan o mövzun səse
Atlar da uyaraq gəlmişdi rəqsə.
Arı nəştəritək dəmir oxlardan
Daşların üzündən axırdı al qan.
Yerlər xəstələndi yaralılardan,
Yorğun ahlara saçdı göylərə duman.
Lacivərd rəngində olan bir dağtək
Şah verdi cəbhənin qəlbinə bəzək.
O qılınc oynadan sərt qulaq zəngi
Bətırdı, elə bil zəncinin zəngi,
Kin dodaqlarında köpüklənərək
Ağzını açmışdı bağa tasitək.
Canlanan mərkəzlər qalxdı ayağa,
Durdular meydanda at oynatmağa.

Hünər göstərməyə coşarkən mənlik
Baş verdi zirəklik, dəlilik, şənlik.
Rumları yarışda yendi zəncilər,
Bunlar çox müdhişdi, onlar çox dilbər.
İskəndər darıldı bu qorxunc işə,
“İncələr yaramaz qızğın döyüşə”.
Düşündü: “Mən özüm olaram aslan,
Ayırram özümü bu qorxaqlardan.
İndi ki qorxmuşdur qoşunun qəlbi,
Mən özüm aparam gərək bu hərbi”.
Dan yeri ağardı, şəfəq söküncə
Sürətlə çəkildi qaranlıq gecə.
Şahın zərbəsiylə bir neçə qara,
İt kimi gəbərdi alınca yara.
Şahın hünərini belə görənlər
Kəskin qılıncından etdilər həzər.
Meydanda özünü şah yalnız gördü,
Atını düşmənin qəlbinə sürdü.
Bu dünya Pələngər şaha oldu təng,
Düşündü: “Dənizdən çıxmış bu nəhəng”.
Öz adamlarına dedi: “Bu şikar
Toruma düşərsə, qurtuluşmu var?”
Şahanə bir silah tərtib elədi,
Qılıncı qalxanı tərkib elədi.
Kərgədan gönündən geyindi köynək,
Qızıldan vurulmuş ona çox bəzək.
Güzgü, ya xam gümüş kimi parladı,
Başında poladdan dəbilqə vardı.
Qılıncı maralın gözütək parlar,
Qarınca qanadı kimi cövhərdar.
Atıldı, cürətlə girdi meydana,
Ürəklə kim hücum edər aslana?
Bağırdı: “Ey şikar arayan aslan,
Özünə güvənmə, oxuma meydan.
Getmə, gəl vuruşaq, görək kim kimi
Meydanda basacaq bir aslan kimi?
Görərsən kimdədir ucalıq, zəfər,

Kimə yar olacaq səadət, hünər?..”
Zəncinin sözündən coşdu İskəndər,
Qan vurdu başına, qovruldu ciyər.
Qarşıda kin ilə coşarkən düşman,
Rəqibin qəlbində cuşə gəldi qan.
İskəndər bağırdı: “Güvənmə boş-boş,
İgidlər önündə öyünmə, sərxoş!
Söz açma mənə bu qəhrəmanlıqdan,
Kölgəsindən qorxan, ey sərsəm nadan!
Qorx aslan yenəndən aslansan əgər,
İgidlər yenənə göstərmə hünər.
Tərpədə bilməsən ağır gövdəni,
Məhvinə çalışmaq məhv edər səni!
Aslanın böyrünə əl çəkmək üçün
Üstün olmalıdır aslana gücün.
Şahinlik göstərən, ey zəif sərçə,
Özünü məhv üçün işlətmə pəncə!
Xoşdur, gəl dolaşaq, məhəkdir meydan,
Kimdədir üstünlük, edək imtahan!
İgidlər yenənə bu tənə əbəs,
Yenilər hər zaman tənə vuran kəs”.
Padşahın sözündən o kükrəyərək
Yerindən tərpəndi qara tüstütək.
Şahın üzərinə qılınıc çəkdi,
Buluda ildırım nə edəcəkdə?
Padşahın tükləri qılınca döndü,
O çirkin simadan qəlbi döyündü.
Acıqla bir qılinc vurdu İskəndər,
O polad qalxana etmədi əsər.
Çox süngü oynatdı şah ilə qara,
Süngüdən heç biri almadı yara.
Qaranlıq çöküncə, çəkilincə gün
Döyüşdə heç biri olmadı üstün.
Zənci bu döyüşdən darıldı ona,
Dedi: “Gün çəkildi dağın ardına,
Davamı tərək edək, gecədir daha,
Bu qanlı vədəmiz qalsın sabaha.

Elə ki ağarar qaranlıq gecə,
Dan atıb günəşli səhər gəlincə,
Oxuyum sənə mən elə bir meydan,
İlan yuvasını satın alasan.
Bu şərtlə, ordunu çəkərkən səhər,
Qarşımda ol səhər kimi cilvəgər”.
Bu sözlər bitincə döndü cəbhədən,
Şah dedi: “Razıyam bu şərtlərə mən”.
Razılıq verincə qısa möhlətə,
Meydandan döndülər istirahətə.

İSKƏNDƏRİN ZƏNGİBAR ŞAHINI MƏĞLUB ETMƏSİ

Elə ki dan atdı, o parlaq Günəş,
Dənizin suyundan qaldırdı atəş.
Meydanda rum, zənci təbil döyərək,
Ağ, qara qarışdı şətrənc zərətək.
Qırqovul rumlular, qarğa zəncilər
Tərmanın iki rəng köksünə bənzər.
Zəncilər gecəydi, rumlular çıraq,
Rumlular qarğanın gözüydü, ancaq¹¹⁸.
Bir qara buluda büründü cahan,
Gözündən axıtdı dənizlərə qan.
Başlardan aşan bir daşqın sel oldu,
Biri susuz qaldı, biri boğuldu.
İskəndər meydanda bir at oynatdı,
Ox kimi düşmənin gözünə batdı.
Qızışdı cəbhədə döyüş bazarı,
Qalxdı asimana yerin tozları.
Geydi xam ipəkdən dar gözlü kaftan,
Özünü qorudu oxdan, qılıncdan.
Ən parlaq bir zireh geyindi göz-göz,
Çəşmətək qamaşır ona baxan göz.
Bir süngü götürdü düz otuz qulac,
Varlığı ciyərin qanına möhtac.

Boynundan həmayıl bir qılınc taxdı,
Şəfəqi Günəşdən daha parlaqdı.
Başında dəbilqə Çin poladından,
Gövhərlər ondakı gövhərə heyran.
Belinə asdı bir zəhərli kəsər,
İlantək sancaraq tökərdi zəhər.
Bir ata oturdu, nə at, bir dağtək,
Görüşü sevimli, yerışı qəşəng.
Atını çaparaq hərbə yüyürdü,
Düşmən söz verdiyi yerə at sürdü.
Qarşıya çıxmadı miskin pələnglər,
Fikir dənizinə salmışdı ləngər.
Hiyləylə göndərdi başqa iyrenci,
Şah gövhərlərini qapsın o zənci.
Şah böldü xəncərlə onu tən yarı,
Zəncinin qırıldı həyat damarı.
Dağ kimi bir qara div oynatdı at,
Baxanın gözündən çəkildi həyat.
Bu div də o zənci yeyəndən yedi,
Çoxunun başına torpaq çeynədi.
Müdhiş bir qara div ona yönəldi,
Qıvrılmış ilantək cünbüşə gəldi.
O divə Rum şahı vurdu bir xəncər,
Tüstüsü ucaldı göylərə qədər.
Atıldı ondan da müdhiş həbəşi,
Qan içən aslandan o daha vəhşi.
Ona da içirdi ölüm suyunu,
Zəmanə oynadı keçmiş oyunu.
O qızmış aslandan hamı qorxaraq
Heç biri meydana basmadı ayaq.
Rum şahı at sürdü, kinlə bağırdı,
O qaçan düşməni hərbə çağırdı.
Pələngər görüncə bu cəsərəti
Bir yara almadan söndü qüvvəti.
Atını oynatdı istər-istəməz,
Meydana atıldı dinməz-söyləməz.
At sürdü o igid şahlığa doğru,

Bəxt onu çəkirdi xarlığa doğru.
Çox qılınc endirdi girincə hər bə,
Qeysərə bir əsər etmədi zərbə.
Aslan qüvvətiylə coşdu hökmüran,
Sanki bir ceyrana sarıldı aslan.
Dünyanın pənahı Tanrını andı,
Şanlı bir zəfərə artıq inandı.
Dəhşətlə hücumu keçdi şəhriyar,
Mərkəzi nöqtədə sıxıldı pərgar.
Atəşli kin ilə hey vurdu ata,
Güldü şimşək kimi qara buluda.
On düyüm mızrağı elə bərk çaxdı,
Qan onun döşündən su kimi axdı.
Düşmənin gəmişi dağıldı yeksər,
Pələngər məhv oldu, qaldı tək lövbər.
Atından əmr etdi igid hökmüran:
“Əsgərlər hücumu keçsin durmadan”.
Ordu hər tərəfdən bürüdü düzü,
Qatdı bir-birinə gecə-gündüzü.
Oxların inləyən qorxunc səmindən
İpəkli geyimlər kəsildi kəfən.
Qılıncın, qalxanın şaqqıltısından
Aya baş vururdu buxarla duman.
Qızdıqca Günəşdən qalxırdı şölə,
Təndirtək yaxırdı öz atəşilə.
Döyüş dəhşətindən sərsəmdi başlar,
İşıqdan dünya da qaçırdı naçar.
Baxdıqca zəncidir düşmüş yollara,
Olmuş göy yanında yer üzü qara.
Əqiqələr şəvədən qalamış ocaq,
Zəncilər od tutub, kül qalmış, ancaq¹¹⁹.
Şəvə yüngül oldu, ağırdı gövhər,
Gövhərə sərraf da çox qiymət verər.
Yasəmən bidmişkə etmişdi təsir,
Qarğalar ağ şahin əlində əsir¹²⁰.
Heyrət baxışlara, ürəyə axmış,
Əqlin mərkəzini bomboş buraxmış.

Çovuşlar verdikə ürək arxadan,
Ceyranlar qorxmadan ovladı aslan.
Yer-göy titrəyirdi hay-küy səsindən,
Göylər də “ho” deyə səslər fələkdən.
Getdikə coşurdu hər iki yağı,
Yazıldı birinə ölüm yarpağı.
Biləyi güclüyə zəfər oldu yar,
Zəncilər məcburən məğlub oldular.
Hər yana at çapdı müzəffər əsgər,
Zənci öldürməyə bağladı kəmər.
Qılinc oynatdıqca böyük şəhriyar,
Zəncinin bazarı oldu tarimar.
Zəncilər çalınca təslim borusu,
Şənliyə başladı zəfər ordusu.
Göylərə ucaldı şahın bayrağı,
Yollardan büsbütün çəkildi yağı.
Mərhəmət buludu qopardı tufan,
Zəncinin pasını sildi qılıncdan.
Bayrağın altında durmuş hökmdar
Əynində bənövşə rəngində paltar,
Boynunda bir noxta, ayaqda zəncir,
Hər aslan çəkirdi bir nəhəng əsir.
Bayrağın altına yığdılar nə var,
İskəndər əmr etdi kəsilsin başlar.
Bir zənci qalmadı, boşaldı çöl, dağ,
Qalanlar quzğunlar yemiyyədi, ancaq.
Barama qurdutək divbədən fillər
Qarınca ayağı altında inlər.
İnsanın yükünü çəkən hər hammal.
Ya çıraq daşıyır, yaxud ipək mal¹²¹.
Zillətə düşüncə amansız düşman,
Həbəşlər padşahdan dilədi aman.
Həbəşə nisbəti olanlar o gün
Padşahın əmriylə qurtuldu bütün.
Zəhərli qılıncdan tapdılar aman,
Şah bağışlayaraq vermədi ziyan,
Əmr etdi həbəşə vuruldu damğa,

O gündən həbəşlər quldur bu dağa.
O qızğın damğadan nurlandı həbəş,
Dağ ilə çırağı parladar atəş.
Padşaha o qədər verdilər qarət,
Hüzura sığmadı böyük qənimət.
Şah gördü verilən qarət hədsizdir,
Səhraya gövhərdən axan dənizdir.
Gövhərli cam, qızıl, toppuz bir yana,
Xalvarla müşk, ənbər axır meydana.
Saf mədən qızıldan, incidən nə var
Dolmuşdu meşindən iri çuvallar.
Sığmayır o gümüş, kafur çöllərə,
O kafur gümüşdən doldu dağ, dərə.
Yüklənmiş fillərdir – qaya gövdəli,
Cins ərəb atları – tovuz cilvəli.
Bərbərdən, nobidən gözəl əsirlər
Önündə Müştəri və Ay diz çökər.
Daş-qaşla işlənmiş qumaşlar, çullar,
Zürafə gönündən hədsiz xalı var.
Səhrada doluydu hər cürə sərvət,
Xəznəyə gövhərdən vurmuşdu zinət.
Şah şanlı zəfərlə dolğun qarətdən
Şənlənib qurtuldu qəmdən, zillətdən.
Bir dünya cəmdəyə ibrətlə baxdı,
Güldüsə, qəlbindən gizlin qan axdı
Ki, neçin döyüşdə bu qədər insan
Məhv oldu zəhərli oxdan, qılıncdan?
Yanlıştır hər suçu bunlarda görmək,
Özümdə görmək də xətdir, gerçək.
Fələyin işi baş vurmaqdır ,ancaq,
Qəzadan olurmu boyun qaçırmaq?
Lacivərd örtülü Günəş kimi sən
Başını qaçırma lacivərd göydən.
Göy üzü geyərkən lacivərd paltar,
Hər kəsə lacivərd paltar hazırlar¹²².
Bu pozuq pərdədə oxuma nəğmə,
Bu duzlu torpaqdan arama çeşmə.

Kim bilir, yığıntı, bu torpaq belə
Yoğrulmuş nə qədər ürək qanilə?
Görən göz yoxdur, yox, hər yan bir məzar,
Ya maral, ya ceyran gönüdür onlar.

İSKƏNDƏRİN MİSİRDƏN RUMA QAYITMASI

Dur, saqi, şərab ver ki, sərxoş olum!
Noğul ver, şərabla bir az xoş olum!
Elə bir şərab ver, könlümü açsın,
Girsəm cəhənnəmə, od məndən qaçsın.

O meyvəli ağac olsun bəxtiyar,
Sərin kölgəsində dincəlmək olar.
Həm cana rahatlıq verər kölgəsi,
Həm bəzər süfrəni dadlı meyvəsi.
Dolğun bar vermişkən elə bir nihal,
Daim qalsın cavan, tapmasın zaval.
Bar verən belə bir ağacı gerçək
Rəvamı baltanın ağzına vermək?
Qış getdi, yenə də ilk bahar gəldi,
Çaylar sahilindən otlar yüksəldi.
Yenidən yamyaşıl geydi hər budaq,
Bənövşə hər müşkə ənbər qataraq,
Nərgiz də yığmaqçın haman ətirdən
Kafurtək başını qaldırdı yerdən.
Xəzinə qarısın açaraq mən də
Bir bayraq ucaltım yaşıl çəməndə.
Yaşillıq hatifi o gizli dilbər,
Şairlər ona şeir ilhamı deyər,
Şehirli səs ilə bağırdı: “Oyan!
Yaz xəzinə saçan xatiratından!
Nə yerdə zəncini əzmiş İskəndər,
Nə yerdə atına qoymuşdur yəhər?”
Bu köhnə dastanı nəql edən dehqan

Keçmiş bu sayaq etmişdir bəyan:
Şaha yar olunca o böyük zəfər,
Güldü nar gülütək, açıldı güllər.
Xəzinə ağzını açdı hökmüdar,
Payladı, varlandı bütün qoşunlar.
Vuruşma yerində bir həftə qaldı,
Şərabdən çöhrələr qızıl rəng aldı.
Külək fərraş kimi, yağış səqqatək
Yolları süpürüb suvardı qəşəng.
Yollardan silindi bütün toz-torpaq,
Yol tozsuz olanda bəzənir ancaq.
Toz-torpaq yollarda yatınca yenə,
İskəndər atıldı yəhər üstünə.
“Yol verin!” deyərək coşdu təbillər,
Bayraqlar ucaldı Pərvinə qədər.
Əfrəcə dənizi, Nil sahilləri
Köç təbli səsindən oldu sərsəri.
Coşduqca dövələr zənginin səsi
Doldu boş səslərlə beyin kürəsi.
Yollarda qumrullar səs-küy salaraq,
Cıngıraq səsindən tutuldu qulaq.
Çöllərdə axırdı o qədər əsgər,
Yox idi sayını bilən bir nəfər.
Kəklitək oynayan atı İskəndər
Minərək, dalınca tərpendi əsgər.
Bir qədər yol getdi, ordu, şəhriyar,
Ovadan geniş bir çölə çıxdılar.
Al-sarı bayraqlar vardı o qədər,
Diş-diş şəklə düşdü lacivərd göylər.
Çöllərdən dağ kimi keçir qənimət,
Yüklənmiş dövələr çəkirdi zəhmət.
Qədərsiz cavahir yüklənmiş filə,
Yüz yerdən körpülər salınmış Nilə.
Güldü hökmüranın üzü, göz-qaşığı,
Fərəhdən göylərə ucaldı başı.
Xalqa hörmət etdi girərkən Misrə,
Şəhrə nizam verdi adəti üzrə.

Dəniz sahilində endi oradan,
O yerdə şövkətlə qaldı bir zaman.
Bayrağı nə yerə sancdı tacidar,
O yerdə abadlıq oldu bərqərar.
Sərvətlə, fərmanla uzun bir müddət
Saldı Rum rəsmilə bir çox imarət.
Qumlara qum kimi sərvət səpərək
Abadlıq yolunda çəkdi bir əmək,
Dəniz sahilində böyük İskəndər
Təzə bahar kimi qurdu bir şəhər.
Bir cənnət kimiydi – işıqlı, abad,
Hər yerdə bazarı, bağçası gülşad.
Şəhəri İskəndər tikibdir deyə
Adını qoydular “İskəndəriyyə”.
Şah bina etdiyi bu gözəl şəhər
Bağdada bərabər, Misrə bərabər.
Yunana dönməyə artıq əzm etdi,
Gəldiyi yollardan dönərək getdi.
Dənizdən keçincə Ruma dönərək,
Dünyalar əlində olmuşdu mumtək.
Hər zaman o muma etdikdə rəğbət,
Hər nə istəsəydi edərdi əlbət.
Yunanlar “afərin” dedilər ona,
Cavahir saçdılar gövhər saçına.
Padşahda görüncə böyüklük, mənlik,
Şəhərlər bəzəndi, quruldu şənlik.
Mütrüblər oxudu, qızıl saçıldı,
Xəyalə gəlməyən məclis açıldı.
Düşməni yenən şah güvəndi baxta,
Şahanə baxtıyla oturdu taxta.
Bəxtiyar dövlətin uca baxtından
Ən gözəl şənliklər qurdu hökmüran.
Zəncidən aldığı sərvətdən, maldan
Çəkisiz hədiyyə alırdı hər yan.
Dövrən Rum şahına verincə dövlət,
Hər şaha göndərdi o maldan qismət.
Elə ki, Daraya yetişdi növbət,

Dəvə karvanına yükləndi sərvət.
Yoldakı yüklərin çoxu qızıldı,
Buxaraya qədər karvan düzüldü.
Mərdliklə iş gördü, tədbirlər etdi,
Köhnə ənənələr yoluyla getdi.
Dəyərlı mallardan saçıdı bir qədər,
Dünyada görməmiş onu bir nəfər.
Hər cür gözəl şeylər, cəvahiratlar,
Növbənöv ətirlər, ipəklər, atlar...
Saf qızıldan başqa, xalis mötəbər,
Bir xalvar müşk ilə bir sandıq ənbər.
Bir xırman ərinmiş saf gümüş lay-lay,
Bir otaq saf kafur, düzölmüş tay-tay,
Ud yüklü dəvələr ucaldı dağdan,
Hər yükün təxminən vəznı yüz batman.
Bir çox gözəl qılınc, cəvahirnigar,
Zürafə dərisi kimi xalılar,
Xidmətə yarayan vücudu sağlam
Gülçöhrə kənlər, həm igid qulam.
Fil sümöklərindən naxışlı taxtlar,
Gövhərlə işlənmiş qədərsiz tac var.
Uca fil gövdəli bir alay əsir,
Qolunda, boynunda düyümlü zəncir.
Bir çox dəvə yükü, kəsik qulaqlar,
Saman təpilmiş baş bir neçə xalvar.
Yüzlərcə döyüşən, dağ heykəlli fil,
Çarpışma zamanı ən coşğun bir Nil.
Bu əntiq şeylərlə uca İskəndər
Bir elçi göndərdi mətin, mötəbər.
Daraya gətirdi qasid naməni,
Çəkdi hüzuruna o xəzinəni.
Dara bu bəxşışdən olmadı dilşad,
Qorxdı, həsəd etdi qəlbini bərbad.
Bu qədər xəzinə, bu qədər sərvət
Heyrət doğururdu, etmirdi rahət.
Bir cavab göndərdi yersiz olaraq,
İçində kin odu alovlanaraq,

Cavabı götürüb elçilər getdi,
İskəndəri bundan xəbərdar etdi.
Bu işdən darıldı ona İskəndər,
Qəlbinə yükləndi gizlin bir kədər.
Çaldığı zəfərdən alaraq təmkin,
Daraya yenə də bəsləmədi kin.
Rumların Zənciyə çaldığı zəfər, –
Dünyaya yayıldı bu şanlı xəbər.
Qasidlər gəlirdi hər padişahdan,
Təbrik edirdi bu zəfəri cahan.
Tənənin qapısı bağlandı, artıq,
Rumların qəlbini sardı bir şadlıq.
Acizlərə dövrən olsa mehriban.
Qarınca oxuyar ilana meydan.
Çox danə görərsən bu dəyirməndə,
Növbətlə üyüdür unu hər bəndə¹²³.

İSKƏNDƏRİN OVDA XOŞ FAL VURMASI

Ey saqi, mübarək şərəbdən doldur,
Mənə ver, igidlər dərmanı odur!
O mey bir halvadır dərdlilər üçün,
Onu atəş deyil, bəsləmişdir gün.

Dünyada axtaran adamlar hədsiz,
Biri inci arar, birisi dəniz.
Dünyada görmürəm elə bir nəfər
Öyrədən insana o salsın nəzər.
Mən kimi bülbülə gərəkdir ancaq
Qulaq tutanlardan çəkilsin uzaq.
Oxuyum nəğməmi, saz çalım həzin,
Dincəlim dərindən çayın, dənizin.
Arabir çıxarkən bağdan dışarı,
Əlimdə çıraqtək narınc sapsarı,
Orda görməyirəm elə bir ayıq,

Mən kimə verim bu narıncı artıq?
Qaçıram dostlardan yenə bir yana,
Qaçıram yenidən haman bostana.
Seyr edim könlümü açan bağçanı,
Onunla şənlənsin könlümün canı.

Sözün dəsgahına şəkər səpənlər
Keçmiş möbidlərdən belə nəql edər:
Zənci döyüşündən olunca azad
Dincəldi tacidar, qəlbi oldu şad.
Meyl etdi bir zaman istirahətə,
Əlinə mey aldı, daldı işrətə.
Vaxtını keyfə sərf elədi bütün,
Nəşəli çalğılar dinlədi hər gün.
Xanəndə, gülgün mey, saqi, kamança
Ondan ayrılmadı gecə yatınca.
Dünyadan kam almaq onun muradı,
Heç kəs ondan gözəl həyat qurmadı.
Dünyanı şənlədən böyük İskəndər
Gecəni şənliklə edərdi səhər.
Filosoflar ilə edər məsləhət,
Dünyaya ədlindən verərdi qismət.
Ərəstu qədəhə, Əflatun cama
Təzə mey töküdü qan dama-dama.
Şanlı bir zəfərlə dönmüşdü qeysər,
Xanəndə oxuyur yeni nəğmələr:
“Ey dövlət pənahı, gənc olsun baxtın!
Əbədi yaşasın bu tacın, taxtın!
Həyatın olduqca əlinə cam al,
Qədəhi al ələ, şərab iç, kam al!
Ərgəvan şərabdan bir büsat başla!
Şənlik qur, gəncliyə murad bağışla!
Gənclik var olduqca, iqbalın kömək,
Çalğı, mey məclisi qurasan gərək!
Qılnc meydanını qoydun bir yola,
Cam üsuliylə də məclis hazırla!
Taxtınla, tacınla get dünyanı al,

Fələk də bəndəndir, sənə yox zaval!
Qaranı tutdun da, qalmasın ağılıq,
Alaca görünmək verər yaraşlıq.
Bayrağı göyə vur, cahan sənindir!
Dövlətə sarıl ki, hər yan sənindir!”
Misrin köməyindən, zənci hərbindən,
Şahın qolu güclü, çöhrəsi də şən.
Zəfəri çox asan sanıb dururdu,
Xorasan mülkündən xərac umurdu.
Çıxmadı Şam ilə Rumdan bir nəfər,
Onunla çəkiddə olsun bərabər.
Daraya bir daha vermədi xərac,
Əmr etdi qayıtsın göndərdiyi bac.
Coşurdu gəncliyin qızğın günləri,
Fəth etmək istərdi bütün kişvəri.
Xoş baxdı İrənin igidlərinə,
Hazırlıq başladı İrən fəthinə.
Adətdir, ağac boy atdığı zaman
Başqa ağaclara yetirər ziyan.
Gözəl gün seçərək şikara qoşdu,
Həm nəşəsi xoşdu, həm də gün xoşdu.
Çöllərdən keçərkən uca hökmüdar
Dağlarda, düzlərdə edirdi şikar.
Fələyi andırır möhtəşəm başı,
Gah çölü gəzirdi, gah da dağ, daşı.
Bir dağa təsadüf etdi şəhriyar,
O dağda var idi hər çeşid şikar.
Gördü iki kəklik qonmuş bir daşa,
Kəklik kəklik ilə girmiş savaşa.
Bu onun başını deşər, dimdiklər,
O bunun döşünü caynaqla dələr.
İskəndər at sürdü onlara sarı,
Nəzərdən keçirtirdi iki şikarı.
Bir hesab götürdü bu çarpışmadan,
Onlardan gözünü almadı bir an.
Kəkliklər çarpışır elə hiddətlə,
Qorxmayır padşahı görərkən belə.

Şah düşüb heyrətə, aradı tədbir:
“Quşların başında bu sövdə nədir?”
Birini fal vurdu uca adına,
Bəxtinin falını bağladı ona.
O biri kəkliyə ad qoydu Dara,
Nəticə almaqçın baxdı onlara.
Quşların vuruşu elədi şiddət,
Kin ilə çarpışdı uzun bir müddət.
İskəndər falını daşıyan kəklik,
Daranı yenərək göstərdi mərdlik.
İskəndər görüncə belə şən halı,
Zəfərə yozdu bu uğurlu falı.
Qalib kəklik qanad çaldı xuraman,
Əzilən kəkliyin uçdu yanından,
Qayaya qonmağa tapmamış macal
Kəkliyin üstünü aldı bir qartal.
Üzərək başını öldürdü quşu,
Pərişan oldu şah, dağıldı huşu.
Fal olan kəkliyin şən uçmasından
Qəlbindən silindi qorxu və duman.
Bildi ki, taleyi ona yar olar,
Daranı əzərək bəxtiyar olar.
Lakin bəxtəvərlik çox uzun sürməz,
O da bu dövrədən bir vəfa görməz.
Eşitdim, o yerdə uca dağ vardı,
Onda göy şövkətli qövsi tağ vardı.
O dağdan hər kimsə bir dilək istər,
Sirrindən haman dağ verərdi xəbər.
O sirlə qayadan ucalar bir səs,
Sanki öz bəxtilə görüşər hər kəs.
Bilici bir kəsə dedi hökmüran:
Bir xəbər soruşsan o uca dağdan.
Nə qədər qan axar – soruşsun onu,
Nə olur padşahın bəxtinin sonu.
O dağdan soruşdu fal üçün gedən:
“Nə olur nəticə, bir xəbər ver sən
Dünyanı alacaq böyük İskəndər?”

Daramı özərək çalacaq zəfər?”
Səsləndi əsrarlı qaya aşıkar,
Söylənən sözləri eylədi təkrar.
O faldan qeysərin coşdu ürəyi,
Fal onun dağ kimi oldu köməyi.
Kədəri silindi, çox şən göründü,
O dağdan, təpədən saraya döndü.
Çəmən ortasında uca sərvətək
Oturdu məclisdə tədbir tökərək.
Gələcək işindən söz açdı qeysər,
Sülhmü, ya savaşmı çox fayda verər?
“Dünyalar pənahı olsa pənahım
Fələyə uclar qızıl külahım.
Bu sələm yeyənə xəracmı vermək?
Alçaqlıq deyilmə bu iş, nə demək!
Daraya nə üçün getsin xəracım?
Ondan əskikmidir, xəzinəm, tacım?
Onda tac, məndə də kəskin qılınç var,
Qılıncla alınır bütün bu taclar.
Üstümə gətirsə qoşun hər yandan,
Mənə də köməkdir o böyük yəzdan.
Tanrının köməyi mənə təsəlli,
Ordumsa həmrəydir, hər kəsə bəlli.
Birlikdən yaranıb zəfər döyüşdə,
Dostların birliyi gərək bu işdə.
İki qəlb bir olsa dağı parçalar,
Böyük bir kütləni edər tarmar.
Bəxtimin gücüylə qərar verdim mən,
Təxt alım, tac alım zalim düşməndən.
Daraya əlaltı olmaq nə demək?
Nə üçün Daraya xərac göndərmək?
İgidlər, söyləyin, fikriniz nədir?
Bu döyüş haqqında göstərin tədbir.
Daramı haqlıdır, söyləyin, artıq?
Şərh edin, vardsırsa burda qaranlıq!”
Bu işin sonunu duyan hər nəfər
Yenidən baş əyib şaha dedilər:

“Nə qədər seyr edir ulduzlar, göylər,
Onlarla həmahəng olur dörd gövhər,
Vücudun dünyaya olsun bir çıraq,
Olsun şahın üzü aydan da parlaq.
Səndədir biliyin qüvvəti, səndə,
Xilqətin bəxtiyar şövkəti səndə.
Hara sahib olsan sən, ey tacidar,
Saçdığın toxumlar versin gözəl bar.
İndi ki istərsən bizdən məsləhət,
Biz yeri gəldikcə verərik əlbət.
Şübhəsiz, çarpışma olacaq tez-gec,
Ancaq bu döyüşdə tələsmə sən heç.
Sən otur, qoy Dara hər b açsın sana,
Qılıncın o zaman qalxsın düşmana.
Sənə ancaq qılınc oynatmaq yetər,
Düşmənin qılıncı və başı gedər.
Bir maral aslanla çıxdı meydana,
Özü yer təmizlər zəif qurbana.
İşrətdir Daranın işi, oyunu,
Üstünə gəlməkdə qan çəkir onu.
Ordu bəsləməkdə artıqsan ondan,
Zəifdən alınır xərac hər zaman.
Sənin şəbxununu zəncilər bilir,
Onun seyrəngahı hərəmxanədir.
O bir kin bəsləyir, sən din bəslərsən,
Sən bir firistəsən, o bir Əhrimən.
Sən qılınc vuransan, o qədəh tutan,
O taxt üstündədir, sən bir atlısan.
Sən qüvvət ölçənsən, o qızıl çəkən,
Sən adil, o isə zalım, qan tökən.
O şaşqın sərxoşdur, sən isə ayıq,
O yamanlıq edər, sən hey yaxşılıq.
Arasan ölkəni, bütün ordunu,
Bir nəfər tapılmaz ki, sevsin onu.
Etdiyi zülümlər hey yana-yana
Bir qıtlıq salacaq öz bazarına.
Səndəki nəvaziş, uca tərbiyə

Adımı ucaldar yeddinci göyə.
Haqsızlıq haqq ilə olursa düşman,
Haqq tutar yerini, haqsız peşiman.
Hər zaman öz ayıq bəxtindən yapış,
Vuruşlarda yüksəl, taxtından yapış.
Bağlanma bu fikrə, düşünmə belə,
Dövlət mülk ilədir, nüsrət mal ilə.
İnsana baş olmaq insanlıq – istər,
Yoxsa hər bir adam, insandır bəşər.
Böyüklük eyləsək hər kəsə asan,
Ancaq baş olacaq şəfəqli insan.
Heyvanlar onunçun sevir aslanı,
O, qonaq sevəndir şikar zamanı.
Qıfılı zəncirlə saxlanan vardan,
Onu yəqin et ki, xoşlanmaz cahan.
Səadət o zaman yar olar sana,
Ondan aldığı verəsən buna.
İnsanla yaşayan mərddir, kişidir,
Kimsəni sevməmək namərd işidir.
Xəmiri yoğrulmuş olan kimsəyə,
Bir çörək kim verməz, “borc olsun” deyər?
Rəhmin var, igidlik yaraşar sana,
Xəzinə, əjdaha qalsın düşmana.
Düşmən çox gurultu, sən şimşək rəftar,
Sən gövhər saçansan, o xəzinədar.
Aslandan güclüydü rəhmətlik atan,
Lakin qılıncını çəkməzdi qından.
Sən elə aslansan çarpışan zaman
Qılıncından olar daşın bağı qan.
Gördünmü zəncilər nə sayaq coşdu,
Kinli divlər kimi üstünə qoşdu.
Sənin qılıncına etdi sərəkəşlik,
Başını çeynədi qılınc və təpik.
O seldən dağ kimi üz çevirmədin,
Səni bu damcı da qorxutmaz yəqin.
Filləri budayan qızmış bir aslan,
Qorxarmı ən aciz körpə ceyrandan?

Qızmış bir aslana neylər bir maral?
Qarışqa ilana verərmi zaval?
İti caynaq qartal edərəkən şikar
Körpə quşlar ilə kef üçün oynar.
Ulduzlar bəxtinlə dostdur, bu, bəlli
Yolunun tozudur bu torpaq əhli.
Dünyanı fəth etmək qismətdir sana,
Hər fayda sənədir, ziyan düşmana.
Sənə məxsus olan bu mübarək fal
Düşməyə verməzmi böyük bir zaval?
Ulduzlarla fallar göstərir bütün,
Bu qanlı döyüşdə olarsan üstün.
Həndəsi hərflər, cizgili xətlər
Bildirir sənindir şanlı bir zəfər¹²⁴.
Zənci padşahı Pələngər, şəksiz,
Güclü pəhləvandı, coşğun bir dəniz.
Qaliblə məğluba bir fal vurarkən
O məğlub göründü, qalib idin sən.
İndi ki uğurlu çıxmışdır falın,
Bundan da doğacaq mübarək halın”.
Hər yerdən görüncə həmiyyət, zəfər,
Fatehlik fikrinə düşdü İskəndər.
Əlinə alırkən qılınc, ya qədəh:
“Uğurdur” deyərək tapırdı fərəh.
Hər işdə xeyrə yaz falı, ey filan,
Mübarək fal olur xeyrə yozulan.
Yaman fal vurma ki, doğar yaman hal,
Bir kimsə vurmasın əsla yaman fal...

İSKƏNDƏRİN GÜZGÜ QAYIRMASI

Dur, saqi, əl uzat süzölmüş lələ!
Könlümdən bulanlıq dərdi təmizlə!
O parlaq ləldən ki, reyhanlı bağ
Asar qəndilindən işıqlı çıraq.

Mübarək olursa səhərdən günün
Fikrində yaxşılıq olacaq üstün.
Onunla dəyərli ayınlar qurar,
Dövlətçin yaranır gözəl yadigar.
Öz məsud bəxtiylə yaşar qol-qola,
Ulduza fal vurur bəxtiyarlıqla.
Ümidin sönməsin dünya olsa dar,
Hər qara buluddan ağ yağış yağar.
İmdad qapısını daim qoy açıq
Ki, şirinlik alsın bir çox acılıq.
Ömrünü ümitsiz keçirmə bir an,
Qurtuluş verəndir böyük Yaradan.
Ümitsiz qaş çatma, aç bir gözünü
Zəfər güzgüsündə gör öz üzünü.
Bu rum qumaşına bəzək çəkənlər
Bu dastan başına müşk, ənbər səpər.
İskəndər dünyaya olunca açar
Qılıncından güzgü oldu aşıkar.
Bəzənmək istərkən dünya gəlini
Güzgüyə uzatdı dilək əlini.
Keçmişdə güzgüdən yox idi əsər,
Güzgünü yaratdı böyük İskəndər.
Başlanınca güzgü qayıрмаq işi
Qəliba tökdülər qızıl, gümüşü.
Nə əməl etdilər vermədi səmər,
Onda üzlərini düz görmədilər.
Sonra əl atdılar hər cür gövhərə,
Hər biri göstərdi başqa mənərə.
Elə ki, təcrübə dəmirə çatdı,
Gövhər üzərində naxış yaratdı.
Dəmirçi sənətkar rəssam olaraq
Seyqəllə dəmiri elədi parlaq.
Düzdüyü gövhərdə o rəssam artıq
Gördü hər surəti təbii, açıq.
Öncə bir şəkildə onu qurdular,
Olmadı düzgün bir surət aşıkar.
Güzgü enli olsa enlənir surət,

Uzun olsa, surət uzanır, əlbət.
Dördbucaq göstərir qarışıq xəyal,
Müsəddəs göstərir bambaşqa bir hal.
Elə ki, dəyirmi düzəldi, inan,
Əsla seçilmədi xəyalla insan.
Hansı bir tərəfə çevrilsə güzgü,
Göstərdi necə var, eynilə, düzgün.
Həndəsi yol ilə qara dəmirdən
Güzgünü İskəndər parlatdı birdən.
Sən də bu güzgüyə baxdığın zaman
İskəndər dövründən xəbər alarsan.
Gördüyü seyqəldən rəngini atdı,
Qapqara bir dəmir şəfəq yaratdı.
İlk dəfə güzgüyə baxdı İskəndər,
Bir əzəmət aldı gövhərdən, gövhər.
Güzgüdə görüncə qeysər özünü
Güzgünün şadlıqdan öpdü üzünü.
Gəlinlər bu rəsmə ehtiram üçün
Güzgünü öpərlər baxarkən hər gün.

DARA ELÇİSİNİN İSKƏNDƏRİN YANINA GƏLMƏSİ

Dur, saqi, o güzgü camı ver yenə,
Əlimdə tutum bir qədər yerinə!
Keyxosrov ayinli olum o camdan,
Onunla gözümdə parləsın cahan.

Çəkinək sitəmdən, gəl zülmü ataq,
Ədl ilə mümkündür bundan qurtulmaq.
Dünyaya bağlama könül, yağıdır,
Həm quldur, həm qorxunc div yatağıdır.
Dünya damcı versə, bir qədər çalır,
Öz köhnə borcunu bir yerdə alır.
Yağış damcı-damcı buluddan yağar,
Böyük çay olunca dənizə axar.

Nəyin var şən-şən ye, sevin bu günə,
Qoyma bir dirhəmi dirhəm üstünə.
Elə bil, bir nəhəng bizə yan almış,
Yemədiklərini əlinə salmış.
Qarun da yığmışdı böyük bir sərvət,
Bax, necə torpağa girdi nəhayət.
Qızıldan bir saray tikdirdi Şəddad,
Öləkən almadı qəsrindən murad.
Bu bağda bir ağac bitməmiş rahət
Ki, balta dəyməyib, qalsın səlamət.

Şahların taxtına bəzək verənlər
Belə nəql edir ki, böyük İskəndər
Bir gün dincəlirdi ürəyi çox şən.
Uzaqdı dünyanın həvəslərindən.
Saf, duru şərəbla şahlıq camını
Doldurur, boşaldır, alır kamını.
Hikmət sahibləri gəlmiş yanına,
Ağıl da, tədbir də köməkdi ona.
Yüz nəğmə başladı çox sədalı çəng,
Hər nazik nöqtədən söz aldı ahəng.
Şah içdiyi camın hər damcısından
Mühəndis əkirdi gözəl bir fidan¹²⁵.
Parlayan saf şərəb şimşəkdən nişan,
Qədəh şəkər saçan, şərəb qəlbaçan.
Çalğıdan, şərəbdən, incə nəğmədən
Yarım sərxoş idi içən, dinləyən.
Qədəhin göz yaşı, çalğının səsi
Axıdır pərdədən bir qan çeşməsi.
O şirin mizrabın hər yarasından –
Quru pərdələrdən axır seltək qan.
O məclis cənnətdən daha bəzəkli,
Mayısdan daha şux, daha çiçəkli.
Məclisin başında böyük İskəndər
Göydə bədirlənmiş bir Aya bənzər.
Daradan bir elçi gəldi bu zaman,
Ürəkli, daşqınlı, dilli, qəhrəman.

Şahpərəstlər kimi göstərdi hörmət,
Onu və Daranı öydü, nəhayət.
Adlı qəhrəmana etdi çox səna,
Daranın əmrini yetirdi ona,
Öncə öz şahından salam yetirdi,
Köhnəlmiş xəracı dilə gətirdi:
“Neçin şah əsirgər gövhəri, tacı,
Çoxdandır verməyir bizim xəracı?
Məndə bir acizlik görmüşmü? Nədən
Başını qaçırmış pərgar xəttindən?
Köhnə adətləri atsa boynundan,
Sərkəşlik edərsə, çəkəcək “ziyan”.
İskəndər alovlu şimşəktək çaxdı,
Qəlbinin atəşi dilini yaxdı.
Əyildi qaşının kaman guşəsi,
Qorxudan elçinin söndü nəfəsi.
Elə ki, eşitdi bu kinli sözü,
Dimağı odlandı, parladi gözü.
Acığı dilinə edincə əsər,
Söylədi qasidə yaramaz sözlər.
Şahın gözlərindən qəzəb yağırdı,
Qasidə dediyi sözlər ağırdı.
Düşüncəsi, ağı sağlam olan kəs
Lüzumsuz sözləri söyləməz əbəs.
Qızışanda dili səbr etsə bir az
Tutduğu işindən peşiman olmaz.
Min-min sərrast sözə tapsa da zəfər,
Susmaq söyləməkdən çox fayda verər.
Nə gözəl söyləmiş qoca bir ərən:
“Dil ətdən yaranmış, qılınc dəmirdən”.
Sözünün mülkünə olmaz hökmüran
Dilinə gələni söyləyən insan.
Kəyana mənsub ən qoca bir nəfər
Həmin hadisəni belə nəql edər:
Qiyətli qılıncdan, gövhərdən, tacdan
Daranın xəracı getdiyi zaman,
Dəyərli gövhərlər içində, hətta,

Varmış bir təbii, qızıl yumurta.
O incə naxışlı şahənə büsat,
Verərdi görənə təzə bir nişat.
Dilini o qasid edincə polad,
Köhnəlmiş xəracı eləyincə yad,
Bağırdı: “Möhkəmdir başımdakı tac,
Qızmış bir aslandan alınmaz xərac.
Başqa bir ayinə girmişdir cahan,
Qalmamış o qızıl yumurta doğan.
O köhnə büsatı bu dövran sildi,
Keçmiş ayinlərə qələm çəkildi.
Hər zaman cəvahir çıxarmı daşdan?
Dünya gah sülh istər, gah vuruş, gah qan.
Bu qədər qürurla çəkmə boş nəfəs,
Qılıncla cavab ver, danışma əbəs.
Yetməzmi qılincim qan dama-dama
Taxtını çəkməmiş mənim altıma?
Mənim də var ikən qılincim, taxtım,
Lakin bu dünyanı sənə buraxdım.
O qədər səndə var cəlal, təmtəraq,
Mənə də belə bir guşəni burax.
O yerə yetirmə “gücüm var” deyə,
Səninlə çarpışım pəncə-pəncəyə.
Ataraq hörməti, rəsmi, həyanı
Kinimlə coşdurum qəlbimdə qanı.
Şah eşitmədimi edərkən savaş
Qopardım zəncidən mən nə qədər baş?
Bir at çapmağımla getdim mən hara,
Atdım dikbaşları toz-torpaqlara.
Bir şah ki şahlara verir taxt və tac
Miskinlər kimi heç verirmi xərac?
Məndən Misri istə, istəmə gövhər,
Misir qızılı tək sözə ver zivər.
Bax, sərvət, dövlətim qalxmış nə yerə,
Tələb et məndən öz rütbəmə görə.
Qaldırma fitnəni, coşdurma kini,
Gəl, viran eləmə İran mülkünü!

Çatmışdır əlinə böyük məmləkət,
Şükr elə, yetməzmi bu qədər dövlət?
Zamanın meylini gəl dolandırma,
Bu fikrə qələm çək, su bulandırma.
İstəmə verilməz şeyi, padişah!
Rəftar et, necə ki, edir iki şah”.
Qasid eşidincə bu sərt xəbəri
Zehnidən silindi bütün sözləri.
Dərgaha üz qoydu dərdlə, möhnətlə,
Atəşli şimşəkdən daha sürətlə.
Elə ki, açıldı qasidin dili,
İkiqat büküldü o sərvini beli.
Bu ağır cavabı eşitdi Dara,
Bağrını dəldi ən kinli bir yara:
“Kimdir o sikkəsiz, cəsarət etsin,
Dara sikkəsilə rəqabət etsin?”
Kinindən o andı bir neçə dastan,
Saraldı eşidən kəslər qorxudan.
Zəhərli gülüşlə dolaraq kinə,
Dedi: “Bax bu azğın çərxin işinə,
Bu zülüm deyilmi edir fələklər?
Daraya kükrəyir miskin İskəndər.
Qaf dağı olsa da, gözünü silsin,
O kimdir mənimlə çarpışa bilsin?
Bir tərflan yanında bir çibin nədir?
Coşqun bir dənizdən kiçik qətrədir”.
Başqa bir qasidi göndərdi Dara,
Kin ilə gözünü dikdi yollara.
Qasidə tapşırırdı bir top, bir çövkən,
Bir çuval küncüd də verdi ərməğan¹²⁶.
Hədiyyə sirrini öyrətdi ona,
Sevindiyə qurduğu incə oyuna.
Daranın verdiyi tapşırıqları
Bilərək, üz qoydu Yunana sarı.
İskəndər qəsrinə basınca ayaq,
Atəşdə mum kimi şölə saçaraq,
Ədəblə qeysərə baş əydi öncə.

Pərəstiş və ayin başa gəlincə
Söz düyümlərini sürətlə üzdü,
Söylənən sözlərdən bir inci düzdü:
“Canlara hakimdir fərman verənlər,
Buyruq qullarıdır göndərilənlər.
Şövkətli padişah versə hər əmr,
İtaət eyləmək bir vəzifədir”.

İskəndər bildi ki, bu üzr istəyən
Ağır bir fərmanla gəlmiş yerindən.
Acıqlı gülərək dedi: “Ərz qıl!”
Qasidin dilindən açıldı qıfıl.
Qasidin Daradan gətirdiyi mal,
İskəndər önündə qoyuldu dərhal.
Elə ki, mətahı ortaya saçdı,
Daranın əmrindən qasid söz açdı.
Başladı çövkandan, topdan əvvəlcə:
“Uşaqsan, sənə top olsun əyləncə,
İstəyin mənimlə çarpışmaq olsa,
Qəlbinə boş yerə sıxıntı dolsa, –
Küncüdü saraya səpərək durdu, –
Qarşına çıxarram bundan çox ordu”.

Dünyanı sarsıdan böyük İskəndər,
Gördü bu fallarda şanlı bir zəfər.
Bir məsəl çəkdi ki, qaçdığı zaman,
Hər şeyi qarşıma çəkər bu çövkən.
Onunçun göndərmiş Dara çövkən,
Özümə çəkim bu köhnə dünyanı,
Yuvarlaq bu topu hər heyətşünas
Yerin kürəsiylə eyləmiş qiyas.
Şəhriyar onunçun göndərmiş bunu,
Çövkənla qazanım onun topunu.
Daranın fikrini bilincə salar
Kinini güncüddə etdi aşikar.
Güncüdü dağıtdı evə, eşiyə,
Quşları səslədi, dənləsin deyə.
Darıya daraşdı saray quşları,
Qalmadı bu yerdə bir dənə darı.

Bu cavabda elə qəti məna var,
Küncüdüün yağını sıxıb çıxarar.
Güncüddən çox olsa Dara qoşunu,
Mənim də quşlarım dənləyər onu.
Üzərlik doldurdu kiçik çuvala,
Qasidə verincə dedi: “Çıx yola¹²⁷.
Dara küncüd qədər çıxarsa ordu,
Mənim də ordumun qədəri, bax, bu!”
Qasid İskəndərdən eşidib bunu,
Yüklədi ulağa ağır yükünü.
Daraya Yunandan gətirdi cavab,
Bu ağır cavaba kim gətirər tab?
Daranın cavabdan qızardı gözü,
Çünki çox güclüydü düşmənin sözü.
Ədavət bağladı hiddətlənərək,
İranın xalqından istədi kömək:
Çin, Xorəzm, Qəzneyn, Qur mahallarından,
Yer dəmir kəsildi heyvan nalından.
Bir ordu düzəltdi Qaf dağı qədər,
Hamısı daş, dəmir çeynəyən əjdər.
Bu böyük orduya san verən zaman,
San verən qalmışdı bu işdə heyran.
Döyüşkən ərlər ki, at oynadırdı,
Təxminən doqquz yüz minə çatırdı.
Böyük şəhriyarın böyük ordusu,
Bir coşğun dənizdi, yoxdu qorxusu.
Kin ilə Yunana doğru yol açdı,
Keçdiyi yerlərdə bayquş ulaşdı.
Axdı dəniz kimi Ərmənə əsgər,
Tozuna çatmadı onun küləklər.
Ölkələr aşırıdı Yunana qədər,
Qurular titrədi, coşdu dənizlər.
O dikbaş atların polad nalından
Çöllərdə otlardan qalmaqda nişan.
Günəş də düşsəydi şahın ardına
Qalardı gəzdidi yerlər virana.

DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏYƏ QOŞUN ÇIXARMASI

Ver, saqi, ruh verən parlaq şərabadan,
Ondan işıqlansın qəlbim hər zaman.
Mən onu içərsəm verər səadət,
O məni yeyərsə doğar fəlakət¹²⁸.

Ayıqlıq nə böyük dövlətmiş, bilsən,
Əliboş olmamaq dünya nəqdindən.
Dünyada o şəxsın ucalar başı,
Çox sayıq davranır hər işə qarşı,
Şüurla ölçər bu həyat yolunu,
Oğrudan qoruyar öz var-yoxunu.
Bir şey ki işini edəcək asan
Yükündən götürüb atma heç zaman.
Əskiklik versə də, atma kürkünü,
Səni qar, soyuqdan saxlar qış günü.
Gədikdə bir eşşək öldü soyuqdan,
Çulsuz çıxmış idi o tənbel heyvan.

Kəçən padşahları öyrənmiş bir pir,
Soruşan kimsəyə belə nəql edir:
Dara ordusunu Ərmənə çəkdi,
Sanki hər tərəfə qiyamət çökdü.
İskəndər bu işdən tutmadı xəbər,
Qarşıya çıxarsın qızğın bir məhşər.
Məzlumlar axaraq gəldi hər yandan,
Dedilər: “Coşğun sel qoparır tufan”.
Daranın ordusu edərkən səfər
Polad geyimlərdən qaraldı yerlər.
Bir casus söylədi: “Düşmən sərxoşdur,
Durduğu yerlərdə qafil olmuşdur.
İskəndər bir basqın etsə qəflətən
Bir anda çıxarar onu mülkündən”.
İskəndər gülərək söylədi cavab:

“Gizlində qalmağı sevməz afitab.
Yararmı döyüşdə böyük İskəndər
Adi quldur kimi qazana zəfər?”
Başqa bir casus da belə dəm vurdu:
“Düşmənin gətirir hədsiz bir ordu.
Qoşun işlərini mükəmməl bilən
Ancaq saya bilər onu təxminən”.
Ən qısa bir cavab verdi İskəndər:
“Bir qılınc yüz öküz bağırını dələr.
Acıqlı canavar – o kinli heyvan,
Qorxarmı qoyunun çox olmasından?”
Uca şəhriyarın mətin sözləri
İnandırır buna hər bir əsgəri.
Get-gədə böyüdü bu qızğın xəbər,
Ölkəyə yaxındır o qorxunc əjdər.
İskəndər bildi ki, o bir buludtək,
Gələcək, qılıncı saçacaq şimşək.
Bütün ölkələrə göndərdi xəbər:
“Durmada dərgaha yığılsın əsgər!”
Rumdan, Əfrəcədən, Misirdən, Rusdan
Bir ordu bəzədi gəлиндən rəqsan.
Ordu toplanınca uca İskəndər
Əmr etdi sayından verilsin xəbər.
Sayçılar məlumat verdi padşaha:
Altı yüz min əskər gəlmiş dərgaha.
Hər yandan yığılıb gəlincə ordu,
Çalğısız, içkisiz bir məclis qurdu.
Aqillər yığılıb uca dərgaha
Verdilər diqqətlə qulaq padşaha.
İskəndər söz açdı bütün işlərdən,
Daranın açdığı o döyüşlərdən:
“Şübhə yox, – dedi, – o adlı tacidar
Bizimlə döyüşə vermişdir qərar.
Hərb üçün, sülh üçün fikriniz nədir?
Düşmən çox yaxındır, göstərin tədbir.
Çıxmasa bu kəskin qılınc qımından,
Bizə kişi deməz bir nəfər insan.

Tac-taxt alarsam qoca Daradan,
Zalım adlanaram bununla da mən.
Qıymaram çıxsın öz mülkündən Dara,
Yamanlıq etmərəm, mən Kəyanlara.
Çunki qorxuram bu əməlim bu gün
Düşməni çıxarsın bizlərə üstün.
Bu yolda düzgün bir tədbir göstərin,
Sonunda işimiz olmasın çətin.
Düşünüb söyləyin sağlam bir fikir,
Bu döyüş haqqında fikriniz nədir?”
Bilikli, şüurlu, ayıq, hünərvər
Başçılar diqqətlə çox dinlədilər.
Hörmətlə hamısı dil tökdü ona,
Padşaha etdilər çox dua, səna:
“Uğurlar doğsun bu yaşıl ağaca,
Kökləri möhkəmdir, adısa uca.
Taxtınla, tacınla dünya qurulsun,
Qapında düşmənin başı tac olsun.
Doğrudur təmamən şah buyuranlar,
Bir də biz onları edəkmi təkrar?
Əmrindən dönmərik, sözün fərmandır,
Padşahın yolunda canlar qurbandır.
İndi ki sorursan, ey dana, zəki,
Bizim fikrimizə belə gəlir ki,
Kinli bir ürəyə kin dolan zaman
Keçdiyi yollarda göyərər tikan.
Sən də kin odunu eylə şöləvər,
Kin yaxan bir atəş tikan təmizlər.
O, qoca söyüddür, sən gənc sənubər,
Söyüdlə sənubər olmaz bərabər.
Yenidən abad et bu köhnə bağı.
Torpaqdan təmizlə köhnə alağı.
Bu təzə dövlətin al qumaşından
Gəlintək bəzənsin o köhnə cahan.
Şübhəsiz zalımdır amansız düşmən,
Xalq boyun qaçırır onun zülmündən.
Elə bir düşməndən niyə qorxursan,

Evinin içi də özünə düşman.
Zülmün ayininə birdən çək qələm,
Xalqının qəlbindən silinsin ələm.
Düşməndən məmləkət doymuşdur cana,
Atıl üzərinə mərdi-mərdana.
İsti təndir artıq çörək istər, dur,
Atının başına odlu yüyən vur.
Baş qoyarıq hara sən ayaq qoysan,
Bizdə yox əmrindən boyun qaçıran.
Sənin istəyini kim poza bilər?
Əmrindən çıxmağa kimdə var hünər?”
Sözləri bununla bitirdi: “Ancaq
Sən bu qan tökməyə qoyma ilk ayaq.
Kəyanın taxtına göstər sən hörmət,
Öncə qan tökməyə gəl etmə cürət”.
Hamının fikrini şah öyrənərək,
Bildirdi sərkərdələr edəcək kömək.
Doğrular sözünü tutaraq getdi,
Ordu yetirməyə o gün əmr etdi.
Dövr edən günlərdən seçərək bir gün,
Uğurlu taleyi olarkən üstün
Mübarək fal ilə andı səfəri,
Orduya verildi hərəkət əmri.
Kəməri belində kin ilə sıxdı,
Parlayan yüyəni aydan işıqdı.
Qızmış aslan kimi etdi tacıdar
Qılıncı dünyanın fəthinə açar.
Neşətli arıydı qaynaşan ordu,
Arı pöhrəsindən artıq idi bu.
Firidun padşahdan yadigar qalan
O uca Dirəfşi tanırdı çoxdan.
O uğurlu bayraq düzələn zaman
Nazlardı dostunu bu qoca dövrən.
Bayrağı “Dirəfşi-Gavə”dən yüksək
Çəkdi mahlıcına göy rəngli ipək.
Tam əlli arşındı uca sütunu.
Zinət öz qoynunda bəsləmiş onu.

İpəyin üstündə müdhiş əjdaha,
Baxanlar qorxudan baxmaz bir daha.
Qıvırcıq qara bir qotaz başında,
Sanki bir buluddur dağın qaşında.
Bir qara qartaldı, qanadı nurdan,
Görürdü onu hər uzaqdan baxan.
Tərpəndi əjdaha heybət əsgərlər,
Başında əjdaha peykər İskəndər.
Dünya bu şurişdən dəhşət alaraq,
Nə üçün? – Bir ovuc torpaqçün ancaq!
Hiyləgər dünyaya aldanma, burax,
Qurdu asanlıqla olur bağlamaq,
Qapaqlı xonça bil köhnə dünyanı,
Gah halva yedirir, gah ciyər qanı.
Yer çuxur, göy isə uca və parlaq,
Biri qan təstidir, o biri torpaq.
Hər təstin üstündə yazılmış çoxdan
Siyavuş qanıtək bir çoxlu dastan.
Bir məhsul verər bu dünyanın bağı,
Al qana batırır bütün torpağı.
Bu təstə kimsənin girməz naləsi,
Köməyə buraxmaz bu yol heç kəsi,
İndi ki, fəryada yetişməz bir kəs,
Kömək istəyənlər çıxarmasın səs.
Səsinə pərdənlə çək mətin hasar,
Sakit bir yaşayış eylə ixtiyar.

DARANIN SƏRKƏRDƏLƏRİ İLƏ MƏSLƏHƏTİ

Dur, tövbə yandıran odu al, saqi,
Başıma o meylə atəş sal, saqi!
Xoşdur bu məclisdə parləsın Günəş.
Şam kimi başımda yansın bu atəş.

Aqillər kam alır yaxşılıqlardan,
Tanrı köməyinə sığınır hər an.
Ədalət mülkündən kim üz çevirsə,
Ona aqıl deməz ağıllı kimsə.
İnsana bu ağıl gözəl qonşudur,
Heyif ki, pislərlə oturur, durur.
Ağılsız kəslərlə oturub-duran,
Ağıldan, şüurdan deməsin daстан.
Koxanın əlindən olanlar azad
Bu kənddə ev tikib düzəldər abad.
Sən də bu yükünü boynundan atsan
Qorxmazsan hər alçaq boyun vurandan.
Ancaq öz varınla ol çoxğun ümman,
Götür öz faydanı öz varlığından.
Özünə ölüncə özün ol qonaq,
Ağac ol, özündən doğur qol-budaq.
Yedi özgə malın barama qurdu,
Nazildi barmaqtək, yediyin qusdu.
Ən qoca bir möbid rəvayət edir,
Ağıllı kəslərə hekayət edir:
Rum şahı gedirdi böyük şövkətlə,
Qılıncı, qoşunla, varla, dövlətlə.
Hər yerə yayıldı bu qızgın xəbər:
Rum elindən gəlir qorxunc bir əjdər.
Daranın məhvini hazırlanaraq
Hər çeşid silahla qaldırmış bayraq.
Bu xəbər bayramtək sardı hər yanı,
Çünki yaxmış idi Dara dünyanı.
Bir sözlə, məmləkət, əhali, ölkə
Zalimin əlindən gəlmişdi təngə.
Daraya hər ölkə bəslərdi nifrət,
İskəndərə isə məhəbbət, hörmət.
Bu işdən Daraya verdilər xəbər,
Dənizdən dalğatək keçdi İskəndər.
Sınaqlı kəsləri çağırdı Dara,
Ağıllı başlardan istədi çara.
Nə sayaq girişsin düşmənlə hər bə,

Düşmənə nə sayaq çalsın qələbə?
Nə tədbir göstərir qoca rəhbərlər?
Döyüşdə basılsın rumlu İskəndər.
Görmüşdür yenərkən düşmən ordunu,
Döyüşün taleyi qorxutdu onu.
Dərdinə bir çarə demədi bir kəs,
Kimsədən çıxmadı bu barədə səs.
O məclis bilirdi, Dara sərkəşdir,
Yaxmaqda amansız, qızgın atəşdir.
Kimsənin sözünü tutmaz, dinləməz,
Onunçun durmuşdur dinməz-söyləməz.
Məclisdə vardı bir adlı pəhləvan,
Həsəbi, nəşəbi, Zəngə-Şaviran.
Adı Fəribərzdi, gövdəsi bir dağ,
Vücudu poladdı, qolu bir çomaq.
Məclisə çağırılmış bu igid kişi
Gözəlcə bilirdi bütün keçmiş.
Daranın taxtına etdi çox sənə:
Uğurlu məclisin yar olsun sana,
Dünyada hər zaman anılsın adın,
Fələk dövr etdikcə gülsün muradın.
Keçmişdə eşitdim ulu babamdan,
Nəsihət yolunda etmişdi bəyan.
Keyxosrov dünyadan edərkən səfər
Cavahir camından vermişdi xəbər¹²⁹.
Yaxın bir zamanda dövlətin taxtı
Alçalar və sönər ulduzu, baxtı,
Rum elindən çıxar müdhiş bir sərkəş,
Hər atəşkədəyə vurur bir atəş.
Bu İran büsbütün mal olar ona,
Qürurla oturur Kəyan taxtına.
Durmaz bir ölkədə, cahan fəth edər,
Bir zaman özü də məhv olub gedər.
Həmən şəxs olmasın rumlu İskəndər?
Bu düşmən olursa, ondan et həzər.
Adını buza yaz, bizim torpağa,
Qoyma bu düşməni ayaq basmağa.

Ondan bu ölkəmiz görməsin ziyan,
Xəzinə yolunda yoxsul verər can.
Bir hiylə qurmalı, itaət etsin,
Yalnız Rum mülkünə qənaət etsin.
Xoş hiylə acıqdan xoşdur hər zaman,
Su səpmək yaxşıdır atəş yaxmaqdan.
Hər zaman qolunun gücünü yoxla,
Tərəzi gözünü bərabər saxla.
Elə iş görmə ki, doğsun sənə kin,
Dəmirə tez təsir etsin sükahin¹³⁰.
Aslanlıq heybəti getsə aslandan
Başını bir qatır əzər o zaman.
Dünyanı namusla olur saxlamaq,
Onunla ucalır dövlət və bayraq.
Baş qoşma onunla, iş keçər, gedər,
Dara rütbəsilə böyüklük edər.
Qızıl öz vəznini versə arpayə
Qızıl qiymətiylə çıxar ortaya¹³¹.
Çox zaman yırtıcı qızğın bir aslan
Torpağa sərilir incə tikandan.
Əqrəblə bağlasan düşmən kimi kin,
Baxma çox ucadan, olma çox əmin.
Neştərli çibindən gəl qorun sən də,
Nəmruda əmr etdi: “Mənə ol bəndə!”
O şəxsə ram olmuş dünya əzəldən,
Döyüşdə mərdliyi verməmiş əldən.
Tox ilə ac kabab yesə bir yerdə,
Tox adam kababdan düşəcək dərdə¹³².
Hətta öz qadının, övladın olsa,
Parçalar, ortaqlı paltarın varsa.
Oğlunun boyuna gəlsə paltarın,
Məhəbbət gözləmə, gedəcək varın.
Olduqca boy atsa yeni bir fidan,
Sərv ondan, şübhəsiz, görəcək ziyan.
Yaramaz böyüklər sözündən qaçmaq,
Ağıllı sözlərə çevirmə yarpaq!
Dünyanı təcrübə etdikcə bir-bir.

Söylənən bu sözlər bilərsən nədir!
Nəsihət eşitsə çarə arayan
Dərdinə bir açar tapar hər zaman”.
Daranın ağıllı pirin sözündən
Heyrətli şimşəklər çaxdı gözündən.
Ancaq söndürmədi o, qızğın kini,
Çox alçaq göründü sülhün ayini.
Qocanın sözündən sarsıldı bir an,
Torpaqda qıvrıldı sanki bir ilan.
Qaşları çatıldı, heyrətə gəldi,
Qəlbində kin coşdu, gözü bərəldi.
Aslan kimi baxdı qocaya birbaş,
Qorxudan vəznini itirərdi daş:
“Kövrək bir dəmirçi gördün məndə sən?
Ondakı poladı bəyəndin nədən?
Qüvvətli söz açma hey nədir bu Rum!
Odlu dağ yolunu bağlamaz bu mum.
Şahinlər güllənsə kəkliklər coşsa,
Şahinlər şahini batmazmı yasa?
O kimdir hər b üçün bağlayım kəmər,
Mən kəmərbəstəm var ondan mətəbər.
O miskin qorxağın gördüyü hünər,
Aslana naz edən ceyrana bənzər.
Şahların tacında qızıl tacam mən,
Namərdəm, qorxsam bir rumlu miskindən!
O, qafil yuxudan ayılan zaman
Şişə çəkmiş olar ətini aslan.
Yumurta ağırdır, bərklik var onda,
Ancaq tab gətirməz çəkiç altında.
Bunu kim bilərdi, dünənki uşaq
Böyük bədrəftar edən olacaq?
Birinci qədəhdə qanar o dəni
Mənim şövkətimi, həm öz səhvini.
Mənə ar deyilmə belə sürünmək,
Miskinlər yanında aciz görünmək?
Zəhərlər içinə qər q olsam, inan,
Nəhəng qurbağadan dilənməz aman.

Harada görünmüş aciz bir yunan
 Belə bir gəmini çıxarsın sudan?¹³³
 Günəşin taxtını çevirə bilməz,
 Cəmşidin yerini o verə bilməz.
 İrani yıxmağa ucaltsın bayraq,
 Keyxosrov taxtını bacarmaz çalmaq.
 Kəyan şövkətini gərəkdir bilsin,
 Qədəminə görə irəliləsin.
 Nə itdir o qorxaq tülkü, saymadan
 Qızmış bir aslana yetirsin ziyan?!
 Aslan artığını tülküdür yeyən,
 Bulud ağlamasa gülərmi çəmən?
 Əliboş adamlar olarmı maldar?
 Hansı bir ayaqla qaçar çolaqlar?
 Məndədir, bilirsən, həm şövkət, həm şan,
 Kim deyər acizəm rumlu uşaqdan?
 Sərxoş qulamlara döydürmə onu,
 Çobanlarım qırar onun qolunu.
 Bir aslan köpəkdən qorxarsa, bişəkk,
 Ona şıllaq atar qoca bir eşşək.
 Qartal bir çibini sansa əjdaha
 Qalxmasın düşdüyü yerdən bir daha.
 Qoca bir tülküdən qorxarsa aslan,
 Beynini oxla, dəl, heç vermə aman!
 Yaxında gücümü bildirrəm ona,
 Ataram başını ayaq altına.
 Kimdir bu bac verən rumlu İskəndər,
 Uca tacidarla olsun bərabər?
 Kəyan taxtı olmuş mənə müyəssər,
 Başımda tacım var, belimdə kəmər.
 Heç kəsdə hünər yox, eyləsin cürət,
 Babamın yurdunu almağa niyyət.
 Kəyanın külahı Kəyana yarar,
 Bu xəzinə içinə sığarmı rumlar?
 Bəhmən nəslindənəm, Keyxosrov babam,
 Namərdəm arxasız rumludan qorxsam.
 Bir babam Ruyintən İsfəndiyardır,

Bu taxt ondan mənə bir yadigardır.
Dönməzsə fikrindən keçmiş yoluna,
Qaranlıq olar bu işıq – gün ona.
Girsə dənizimə gəmisi əgər,
Başını ayağım altında görər.
Cavabım acıdır, acı dənizdən
Ataram torpaqdan dənizlərə mən.
Elə sel axıdım qanlı buluddan,
Əli də Günəşə çatmasın bir an.
Kin, inad edən bir kəndlidən, ancaq
Sülhlə yox, ölümlə xoşdur qurtulmaq!
Eşşəyə yəhər yox, yaraşır palan,
Yükünü onunla daşıyar aslan.
Mən ucaltmışam bu ovun boynunu,
Yenə mən salaram kəməndə onu.
Ey başı çürümüş qoca pəhləvan,
Daraya belə xor baxışdan utan.
Olmaz söz atını belə oynatmaq,
Qocaman bir dağı kəməndlə tutmaq.
Səhrada çırağı yaxmaq nə gərək,
Sınanmış fələyə şahlıq öyrətmək?
Gövşəmə, çıxma öz həddindən kənar,
Hər çeşid gövhərin başqa yeri var.
Hər kəsin əyninə uymasa donu,
Demək, özgələrdən almışdır onu.
Qocalıq yerindən oynatmış səni,
Çürütmüş fikrini, yemiş beynini,
Arxana yorğunluq çökmüşdür, ey pir,
Nizə yox, sənə bir əsa gərəkdir.
Qocalanda ağıl olar pərişan,
Bütün bilikləri çıxar yadından.
Qocaya yalnız bu iki şey yarar:
Birisi ibadət, birisi məzar.
Dünyanı burax bu igid gənclərə,
Qocaldın, ortadan çəkil bir kərə!
Bir zəif qocadan umulmaz pənah,
Nə kömək edəcək qırıq bir silah?

Orduya igidlik yaraşır. Qoca
Sülhə bir yol arar döyüş qızınca.
Hər söz öz yerində olur çox gözəl,
Çünki nar bar verməz vaxtından əvvəl.
Hər vaxtsiz banlayan xoruzun gərək
Durmadan başını bıçaqla kəsmək.
Dilini bağla ki, əldə qalsın baş,
Dil quru olarsa, boğaz olmaz yaş¹³⁴.
Qan ilə islanmış dilsiz bir başdan,
Şübhə yox, yaxşıdır başsız bir insan¹³⁵.
Dilini ağzında saxla daima,
Yersiz heç bir zaman nəfəs çıxarma.
Dil dimaq evində otursun gərək,
Bəxtiyar yaşasın, gülsün hər dilək.
Düzlükdə ad almış çəkinin dili,
Milindən bir yana əyilməz beli.
Milindən azacıq aşığı ensə,
Enər baş aşığı bir az tərپənsə.
Elə söz vardır ki, yaramaz demək,
Başqa bir dil ilə söyləmək gərək.
Onu incə-incə söylərkən bir-bir
Ondan hər eşidən alar bir təsir.
Xüsusən, şahlara sözü yonaraq,
Ölçərək deməli, həm də çox yumşaq”.
Daranın acığı edincə tüğyan,
Qoca üzr istədi, oldu pəşiman.
Padşahlar işində qaynaşır qorxu,
Kimsənin şahlarla tutmaz dostluğu.
Kini cuşə gəlsə, acıqlansa şah,
Rəhm etməz, oğlu da olsa o hərgah.
Padşahın tinəti atəşdir, ancaq
Yanğına yaxşıdır uzaqdan baxmaq.
Padşaha o zaman öyüd bar verər,
Yolunu qürurdan, kindən təmizlər.
Padşaha nəsihət verən bir insan,
Toxumu şor yerdə səpmiş o nadan.
Daraya dəyərli nəsihət verən

Bildi ki, şah qızmış nəsihətindən.
Sözünə başqa bir cərəyan verdi,
Dadlı bir dil ilə şahı dindirdi:
“Şübhə yox, dünyada bir sənsən Dara,
Düşmənin nəyi var, səndədir dara!
İskəndər kimdir ki, atını çapsın,
Daranın başından külahı qapsın?
Sənə bu külahı tikmiş Yaradan,
Ulduzdur sənə bu çırağı yaxan.
Dağın qarısına çıxarsa kəsək
Daş ilə əzilər quru torpaqtək.
Atsa qabaq kolu uca qol-qanad,
Çinara tay ola bilərmə, heyhat!
Qabaq suyu içib doyduğu zaman
Kəndirlə aşağı enər ağacdən.
O da bir qabaqdır başı ucalmış,
Boynuna otlardan bir kəndir salmış,
Otlardan toxunmuş ip də qırılar,
Dolçası qırılıb quyuda qalar.
Günəş məşəlindən işıqlansa bağ,
Pərvanə yerinə can verər çırağ.
Aciz, topal tülkü döyüş günündə,
Nə iş görə bilər aslan önündə?
Qaşında düyümü iki yana vur,
Kamanın düyümü yanlardan xoşdur.
Dünyanı tədbirlə əlinə gətir,
Bu işdə tələsmək nəyə gərəkdir?
Bir çırağ salmazsa qızğın alovlar,
Nə özü, nə də ki pərvanə yanar.
Od təndir içində, xəmir sə gəlmiş,
Çörəkdən ağıza çox yol deyilmiş.
Hər bəndin açarı səbrdir, inan,
Səbrli kimsələr olmaz peşiman.
Ziyandır uduzmaq belə şahmatı,
Çəpdırmaq nə gərək “fil” ilə “atı”.
Mizraba barmaqlar hələ yatmadan,
Çox çalğı qırılmış ağır yaradan.

Sən şahsan, səndədir şövkət, təmtəraq,
Belə bir hesabı kimdən aramaq?”
Daraya hörmətçin qoca pəhləvan
Söylədi bir neçə dəyərli dastan.
Daranın ürəyi, beyni atəşdi,
Bu dadlı söhbətlər gözündə heçdi.
Acığı, atəşi sönmədi yenə,
Od vurmaq istədi sözün məğzinə.
Dara katibinə əmr etdi belə:
“Müşk ilə ipəyi, durma, al ələ”.
Katibi sürətlə qələm götürdü,
Dara deyənləri yazıb bitirdi.

O, şövə qələmi oynatdı şən-şən,
Manini, “Ərjəng”i saldı qiymətdən.
Bir məktub yazdı ki, olduqca dilbər,
Məzmunu cənnətin bağçası qədər.
Sözləri polad bir qılıncdan kəskin,
Lisanı, üslubu incə və mətin.
Katib o qiymətli məktubu yazdı,
Dara imza atdı, möhrünü basdı.
Daradan şahlara məktub apararı
Oldu İskəndərin yanına rəvan.
Məktubu verincə, açdı sürətlə,
Katibə oxutdu başqa diqqətlə.

DARANIN İSKƏNDƏRƏ MƏKTUBU

“İnsanı biliklə daim ucaldan,
Ən adil, ən böyük Tanrı adından.
Elə bir Tanrı ki, əl tutar, bəslər,
Tək ona sığınar çarəsiz kəslər.
İşıqlı ulduzu göydə parladır,
Bu qara torpaqdan insan yaradır.
Hər işdə bilikli, güclü, bacaran,
Müstəhəqq olanın keçir suçundan.

Hər ruha ondadır hərarət, işıq,
Hər əqlə o verir qüvvət, yaraşlıq.
Birinə dövranı tutur elə təng,
Təknədə tapmayırsa bir parça çörək.
Birinə dağ kimi xəzinə verər,
Çəkiddə dağ olmaz ona bərabər,
Nə yoxsul suçundan çəkmiş bir ziyan,
Nə hunər göstərmiş xəzinə tapan.
Nə istərsə onun əlindən gəlir,
Yaratmaq, öldürmək onunçun birdir.
Hökmündən olurmu qurtarmaq yaxa?
Bir hakim tapılmaz ona tay çıxsa.
Olsun haqq salamı elə bəndəyə
Acizlik göstərir aciz kimsəyə.
Nə fayda nakəsə demək afərin,
Sanar afərinə böyük bir nifrin.
Düşmənin olsa qan içən zülmkar,
Nəzakət göstərsən acizlik sanar.
Xoş məsəl vurmuşdur igid bir kimsə:
“Əlaltı olma bir əlaltı şəxsə”.
Sən, ey xam fikirli, sınaqsız uşaq,
Aslanla çarpışma, inadı burax,
Mənimlə döyüşdə zor pəncənə hanı?
Köməyin, qoşunun, sərkərdənə hanı?
Səndə əqrəb, ilan xasiyyəti var,
Nəhənglə döyüşə yoxsa kim çıxar?
Əjdaha qılıncım məhv edər səni,
Gəl burax bu ilan təbiətini!
Üstünə qılıncı kükrəsəm, yəqin,
Ya ölüm, ya qaçmaq olar qismətin.
And olsun atəşə, “Avest”ə, “Zənd”ə,
And olsun Günəşə, göy çəmbərində,
And olsun yəzdana, uca behiştə,
Əhrimən düşməni olan Zərdüştə.
Rumdan və Yunandan qoymaram əsər,
Başına yağdırram atəş, müxtəsər.
Rumlular sərəsər geysə də dəmir,

Atəşgədəmizdə mum, dəmir birdir.
Nə çıxar rumludan, rum əsgərindən,
Atların nalında məhv olar ölkən.
Əgər Rum üstünə çəksəm ordular,
Tozundan Günəşin gözü kor olar.
Ey Rumun ağası, budur məsləhət:
Daraya edəsən zəncitək xidmət.
Xalvarla çıxarsan geyimlə qalpaq,
Bir oxa dayanmaz, inadı burax.
Qarətçi ordumun oxundan məgər,
Yemədin, üstümə çəkirsən ləşgər?
Varmıdır Daraya verəcək başın?
Mənimlə keçin, bu fikrindən daşın.
Yayı qır, oxundan çıxar yeləyi,
Zirehi qatla, gey zərif ipəyi.
Yoxsa qulağını buran zaman mən,
Bilirsən ki, heçsən, heçdən də heçsən!
Qorx ürək çeynəyən oxumdan mənim!
Sevinmə bu dovşan yuxumdan mənim!
Hər yatan dovşana xor baxma, zinhar!
Tərpənsə, yerindən ox kimi uçar.
Bacarram səninlə edim xoş rəftar,
Həddini aşanı döyməmək olar.
Lakin bir məsəl var: “Şah olsa zəlil,
Quyudur məskəni, Yer üzü deyil”.
Vergi ver, kini sil, qoy işə qədəm,
Köhnə ayinlərə, gəl, çəkmə qələm.
Hər il nə gərəkdir yeni kürk tikmək,
Noxtayla bir yerdə satılır eşşək.
Köhnə xanədana rəxnə vurma gəl,
Bununla açarsan başına əngəl!
Məcbur etmə məni qalxım yerimdən,
Mən böyük bir filəm, sən bir çibinsən!
Sevin ki, haq sənə vermiş dövlət, var,
Aslan pəncəsindən alınmaz şikar!
Bir qarğa kəkliktək səkdə bir zaman,
Öz yerini belə çıxdı yadından.

Məclis qur, ulduzlar nur verdi yerə,
Firiştə qapını açmış göylərə¹³⁶.
Keyxosrovun tacı səadət arar,
Bilmirəm kim kimin başından qapar?
Bu köhnə zəmanə kimə olar yar?
Ulduzlar kim ilə olar vəfadar?
Bu göyə atdığıın tozdan, torpaqdan
Mənə yox, özünə yetişər ziyan.
Baş mənəm, başqalar mənə əl-ayaq,
Nə gərək başını boş yerə qırmaq?
Öz sillən toxunar öz yanağına,
Baltanı vurarsan öz ayağına.
Gənclik qüruruyla şaşmaq əbəsdir,
Qəmənle boynunu qaşıma, bəsdir!
Qılıncım tək sənə açmamış oyun,
Saysız dik başlardan qoparmış boyun.
Mənimlə munisdir şahların baxtı,
Cəmşidin əklili, Kavusun taxtı.
Bərkliyi çəkməklə dəmir, poladam,
Ruyintəndir mənim şöhrətli babam.
Yağışdan qorxarmı qocaman qurdlar?
Onların ipək yox, dəri kürkü var.
Bəxtiyar kimsənin alınmaz bəxti,
Satın almaq olmaz tac ilə taxtı.
İsfəndiyar köçmüş dünyadan əgər,
Nəsəbin yetişər Bəhmənə qədər.
Bəhmən də şahlığı atdığı zaman
Dünyaya mən oldum böyük hökmüran.
Məndədir Bəhmənin aslan ürəyi,
Həm İsfəndiyarın polad biləyi.
Onlardan yadigar bu gün mənəm, mən!
Zorda İsfəndiyar, ürəkdə Bəhmən!
Kəyan nəslindənəm, mən yenilmərəm,
Başqalar əlaltı, tək əsil mənəm!
Böyük səhv etmişən məni ölçərkən,
Bəhmən qüvvətiylə ölçməmişsən sən,
Babamın mülkünün sahibiyəm mən,

Gəl öz sahibinə üsyan etmə sən.
Tutduğun işlərdən tez ol peşiman,
Düşün ki, bir fayda verməz sonradan!
Çox igid olsan da, qızışma ancaq,
Aslanın izinə, gəl basma ayaq!
Gəl etmə qabalıq, həlim ol, yumşal!
Oynatma yerimdən, öz yerində qal!
Yurdunu talaram, kini tərپətsən.
Ölkələr verərəm bir rica etsən.
Dağ kimi ağır am, mətanətliyəm,
Hökmümdə amansız, həm də qətiyəm.
Sən məni tərپətmə, tərپənər dünya,
Bir kərə demişəm, dedim bir daha!”
Dara məktubunu şaha oxuyan
Kəskin sözlərini edincə bəyan,
İskəndər əmr etdi: “Oynasın əlin!
Ona bir cavab yaz bundan da kəskin”.
Katibi qələmlə göstərdi hünər,
Məktubu bəzədi hər çeşid gövhər.
Yazdı bu məktubu elə sənətlə,
Fələklər əlini öpdü hörmətlə.
Dəyərlı məktubun başı qapandı,
Naməni alaraq qasid yollandı.
Daranın katibi məktubu açdı,
Hər rəngin nüktədən yüz gövhər saçdı.
Oxuyub gördü ki, gövhərdir hər söz,
Düzdüyü dürlərdən ayrılmayır göz.

DARANIN MƏKTUBUNA İSKƏNDƏRİN CAVABI

“Anaram Tanrını, Haqq qüdrətini,
Torpaqdan yaradır hər göyörtini,
Bu uca göylərə ülviyyət saçan,
Ağıllı kimsənin gözünü açan,

Dünyanı yaradan hər şeydən qəni,
Kimsəsiz kimsənin kömək edəni,
Dünyaya insanla verdi yaraşığı,
Göyləri yerlərə bağladı artıq.
Suyun qılıncına yer oldu qılaf,
Günəş çeşməsitək parlatdı şəffaf.
Bəndəlikdən uzaq o pərvərdigar,
Onda nə pozulmaq, nə qocalmaq var.
Ona şahiddir hər gözə görünən,
Varlıqlar hissədir onun mülkündən.
Hər varlıq isbata möhkəm bir dəlil,
Dünyada bir şeyə o möhtac deyil.
Bir şeyi yaratmaq istərsən, əlbət,
Sənə də, mənə də gərəkdir alət.
O hər şey yaradır, lakin ələtsiz,
İdraka bu aqlın gücü yox hərgiz.
Hər ağıl Tanrıdan öyrənir bilik,
Ürəklər tilsimdir, edər bəndəlik.
Hökmü, hikmətiylə doludur cahan,
Hökmdə aşkardır, hikmətdə nihan.
Bu sadə səhradan uçuşan ruhlar
Ondan gəlmiş, yenə ona qayıdar.
Hər qəlbə, hər gözə ondandır işıq,
Mənə də, sənə də o verdi şahlıq.
Hər varlıq, hər yoxluq onun hökmündə,
O ulu Tanrıdır, biz kiçik bəndə.
Bəxşişi bəl olan bu Pərvərdigar
Əcəbmi mənə də etsə tacidar?
Söylə, ey şəhriyar, ey bəxti uca,
Anandan çatdınmı bu taxta, taca?
Sənə də şahlığı vermiş Yaradan,
Hər verən şeylərə baxma ucadan,
Nemətə xor baxmaq olmaz, tacidar!
Xor baxan bəndəni sevməz bir dindar.
Dünyada sərxoş da, huşyar da olsan,
Əmrindən boynunu qaçırma bir an.
Pənahım olursa o Pərvərdigar,

Əcəbmi məni də etsə tacidar?
Böyüklük etməyi bacarram mən də,
Qılinc oynadaram aslan önündə.
Qılıncla xəttü tac ala bilərəm,
Ayı da kəməndə sala bilərəm.
Cəmşid tarixini oxu bir daha,
O ayı gör necə uddu əjdaha.¹³⁷
Haman əjdahaya sonra Firidun
Əjdaha gücüylə açdı nə oyun?!¹³⁸
And olsun yer-göyü quran Tanrıya
Ki, ondan bu yer-göy almışdır maya.
Tanrıdan bir kimsə tutmasa xəbər,
Demək, yox başında şüurdan əsər.
And olsun keçmişin rəhbərlərinə,
Bizim dinimizin Peyğəmbərinə,
And olsun İbrahim qoyan sühüfə,
O dinçin Tanrıya şükür min dəfə.
O İran xalqına əl taparsam mən,
Silərəm Zərdüştün dinini yerdən.
Nə atəş qoyaram, nə atəşgədə,
Odlar da şölədən yanar bu dərdə.
Bu gözəl mərasim, bu ayin, bu yol,
Ulu babalardan qalmış, əmin ol!
Bu müşkün qoxusu duyulmamaqçın,
Onu çör-çöp ilə gizlətmək neçin?
Xurma ağacına kəməndi atan,
Əlbəttə, yeyəcək xurmanı asan.
O gülün bostanda başı yüksəlir
Ki, gözəl rəngi var, həm saçır ətir.
Bilsə ki, mərdliyi, qol qüvvəti var,
O zaman başını maral dik tutar.
Aslanlar içində odur ən vəhşi:
Pəncəsi itidir, kəskindir dişi.
Bir maral budu var, iki ac aslan,
Kababı kim yeyər? Ən güclü olan!
İki fil xortumu çarpışır, demək,
Bunlardan ən güclü üstün gələcək.

Mən meydan əriyəm, sən də bir kişi,
Meydanda seçilir hər mərdin işi.
Bu yoldan o zaman çəkərəm yüyən,
Ya külah qaparam, ya ölərəm mən.
Sandın səndən başqa yoxdur bir nəfər,
Ancaq bir sənsənmiş dünyada sərvər?!
Hər yarpaq altında tələş edən var,
Hər mənzil başına bir yol gedən var.
Bu müdhiş ilanla şətrənc oynama,
Qarşı çıx, hiyləylə bunca qaynama!
Öz mülkümdən mənə iqta göstərmə,
Süheylə baratı Yəməndən vermə!¹³⁹
Qoyuna verilməz dələmə suyu,
Onda öz qanı var, görəcəkdir bunu.
Qürurla bu qədər olma gərdənkəş,
Torpaqdan yarandın, deyilsən atəş.
Gəl burax bu kini, islahə yanaş,
Qalaydan pozulur almaz kimi daş.
Bir qab şərəbin var, saxla can-başla,
Sındırarsan onu, çarpışma daşla.
Unutma, neft ilə doludur cahən,
Söyüdü qoru bu odlu tufandan.
Xoş keçdi, ələ al nuş ilə eyşi,
Xəraclə cahanda şəxsən nə işi!
Biri yoxsuldən bağ əsirgəməmiş,
O biri verməmiş bağından yemiş.
Get, elə bir ov tap zəifdir məndən,
Yağ çıxılmaz sənə bu aslan böyründən.
Heç mümkün deyilsə meyvəni dərmək,
Budaqdan asılmaq nəyinə gərək.
O zaman arzuna yetişərsən sən,
Körpü sala bilsən böyük dənizdən.
Bir düşün, bu qədər qürur nə gərək!
Bəsləyirsən əbəs baş tutmaz dilək.
Bax, gənclik nə yola çəkdi Bəhməni,
Qorx bu əjdahadan ki, dişlər səni!
Yolunu div vurur İsfəndiyartək,

Rüstəmlə döyüşə çıxasan gərək!
Divlərlə oturub–dursa Süleyman,
Qalmaz barmağında üzüyü, inan!¹⁴⁰
Çalış bu dünyada səhv eyləmə sən,
Çox bizim kimilər yanmış səhvindən.
Özünə verdiyin hesab düz deyil,
Bu yanlış oyunu uduzdun, çəkil!
Nədir bu xam xəyal, bu xam tərپəniş?
Simurğu toruna kim sala bilmiş?
Zəncidən deyilsən daha adamcıl,
Bərbərdən igidmi çıxdın sən, ayıl!
Kin ilə döyüşə başlayınca mən
Nə qədər qan tökdüm zənci, bərbərdən.
Qayıt bu kinindən artıq, yetişər,
İnsanı incitməz azad kişilər.
Öncə sən bağladın kin mənə qarşı,
İlk səndən göründü ilan başı.
Ordunu sazladın qan içsin deyə,
Üstümə gəlibsən basqın etməyə.
Ölkəmə salırsan min fitnə, min kin,
Atamın mülkünü almaqdır fikrin.
Mənə də gərəkdir yığaraq əsgər
Belimə bağlayım hər b üçün kəmər,
Ordumla bu dərin dənizdən aşmaq,
Qılıncımla bir qan dənizi açmaq.
Sanma mən sərxoşam, sən ayıq, huşyar,
Mənim də başımda aqlım, huşum var.
Taleyin gününü edibsə parlaq,
Mən də xoşbəxtlikdən deyiləm uzaq.
Sənə iş vermişsə köhnə ruzigar,
O işdə mənim də məharətim var.
Səndə tac vardırısa, məndə qılınc var!
Güvənmə taxtına sən, ey tacidar!
Hər taxtın önündə bir də tabut var,
Güvənmə ki, dağlar çəkmiş daş hasar,

Elə zənn etmə ki, qırılmaz daşlar.
Döyüş zamanında işlərkən əllər
Dağlardan toz qopar, titrər təməllər.
Bu dünya mülkünün gəlincə sonu
Asanca mənimsər axtaran onu.
Çıxarkən bir sənlik, mənlik ortaya,
Ah, necə doymasın cana bu dünya?!¹⁴¹
Bilirəm, bax, budur fikrinin canı:
Tutmaz bir tərəzi iki batmanı¹⁴².
Məni öz daşınla gəl çəkmə daha,
Bəhməni bununçun vurdu əjdaha¹⁴³.
Cavabda daş, dəniz atsan ortaya,
Dağ kimi daşımı ataram suya¹⁴⁴.
Mən də zirehpüşam, qılınc oynatsan,
Sülhə də razıyam, sülhə əl atsan.
Gövhərdən, qılıncdan, nəyin var, çıxar,
Mənim də bunlarda məharətim var”.
Elə ki məktubu Dara dinlədi,
Dimağı alışdı, kinlə inlədi.
Durmadan topladı qədərsiz əsgər,
Daradan qalmaqad geri İskəndər.
Ortaya çıxardı güclü bir ordu,
Silahdan onlara yaraşlıq vurdu.
Dara anladı ki, qızmış əjdaha,
Aslanın izini buraxmaz daha.
Elə bir şövkətlə qalxdı yerindən,
Dağlar da sarsıldı öz təməlindən.
Nəhayət, gəldilər qarşı-qarşıya,
Kinin qapısını açmışdı dünya.
Cəzirə ki, Musil adlı ölkədir,
Səfalı bir yerdir, xoş düşərgədir,
Bu yerdə toquşdu iki tacidar,
Dəhşətdən, vəhşətdən titrədi dağlar,
Çarpışan şahlardan əsər axtarsan,
İndi də o yerdə sümük taparsan.

DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏSİ

Ey saqi, şərabin ağzını dur aç,
Vaxtı boş keçirmə, qədəhə mey saç!
Xüsusi mey ilə xərab et bir an,
Qurtarım canımı bu xərabatdan.

Bu mavi göylər ki, daim seyr edər,
Bu Günəş, bu Ay ki, dolaşıb gedər,
Bunları sanma bir oyun-oyuncaq,
Sərsəri deyildir bu geniş afaq.
Pərdədə hər telin vəzifəsi var,
Bizə bu hikmətlər deyil aşıkar.
Kim bilir ki, sabah nələr olacaq?
Kim sönmə gedəcək, kim sağ qalacaq?
Kimin paltarını atarlar çölə,
Kim qoyar başına tac gülə-gülə.
Yaxşıdan, yamandı xəbər verənlər
Pak, təmiz şahlardan belə nəql edər:
Çin şahı səhərə nəfəs verərkən
Ulduzu Günəşə dəyişdi Ədən¹⁴⁵.
Toqquşma yerinə yetişdi ordu,
Qaf kimi düz iki pərgarda durdu.
Yollara töküldü dəmirdən tikan¹⁴⁶,
Şeypurlar coşduqca qopdu həyəcan.
Üz-üzə gəlirdi hər iki ordu,
Nə ürəkdə dinclik, nə gözdə uyğu.
Hər iki tərəfdə ordu qaynaşır,
Qaynaşma ayağa, ələ dolaşır.
Üz-üzə durdular döyüş yerində,
Döyüşə cəsəət yox heç birində.
Hamı düşünürdü bəlkə sülh olsun,
Qılınclar qımında sakit otursun.
Gənclikdən, qürurdan hər iki sərkəş
Birisi su idi, birisi atəş.
Nəhayət, şəfqətdən kin etdi zühur,

Yandı hər ürəkdə kinli bir qürur.
Elə ki qaynadı kinli bir hiddət,
Ürəkdən büsbütün silindi şəfqət,
Davullar gurlarkən dəhşət verərək,
Təbilin dodağından öpürdü fələk¹⁴⁷.
Sərxoş fillər ilə qızıqıdı meydan,
Güzgü sınıb düşdü filin alnından.
Şeypurlar qoparır aslan nərəsi,
Dimağı doyurur nayın nəfəsi.
Türk nayı qopardı elə bir şivən
İgidlər coşaraq qopdu yerindən.
Zinclərin sədası elə müdhişdi,
Bəzəkli günbədi dəlib keçmişdi.
Meydanı bürüdü qanlı vurhavur,
Döyüşdən igidlər getdikcə coşur.
Sanki bir məhşərdir, yer, göy dağılır,
İsrafil şiddətlə surunu çalır.
Göylərin yolunu tutdu toz-torpaq,
Sağlığın yüyəni əllərdən uzaq.
O qədər toz qonmuş tərəkə, yəhərə,
Yer göyə dönmüşdü, göy isə yerə.¹⁴⁸
Ciyəri yandırır atəşli səda,
Boğulur kəməndin halqaları da.
Nəfəslər göydə bir buluddur guya,
Qılınc şöləsindən yanırdı dünya.
Qılınc oynadırdı torpaqla, qanla,
Havanın dimağı dolurdu canla.
İran tacıdarı səhərdən durdu,
Sazladı olduqca mükəmməl ordu.
Öncə sağ qanada bəzəklər saçdı,
Əjdaha qılımlar ağzını açdı.
Sonra da sol qolu nizama saldı,
Cəbhəyə poladdan bir dağ ucaldı.
Bir mərkəz dikəltdi cinahın gözü,
Qapandı Günəşin və Ayın üzü.
Bu mərkəz poladdan tökülmüş bir dağ,
Sığınan kəslərə dəmir bir sığnaq.

O yanda Rum şahı qurdu ordunu,
Sanki bal arısı şan etdi mumu.
Silah istəyənə payladı silah,
Kömək istəyənə payladı pənah.
Sağ-solu bəzədi qılınc və qalxan,
Necə ki canlanır çəmən buluddan.
Dağtək möhkəmlətdi önü, arxanı,
Göydə səyyarətək qurdu meydanı.
Elə ki hər tərəf sazladı ordu,
İgidlər döyüşə çox hazır durdu.
Qılınclar boyunla oynarkən artıq,
Dünyanın gözündən çəkildi işıq.
Çuxurlar qan ilə dolub daşaraq,
Qırmızı kükürdtək qızardı torpaq.
Əyri qılıncların əjdahasından
Əjdaha yuvası olmuşdu meydan.
Oxların nəhəngi yay pusqusundan
Bir yerdə durmayır, şığıyır hər an.
Qıvrım kəmənd olmuş bir ilan yenə,
Ağzını açmışdır tutsun xəzinə.
Coşduqca fillərin sərxoş nərəsi,
Tıxandı ərlərin kəskin nəfəsi.
Qılınclar o qədər boyun üzdülər,
Qalmadı boynunu dik tutan bir ər.
Ata öz oğluna bəslər ədavət,
Oğul da ataya etməz məhəbbət.
Az qaldı bayrağı qərq eyləsin qan,
Nicat çadırını yığdı dünyadan.
Yaylarda o qədər dartıldı oxlar,
Yay çəkən əllərdə kəsildi qabar.
Döyüşdən o qədər qızışdı meydan,
Qılgılcım sıçradı at nallarından.
Ordu mərkəzində Daranın qəlbi
Daraldı bir aslan ürəyi kimi.
Kükreyir, dağdır sağ və solunu,
Hər yana işlədir Bəhmən qolunu.
Sarsılmaz qolunu atsa hər yana,

Düşür düşmən başı ayaq altına.
Hər cana çatırsa, verməyir aman,
Hər başa vurursa, qoparır haman.
Rumların qədərsiz töküldü qanı,
Torpağa sərildi min pəhləvanı.
Bu yanda qılıncıla igid İskəndər
Qaldırdı dünyada qanlı bir məhşər.
İki əl qan tökər, çalışır, durmaz.
Hər əldə bir qılınc – kəsərli almaz.
İki əl qılıncı elə əridir
Düşmən öz canına hayıf deməyir.
Bir qılınc vurunca hər fil başına,
Salardı başını ayaq altına.
Kinini dənizə töksəydi, şəksiz,
Hər yana atəşlər saçardı dəniz.
Ağzından sanki bir aslan od saçır,
Aslan qarşısından madyanlar qaçır.
Daraya dedilər: “Bu qızmış aslan
Çox adlı igidi saldı atından.
Padşahın qəlbinə kin dolsun gərək,
Belə filgövdədən qurtulsun gərək.
Orduya əmr ver, dolaraq kinə
Hər yandan yürüşlə axsın üstünə”.
Bu fikri Dara da gördü məsləhət,
Ordular dəniztək etsin hərəkət,
Hamısı sel kimi bir səmtə axsın,
İskəndər üstünə cilov buraxsın.
Daranın əmriylə ordu yer-yerdən
Qaynayıb irəli atıldı birdən.
Cilovlar parladı edərkən həmlə,
Qılıncı sarıldı iki əliylə.
İskəndər görüncə elə divanı
Atdı düşmən kimi şərmi, həyanı,
Əmr etdi yerində tərپənsin dəniz,
Hər kəs öz canını tutmasın əziz.
Düşmənin yolunu tutsun hər yandan,
Keçirsin qılıncdan, verməsin aman.

Qarınca, çibintək qaynadı meydan,
Girdi bir-birinə hər iki cahan.
O qədər ki qılnc, ox yağdırdı qol,
Qarınca tapmadı keçməyə bir yol.
Gilə arısı-tək çəkdi-lər nəstər,
Göylərdə oxları oxa tikdilər.
İskəndərsə haman qorxulu anda
Bir kötük-tək möhkəm durdu meydanda.
Bir igid yanaşdı o filpeykərə,
Əl atdı Əhrimən kimi xəncərə,
Dərindən bir yara açdı pəhləvan,
O gənc sərv titrədi müdhiş yaradan.
Zirehi dələrək kaftandan keçdi,
İşə bax, ipəyi polad nə biçdi.
Parlayan Günəşin qolu dönmədi,
O qüvvət altında bir an inlədi,
Ağrıdan azacıq dincəldi canı,
Qılıncla torpağa sərdi düşmanı.
Düşmənin gücünü ölçmək istərkən,
Bundan təkan yedi qorxusuz düşmən.
Düşündü meydandan çəksin yüyəni,
Nizədən dincəlsin yorğun bədəni.
Yenidən bəxt ilə olaraq həmdəm,
Durdu öz yerində möhkəmdən möhkəm.
Bu falda bir zəfər, səadət gördü,
Qolunda düşməndən çox qüvvət gördü.
Bütün qüvvətini alaraq ələ
Döyüşə qalxdı öz həmçəkisilə.
Həmlədən-həmləyə keçirdi ordu,
Su deyil, sanki qan içirdi ordu.
Döyüşdə sınıanmış iranlı birdən
Rumların yolunu kəsdi hər yerdən.
Meydanda zəiflik göstərdi rumlar,
Onları edirdi əcəl giriftar.
Yenidən mərdliklə namusa doldu,
Dağ kimi yerindən tər-pən-məz oldu.
Himmətlə tutdular əldə bayrağı,

Qənimət almasın amansız yağı.
Zənci öz tacına düzüncə gövhər
Çin şahı taxtından düşdü dərbədə¹⁴⁹.
Gecənin köksündən Ay doğdu parlaq,
Şəfəqli güzgülük işıq saçaraq.
Bir çöldə yığıldı hər iki ordu,
Hər iki cəbhəni düşmənlik yordu.
Döyüşdən əl çəkib döndülər geri,
Yudular yaranı; tozu, qan-təri.
Hamını almışdı kədər, düşüncə:
Nə zübur edəcək şəfəq söküncə?
Saf, təmiz portağal o səhər erkən,
Bir dəstə gül kimi güldü üfüqdən.
Üz-üzə dayandı hər iki ordu,
Pəhləvanlar qalxıb şikargah qurdu.
Qılınc, ox, kamanla uzun bir zaman
Qol gücü göstərdi uca asiman.
Yorulan ordunun saraldı rəngi,
Əl cilov itirdi, ayaq üzəngi,
Daranın iki baş sərdarı vardı,
Üzdə dost, ürəkdən çox kin tutardı.
Daranın kinindən yorulmuşdular,
Ortada bir ürək incikliyi var.
Şahı öldürməkçin oldular əlbir,
Kin ilə oturub tökdülər tədbir.
Bəzəmək istərkən qanlı bir bazar,
Gedib İskəndərə sığındı onlar:
“Daranın bizə çox etimadı var,
Tək bizə inanır qoca tacidar.
Zülmündən yanaraq etmişik tədbir,
Öldürmək fikrində olmuşuq əlbir.
Biz sabah bir həmlə edərik, bəlkə
Zülmədən qurtulsun bu məzlum ölkə.
Yerində möhkəm dur, dayan bu gecə,
Düşmənin bu səhər dönəcək heçə.
Bu səhər bayraqla çıxarkən hər bə
Qılıncdan yeyəcək böyrü bir zərbə.

Ancaq sən doğru qal bu şərtimizə,
Xəzinə ağzını geniş aç bizə!
Hər birimizi sən varlandırasan,
Qulluğumuz üçün qızıl saçasan”.
Bu iki xainə rumlu hökmüran,
Söz verdi, onlarla bağladı peyman.
Lakin inanmadı buna İskəndər:
Darani öldürə bilsin xainlər.
Ancaq düşmənindən qurtulmaq üçün
Hər kəs üçün çarə aramaq mümkün.
Bu zülmü ədalət gördü hökmüran,
Gəldi xatirinə köhnə bir dastan:
“Dovşanını hər bir yerin – məsəl var, –
Yenə də o yerin tazısı tutar”.
Şahını öldürmək istəyən kəslər,
Ağıllı kimsədən alınca xəbər,
İskəndərdən güclü pul almaq üçün,
Həm də ki Daradan qurtulmaq üçün,
Şahın nemətini unutdu onlar,
Onu öldürməyə verdilər qərar.
Günəş yaqutunu oğru çalınca
Bu dünya düşmüşdü yaqut dalınca.
Məhtabı tutaraq dedilər: “Oğru,
Günəşdən gövhəri oğurlamış bu”¹⁵⁰.
İki dağ kimi səf çəkmişdi ordu,
Çarpışma hər iki cəbhəni yordu.
Döndülər o günü vurunca başa,
Hazırlıq görüldü gələn savaşa.

DARANIN SƏRKƏRDƏLƏRİ TƏRƏFİNDƏN ÖLDÜRÜLMƏSİ

Ey saqi, dur, məndən bu mənliyi at!
Gəl, üzüm suyundan cahanı parlat!
Bir şərab ver, məni mənzilə salsın,
Çox könül alan var, o, kədər alsın.

Qalana cənnətdir dünyanın halı,
Tələsən adamın oddadır nalı.
Bu bəzəkli bağda iki qapı var,
Yoxdur heç birində qıfıl, bənd, açar.
Birindən gir, bağı görüncə dolaş,
O biri qapıdan çıxıb uzaqlaş.
Ağlın var, gül ilə olma həmnişin,
Çünki qalmağından deyilsən əmin.
Bu anı xoş keçir, hər şeydən vaz keç,
Gələcək və keçmiş çünki heçdir, heç,
Dünyaya gəlmədik zövqə, işrətə,
İşimiz qatlanmaq ağır zəhmətə.
Eşşəyi toylara kimdir çağırın,
Çağrılır su, odun bitdiyi zaman.

Bu gözəl dastanı yazan rəvilər
Doğrular dilindən belə nəql edər:
Elə ki gündüzün atəşi söndü,
Fələklər tüstüdən dona büründü.
Ay doğub yaraşlıq verdi gecəyə,
Gözəldir aydınlıq düşsə kölgəyə.
Hər iki ordunun sabaha qədər
Kəşfiyyat qolları keşik çəkдилər.
Onların səsindən bir dəyirmantək
Bilməzdi burclar nədir dincəlmək.
“Cəbhədə dincəlim” deyər yatanlar
Fillər nərəsindən diksinib qalxar.
Vücudu zəhmətdən yorulmuş insan,
Gözünü açardı yatdığı zaman.
Yalvarır, yaxarır hər iki əsgər:
Bitməsin bu gecə, olmasın səhər,
Bir qədər geciksin, uzansın zaman,
Bəlkə gec açılısın döyüşə meydan.
Unudub kinini iki tacidar
Bəlkə sübh etməyə versinlər qərar.
Al Günəş tacını qoyduğu zaman,
Elə ki ayrıldı qaralıq ağdan,

İskəndər və Dara gəldi meydana,
Ürəklə düşsünlər dostluq ardına.
Şəfqətlə, hörmətlə edib barışıq,
Xeyirli işə qol qoysunlar artıq.
Bu işdə istədi tədbir və çara,
Kimsədən düz cavab almadı Dara.
Sülh üçün bir nəfər olmadı rəhbər,
Dedilər: bu işi qılinc həll edər.
İranlı rumludan acizdir məgər?
Onlar bu savaşda qazanmaz zəfər.
Səhərki döyüşlə qızışar meydan,
Rumludan salamat qoymarıq bir can”.
Daranı aldatdı belə sözlərlə,
Birisi hiyləylə, biri hünərlə.
Daranın düşməni iki sərkərdə
Buna səy edirdi hər an, hər yerdə.
İskəndər düşündü nə tədbir qursun
Ki, Dara önündə dağ kimi dursun.
O iki sərdarı tutdu nəzərdə,
Öz igidliyinə güvəndi bir də.
Rum əsgərlərinə dedi İskəndər:
“Bu qatı mərkəzdə olunca səhər.
Ər kimi çalışmaq, çarpışmaq gərək,
Canı dişə yığıb igidlik etmək.
Bu dünya bizimdir çalsaq qələbə,
Daranın olacaq yeyərsək zərbə.
Deyirlər insana gizlidir məhşər,
O məhşər görünər bizə bu səhər”.
Hər iki ordu bu düşüncələrlə,
Gecəni keçirdi dərin kədərlə.
Dünyaya pəncərə açınca ziya
Bambaşqa bir oyun başladı dünya.
Bir ovuc qılgılcım oldu bir atəş,
Bir komac kimiydi parlayan Günəş.
Dağ kimi tərpendi hər iki ordu,
Dünyanın ürəyi titrəyib durdu.
Firidun və Bəhmən nəvəsi əjdər

Yuxudan səhərlə qalxdı bərabər
Ordunu sazladı, düzəltdi meydan,
Parladı ox, kaman, qılınc və qalxan.
Yüzlərcə polad dağ dikəltdi onda,
Xəzinə dayandı onun altında.
Sağ qolun işləri bitdikdən sonra
Sol qolu çevirdi polad hasara.
Cinahlar kök atdı yerə havadan,
Yer kimi çarmıxa çəkildi meydan.
Mərkəzdə durmuşdu cahən Günəşi,
Başının üstündə Kəyan dirəfşi.
Dünyanı yandıran qılıncı məgər
Bu günçün saxlardı böyük İskəndər!
Yağdıran buludtək meydan dopdolu,
Yaydan ox yağdı, qılıncdan dolu.
Ordunun qolları göyə dayandı,
Atların dırnağı qana boyandı.
Ən seçmə igidlər ordudan bir-bir
Sağ-sola keçməyə alırdı əmr.
Əmrlə inamsız kəslər hər yerdən
Tərpənib, sol qolda tutdular məskən.
Kimin ki, əmindir sədaqətində
Saxladı mərkəzdə – öz xidmətində.
Onları ordunun qəlbinə aldı,
Tökmə bir dağ kimi göyə ucaldı.
Qopunca nəvələr iki ordudan,
Qiyamət qopmuş zənn etdi asiman.
Təbillər gurlayıb verdi səs-səsə,
Qanlı əjdahalar başladı rəqsə.
Kərənay səsindən tutuldu qulaq,
Qorxudan titrədi bütün əl-ayaq.
Filə minənlərin bağırısından
Nildəki nəhənglər qopardı fəğan.
Şeypurun səsindən qopdu ürəklər,
Bağırılar yarıldı, düşdü göbəklər.
İçə boş təbillər coşduqca coşar,
Zülmətlər içindən atılır oxlar,

Düşmənin köksünə nizələr sancar,
Zirehdə, geyimdə pəncərə açar.
O qədər yaylım ox yağdı hər yandan
Bulud yağmurunu atdı başından.
İndi o yaylım ox düşsə zəminə
Bulud qan yağdırar yağış yerinə,
Naylardan qopan o müdhiş gurultu
Eşidən kimsəyə verirdi qorxu.
Qarışıq səslərlə hayqırdıqca can
Çaxmaq daşından da çıxarırdı qan.
İki qan dənizi çalxandı birdən,
Atəş dalğaları yüksəldi yerdən.
Bürüdü hər yeri tufan atəşi,
Ucalan toz-torpaq tutdu Günəşi.
Yayların bir daha qaşığı çatıldı,
Oxlar ilan kimi coşub atıldı.
Civətək parlayan polad qılıncdan
Civətək qaçırdı hər yerdə insan.
Gövdələr əridən polad ox ilə
Dağların gövdəsi titrədi belə.
Nizələr ucundan dövr edən fələk
Seyrindən qalaraq oldu topaltək.
Toppuzlar o qədər çaxmışdı təpik
Yerin cəmdəyində qalmadı gəmik.
O qədər sancılmış boğazlara ox,
Artıq boğazlarda nəfəs yolu yox.
Ox oxun içinə girmiş tikantək,
Qalxandan bəzənib yer gülüstəntək.
Qaçanlar üzünə qiyamət qopmuş,
Nə yol var qaçmağa, nə də qurtuluş.
Atlılar ataraq sonuncu oxu,
Atmışdır kamanı, oxu, oxluğu.
Bir sallaqxanadır qanlı bucaqlar,
Cəmdəklə yan-yana ucalmış dağlar.
Yalnız öz canının hayında hər kəs,
Ölən yoldaşını yada gətirməz.
Meydanda yox idi matəm saxlayan,

Nə bir qara geyən, nə bir ağlayan.
Hər sözü ustası gözəl toxuyur:
“El ilə qara gün bayramdır, toydur”.
Əcəl pəncəsində ölsə bir nəfər.
Gözündən yaş tökər ona bir şəhər.
Bütün bir şəhərçin saxlayaraq yas
Ondan uzaqlara kimsə ağlamaz.
İnsan cəmdəyilə dolmuşdur sağ-sol,
Döyüşçülər üçün qapanmışdı yol.
O qan Dəcləsini Günəş almışdı,
Suya neylufərtək qayıq salmışdı.
Həmin vuruşmada böyük İskəndər
Günəş çeşməsinə saçmışdı zəfər.
Daranın qılıncı saldıqca şölə
Qızırdı daşların ürəyi belə.
Elə ki soxuldu ordu orduya
Məhşəri gözüylə gördü bu dünya.
Dava meydanına yayıldı əsgər,
Daranın canına var idi xətər.
Ordular döyüşə girdiyi zaman
Olduqca genəldi darısqal meydan.
Yanında kimsə yox, yalnızdı Dara,
Onunla etməyir kimsə müdara.
İki sərxoş sərdar fil kimi coşdu,
Filbədən Daranın üstünə qoşdu,
Böyründən bir yara vurdular ona,
Laləzar oldu yer, boyandı qana.
Tacidar yıxıldı dərin yaradan,
Sanki bir qiyamət kəsildi cahan.
Bir ağac yıxıldı Kəyan bağından,
Yaralı bədəni qanına qəltan.
Dərdə tab gətirməz incə olanlar,
Yel ilə çırağın nə dostluğu var?
O iki qantökən, o iki xain
Qaçdılar yanına tez İskəndərin.
Dedilər: “Atəşə yaxdıq düşmanı,
Taleyin uğrunda töküldü qanı.

İşini bitirdik, vurduq bir yara,
Gözündə cahanı eylədik qara.
İstərsən gözünlə gəl gör bu halı,
Qanıyla boyansın atının nalı.
Hünərlə öldürduk sizin düşməni,
İndi sən yerinə yetir vədəni.
Bizə vəd demişdin ağır xəzinə,
Doğru qal, vəfa et indi əhdinə”.
İskəndər bildi ki, bu iki sərdar
Şah qanı tökməyə olmuş həvəskar.
Verdiyi peymanə oldu peşiman
Həyədan bir şölə çıxdı canından.
Adamın yaşadı ölən zamanda
Həyat ümidindən iz qalmaz onda.
Dedi: “Harda batmış qana tacidar,
Kəyan dövlətini bəzəyən sərdar?”
Hər iki qantökən düşərək önə,
Yol göstərdilər öz azğın zülmünə.
Daranın düşdüyü yerə gəldilər,
Yanında dostlardan yoxdu bir nəfər.
Vücudu bulaşmış torpağa, qana,
O Kəyan külahı düşmüş bir yana.
Olmuş qarıncaya Süleyman əsir,
Tikanlı bir arı bir fili yeyir.
Bəhmənin qoluna sarılmış ilan,
Düşmüş İsfəndiyar tunc çardağından¹⁵¹.
Firidun baharı, Cəmin bağçası
Xəzana uğramış, başlanmış yası.
Keyqubad nəslinin vücudunu, bax,
Gör necə dağdır yel yarpaq-yarpaq.
İskəndər tələsik endi atından,
Daranın önündə durdu pərişan.
Əmr etdi o xain sərkərdələri,
Xaricə meyl edən iki rəhbəri
Möhkəm saxlasınlar, sonra İskəndər
Yerindən tərpendi üzündə kədər.
Sürətlə yanaşdı xəstəyə sarı,

Kəyan geyimindən açdı bağları.
Başını şahənə dizinə qoydu,
Gecəni işıqlı gündüzə qoydu.
Yuxudan gözünü açdığı zaman
Dedi: “Qalx bu qara qanlı torpaqdan!
Burax ki, solmada qurtuluş bağım,
Qaralmaq üzrədir işıq – çıraqım,
Böyrümü, bax, necə yırtmış bu dövrən!
Bağrımın altında böyrümdür pünhan.
Pəhləvan, ey başım üstünə gələn!
Qoru öz böyrünü mənim böyrümdən.
Bu böyrüm buludtək sökülsə belə,
Qılıncın acısı getməmiş hələ.
Padşahlar başını burax, qaldırma,
Bu dövrən qırmışdır məni, sən qırma!
O hansı əldir ki, uzanır mənə,
Kəyanın tacıyla oynayır yenə.
Əl saxla, qarşında Daradır duran,
Günəşdən aydıdır bu, deyil pünhan.
Günəşim saralıb düşüncə dərdə,
Üzümə çəkərsən lacivərd pərdə,
Sərvi başaşağı görmə şərməndə,
Elə bir padişah, belə bir bəndə!
Xəstəyəm, zəhmətdən qıl məni azad,
Haqqın rəhmətiylə məni eylə yad.
Dünyanın taxtında mənəm tacidar,
Yerimdən tərپətsən məni, yer sarsar.
Dadlı bir yuxum var, toxunma, burax,
Odumu göy alsın, suyumu torpaq!
Taxtından çevirmə yatan bir başı,
İnlətmə, bu dünya tökər göz yaş!
Əcəlim yetişmək üzrədir, dayan!
Məni öz halıma burax bir zaman!
Fikrin tac çalmaqla mənim başımdan,
Azacıq aman ver, qoy çıxsın bu can!
Bu dünya mülkündən açınca kəmə
Başım da, tacım da getsə, yox zərər”.

İskəndər ağladı: “Aman, tacidar,
Nökərin İskəndər mənəm, şəhriyar!
İstəməzdim görüm torpaqda səni,
Öz qanına qəltan olan bədəni.
Nə etmək, bir işdir olmuş dünyada,
Təəssüf verərmə bu işdə fayda?
Başını yenidən qaldırsan əgər,
Kiçiklik edərdi sənə İskəndər.
Heyhat, mən qocaman dənizlər aşdım,
Köksümə qədər al qana bulaşdım.
Təəssüf, azmadım bu yollarda mən,
Atımın dırnağı qopmadı nədən?
Bu ağır günləri görməyəydim mən,
Ah, eşitməyəydim Dara inlərkən.
And olsun hər qəlbi bilən sərrafa,
Daraya ürəkdən istərəm şəfa.
Bir şüşə daş ilə qırılsa naçar,
Çarə qapısına tapılmaz açar.
Əfsus, İsfəndiyar nəslindən sansız,
Mülkün yadigarı sən idin yalnız.
Nə olur, mənə də ölüm qoşaydı,
İskəndər və Dara qucaqlaşaydı.
Nə etmək, istəklə gəlməyir əcəl,
Məzara girilməz ölümdən əvvəl.
Padşahın bir tükü gözümdə, inan,
Daha qiymətlidir yüzlərcə tacdan.
Bu dərin yaraya bilsəydim çara,
Edərdim, sağalsın deyə bu yara.
Nəyə lazım bu taxt, bu tac, bu şöhrət,
Darasız qaldı bu möhtəşəm dövlət.
Mən bu taxta, taca ağlayaram qan,
Ayırmış Daranı təxtü tacından.
Yox olsun dünyadan elə gülüstan,
Bağbanı xəstədir, acı tikandan.
Daranı öldürən dünyaya nifrət,
Gündüzkən öldürür, verməyir fürsət.
Bir çarə etməyə imkan yox məndə,

Bu gənc sərvə gərək ağlayam mən də.
Anlat ki, istəyin, tədbirin nədir?
Qorxunuz kimdəndir, ümid kimdədir?
Söylə ki, hər sözün mənə bir fərman,
İtaət etməyə bağlaram peyman”.
Dara hiss edincə bu dost nəfəsi,
Açdı gözlərini, şahənə səsi
Şəfqətlə ucaldı: “Ey uca baxtim,
Tək sənə yaraşır bu tacım, taxtım.
Sorma bir ölüyə mən indi nəyəm?
Xəzanə tutulmuş ölgün çiçəyəm!
Hər kəsin şərbəti buzla duruldu,
Mənim şərbətim sə yalnız buz oldu.
Varlığım qərq olmuş qan dənizinə,
İçərim susuzdan alışırsən yenə.
Buluddan şığıyan bir şimşəyəm mən,
Dodağım qurudur, sudadır bədəm.
Bu kuzə yanından sınıqsa bir az,
Mumla, yapışqanla sağaltmaq olmaz.
Bu dünya eyləyir qarət hər yeri,
Birisini gətirir, alır o biri.
Nə bu gün yaşayan bu gün əmindir,
Nə köçüb qurtulan, heyhat, çətindir!
Gör mənim günümü, haqqa doğru qal,
Qorx belə bir gündən, məndən ibrət al!
Sözlərimi anıb dinləsən məni,
Mənim kimi etməz bu fələk səni.
Bəhməndən mən igid deyiləm daha,
Bir aman vermədi ona əjdaha.
Ya da igidəmmi İsfəndiyardan?
Dünya zərbəsindən qurtarmadı can.
Nəslimə əzəldən ölümdür qismət,
Öldürən bu əmrə verir şəhadət¹⁵².
Olsun yeni taxtın qoy səninçin xoş,
Mənimsə balıncım qalacaqdır boş.
Mənimçin ağlamaq lazım gəlirkən,
Sorursan qəlbimin istəyini sən.

Könlümdə sevimli üç istəyim var:
Üçü də şahənə bəxtinə yarar:
Birinci, günahsız ölümə görə
Rəftar etməlisən ədalət üzrə.
İkinci, sən Kəyan taxtını alsan
Ona heç bir zaman yetirmə ziyan.
Bu kinin toxmunu İranda əkmə,
Kəyanın nəslinə xatimə çəkmə!
Üçüncü, toxunma hərəmxanəmə,
Saxla hörmətini, təhqir eyləmə!
Rövşənək qızımdır, olduqca göyçək,
Əlimdə bəslənmiş bu gözəl mələk.
Öz süfrə yoldaşın etməklə ucalt,
Süfrəyə incilər verir şən həyat,
Könlünü çevirmə Rövşənəyimdən,
Təbii, işıqla Günəş olur şən”¹⁵³.
İskəndər söz verdi, Dara qaş çatdı,
Söz verən qalxarkən söyləyən yatdı.
Gecənin gözüne qaranlıq axdı,
Bağdadı Kaxsız və Kərxsiz buraxdı¹⁵⁴.
Kəyanın ağacı düşdü meyvədən,
Oldu İsfəndiyar zirehi kəfən.
Dünyadan al Günəş qanad çəkincə
Yaqut içdi, şəvə daldı sevincə¹⁵⁵.
Böyük Dara üçün böyük İskəndər
Ağladı axşamdan sabaha qədər.
Özünə ağladı görürkən onu,
Bilirdi belə bir ölümdür sonu.
Əbləh atlı səhər gəlib üfüqdən,
Axuru çəməndə yerləşdirirkən¹⁵⁶,
İskəndər əmr etdi: Daranı artıq,
Daxmaya qoymaqçın olsun hazırlıq!
Günbədi daş qala, taxtı qızıldan,
Qayırdı ona bir müəyyən məkan.
Türbəsi bitincə bitdi hər zəhmət,
Dara zəhmətindən oldular rahat.
Bədən qəfəsində nə qədər can var,

Elə bir igidə hörmət var, şan var,
Bədənən çıxınca dəyərli cövhər,
Ona öz qadını arxa çevirər.
Qorxunc bir küləkdən sönərsə çıraq,
Nə fərqi, köşk olsun yeri, ya torpaq.
Göydə ol, yerdə ol, fərqi yox bunun,
Torpaqsan, yenə də torpaqdır sonun.
Şor sudan torpağa düşərsə balıq,
Öluncə qarınca yemidir artıq.
Dünya keçidinin qaydası budur,
Gəldinsə dayanma, köçmək doğrudur.
Birini ucaldar, atar ortaya,
Birinə “məclisdən qalx” deyər dünya,
Göy günbəz altında gəl qurma büsat,
Kəhrəba qələdə yaramaz nişat!¹⁵⁷
Üzünü kəhrəba kimi saraldar,
Əlbəsən lacivərd bir rəngə çalar¹⁵⁸.
Aslanlar şəhrinə düşən bir ceyran
Qorxunc bir ölümü gözlər hər zaman.
Köçməyə quş kimi qanad aç göyö,
Şərəbla məst olma “şən yerdir” deyö.
İldırımək şığı, bu dünyanı yax,
Ancaq bu dünyada durma, ol uzaq!
Pərvanə, səməndər “od” deyə gedər,
Birisi yorğalar, biri iməklər.
Arpanın yerinə çöp yedi eşşək,
Öldü sahibi də eşşək öləntək.
Bir dövlət şahıdır, ya şah dövləti,
Bir zəhmət yoludur və yol zəhməti.
Kim bilir bu köhnə, bu qoca dünya
Nələr gizlətməşdir mağarasında.
Köhnə bir çuvaldır bu qat-qat torpaq,
Xəzinə sevməyir səs-küy qoparmaq.
Hər yeni kisədə qızıl səs verər,
Yeni küp dolduqca xoş nəfəs verər.
Kim bilir bu divlər yurduna dövran
Nə tarix yazmışdır yaxşı-yamandan?

Nə aqıl kəslərlə oynamış oyun?
Nə dikbaş kəslərdən qoparmış boyun?
Bu fələk səninlə deyildir canbir,
Tikdiyi libaslar iki rənglidir.
Gah səni firiştə kimi yüksəldir,
Gah bağlar qolunu divlərlə əlbir.
Səni bir çörəklə anmaz gecələr,
Bir qoğal bağışlar göyə hər səhər.
Bu yeddi dəyirman başında neçin,
Boynunu bükürsən bir arpa üçün?
Xızrtək belə bir ruzini gəl at,
Süd, xurma nə gərək, var abü həyat!
Bu vəhşi, yırtıcı, divxislət insan
Səmimi dost deyil, uzaq ol ondan!
Hər maral ovçunun zülmündən qaçar,
Yırtıcı vəhşidir hələ insanlar.
Çöldə şux bir ceyran düşməyir ələ,
İnsandan sığır dağa, köhülə.
Aslan ki ormanda etmişdir məskən,
Qorxaraq gizlənmiş insan şəridən.
İnsanda insanlıq öləndən bəri
İtmiş insanlığın parlaq gövhəri.
İnsanlıq nəqşini oxusan bir-bir,
Bilərsən bugünkü insanlıq nədir.
Bəbəyin qapağı neçin qaradır?
İnsanlıq ölmüşdür, matəm saxlayır.
Nizami, susmağa adət et, ancaq,
Deyilməz sözləri danışma, burax!
Sən də kəs səsini, danışma daha,
Yat, ya da pambıqla qulağın tıxa!
Lacivərd fələkdən ibrət al barı,
Al ilə aldır bu, sarıyla sarı.
Yüz rəngə boyanar gecələr baxsan,
Bahartək gündüzə qurar gülüstan.
Günəşdən bir çeşmə doğunca səhər,
O da bir çeşmənin rənginə girər.

İSKƏNDƏRİN İRAN BAŞÇILARI İLƏ ƏHD-PEYMAN BAĞLAMASI

O meynə qanını, ey saqi, tez dur,
Od almış xəz kimi beynimə doldur!
Etsin mey özümü unudan kimi,
İki məğz yaratsın mənə dan kimi¹⁵⁹.

Ey dövlət, hardasan, məni sevindir,
Mehdi qapısında taxtını endir¹⁶⁰.
Mehdi hüzuruna endiyin zaman
Bir salam gətir o, uca dərgahdan.
Bu dövlət onunçun sənə vermiş baxt
Ki, təndən yaraşlıq tapsın tacü taxt.
Səninlə insanın üzü parıldar,
Bu dünya tikməmiş sən kimi paltar.
Tanrının adıyla doğan peykərsən,
Gövhərlər içində vahid gövhərsən.
Əlinə cilovu tapşırmaq olur,
Bizdəndir hər zəfər, sən mərdanə dur!
Göstər ki, hardadır qapın, bazarın
Ki, olum hər zaman mən tələbkarın.
Bilirəm, ey dövlət, tutmuşam soraq,
Qapındır şəhriyar qapısı ancaq.
Hər yerdə olsan da edərəm xidmət,
Hər zaman bəslərəm səmimi hörmət.
Odur ki, söyləyir ağıllı bir ər:
– Bu gövhər satana dövlətdir gövhər.
Doğrudur, belə bir gövhəri ələ
Keçirmək mümkündür yalnız dövlətlə.
İskəndərdə vardı ağıl və tədbir,
Dövlətin gücüylə oldu cahangir.
Ona olmasaydı rəhbər dövlət, baxt,
Olmazdı düşməyə qalib heç bir vaxt.

Dövlətə pərəstiş edən bir nəfər
Dövlət pərgarını belə nəqş edər:

Daranın ulduzu olunca nihan
İskəndərə qaldı bütün bu cahan.
Daraya mal olan təzə və köhnə,
Heç sayə gəlməyən dolğun xəzinə,
Taparaq onları araşdırdılar,
Dənizdən dənizə quraşdırdılar.
O qədər tacü taxt və çadır vardı,
Onlara ölçülər, çəkilər dardı.
O qədər gövhər var, hesabdar belə
Nə barmaqla sayar, nə də ürəklə.
Tabaqlar, sinilər, büllurlu, zərrin,
Nalları söküldü yük çəkənlərin.
Cins ərəb atları – yəhəri qızıl,
Xəta qulamaları – kəməri qızıl.
Qədərsiz şahanə paltar və qumaş,
Minlərcə lök dəvə, yükləri daş-qaş.
Paltarın, silahın sayı yox, sayan
Hesaba vurmağa tapmadı imkan.
Misalı olmayan əntiq-bahalı
Şeylər var xüsusi xəzinə malı.
Xəznədə nə qədər qızıl-gümüş var,
İskəndər adına sikkə vurdular.
O qədər xəzinə keçdi əlinə.
Oldu gövhər kimi yanan xəzinə.
Gövhərlə parladı qara ürəklər,
Şəbçıraq kəlməsi bundanmış məgər?!
İşıqdan xəzinə xoşlanmaz deyə,
Zülmətdə gedilir hər xəzinəyə.
Neçin bəs xəzinə tapanın üzü
Günəştək parlaqdır şadlıqdan gözü?
Torpaqsan, gərəkdir olsun xəzinən,
Sərvətsiz torpağı olarmı sevən?
Kişiyə sərvətdir verən yüksəliş,
Dünyada onunla doğrulur hər iş.
Qızıl bir meyvədir, zəfəran saçar,
Zəfəran kimi də qəlbini açar.
Məğribdə yaşayan hər qara zənci

O sarı qızıldan tapmış sevinci.
İskəndər gördü ki, bunca xəzinə
Zəhmətsiz olaraq keçdi əlinə.
Dərgaha ən sadıq hər bir nəfərə, –
Böyüyə, kiçiyə, yoxsul kəslərə
Var-dövlət verərək bəxtiyar etdi,
Dünyaya özünü hökmdar etdi.
İrana qasidlər edərək rəvan,
Dedi ki, dönməsin kimsə qarımdan.
İstəsən ki, başın qalsın səlamət,
Qarımda baş əyib elə itaət.
Bəxşişə, şəfqətə hüdud olmayan
Bu yerdə hər kişi tapar dövlət, şan.
İran başçıları axdı hər yerdən
Bu xeyirli işdən ürəkləri şən.
Şəhriyar qəlbindən tutdular xəbər,
Sözündə mətindir böyük İskəndər.
Elliklə yollara çıxdılar daha,
Sevinclə axdılar uca dərgaha.
Bu gəliş xoş gəldi şaha, onlara,
Ordunun pənahı pəhləvanlara.
Peymanlar bağlandı, söz verdi gerçək:
Kimsənin rütbəsi əksilməyəcək.
Xəzinə açıldı xalqın üzünə,
Verdi hər birinə gövhər, xəzinə.
Hər kimin nə qədər vardı sərvəti,
İkiqat çoxaldı varı, dövləti.
Hər şəxsin işini aşıkar etdi,
Yatanı oyatdı, bəxtiyar etdi.
İranlı o açıq əli görüncə
İtaət edərək daldı sevincə.
Alnını sürtərək torpağa, yerə,
Külahı ucaltdı uca göylərə.
Dedilər: “Eşq olsun, şəhriyar, sənə,
Hər zaman yar olsun ruzigar sənə!
Haqqındır Cəməşidin taxtı, xəracı,
Öpər ayağını şahların tacı.

Yeni şahımızsan, getdi o gedən,
Şah nədir? Bizlərə Keyxosrov sənsən!
Kim boyun qaçırar sənin əmrindən?
Çəkmənin altıdır bu baş, bu bədən”.
Şah gördü bir neçə xoş tədbir daha,
İranlı itaət elədi şaha.
O ulduz şövkətli bəzmə hər yerdən,
Yığıncaq toplandı yeddi kişvərdən.
Əmr etdi: qılinc, təşt gəlsin meydana!
Qanlılar çəkilsin taxt ayağına!
Başını dik tutan iki sərvəri,
Boynuna həmayil keçirənləri
Qəhr ilə boyayıb al-əlvan qana,
Kəndirdən həmayil vursun boynuna.
Onlara verilən böyük vədələr,
Qızıl, gümüş, inci, cavahir, gövhər
Məclisə töküldü xəzinəsindən,
Şah baş qaçırmadı öz vədəsindən.
Sonra da ölümlə eylədi təhqir,
Tez dara çəkdi boynunda kəndir.
Ordunun içində carçı çəkdi car:
“Daranın qatili bunlardır, bunlar!
Hər xain işlərsə belə xəyanət
İşinin cəzası budur nəhayət.
Ağanı öldürən bəndəni, zinhar,
Hansı bir ağıllı kimsə bağışlar?”
Bu halı görüncə şəhərli, ordu
İskəndər ədlinə təhsin oxudu.
Adil olduğunu yəqin etdilər,
Əmrinə yer-göydən bağlandı kəmər.
Yığıldı məclisə ağıllı kəslər.
Ordan uzaq olsun bəd, yaman gözlər.
Üz-üzə səf çəkdi hər iki ordu,
Oturan kimsələr ayağa durdu.
Sıx kəmər bağlamış kəmərbəstələr,
Kəmərlər sanki bir halqadan keçər.
Padişah yürütdü elə siyasət,

Hər candan qaldı bir qurumuş surət.
Sanki bir surətdən bəzənmiş divar,
Ruh uçmuş, yalnız bir quru cəsəd var.
İranı, Daranı yenən İskəndər
Məclisdə şam kimi oldu cülvəgər.
Dəyərli kəslərə hər gün yanaşdı,
Hər kəsin ağıncı bir söhbət açdı.
İgid Fəribərzi tez dəvət etdi,
Çox hörmət göstərdi, məhəbbət etdi.
“Ey qoca pəhləvan, – söylədi ona, –
Başın kölgə salmış öz ayağına¹⁶¹.
Dünyada illərcə ömür sürdün sən,
Bixəbər deyilsən dünya işindən.
Gördün ki, zülmür Dara ayını,
Mən kimi suçsuzla bağlarkən kini.
Dünyanın sirrini bilirkən, neçin
Daradan öyüdü sən əsirgədin?
Gənclik hər kişini coşduran zaman
Qocanın susması deyilmi nöqsan?”
Şahın hiddətini görüb dinləyən
Yağlı bir dil ilə söz açdı birdən.
Təzimdən belini əydi kamantək,
Saralıb sifəti lap zəfərantək.
Sözlə silahlandı, yayı açaraq,
Qutudan oxları bir-bir saçaraq,
Öncə İskəndəri çox öydü belə:
“Qol-boyun olsun şah öz diləyilə!
Dünyanın sərvəri olsun kamikar,
Ömründən kam alsın uca şəhriyar!
Gənc başın sevinclə ucalsın hər an,
Çəkmənin altında sürünsün düşman.
Bu qoca nəsihət etdi nə qədər,
O kinli qəlbinə etmədi əsər.
Ona çox göstərdi işıqlı çıraq,
Bunlar da vermədi bir fayda ancaq.
Tacü taxt verdiyi zaman İskəndər
Tədbirsiz bir Dara nə edə bilər?”

Bir başı ucaltmaq istərsə dövrən
Kəməndə düşəcək boyun ucaldan.
Bir qoca eşşəkdən yıxıldı hinddə,
Ölənin oğlusa varlandı Çində.
Sel gəlib bir arxı pəzarsa əgər,
Su axıb başqa bir çaya tökülər.
Sənə xəzinələr verərkən dövrən
İncimə düşmənin yoxsulluğundan.
Azadə bir şahsan, hələ gənc ikən
Çalğını, qədəhi buraxma əldən.
İstəyə gəncliklə mümkündür çatmaq,
Qocalıq gəldimi, axtar bir bucaq.
Qocalıq çağında çərxin inadı,
Cəməşidə, Zöhhaka nələr qurmadı?
Padşaha qocalıq gəldimi, bişəkk,
Pərəstiş edənlər üz döndərəcək.
Əsrarı duyandır, seçər hər zaman
Yaxşını yamandan, dostu düşmandan.
Görüncə insanı tanıyandır bu,
Hər kəsin qəlbinə çökəcək qorxu.
Yıxmağa birlikdə edərlər tədbir,
Deyərlər mənfəət verən deyildir.
Alət olmaq üçün istəklərinə
Gənc bir şah qoyarlar onun yerinə.
Onunçun Keyxosrov, həm də Keyqubad
Şahlığı etmədi qocalıqda yad.
Şahlığı başqa bir şaha tərək etdi,
Əlbürzün yolunu tutaraq getdi.
Yeməkdən, içməkdən nəşə aldılar,
Zəhərli qılıncı salim qaldılar”.
Şah gördü Kəyandan yadigar olan
Yaxşını, yamanı seçir hər zaman.
Yaxşını, yamanı seçir, ayıqdır,
Döyüşdə sınıanmış, sözü açıqdır.
İskəndər bir daha sordu o pirdən:
“Düşməni döyüşdə nə şeydir yenən?
Nə şeydir ordunu mətin saxlayan?”

Nə şeydir ordunu qorxuya salan?”
Davada sınınmış qoca namidar
Dedi: “O pəhləvan olur bəxtiyar
Ki, səntək padşahın ordusundadır,
Səninlə özünü bir ordu sanır.
Uca fərmanınla bu zəif torpaq
Səninçin bir möhkəm qələ quracaq.
Eşitdim bir keçmiş döyüşçüdən mən:
Ürək qüvvətlidir can qüvvətindən.
Şahım, ordu çökmək cəsarət istər,
Heç aciz qalarımı igid hünərvər?
Ordunu meydana çəkərkən gərək
Padişah ummasın ondan bir kömək.
Mətanət sənindir, kömək Tanrıdan,
Bunlardır ordunu mətin saxlayan.
Düşməni yenərkən unutma bunu:
Bağlama düşmənin qaçmaq yolunu.
Ümidin qırılsa, ürəkdən çalış,
Mərdin qulağını buran olmamış.
Uğurlu zamanda zəfər gözləyən
Düşmən qorxusunu silsin könüldən.
Zal oğlu söyləmiş mərd Fəramərzə:
– Könlünü qırma, sal Əlbürzə lərzə.
Bəhmənə söyləmiş həm İsfəndiyar:
– Qəlbini qırmayan bir ordu qırar.
Çünkü öz qəlbini qırmışdı Dara,
Qanını qorxaqlıq tökdü daşlara.
Qorxulu ürəklə meydana girdi,
Lakin qorxusunu o gizlədirdi.
Qəlbinə bir işıq salmadı dövlət,
Oldu bu döyüşdə torpağa qismət”.
İskəndər yenidən soruşdu ondan:
“Ey illər yaşamış qoca pəhləvan,
Eşitdim, Zal oğlu atın belində
Tək həmlə edərmiş dava çölündə.
Özünü orduya vurduğu zaman
Qaçardı ordular qarşı durmadan.

Səbəb nə, kəskin bir qılıncdan belə
Qorxaraq bir ordu dağılır çölə?”
Gözəlcə bir cavab verdi pəhləvan:
“Söylərkən dilimiz dönər çox zaman¹⁶²,
Doğrudur, Rüstəmin qurduğu tədbir
Ən igid ərləri dənərdi bir-bir,
Başçılar düşüncə qara torpağa
Ordu da qorxaraq başlar qaçmağa.
Kim ki təkbaşına bir ordu yenər,
Belə bir tədbirlə qazanar zəfər.
Doğrusu inanmaz buna bir insan,
Böyük ordu qaçsın tək bir atlıdan”.
İskəndər yenə də soruşdu ondan:
“Bu sirri aç mənə, qoca pəhləvan
Neçin Fəramərzi öldürdü Bəhmən?
Qanına boyadı o mərdi nədən?
Etməsin deyə bu ocağa zərər,
Nəsihət vermədi neçin möbidlər?”
Belə cavab verdi sınaqlı kişi:
“Bəhmən əjdahatək gördü bu işi.
Azdırdı yolundan fələk Bəhməni,
Əjdahanın ağzı oldu vətəni.
Ağaca baltanı vurdu pəhləvan,
Ayrıldı tacından, qızıl taxtından.
Ayağı batmışdı bu qədər qana,
Səadət gülməzdi belə insana”.
Necə ki, küləkdən bir yarpaq titrər,
Bu sözdən titrədi, əsdi İskəndər.
“Bu körpü asanca keçilməz” dedi,
Daranın qanından dəhşətə gəldi.
Gövhər xəznəsindən qoca pəhləvan,
İstədi bəndləri açsın durmadan.
Anlatsın dünyanı bu gedişindən,
Cahangirə layiq hər bir işindən.
Padşahı bir qədər öydükdən sonra,
Pəhləvan ərz etdi o tacidara:
“Bu dünyanın mülkü bənzər bir bağa,

Əlini bərk vurma kövrək budağa.
Bu təzə tarixdən köhnəyə qədər
Kim qalmışdır versin doğru bir xəbər?
Hanı Rüstəmi-Zal, Simürğ ilə Sam,
Firiduni-Fərhəng, o Cəmşid və cam?
Yer yedi, keçmədi çox zaman belə,
Yeməkdən qarnı, bax, doymamış hələ.
Köçdülər, bu növbət yetəcək bizə,
Zəncirtək bağlıyıq bir-birimizə.
Dörd tağ altında beş növbət nə gərək?
Şeşdərsiz olurmu bu doqquz fələk?¹⁶³
Bu dünya sənindir, ol ona dayaq,
Düşmənlər yatarkən oyaq ol, oyaq!
Başını qorxusuz dünyadan qoru,
Çəkin o kəsdən ki, bilməyir qorxu,
Uzaq ol bir yol ki, ziyan gətirir,
Bulaşığıq bir yola güman gətirir.
Diləkçin kim köynək geysə tərsinə,
Duayla avanda çevirər yenə¹⁶⁴.
Səni də tərs olan hər əyri yoldan,
Dua et, düz yola qaytarsın yəzdan.
Qəlbini çalmasın bu mal, bu dövlət,
Azı bir zillətdir, çoxu fələkət.
Ağıllı kimsə yol göstərmiş sana,
Malını bənzətmiş candakı qana.
Zəiflik çoxalar qan olanda az,
Qan çox olan zaman tutular boğaz.
Hər yerdə ki, dövlət, sərvət artmışdır,
Üstündə qara bir ilan yatmışdır.
Bəzəkli göylərin tağına bax sən,
Sütunları boşdur vardan, dövlətdən.
Bir tağın altında yaşayıb, anla,
Cüft olmaq gərəkmi qara ilanla?
Bihudə bəndləri qır qəlbədən, yetər,
Sitəmkar deyilsən, ədalət göstər.
Daranın zülmünü gəl sil zəhnindən,
Çünkü o Daraydı, sən İskəndərsən.

Bax, nə məhsul verdi Daraya cahan,
Elə etmə, sən də görərsən ondan.
Nə etdi ki, sənə ram oldu cahan,
Taleyin ondadır, ayrılma ondan!”
Qocanın sözündən şah çiçəkləndi,
“Uğurlu bir faldır” deyə şənləndi.
Qocanın sözünü saydı bir xidmət,
Ona bağışladı çox böyük sərvət.
İran başçıları xidmətdə durdu,
Onun daşlarıyla tərəzi qurdu¹⁶⁵.
Uzaqdan gələnlər şən dərğahına,
Şahanə məclisə etdilər sənə.
Bu dərğahda əgər söndü bir çıraq,
Yerində bir Günəş doğdu ən parlaq.
Gün gəldi, bir gecə getdisə bizdən,
Bir çiçək soldusa, güldü bir gülşən.
Birisi arpaca qızıl itirdi,
Ararkən xəzinə ələ gətirdi.
Geniş bir qəlb ilə dəniz şövkətli
Hamıya göründü çox mərhəmətli.
Padşahı görüncə rəiyyətpərvər,
Daranın zülmündən nə demədilər.
İstidə, soyuqda Dara dövründə
Bir ağ gün görmədi kimsə ömründə.
Birliyi ölkədən elə ayırdı,
“İt də yiyəsini tanımayırdı”.
Yaxşılar qəlbində doğdu qorxu, kin,
Kimsə öz canından olmadı əmin.
Zülmündən qurtaran dedi hər yanda:
“Mürüvvət rumlarda, mərdlik Yunanda”.
Bu qədər ordunun içində ancaq
İki sərkərdəyə şah inanaraq,
Zalım olanlara verdi güc, qüvvət,
Nəhayət, qolunu qırdı təbiət.
Böyüklük verdi kim kiçiksə ona,
Özü də büründü alçaq bir dona.
Padişah sayılmaz elə bir kimsə

Tanrının xalqına əziyyət versə.
Fəlakət verir hər dəyərli şəxsə,
Böyüklük, riyasət verir nakəsə.
Alçaqlıq becərən şahmı sayılır?
Alçaqlıq başqadır, sahlıq başqadır.
Ölkədə qalmaq bəxşiş, səxavət,
Şəhərlər bir gün də olmadı rahat.
Xəzinə qıflından asıldı ismət,
Yaralar qəlbi kin, zülüm, ədavət.
Ölkədə tərək oldu sənət, sənətkar,
Heyhat, bundan böyük fəlakətmi var?
Sənətkar əl çəkmiş öz sənətindən,
Başqa bir sənətə yapışmış cəbrən.
Pəhləvanlıq edər çöldən gələnlər,
Çöldə şahzadələr qarovul çəkər,
Əkinçi əl qatmış ordu işinə,
Əsgərlər başlamış əkin-biçinə.
Hər kəs sənətində olmasa azad,
Dünya bu gedişlə olurmu abad?
Çünki bundan əvvəl yatmışdı Dara,
Dünyanın ulduzu geymişdi qara.
Bu gün ən bəxtiyar padşahımız var,
Bu zülüm nə qədər, nə qədər yaşar?
Bu sözdən həyəcan aldı tacidar,
Xalqa belə xəbər verdi carçılar:
“Sənətkar getməsə öz sənətində,
Yaxşı iş görsə də suçludur yenə.
Əkinçi öküzdən kömək istəsin,
Tarlardan, kotandan dilək istəsin.
Ordu işlərinə qayıtsın əsgər,
Şəhər işlərinə getməli şəhər.
Yalnız öz işinə getsin hər kişi,
Bərk tutsun əvvəldən bildiyi işi”.
Çağırıldı hər sənət atan kişini,
Tapşırıldı onlara köhnə işini.
Hər kəsin işini çıxardı üzə,
Bir dünya parlatdı, gəlməsin gözə!

Qurtardı dünyanı xərabəlikdən,
Dövründə bu dünya oldu bir gülşən,
Onun hökmü ilə dövr etdi cahan,
Dünyanı saxlayar ağıllı insan.

İSKƏNDƏRİN İRAN ATƏŞKƏDƏLƏRİNİ DAĞITMASI

Nəşədən, bu coşğun şənlikdən, saqi,
Dur, şərbət hazırla aşıqsayağı!
Füsunlu şərbəti susuza ver sən,
Susuzlar dönərmi meydən, şərbətdən?

Şahanə məclisdə, ey sınaqlı pir,
Odda yandırmağa üzərlik gətir!
Bəd nəzərlər baxır, işlə məşğulam,
Yaman gözlərdən də yaman qorxuram.
Könlüm üzərliktək yanarsa əgər,
Üstümə düşərmi, söylə, bəd nəzər?
Yolkəsən qorxusu həddən ziyada,
Xoşbəxtdir bilməyən bunu dünyada.
Bu necə həyatdır, hər yanı qorxu,
Hər tərəf fəlakət, hər tərəf cadu.
Ayaq bu pillədən uzaq qoyulsun,
Bu qanlı qazana qapaq qoyulsun.

Köhnə dastanları rəvayət edən
Belə nəql eləyir uzaq keçmişdən:
Diniylə atəş çöküncə dehqan,
Həm atəş söndü, həm ona inanan¹⁶⁶.
İrana əmr etdi böyük İskəndər:
Atəşpərəstlikdən etsinlər həzər,
Üz çevirsinlər qoy köhnə ayinə,
Pərəstiş etsinlər Xosrov dininə.
Muğların paltarını oda qalansın,
Bu atəşkədələr atəşdə yansın.

İranda adətdir keçmişdən bəri:
Atəşkədə idi alimlər yeri.
Orda saxlanardı sərvət, xəzinə,
Düşməsin başqa bir şəxsin əlinə.
Hər sonsuz varlı da, “savabdır” deyə,
Malını qoyardı atəşkədəyə.
Ölkələr düşmüşkən dərmansız dərdə,
Bir xəzinə idi hər atəşkədə.
Onları kökündən yıxdı İskəndər,
Xəzinə axıtdı bir dəniz qədən.
Hər atəşkədənin keçsə yanından,
Yıxaraq xəzinə yığırdı ondan.
Muğlarda belə bir azar da vardı,
Hər ilin başında bir qız alardı,
Novruz ilə Səddə bayramlarında¹⁶⁷
Ayınlar yenidən olurdu bərpa.
Ər üzü görməmiş gəlinlər, qızlar
Evindən sevinclə dışarı çıxar.
Əllər al xınalı, üzlər bəzəkli
Hər yandan gəlirdi çosğun ürəkli.
Önündə al şərab hər üzü lalə
Muğlarla üz-üzə vurur piyalə.
Atəşdən, möbidin əfsunlarından,
Tüstüdən don geyər uca asiman.
İşləri keyf, işrət, şux dilbər idi,
Ölkə başdan-başa əfsungər idi.
Sehirdən başqa bir çıraq yandırmaz,
Əfsanədən başqa bir bilik qanmaz.
Hər bir qıvrım saçlı, gəlişi gözəl
Ayaq yerə döyər, şappıldadar əl.
Əlində sərv kimi güldən bir dəstə,
Sərvi də bənzərdi çiçəkpərəstə.
Hər il qızlar bu gün axır hər yandan,
Verirlər bu geniş işrətə meydan.
Hər kəs ayrı-ayrı məclis qururdu,
Hər məclis olurdu yüz fitnə yurdu.
Sözündə çox möhkəm durdu İskəndər,

Dünyadan silindi belə fitnələr.
Bircə padişahdan taxt alır şövkət,
Çox olsa pozulur möhkəm bir dövlət.
Yüz şah olmaqdansa xoşdur bir nəfər,
Yağış çox yağarsa ziyanlıq verər.
Ağıllı İskəndər vermişdi fərman:
–Muğların ayini qalxsın ortadan.
İsmətli, örtülü hər gəlin, hər qız
Üzünü ərinə göstərsin yalnız.
Fitnəni, hiyləni qovdu hər yerdən
Muğları dağıtdı meyxanələrdən.
Dünyadan sildi hər bulanıq dini,
Saxladı ən doğru dini-ayini.
İranda əmriylə söndü hər yerdə,
Həm köhnə zərdüştlük, həm atəşkədə.
Dövlətli məcuslar “adətdir” deyər,
Xəzinə vermədi atəşkədəyə.
Üzü nur çiçəyi, hər nazlı gözəl
Atəş gülşənindən artıq çəkdi əl.
Atəş ayinini qaldırınca şah,
Hər atəşpərəstdən göyə çıxdı ah.
İskəndər əmr etdi: – Bu ölkə – torpaq
Tanrıya pərəstiş eyləsin ancaq.
Sığınsın hamısı ulu Tanrıya,
Çevirsin arxa bu Günəşə, Aya.
Elə ki İrani ovcunda gördü,
O geniş meydanda atını sürdü.
Zəfərlə qol-boyun oldu tacidar,
Nə gözəl söyləmiş incə sənətkar:
Sən yeni bir qanun hökmüncə məndən
Başqa rəmz eşitmək arizu etsən,
Qulağından çıxar köhnə pambığı,
Aç yeni qumaşla dolu sandığı.
Ağıllı kəslərdən bilsən nə qədər
Bu yolda eşitdim dəyərli sözlər.
Əlimə hər çeşid tarix topladım,
Gözümdən hərfi də mən buraxmadım.

Hər yırtıq vərəqdən toz silə-silə,
O dağnıq xəznəni topladım belə.
Bu gizli əsrarlı kimiyalərdən
Yaratdım ən incə, gözəl bir məxzən.
O farsca söyləyən bilikli qoca
Belə nəql eləyir tarix boyunca:
Daranın taxtını alınca ələ,
Musildən tərpendi öz ordusuylə.
Zöhrətək Babildən parladı öncə,
Haruti kəsləri təmizləyincə¹⁶⁸,
Əmr etdi möbidlər yandıran odu
Durmada hünərlə söndürsün ordu.
Zəndin əfsunları atılsın suya,
Alınsın yaxud bir dəftərxanaya.
İbrahim dinini doğru yol bildi,
Atəş tüstüsünü dillərdən sildi.
Aqillər məsləhət gördülər ona:
Oradan tərpensin Azərbaycana.
Gəlirkən hər yerdə ki atəş gördü,
Zəndi məhv eylədi, odu söndürdü.
O yerdə ki alov çıxırdı daşdan,
Məcuslar deyirdi “özündən yanan”.
Yüzlərlə xidmətçi taxmış zər, zivər,
Pərəstiş etməyə bağlamış kəmərlər.
Əmr etdi, o köhnə atəşlər sönsün,
Bir anda kömürə və külə dönsün.
Hirbüdün oduna soyuq su tökdü,
Çox hirbüd belini ikiqat bükdü¹⁶⁹.
Elə ki o yerdə atəşlər söndü,
İsfahana tərəf İskəndər döndü.
O gözəl, ruh verən abad şəhərdə,
Ürəyi sevinclər saçan o yerdə
İskəndər oldu bir çiçəkli gülşən,
Düşdü kam ardına ürəyi çox şən.
Orda bir saray var incə naxışlı,
Bahar bağçasından nazlı baxışlı,
Məcuslar rəsmiylə Zərdüşt ayini,

Ora toplamışdı bir çox gəlini.
Hər gözə bir afət, hər qəlbə düşmən,
İnsan heyran qalır onu görərkən.
O cadunun adı Azər Humayun,
Sam nəslindən idi nəsəbi onun.
Bir əfsun edincə o gözəl afət
Ürəkdən səbr alır, bədəndən taqət.
Haruttək Zöhrənin canını alar,
Yüzlərcə Harutun qəlbini ovlar.
İskəndər əmr etdi təxir etməmək,
Bu ev də kökündən dağılsın gərək.
Cadu qız sürətlə qalxdı yerindən,
Qurdu bir əjdaha öz peykərindən.
Odlu əjdahanı yaxından görən
Qorudu özünü yanan atəşdən.
Qorxudan yıxılıb–duran kimsələr,
Çaparaq, padşaha verdilər xəbər:
“Atəşdə qorxunc bir əjdaha vardır,
Fişəngtək ağzından atəş savırır.
Hər igid keçirsə onun yanından,
Öldürür, ya udur, verməyir aman”.
Bu gizlin sirridən şah fikrə daldı,
Vəzirdən belə bir məsləhət aldı:
– Bu gizli əsrarı Bəlinas bilir,
Tilsimə tanışdır, tökər bir tədbir.
Bəlinası tapdı, sordu İskəndər:
“Bu cadu nə ilə əslinə dönər?”
Dedi: “Əjdahanı, böyük tacidar,
Yalnız bir əfsunçu edər aşikar.
Bu sirri açmağa olsa buyruğun,
Başını kəməndə salaram onun”.
Dedi: “Hiyləgərdir bu qəlbi qara,
Mümkünsə, durma, et bu işə çara”.
Bəlinas getdi tez atəşkədəyə,
Gördü bir əjdaha baş çəkmiş göyə.
Əjdaha görüncə gəlir Bəlinas,
Bildi ki, şüşəni qıracaq almas¹⁷⁰.

Min oyun çıxardı o sahir cadu,
Yüz insan aldadan hiylələr qurdu.
Onların təsiri olmadı, yenə
Çarəsiz qayıtdı köhnə sehrinə.
Cadunun əfsunu etməsə əsər,
Əfsunçu yenə öz sehrinə döner.
Bəlinas hünərlər göstərdi o gün,
Cadunun sehrini bağladı bütün.
İnsana taleyi güldüyü zaman
Cadugər də yaxa qurtarmaz ondan.
Atdı əjdahanın üstünə “əsdab”
Su önündə atəş gətirərmə tab?
Bağladı qolunu bir hiylə ilə,
Başa çıxdı qızın qurduğu hiylə.
Qız gördü Bəlinas hünərlər saçdı,
Cadu hiyləsindən düyümü açdı.
Torpağa düşərək qopardı fəğan,
Padşahın ədlindən dilədi aman.
Bəlinas görüncə o ay üzünü,
Bir sevda xülyası tutdu gözünü.
Gözəl cadugərə o verdi aman,
Xilas etdi onu ovsunçulardan.
Əmr elədi, dərhal od yandırdılar,
Atəşkədə yandı – oldu tarü mar.
O pəri üzünü götürdü şaha,
Dedi: “Bax, bu aydır qara əjdaha.
Ağıllı qadınlar biliklər qurmuş,
Çarxın qulağını əfsunla burmuş.
Quyunu çıxarır yerin təkindən,
Ayı yerə salar öz fələyindən.
Zühəlin üzündən qaranı atar,
Hər qara telindən çəkər bir hasar.
Sevimli gözəldir, yox ona bədəl,
Pəri də doğmamış belə bir gözəl.
Müşk ilə saçının ucunu burmuş,
Günəşin boynunu kəməndə vurmuş.
Sənin taleyinlə kəsdim yolunu,

Ayırdım şöhrətdən, hörmətdən onu.
Qız qaldı çarəsiz, dilədi aman,
Məni, padişahım, ayırma bundan.
Şaha xoş gəlirsə bu göyərçinim,
Olsun həm xanımım, həm bacım mənim”.
Sevimli üzünü gördü İskəndər,
Bəzəkli bir aydır, o pəri dilbər.
Söylədi: “Bu sənin haqqındır, yalnız
Sənin qədəhindən mey içsin bu qız.
Sevsən də rənginə aldanma əlbət,
Onun hiyləsindən eləmə qəflət.
Kəhrəba olsa da əqrəb quyruğu,
Yenə də əqrəbdir, zəhərlidir bu”.
Bəlinas təşəkkür edərək ona,
Üzünü sürtərək yolun tozuna,
“Qadınımdır” deyə, evinə aldı,
O gözəl çoxunun qəlbini çaldı.
O qızdan çox cadu öyrənmişdi bu,
Onunçun deyildi “Bəlinas-cadu”.
Əfsunçu, münəccim, kim olursan ol,
Ölümə bağlaya bilərsənmi yol?

İSKƏNDƏRİN İSFAHANDA DARANIN QIZI RÖVŞƏNƏYİ ALMASI

O cənnət suyundan, ey saqi, tez dur,
Atəşlə yağrulmuş qədəhi doldur!
Əlimi çıxarma o sudan, oddan,
O su və atəşlə mənəm islanan.

Boranlı qışlarda odur bəxtiyar,
Qarşıda manqalı, quşu, meyi var.
Elə bir nar məmə keçirə ələ,
Bağçada narlara salır vəlvələ.
Bahara çatınca nar fidanından
Nar suyu axtarar, nar alar ondan.

Bir zaman dərindən nəzər salınca,
Görər hər budaqda gülür yüz qonça.
Cənnətdən bir guşə kəsilmiş cahan,
Nəşələr, sevinclər saçmada hər yan.
Əlində gözəlin saçları yenə
Sallana-sallana çıxar çəmənə.
Şəkər çeşməsini çiçəklə bəzər,
Dünyada bir zaman şadlıqla gəzər.

Şahlar dəftərini yazan ustalar
Tarix beşiyini belə yırgalar:
İsfahan şəhrində sanki oldu şah,
Başından göylərə ucaldı külah.
İki gün nəşəyə daldı İskəndər,
Dara mişkusundan tutunca xəbər¹⁷¹,
Kəyan ayiniylə xələtlər saçdı,
Düz yeddi xəzinə ağzını açdı.
Rumun, Misrin, Çinin qumaşlarından
Dəyərli zinətlər yıgdı hökmüran.
Şahlara yaraşan dəyərli paltar,
Vücudu təzələr, ürəyi oxşar.
Zər ilə işlənmiş qumaşlar, xəzlər
Geyənə istilik, məhəbbət verər.
Çox boyunbağılar – xalis gövhərdən,
Bundan başqa hədsiz zərdən, zivərdən,
Möhrü açılmamış müşk ilə ənbər,
Ən incə dəridən nəfis geyimlər, –
Şahın mişkusuna göndərdi dərhal,
Matəm paltarları dönüb oldu al.
Firuzəni mərcan rənginə saldı,
Matəm lacivərdi qızıl rəng aldı.
Vurdu qara daşa qızıldan zivər,
Məhəkdə qızılı sınamaq istər.
Dara şəbistanı matəmi atdı,
Bənövşə yerinə al gül yaratdı.
O bağa nəşəli yaraşıq verdi,
Sevimli çöhrəyə bir işıq verdi.

Üç, dörd gün səbr ilə oldu çox dəmsaz,
O bahar qönçəsi açılsın bir az.
Gəlinlər bəzəyə alışıb dursun,
Başına ən incə bəzəklər vursun.
Sevgini ürəkdən alsın dimağa.
Üzünü çevirsin işıq – çırağa.
Bildi ki, matəmdən qalmamışdır iz,
Yengini matəmdən elədi təmiz.
Ağıllı vəzirə dedi: “Durma, get,
Addımı, dilini, bacar, geniş et!
Mişkuya gedərək məndən ver xəbər,
Gəlmiş bir iş üçün bura İskəndər.
O Dara nəşəbli, ayüzlünü mən
Görməklə şadlanım, qəlbim olsun şən.
Şux şəbistanına çəkərəm hasar,
Əmrimlə uclar kənişlər, qızlar.
Qızıldan şahənə bir təxti-rəvan,
Bəzəyi firuzə, inci və mərcan,
Götür o nazənin müşkin dilbərə,
Göy xuraman olub ensin yerlərə.
Yel qanadlı atlar, zərnişan yəhər,
Apar, minsin onu qəlbən sevənlər”.
Bilici vəzirə şah verdi tədbir,
O əmri yerinə yetirdi vəzir.
Daranın xüsusi evinə getdi,
Evdə olanlarla xoş rəftar etdi.
Dara sarayına getdiyi zaman
Sanki bulaq axır cənnət bağından.
Huriylə dopdolu bir cənnət gördü,
Aldandı, aldadan yüz afət gördü.
Alma üzlü qızla oynayar, gülər,
Sanki alma ilə oynar bir nəfər.
Padşahdan öncə bir salam söylədi,
Yaşınan kəslərə pəyam söylədi:
“Şahanə müşkuya şahdan nur axsın,
Ortadan ikilik büsbütün qalxsın.
Bir xəta işlədi azğın zamana,

Uzatdı əlini bu xanimana
Ortada böyük bir itki var, bəlli,
Bu işdə olmamış padşahın əli.
Nəhayət, məndə bir belə arzu var,
Ki, ümitsiz ondan olsun ümidvar.
Bu evdə xoşbəxtlik quracaqdır şah,
Öz böyüklüyündə duracaqdır şah.
Daranın fərmanı öz zəkasilə,
Gəlibdir qohumluq təmənnasilə.
Şövkətli padşahın istəyi budur:
İsmət pərdəsində parlayan o nur
Olsun şəhriyarın işıq ölkəri,
Tacının Rövsənək olsun gövhəri.
Gözləri nurlansın bu işıq üzdən,
Köşkünü bu güldən etsin bir gülşən.
Bu işə Darayla bağlamış peyman,
Ay üçün göndərmiş bir təxti-rəvan.
Yalnız bu məqsədlə uca tacidar
At çapmış, bu yerdə tutmuşdur qərar.
Bir qıfil vurmuş hər söyləyən dilə,
Şah özü gəlmişdir bu məqsəd ilə.
Mindirin taxta o pəri peykəri,
İşi tez bitirin, durmayın geri!”
Elçiyə tərcüman belə söylədi:
“Şahın kölgəsində yaşa əbədi!
Bu evə uca şah nəslindən yarar,
Yel ilə gələni yel də sovurar.
Qızıldan yazılsın gərək bu sözlər:
“Çarvadar əkəni dəvəçi biçər”¹⁷².
Taxtının guşəsi bir tacdır bizə,
Taxtının ayağı meracdır bizə.
Kəniztək alsa da, alsın, biz nəyik,
Qadın edəcəksə, etsin, bəndəyik.
Əmrindən boynunu qaçıran kimdir?
Hər əmri bir qızıl açar kimidir.
Bu işi edərsə uca tacidar,
Rövsənək başını göyə ucaldar.

Padşaha varmağa qəlbimizdir şən,
Dünyaya gəlmişik şahlar nəslindən.
Hər zaman istəsə böyük şəhriyar,
Birləşmək istəyi tutunca qərar,
Ayini yerinə yetirib daha,
Şadlıqla gələrik uca dərgaha.
Saraya döndü bu xəbərlə vəzir,
Qərarı padşaha anladı bir-bir.
Şahın sevincindən parladı üzü,
İnsanı ovlarmış insanın sözü.
Hər cavab qulaqda qoparsa qubar,
Dinləyən ürəkdə kədər doğurar.
Taleyi ona yar olan zamanda,
Baxışlar vüsala dolan zamanda.
Atalar rəsmiylə uca tacidar
Eylədi özünə Rövşənəyi yar.
Kəyan rəsminə də riayət etdi,
Ürəkdən çox hörmət, məhəbbət etdi,
Şənlənsin deyə bu ömrünün bağı,
Kəbinə yazıldı İran torpağı.
Əmr etdi: çirmənsin iş bacaranlar,
Bəzənsin, düzənsin hər küçə, bazar,
Rum ilə Xarəzmin ipəkləriylə,
Ölkələr bəzənsin bəzəkləriylə.
Padşahın istəyi kimi İsfahan
İpəklə, gövhərlə bəzəndi əlvan.
Qapılar, bacalar, damlar, küçələr
Gözəl xalçalardan aldılar zivər.
Bayraqlar dikəldi uca göylərə,
Bu dünya aldı bir başqa mənzərə.
Hər kücə başında çadır quruldu,
İşlərin gedişi başqa tövr oldu.
Hər çarsu başında mütrüblər oynar,
Oturmuş xanəndə, çalğı çalanlar.
Çalğıdan hərarət gəlincə uca,
Düşməni ud kimi salırdı oda.
Zindərud nəhrindən Xuzanə qədər
Çalğının səsindən canlandı yerlər.

Şərab bir çay kimi axıb gedirdi,
Mamişan dodağı onu dişlərdi.
İsfahan gülləri ətir saçırdı,
Tərazın müşkü də ağız açırdı.
Toya al çiçəklər səpirdi şəfəq,
Şəkərdən Ay, Günəş doldurmuş təbəq.
Sanki bir saraydır tikmiş şəkərdən,
Bir günbəd ucaltmış al çiçəklərdən.
Dəbdəbə, şövkətdən coşmuşdu hər yan,
Ətrafa can verir çalan, oxuyan.
Qaraltı incə bir qumaş geyincə
Müşk ilə, Ay ilə bəzəndi gecə.
Göydə Ay parlaq bir sədəfə bənzər,
Kərx əttarı ona səpərdi ənbər.
O müşkin saçlı ay şaha ərməğan
Qənd, badam düzəltdi gözdən, dodaqdan,
Onları göndərdi şah mişküsuna,
Layiqdir müşk ilə mah mişküsuna.
Al Günəş o səhər şəfəq sökərkən
Çıxdı bir gəlintək incə ipəkdən.
Çırpındı şah qəlbi gəlin eşqiylə,
Sanki rus zəngidir, salmış vəlvələ.
Çalğıdan, şərabdan qurdu bir işrət,
Utandı, qibtədən tər tökdü cənnət.
Dostlarla içərkən artır fərəhi,
Şərabdan dönürdü başı, qədəhi.
O qəder xəzinə bəxş etdi o gün,
Yer onu çəkməkdən olurdu düşgün.
Gecə al Günəşdən düyümü dəldi,
Şəfəqin əlinə bir əqiq gəldi.
Onu da uddu Busəhaq firuzə,
Busəhaqlara bax, ilişdi sözə¹⁷³.
Vüsala yetişmək üçün İskəndər
O müşkin mişkuya göndərdi xəbər,
Rövşənək olsun bir işıqlı çıraq,
Gəlsin, qədəmindən zinət alsın bağ.
Dedi Rövşənəyə sevimli ana:
“Gedirsən İskəndər şahın yanına.

Qiyətli yaqutsan İskəndər üçün,
Bir inci gövhərlə birləşsin bu gün,
Bu dövlət əqdinə bir arxa verək,
Yenə də ölkədə padşahlıq sürək.
Əmrindən yaramaz boyun qaçırmaq,
Sənə bu Rum şahı layiqdir ancaq.
Saçından xidmətə bağlarsan kəmər,
Taleyi sənə də səadət verər.
Ondan başqa hər kəs adını çəkər.
Saçıntək başları kəmərə dəyər¹⁷⁴.
Qulağında qızıl halqa daşısan,
Qapı halqasıdır onsuz bu halqan.
Rəftar et ki, odur bu gündə Dara,
Daratək bizimlə edər müdara”.
Ananı dinlərkən o sevimli qız
Həyadan tər tökdü, baş əydi yalnız.
Saraya hərəkət əzmiylə durdu,
Ay kimi qızıldan taxta oturdu.
Aldılar padşaha məxsus gərdəyə,
Hər tərəf sarıldı ipək pərdəyə.
İskəndər səxavət əlini açdı,
Məclisin gözünə bir heyrət saçdı.
Şahdan hədyə aldı xidmətçi, dayə,
Qızıldan, gövhərdən verdi hədiyyə.
Yabançı kəslərdən boşaldı saray,
Bir yerə toplandı Günəş ilə Ay.
Mehriban anası gəldi irəli,
Dənizə tapşırıd incə gövhəri:
“O uca padşahlar nəslindən nişan
Yalnız bu boy atmış sərvindir qalan.
Mən ona demirəm qiymətli gövhər,
Ya da ki, ərinə adlı-sanlı ər.
Atasız qalmışdır, dərdə salınmış,
Yetimdir, əlindən mülkü alınmış.
Əmanət tapşırıdım sənə bir çiçək,
Bir sən bil, bir əqlin, bir də gələcək”.
Şah qəbul edərək yanaşdı ona,
Yoldaşlıq tacını qoydu başına.

Şümşada tay oldu bəzəkli süsən,
Sevimli bir sərvə yurd oldu çəmən.
O gövhər ləlindən uca İskəndər
Başladı almağa dəyərli gövhər.
Gördü bir pəridir sevimli dilbər,
Pərəstiş etmədə ona pərilər.
Canlı bir sərv idi, xurmadır barı,
Şəkərə dadımlıq verir göftarı.
Füsunkar gözləri kəskin, canalan,
Hər dərdə şəfadır, xəstəyə dərman.
Dirşəyi qısadır, saç, gərdən uzun,
Dodağı şəkərdir, xalı da uyğun.
Çənəsi sadədir, sallanmış buxaq,
Qaynar gözlərində gülabdan bulaq.
Bəslənmiş qırmızı qanla ciyərtək,
Sanki göz içində parlayır bəbək.
Duz səpsə sağalar xəstə ürəklər,
Dodağı dünyaya saçar çiçəklər.
Hər gülən dodağı şəkər saçardı,
Gülüşü gülüşə bir yol açardı.
Gözündən gül üzə gülablar axmış,
Beli incə idi, sinəsi qalxmış.
Qıvırcıq saçları müşkə çalırdı,
Günəş çeşməsinə kölgə salırdı.
Çeşməni, kölgəni görüb səhriyar
Mənzilə yetişdi, oldu bəxtiyar.
Vəfalı gözləri xoş gəldi ona,
Ürəyi çırpındı, basdı bağına.
Sıxıb qollarını boynuna saldı,
Kam aldı, kamından kami-dil aldı.
Rövşənək işıqlı çıraqtək yandı,
Eyvanı cənnəttək nura boyandı.
“Cahanbanu” deyə, yeni ad taxdı,
Bütün ixtiyarı ona buraxdı.
Olduqca ayıqdı, dinc və həyalı,
Söylənməz sözlərdən ağzı qapalı.
Şahlığın açarın ona tapşırdı,
Başının tacını göyə qaldırdı.

Onu görməsəydi dözməzdi bir an,
Ayrılmazdı onun bir an yanından.
O behişt ölkədə şad bir ürəklə,
Yaşadı cənnətdən gələn mələklə.
Səhər çöhrəsindən pərdə atarkən
Həbəşə bac üçün dağ çəkdi Xütən¹⁷⁵.
Getdikcə köpürür xoruzlu bardaq,
“Nuş olsun, iç” deyir xoruz coşaraq.
O tovuz dodaqlı kuzə ağzından,
Küplərdən camlara tökərdi al qan.
O məclis, o şərab, o çalğı, o çəng
Dünyanın üzünə verdi başqa rəng.
Yeddi ölkə şahı Kəyan rəsmiylə
Yeddi çeşmə kəmər bağlamış belə.
Günəştək taxtına oturdu səhər,
Fələk xidmətinə bağladı kəmər.
Yenidən bir içki məclisi qurdu,
Görənin başından ağı uçurdu.
Məclisə düzüldü yararlı kəslər,
Hər gələn yer tutdu hünəri qədər.
Mütrüblər, çalğılar saçardı fərəh,
Saqi ruh verirdi əlində qədəh.
Coşduqca kamança və sazın səsi,
Çay kimi silirdi başqa həvəsi.
İskəndər yenidən açdı xəzinə,
Öz səxavətinə başladı yenə.
Çox hədiyyə aldı İran əsgəri,
Başını parlatdı öz ətəqləri.
Hər kəsə payladı şahanə xələt,
Verdi bu dünyaya başqa bir zinət.
Uca bir günəştək verərkən ziya,
Nurundan çox fayda alırdı dünya.
Günəş xəzinəsi daima axar,
Şimşək nuru isə bir kərə çaxar.
Səxavətli olsun gərək cahandar,
Şahlığın xisləti, bax, belə yaşar!

İSKƏNDƏRİN İSTƏXRƏDƏ TAXTA OTURMASI

Muğlar çıraqımı, saqi, durmadan
Mənə ver, qəlbimdən qoparma fəğan!
Gözlərə aydınlıq verər bu çıraq,
Qəlbimin çırağı ondan alır yağ.

Söylə, ey söz, nədir sənin kimiyan?
Kimdir bu sikkənə kimiya vuran?
Səndən ki alınır bu qədər bəzək,
Hələ əskilməmiş bir hərfin gerçək.
Evimdən çıxdınsa, üz qoydun hara?
Qapımdan uzaşdın hansı diyara?
Bizdən baş verərkən bizdən uzaqsan,
Naxışlar vururkən gözdən uzaqsan.
Qəlbimin iş evi fərmanındadır,
Dil xidmətçi kimi divanındadır.
Bilmirəm nə quşsan, gözəlsən, şənsən,
Bizdən ən dəyərli yadigar sənsən.
Söz ki var, ucadır hər bir ucadan,
Mətahın qıtlığa düşməsin bir an.
Dəyərli bir mətah olurmu kəsad?
Olursa, həsəddən doğar bu fəsad.
Ey söziün ustası, durma, söz gətir,
Şeirin büsatını yerinə yetir.
Ad-sanla kim yatıb – onlardan söz aç,
Heyrət edənlərə söylə, əfsun saç.
Keçmişə nəql edən ravilər belə
İncə bir düşüncə, doğru rəy ilə
Nəql edir: “Elə ki, uca şəhriyar
İsfahan şəhriində oldu bəxtiyar,
Firuzə fələyin səadətindən
İsfahan şəhriində etmədi məskən.
Tac qoymaq üçün o, İstəxrə köçdü,
Kəyumərs, Keyqubad yerinə keçdi.
Onunla böyüdü, bəzəndi İran,

İgidlər arxası bərkidi ondan.
Başçılar dedi: “Eşq olsun, tacidar!”
O böyük baş ilə ucaldı başlar.
Töhfələr verdilər taxtına layiq,
Padşahın oyanan baxtına layiq.
Nilin mənbəyindən ta Kəngə qədər,
Çin dənizlərindən ta Zəngə qədər
Elçilər axışdı xərac verməyə,
Taxtına, tacına alqışlar deyə.
Taxtına basınca ayaq şəhriyar
Söz xəzinəsindən açdı tunc hasar:
“Eşq olsun, eşq olsun, ulu Yaradan,
Xalqını yaratmış haqqa inanan.
Torpaqdan başını bir mən kiminin
Ucaldı, ulduzla etdi həmnəşin.
İrana gətirdi Rumdan çəkərək,
Əmriylə daşları yumşaltdı mumtək.
Başımı o qədər ucaldı zaman,
Yüklü kəcavəmi daşıyır dövrən.
Öyrəndim o adil, ulu Tanrıdan,
Ədalət yolundan dönmərəm bir an.
Yoxsula, məzluma olaram kömək,
Qaranlıq gecəyə parlayan şimşək.
Ağlımla düşüncəm olmuş mənə yar,
Bu dünya himayəm altında yaşar.
Doğru bir yol ilə bu gün getməli,
Sabahkı günümşə bəllidir, bəlli.
Qorxaram bəhanə tapmaq günündən,
Pəhrizə çalışdım varlığım ilə mən.
Nə aciz qarınca, nə də güclü fil
Əlimdən bir zərər görməz, onu bil.
Ovcumun içində olsa da, yenə
Dikməyəm gözümlə özgə mülkünə.
Xalq mənə versə də əziyyət, kədər,
Qıymaram incisin məndən bir nəfər.
Kənd ocaqlarından alıram xərac,
Şəhərdən nə vergi istərəm, nə bac.

Əlimə keçsə bir xəzinə, sərvət,
Hər kəsə verərəm, layiq bir qismət.
Məndən sənət alar hər bir sənətkar,
Əlinə dövlətdən verərəm açar.
Qaldırram hər kimin varsa hünəri,
Zəncirə çəkərəm divanələri.
Düşkünlər, dilsizlər tapacaq aman,
Qurtulmaz əlimdən boş yeyib yatan.
Vücudu sağlamlar bunu bilməli,
Sənətdən gərək boş qalmasın əli.
Görsəm ki, bir nəfər çəkir çox zəhmət,
Qazancı xərcini ödəmir əlbət,
Elə möhtaclara, söz verirəm mən,
Köməklik edərəm öz xəzinəmdən.
Din ilə, ağılla tutaram işi,
Yoluna qoyaram alış-verişi.
Bir işdə kimsədən qorxum yox mənim,
Qorxanlar önündə titrər bədənim.
Dəyirman yemidir fayda verməyən,
Əfvə layiqləri bağışlaram mən.
Dünyaya bəxşislə vurmuşam bəzək,
Əlaçiq kimsəyə edərəm kömək.
İskəndər kimsəyə verməz əziyyət,
Zalımı qəhr edər, məzluma hörmət.
Hər bir yaxşılığa bu şah yüz verər,
Bir yamanlıq edən bir cəza görər.
Kim günah işləsə cəzaya çatar,
Peşiman olursa, ədlim bağışlar.
Əlimdə məhv olur başı dik düşmən,
Peşiman olursa, bağışlaram mən.
Mənəm yaxşılığı öncə başlayan,
Yamanlıq başlayan düşmandır, düşman.
Mən ələk kimiyəm, ələrəm torpaq,
Dəyərsiz qalığı ataram ancaq.
Bir dolam, quyudan suyu çəkərəm,
Bu başdan alıb o başa tökərəm.
Qılıncla hər nə ki keçirsəm ələ,

Paylaram yenə də qamçı ucuyla.
Bu taxtın başına keçmək, Haqq bilir,
Düşkünə əl tutmaq məqsədidir.
Vücudum olmuş həm bulud, həm Günəş,
Bir əlimdə su var, birində atəş.
Önümə daş çıxsa dönər bir muma,
Əkini suvarram çıxsa qarşıma.
İrana mən özüm gəlmədim Rumdan,
Bu mülkə göndərmiş böyük Yaradan.
Haqqı və batili ayırd edim mən,
Alır bağlı qıfil açarı məndən.
Din daşıyan başlar qalxsın əflakə,
Dinsiz başları da tullayam xakə.
Ehtiyac adını qaldırdım artıq,
El ilə çırağa verim barışığ.
Hər evdə firiştə doğurum divdən,
Bir bina ucaldım hər uçuq evdən.
Harda ədalətim olsa hökmüran,
Qırqovul zərrəcə qorxmaz tərlandı.
Sürüdə qoyuna qurd olar çoban,
Marala, ceyrana toxunmaz aslan.
Yamanı edərəm yaxşılıqla ram,
Yaxşılar yamanlıq etsə qoymaram.
Hər başı göylərə qaldırsam, bir də
O başı bir daha görməzlər yerdə.
Mənə tay olandan qopardım ciyər,
Qoymadım dağıtsın başqa vəhşilər.
Kimsəni yaxmadım gizlin zəhərlə,
Aşkara bağrını dəldim xəncərlə.
Nə dünya üstündə alovtək axdım,
Nə də ki, səbəbsiz bir xırman yaxdım.
Kimsənin qəlbini haqsız qırmaram,
Qırsam da, varımdır əldə mumiyam.
Birinə gözünü ağrıtsam əgər,
Öz əlimdən darı tökmək də gələr.
Bu işdə mənə yar olsun Yaradan,
Bu yaman gözlərdən qorusun hər an”.

Bunları söylərkən bir-bir İskəndər,
 Göylərə ucaldı dinləyən əllər.
 Məclisdə var idi adam hər yandan,
 Birisi elədi şahı imtahan,
 Natiqlik düşkünü, hədsiz söyləyən,
 Divanə xislətli hikmət öyrədən,
 Bir casus vardı, tez öpdü dərgahı,
 Sınamaq istədi İskəndər şahı:
 “Şahım, bir dinara ehtiyacım var,
 Versəniz, dünyaya dəyər bu dinar”.
 Gülərək söylədi ona İskəndər:
 “Şahdan bəxşiş istə rütbəsi qədər”.
 O casus söylədi: “Səxavətli şah,
 Bir dinar verməkdən utansan hərgah,
 Dünyanı bağışla mənə bir kərə,
 Qaldır bu başımı uca göylərə”.
 Şah dedi: “Ey şaşqın, bu dəfə yenə
 İstəyin müvafiq deyil ölçünə.
 Çox yersiz iki şey istədin məndən,
 Biri məndən kiçik, digərindən sən.
 Hər sözün xüsusi bir ölçüsü var,
 Ölçüsüz söylənən söz qulaq yırtar.
 Bir söz ki, daşlara düyün vuracaq,
 Gözəl söz olsa da söyləmə, burax”.
 Padşahdan soruşdu bir igid oğlan:
 “Xalq neçin alçaqda, sən ucadasan?
 Deyirsən hamı bir yoldaşlıq, ancaq
 Nədir bu aşağı, yuxarı? Burax”.
 Dedi: “Mən başçıyam, xalq isə ümmət,
 Baş yerə enərsə pozular şövkət.
 Otlara yaraşar başını əymək,
 İnsanın başıysa ucada gərək.
 Padşahın mövqeyi olmalı uca,
 Görənlər nur alsın ondan doyunca”.
 Başqa bir dilavər dedi: “Şəhriyar,
 Ağıllı kimsəyə bəzək nə yarar?
 Qəlbində var sənin Tanrı sifəti,

O palçıq vücuda vurma zinəti”.
Şah dedi: “Şahanə dəbdəbə, şövkət
Gözlərə bəxş edər yenilik, əlbət.
Onunçun edirəm özümü gülşən,
Gözünüz nurlansın, ürək olsun şən.
Görmürsən, atlaz don geyincə bahar,
Nə qədər zövq alır ondan ruzigar?”
İnanıdı ağıllı kəslər bu sözə,
Qulaqdan asdılar yaqut, firuzə.
Oldular yenidən şaha sənaxan,
Hamısı ürəkdən bağladı peyman.
Xalq onu səbirli görüb oldu şən,
Əmrinə baş əydi hamı yer-yerdən.
Cəmşidin rəsmiylə böyük İskəndər
Taxtının başına keçdi bir səhər.
Daima göründü xalqa mehriban,
Böyüklər rəsmi tutdu hər zaman.
Məktublar göndərdi hər bir diyara,
Hər hüddü bəyinə, hər bir sərdara.
Ədliylə o bütün qəlbə girmişdi,
Basqından hər kəsə aman vermişdi.
Dünyanı özünə etmişdi o, ram,
Ram etmək yolunda tutmadı aram.

İSKƏNDƏRİN DARANIN QIZI RÖVŞƏNƏYİ RUMA GÖNDƏRMƏSİ

O yaqut qədəhi, saqi, birbaşa
Mənə ver, ayağım toxunmuş daşa.
Bir çarə arayım, daşlıqdır hər yan,
Yaquttək özümü qoruyum daşdan.

Fələk dəvəsini sürətlə sürür,
Ondandır ki, gündə bir oyun qurur¹⁷⁶.
Peşəsi sülhdür, döyüşdür hər an,
Keçirir gündə bir rəng xəyalından.

Keçmiş bir kərə alsan nəzərə,
Görərsən bənzəmir bugünkülərə.
Tanrının verdiyi pərvərişlərlə
Hər gözəl girmişdir başqa bir şəklə.
Sanma biz yatarsaq yatar ruzigar,
Bu ev heç bir zaman olmaz tarü mar.
Çoxları köçmüşdür köhnə dünyadan,
Bu dünya yenə də hamandır, haman.
Dəyərli kişilər keçib getdilər,
Dostlar da onları təqib etdilər.
Yoluna azuqə hazır et bir az,
Dost olan dostundan geridə qalmaz.
Nə qədər yolu pis getsə də, bişəkk,
Axura düz gedir hər çolaq eşşək.
Nəql edir köhnədən tarix yazanlar:
Olmamış şahların taxtı zülmkar.
İskəndər dünyanı tutduğu zaman
Şəxsi istəyinə uymadı bir an.
Çalışdı dünyanı islah etməyə,
Onunçün yetmişdi bu böyüklüyə.
Şahlıqda bir örnək al İskəndəri,
Sən də gör İskəndər g.rək işləri.
Bu dünya mülküylə oldu bəxtiyar,
Onun istəyinə uydu ruzigar.
Həbəş və Xorasan, Qurdan da Çinə,
Qol gücü görmədən keçdi əmrinə.
Elçilər, qasidlər getdi hər yana,
Sikkələr vuruldu onun adına.
Bir aslan ürəyi çarparkən onda,
Dünyanı tutmuşdu qılnc altında.
İrana inana bilmədi sərdar,
Rumlu öz yurdunda salamat yaşar.
Bir gecə uyaraq göylər baxtına,
Doğru bir məsləhət verdi taxtına.
Vəziri çağırdı, ona söz açdı,
Bu gizli fikrini ortaya saçdı:
“Madam ki, əlimə keçmişdir İran,

Bu yerdə bağlanıb qalmaqdır ziyan.
Daima dolanır bu yeddi fələk,
Dünya seyrinə var məndə də istək.
Görüm bu dünyada yeni nələr var,
Varmıdır məndən də güclü tacidar?
İşıqlı fikrimcə budur məsləhət:
Dünyanı gəzməyə çıxarkən, əlbət,
Xəzinə, dövləti Ruma göndərmək,
Oraya etimad bağlamaq gərək.
Hər işdə lazımdır ayıqlıq, diqqət,
Hər kuzə çeşmədən çıxmaz səlamət.
Taxtımın başını tutar bir düşmən,
Taxtımdan, tacımdan ayrılıram mən.
Dünyanın çəkilməz bəlaları var,
Bu yolun qorxusu, cəfaları var.
Ruma dön, orada məskən elə, qal,
Mənim də fikrimə uyğundur bu hal.
Fitnədən o mülkü qoruyursan sən,
Çünki Ay nəyibdir işiq Günəşdən.
Rövşənək xatunu götür bərabər,
Onunla ölkənin işi düzələr.
Bir fikir doğunca Günəş ağıla,
Hər yaxşı-yamana bir ölçü saxla.
Nayibsən, işi gör, dinlə ədl ilə,
Məni yaxşılıqla gətir sən dilə.
Onunçun bəyəndim səni hər kəsdən,
Böyüklük gözüylə sənə baxdım mən”.
Sözə başlayaraq hünərli vəzir,
O buyruq verənə göstərdi tədbir:
“Padşaha layiqdir hər buyruq, fərman,
Əmriylə iş görür hər iş bacaran.
Getdikcə şövkətin kəmalə dolsun,
Qərəzlə istəyin qol-boyun olsun,
O uca rəyiniz göstərdi tədbir,
Qarşını görməkdən ziyanımı gəlir?
Şahın göstərdiyi uğurlu işə,
Mən boyun qoyaram, düşmə təşvişə.

İşində, gücündə, ancaq, hər zaman,
Ayıq olmalıdır uca hökmüran.
Bu mübarək səfər çatınca sona,
Dönüncə yenə öz doğma yurduna.
Ağır iş deyildir böyük sərvərə,
Dünyanı tapşırmaq iş bilənlərə.
Dövləti saxlamaz yalnız bir nəfər,
Dünyanı özünə bağlamaz bir ər.
Dünyada var saysız ölkə və dövlət,
Bu dövrən hər kəsə ayırmış qismət.
Rəm etsən özünə Tanrı verəni,
Qismətin ondadır, o tutar səni.
Hər padşah əmrinə boyun əyincə,
Hər ölkə, hər tərəf sənindir məncə.
Olsa düşmən evi səninin torpağın,
Cilovlu başına buraxma, saqın.
Başqalar mülkündə durmaq nə yarar,
Vurma ayağına onunla çidar.
Yad mülkü nə əldə saxlamaq olur,
Nə də varına bel bağlamaq olur.
Sanma bu dünyada çarpışma yoxdur,
Hər kəs bir ağadır, gör dikən çoxdur.
Riyasət fikriylə burda, ey salar,
Rumlardan kimsəni etməzsən sərdar.
Kəyan ovlağıdır Əcəm torpağı,
Orda bir vəhşidir yadlar ayağı¹⁷⁷.
Nə qədər xatadan uzaqdır həyat,
Dünyada padşahlıq adını ucalt.
Ölkənə dönərkən uzaq səfərdən,
Qısaltmış olarsan uzun işi sən.
Sən güldür üzünü şahzadələrin,
Silinsin qəlbindən qəmin, kədərin.
Hər şahı layiq bir ölkəyə göndər,
Nə yeri istərsə o yerə göndər.
Hər biri bir səmtə tərəfdar olsun,
Hər tərəf bir şaha giriftar olsun.
Qorxuram əcəmlər qalxsın yenidən,

Daranın qanını almaq istərkən,
Yunana və Ruma çıxarsın ordu,
Dağıtsın ölkəni, nəyə görə bu?
Hər biri padşahlıq edərsə tək-tək,
Ortada düşmənlik artacaq, bişəkk.
Hər kəsi mülkünün qayğısı alır,
Ölkəmiz düşməndən səlamət qalır.
Düşmənlər talana başlarsa ancaq,
Yolunu bununla olur bağlamaq.
Bir də ölkələrdə kin toxmu saçma,
Yurduna düşmənin yolunu açma.
Qoyma qanla yusun şahlar dünyanı,
Qoy alovlanmasın düşmənin qanı.
Sanma dik başların tökdüyü qandan
Səyavuş qanıtək qalmaz bir nişan.
Yersiz qan tökməkdən daim dur geri,
Qanlıdır səninlə çarxın xəncəri.
Ərənlər söyləmiş nə gözəl məsəl:
“Dəyməz dəyməyəyə zıyanlı bir əl”.
Yetməsin kimsəyə səndən qəm, kədər,
Az zıyan verənlər az zıyan çəkər.
Xor baxma, alçalmaq sığmaz hər başa,
Kimsəni öldürmə, əbədi yaşa”.
Vəzir yol göstərdi, tökdü çox tədbir,
Sözləri padşaha eylədi təsir.
Dövrən gümüş teştin ağzını açdı,
Qara qarğa qızıl yumurta saçdı¹⁷⁸.
Qoca möbidlərsə tarix boyunca
Yumurta və teştdən demiş doyunca¹⁷⁹.
İskəndər ağılıyla tökdü bir tədbir,
Əmr etdi: “tez gəlsin, atlansın vəzir.
Orda kitabxana varsa nə qədər,
İşarə elədi, tez gətirsinlər.
Hər çeşid elmdən dəyərlı sözlər,
Hər incə hikmətdən açdı bir dəftər.
Yunana göndərdi tərcüman ilə,
Çevirsin bir dildən başqa bir dilə.

Padşahın əmriylə gəldi Ərəstu,
Durmadan at çapsın Yunana doğru.
Rövşənək xanımı alsın bərabər,
Götürsün xəzinə, kitab və dəftər.
İranı tərək etdi şahın əmriylə,
Yunanın yolunu keçirdi ələ.
Rövşənək padşahdan hamilə olmuş,
Sədəfin qoynuna inci qoyulmuş.
Yunana yetişdi dəbdəbə, əsgər,
Yükdən inləyirdi o nazlı gövhər.
Doqquz ay olunca, gövhər mədəni
Dünyaya bəxş etdi öz gövhərini.
Beşiyi öpərək oldular dilşad,
Uşağa qoydular İskəndərüs ad.
Ərəstu vəkildi şahdan, həm vəzir,
Padşahlıq işində töküdü tədbir.
Yeməkdə, içməkdə o şahzadəyə
Verirdi can kimi gözəl tərbiyə.
Cismini bəslərdi nazla, nemətlə,
Körpə qəlbini də şüur, hikmətlə.
Yüzlərcə gəlmişdir belə gözəllər,
Onu torpaq yemiş, qalmamış əsər.

İSKƏNDƏRİN ƏRƏBİSTANA GETMƏSİ VƏ KƏBƏNİ ZİYARƏT ETMƏSİ

Ey saqi, əl uzat qəm qovan meyə,
Durma, ver mən kimi qəlbi dərdliyə.
Rahatlıq ətriylə dirçəlsin bu can,
Qurtulum kədərdən, qəmdən bir zaman.

Yaxşıdır hər falı xeyr işə yormağ,
“Rux”u yox, oyunda “şahrux”u vurmaq¹⁸⁰,
Alçalırkən belə uca görünmək,
Sarsılıb durarkən yenə öyünmək.
Şam kimi bağrının içindən yanmaq,

Zahirdə sevinclə nura boyanmaq.
Hər işdə bir miskin aciz qılınca,
Qaçar acizlikdən falçı dalınca.
Əlinə keçirir daş, qumdan açar,
Daş, qumdan çox zaman dəmir də çıxar.
Bir qapı qeybdən yox olsa hərgah,
Kimsə açma bilməz, açar bir Allah.
Xeyrə vur falını, faydan ondadır,
Çünki xoş fal vurmaq uğur yaradır.
İnləmə "xəstəyəm" deyə, ey filan,
Desən ki, "sağlamam" sağlam olarsan.
Hər işdə bizdən bir qürə atmaqdır,
İşləri sazlayan yalnız o Haqdır.
İnsaf bu pərdədə bizə məhəkdir,
Tərs pərdə çıxarmaq nəyə gərəkdir.
Könül, pərdə dardır, sən mənə yar ol!
Pərdə yırtanlardan sən pərdədar ol!

Bu parlaq beyləri hekayət edən,
Mənim ziynətimə yaraşlıq verən
Nəql edir: dünyaya olunca yiyə,
İskəndər xeyməni vurunca göyə,
Şahın fərmanı ilə hər nə dövlət var,
Yunana daşdı mətin adamlar.
Dünya hiyləsindən olunca iraq,
Dolaşmaq fikrinə sarıldı qıvraq.
Ədlindən müjdələr alınca dövrən,
Bir qətrə içmədi onu anmadan.
İskəndər uğurlu şah olduğundan
İşində ayıqdı hər an, hər zaman.
Dünyanın sazını əlinə aldı,
Ancaq şəfqət deyə xoş hava çaldı.
Kəməndi altına girincə dünya,
Uymadı ürəyə yatmaz havaya.
Böyük kimsələrə vermədi ziyan,
Asayiş altında yaşadı hər yan.
Dikbaşlıq edəni öldürdü sənə,

Yerinə qoyurdu ən yaxşı kimsə.
Ölkədə bir şəhər yıxsaydı əgər,
Qurardı ondan da gözəl bir şəhər.
Bu dünya belədir, bu vaxta qədər
Birini yıxarsa, birini tikər.
İskəndər başladı abad etməyə,
Oldu hardan-hara İskəndəriyyə.
Çindən Qeyravana yol var nə qədər,
Uca dərgahına axdı qasidlər.
Hər padşah vəsiqə alırdı ondan,
Ölkələr sığındı ona hər yandan.
Dəyərli töhfələr gəldi hər yerdən,
Adına yaraşan zərdən, zivərdən.
İskəndər əmr etdi, cavab olaraq
Məktublar müşk ilə yazılsın ancaq¹⁸¹.
Bir zaman ötmüşdü bu qərar üzrə,
Göylər dəfələrlə baş vurdu yerə.
Padişah dünyanı gəzməkçin yenə,
Hazırlıqla düşdü səfər qəsdinə.
Oxumuş ərəbdən gələn məktubu,
İllərcə qəlbində qalmış arizu.
İstədi büsatı İranda qursun,
Ərəb də bu yolda ona baş vursun¹⁸².
Kəbəni ziyarət etsin bir zaman,
Sevinsin mübarək fallı naxışdan.
Hökmüran olunca bütün İrana,
Xeyməni köçürdü Ərəbistana.
Xəzinə topladı bir neçə xalvar,
Biyaban yolunu tutdu şəhriyar.
Ərəb başlarını onun baxışısı
Əydirdi büsbütün əmrinə qarşı.
Görünmə əmrinə ram olmuş zəfər,
Hökmünə baş əydi dikbaş ərəblər.
Yel kimi at sürdü Ərəbistana,
Ərəblər düşmədi ondan ziyana.
Hər yerdə atını edincə rahət,
Həm bəxşiş saçdılar, həm hədsiz nemət.

Hər çeşid lüzumlu yeməkdən başqa,
Bəslənmiş sürülər verməkdən başqa,
Gücləri çatdıqca şahın önünə
Hər yerdən çəkdilər ağır xəzinə.
Səhralar dolaşan görkəmli atlar,
Zəhərdən su içmiş parlaq qılınc var.
Boyu otuz ərəş, üstü çox parlaq,
Nizələr, qan ilə bəslənmiş mizraq.
Yüyənsiz dəvələr, löklər hər yandan,
Toz-torpaq içində yel kimi uçan.
Bunlardan başqa çox bəxşislər daşdı,
Yüklənən gön, dəri, nəfis daş-qaşdı.
Ona hörmət üçün hey zaman-zaman
Hər yerdən çəkildi yüklənmiş karvan.
İskəndər xəzinə ağzını açdı,
Qızılı, zinəti xalvarla saçdı.
Atlazdan səhraya fərşlər açaraq,
Yaqutlar altında gizləndi torpaq.
Yanaşdı Kəbəyə şən bir üz ilə,
Həccin əmalını öyrəndi belə.
Dünyanın nəfinə basmışdı ayaq
Aləmin nəfindən ənbər açaraq,
Çarxın pərgaritək mərkəz nöqtəni
Dolaşdı, ziyarət etdi Kəbəni.
Təvafı olduğu kimi bitirdi,
Kəbə halqasını ələ gətirdi.
Öpərkən Kəbənin qapılarını,
Ürəkdən andı o, böyük Tanrını.
Başını mübarək qapıya vurdu,
Xəzinə saçaraq yoxsul doyurdu.
Qızılı su kimi edərdi rəvan,
Dəvə bağışladı o, karvan-karvan.
Doğrular evində tutunca qərar,
Tanrıya pərəstiş etdi tacidar.
Kəbəni xəzinə – gövhərə tutdu,
Damları müşk ilə ənbərə tutdu.
Təvaf işlərindən azad olaraq,

Basaraq Yəmənün gönünə ayaq¹⁸³,
Parlatdı Yəmənün ordunun tozu,
Gönü parladantək Süheyl ulduzu.
Oradan atını İraqa sürdü,
Yunana dönməkçün hazırlıq gördü.
Böyük Azərbaycan hökmüdarından
Bir elçi gələrək dedi: “Hökmüran,
Nə üçün ram etdin bütün dünyanı?
Sildin ruzigardan zülmü, tüğyanı?
Verdin hər ölkəyə qurtuluş, aman,
Ərmənə nədən süst baxdı hökmüran?
Doğduğun şəhərə bu yaxın ölkə,
Nə üçün bürünsün qaranlıq kölgə?
Ərməndə atəşə ibadət edər,
Başqa padişaha itaət edər.
Orda Ad nəslindən bir pəhləvan var,
Qüvvəti Rüstəmin gücünə çatar.
Adı Dəvalidir, hər bağı yarır,
Aslan dərisindən yosun qoparır.
Ərməndə yaşayan bütün igidlər,
Yalnız bu padşaha boynunu əyər.
Hər kəs badə içər onun adına,
Yaxın ölkələrdən bac gəlir ona.
Ordunla bu səmtə hücum etməsən,
Ölkəni, şübhəsiz, alacaq bizdən”.
Elə ki eşitdi hökmdar bunu,
Babildən Ərmənə çəkdi ordunu.
Yuyaraq o yerdən qanı, fitnəni,
Rum şahı bəyəndi xeyli əƏrməni.
Silindi ortadan hər bir köhnə iş,
Möbidə ibadət, oda pərəstiş.
Ordan da tez hücum etdi Abxaza,
Açdı abxazlara kindən darvaza.
Səs saldı gurlayan təbil hər yerə,
Süngülər sirrini açdı göylərə.
Hansı bir qələyə göndərdi xəbər,
Açarı durmadan təslim etdilər.

Dəvali Abxazda şahlıq edərkən
Eşitdi Rum şahı gəlmiş səfərdən.
Bağladı vəfaya gön kəməri,
İşıqlı qəlbindən ataraq kini
Atlandı, yüyəni aldı tez ələ,
İskəndər əlini öpmək qəsdilə.
Xəzinə götürdü o şəhriyara,
Çatınca tapşırdı xəzinədara.
Dərgaha gəlincə öpdü torpağı,
Kinini yenərək olmadı yağı.
Dünyanı zəfərlə ölçən İskəndər
Gördü mərdlikdə yox ona bərabər.
Nəvaziş göstərdi o qəhrəmana,
Taxtının yanında yer verdi ona.
Sordu əhvalını şəfqətli səslə,
Qəlbini qızdırdı qızğın nəfəslə.
Əmr etdi xəznədar şəxsə İskəndər;
Versin Dəvaliyə xəzinə, gövhər.
Gətirsin adına layiq bir xələt,
Sırğa və həmayil, cavahir, zinət.
Həm qılınc, həm qədəh, cavahir, ipək,
Verilsin padşaha layiq bir bəzək.
Hər nə əmr etmişdi uca şəhriyar,
Yerinə yetirdi o xəzinədar.
Ucaldı Dəvali, qəlbi oldu şən,
Geyindi İskəndər ipəklərindən.
Tövq asdı, tac qoydu, cavahirişan,
Sayıldı başını dik tutanlardan.
Təşəkkür dilini açaraq ona:
“Padşahım, Yaradan yar olsun sana!”
Qüruru yenərək, kiçildi deyə,
Kiçilmiş başını qaldırdı göyə.
O gündən xidmətə sıxdı kəməri,
Padşaha xidmətdən durmadı geri.
O, şahpərəstlikdə elə ad aldı,
Şaha xas olanlar geridə qaldı.
O yerlər göründü şaha bağ kimi,

Gözünü parlatdı bir çırağ kimi.
O gözəl torpaqda enib dincəldi,
Sevincin, istəyin barını dərdi.
Ən qoca bir dehقان vermişdir xəbər:
Tiflisi ilk abad etmiş İskəndər.
O cənnət bəzəkli gözəl torpağı
Yaxşılıq toxmuyla etdi gül bağı.
O yerdə İskəndər belə əmr etdi,
Rumun ayiniylə hər bir iş getdi.
Keçdi o torpağı seyr edə-ədə,
Ov üçün at sürdü çöldə, dərədə.
On beş gün dağlarda, çöldə yürüdü,
Həm şikar edirdi, həm yol ölçürdü.
Ovla gəzişərkən gözəl ölkəni,
Can atdı görməyə şah Nüşabəni.
Eşitdi qadının vardır şövkəti,
Dəyərli ölkəsi, malı, dövləti.
Gördüyü çəməndən, sudan şənləndi,
Gəldi bir çəmənə, atından endi.

İSKƏNDƏRİN BƏRDƏYƏ GƏLMƏSİ VƏ NÜŞABƏ İLƏ GÖRÜŞMƏSİ

Canpərvər şərabi dur gətir, saqi,
O susuzlar üçün çeşmədir, saqi!
Yanıram, təşnəlik salmış bir dərdə,
Mənə ver, şərabə oldum aludə.

Bərdə nə gözəldir, necə qəşəngdir,
Yazı da, qışı da güldür, çiçəkdir.
İyulda dağlara lalələr səpər,
Qışını baharın nəsimi öpər.
O yaşıl meşəsi cənnətə bənzər,
Şən ətəklərinə bağlamış kövsər.
Söyüdlük çöllərə vermişdir zinət,
Ağ bağı elə bil həqiqi cənnət.

Qırqovul yuvası hər sərv ağacı,
Oxuyur kəkliyi, ötür turacı.
Səssizlik içində dincəlir gülşən,
Torpağı silinmiş qayğı, kədərdən.
Reyhanı yaşıldır illər uzununu,
Hər çeşid naz-nemət bürümüş onu.
Yem üçün gələr quş bu gözəl yurda,
İstəsən “quş südü” taparsan burda.
Torpağı yoğrulmuş qızıl suyundan,
Elə bil hər yanda bitmiş zəfəran.
O yaşıl yerləri dolaşıb gəzsən,
Şənlikdən başqa bir xəyal görməzsən.
İndi o dərgahın taxtı alçalmış,
İpəyi, qumaşını küləklər çalmış.
Təzə nar gülləri tökülüb solmuş,
O narlar, nərgizlər dönüb toz olmuş.
İndisə yerində bu gözəl yurdun,
Var sel yumuş dərə, qurumuş odun.
Yenə də bol olan o göyərtilər,
Ədalət toxmundan göyərsə əgər,
Yenidən gözəlcə bəslənsə diyar,
Get-gedə yaşıllıq, gözəllik artar.
Padşahın əlinə keçərsə fürsət,
O taxta yenidən verərdi zینət.
Hər um adlanırdı bu yurd hər yerdə,
İndisə adına deyirlər Bərdə.
Bu mərdlər, gözəllər yurdunda, inan,
Çox saysız xəzinə gizləmiş zaman.
Belə şux, sevimli gülşən harda var?
Harda var xəzinə saçan bu diyar?

Belə nəql edir söz xəzinədarı,
Köhnə xəzinənin adlı saları:
Hakim qadın varmış, adı Nüşabə,
Uymuş il uzununu keyfə, şərabə.
Erkəksiz yaşayan bu diş ceyran
Gözəldi, göyçəkdi erkək tovuzdan.

Xoşsöhbət, urəyi saf, mətanətli,
Bir pəri əndamlı, xoş təbiətli.
Önündə minlərcə gözəl qız varmış,
Xidmətə ay kimi kəmər bağlamış.
Bunlardan başqa, var igid, qəhrəman,
Otuz min qulamı – qılınc oynadan.
Dərgaha yaxın da olsa, yenə də
Evinə girməzdi erkək bir bəndə.
Qadınla aşardı onun hər işi,
Tapşırıq almamış ondan bir kişi.
Sarayda iş bilən qadınları var,
Yalnız kətxudasız iş görər onlar.
Qulları bir yurdda salmışdı məskən,
Yaxın bir obanı etmişdi vətən.
Qəhrindən, kinindən onun qorxaraq,
Şəhrinə bir kişi basmamış ayaq.
Biyara getməyə versəydi fərman,
Yolunda kişilər keçirdi candan.
İskəndər səhraya çəkincə ordu,
Çadırlar başını əflakə vurdu.
Gördü bir şənliklə yağrulmuş cənnət,
Etdi əkinlərə, çaylara heyrət.
Sordu: “Bu şən ölkə kimindir, kimin?
Kim burda padşahlıq edir, söyləyin”.
Dedilər: “Gördüyün bu var, bu yatır,
Bu gözəl torpaqlar bir qadınındır.
Qadındır, erkəkdən ürəkli, qoçaq,
Dəniz incisindən təmiz və parlaq.
Tayı yox şüurda, adda və sanda,
Rəiyyəət becərir çətin zamanda.
Mərdliklə belinə bağlamış kəmər,
“Kəyan nəslindənəm” deyə fəxr edər.
Küləhsız qadındır, ancaq tacı var,
Bir əsgər üzünü görməz bu sərdar.
Hesabsız qəhrəman qulamları var,
Önündə üzünü görməmiş onlar.
Köksü gül, ağ bilək qız-gəlin ancaq,

Hər işdə onunla edər ittifaq.
Boyları ox kimi, döş nara bənzər,
Sanki hər məmədən süd əmmiş şəkər.
Ən incə ipəklər, ən parlaq tüllər
O lətif əndamdan utanıb titrər.
Firiştə onlara baxmaz cürətlə,
Baxsa. göydən enər bir fəlakətlə.
Bağın eyvanında parıldar tək-tək
Gündüz şən bir günəş, gecə çıraqtək.
O ağ bənizlərə etsən tamaşa,
Az qalır şəfəqdən gözlər qamaşa.
Şaqraq səslərini eşitsə hər kəs,
Can qurban etməyə göstərər həvəs.
Qulaqda, boyunda incilər gülür,
Dodaqlar yaqutdur, dişlər isə dürr.
Bilmirəm, nə füsün oxumuş bunlar
Ki, şəhvət toruna olmamış şikar?
Bu mavi səmanın altında ancaq,
İşləri şərabdır, çalıb çağırmaq.
Nəsilcə uca, pak hökmüdar qadın
Onları qoymazdı şəhvətə yaxın.
Sənəmxanası var saraylar qədər,
Azad girib gəzər orda afətlər.
Pərdə arxasında keçirir həyat,
Doğma ölkəsinə verir qol-qanad.
Möhtəşəm şahənə bir sarayı var,
Bir büsat açmış ki, şahlara yarar.
Büllurdan taxtı var, göyə vurur baş,
Üstünə xalvarla tökmüşdür daş-qaş.
O büllur taxtı bir qəndildən parlaq,
Gecələr Aydan da işıqlı çıraq.
Oturur o büllur taxta hər səhər,
Uca Tanrısını hər gün yad edər.
Gəlintək taxtında əyləşir yalnız,
Xidmətçin ayaqda durur gəlin, qız.
Mavi çərx altında sazla, qədəhlə
Dünyanı keçirir daşğın fərəhlə.

Tanrıya səcdədən durmazlar geri,
Yox yemək, içməkdən başqa işləri.
Şahanə sarayla, böyük dövlətlə
Riyazət çəkərdi bir ibadətlə.
O qədər dindardır bu nazlı dilbər,
Öz cənnət köşkündə yatmaz gecələr.
Başqa bir köşkü var mərmər daşından,
Ay kimi hər gecə süzülür pünhan.
Köşkündə o günəş, o nazlı qönçə
Başlar ibadətə şəfəq söküncə.
Bir sona suya baş vurduğu qədər
Yasdığı baş qoyub yatar o dilbər.
O pəri əndamlı qızlarla yenə
Mey ilə, çalğıyla başlar keyfinə.
Gecəni, gündüzü keçirir belə,
Gündüzü belədir, gecəsi elə.
Nə gündüz əl çəkir can bəsləməkdən,
Nə gecə Tanrıya səcdə etməkdən.
Vardır qapısında çox xidmətçilər,
Özünün, işinin qeydini çəkər”.
İskəndər bu işdən şənləndi, ancaq
O naxşı görməyə göstərdi marağ.
Yaşillıq içində gördü bu dünya,
Gövhərdən qiymətli olan kimiya.
O yerdə başladı istirahətə,
Bir neçə gün daldı eyşə, işrətə.
Hökmüdar qadına verdilər xəbər:
Mübarək fal ilə gəlmiş İskəndər.
Pərəstiş etməyə gördü hazırlıq,
Göndərdi padşahın adına layiq
Hər çeşid yararlı, ləziz yeməklər,
Ürəkdən xidmətə bağladı kəmər.
Ayırdı mətbəxə, miniyə yarar
Gözəlcə bəslənmiş canlı heyvanlar.
Müşk, ənbər qoxuyan dadlı yeməklər,
Əlini yumağa müşk ilə ənbər.
Hər çeşid yeməli, dadlı meyvə var,

Müşk ilə şəkərdən bir neçə xalvar.
Mey, noğul, bostanın bəzəyi reyhan,
Neçə gün daşındı şaha durmadan.
Həm də mehtərlərə ayrı olaraq
Hər gün göndərirdi müəyyən ərzaq.
O qədər mərdlik üz verdi qadından,
Tərif dillərdə oldu bir dastan.
Padşahın könlündə açdı bahar tək
Onunla görüşmək arzusu çiçək.
Qadını öyrətmək istədi o şah,
Olsun bu ölkənin sirrindən agah.
Bilsin sərhədini bu məmləkətin,
Varmıdır əslü bu sözü, söhbətin?
Şəbdizə vurunca gündüz qızıl nal,
O dünya günəşi atlandı dərhal¹⁸⁴.
Hazırlıq görüncə ucaldı göyə,
Yol aldı saraya, “Elçiyəm” deyə.
Elə ki, saraya çox yaxın gəldi,
Yolun zəhmətindən bir az dincəldi.
Göylərə baş vuran bir saray gördü,
Onu yerlər öpür, göylər öpürdü.
Xidmətçi qadınlar onu gördülər,
Qaçıb Nüşabəyə verdilər xəbər:
“Rum tacidarının şən dərğahından
Ölkəmiz alıbdır şənlikdən nişan.
Ağıllı bir elçi gəlmişdir bizə,
Rum şahından xəbər gətirmiş sizə.
Ağıl mədənidir başdan-ayağa,
Bənzəyir Tanrıdan yanan çırağa”.
Nüşabə sarayı bəzədi artıq,
Dəmirli yollara vurdu yaraşlıq.
Nazənin qızlara vuruldu bəzək,
Düzüldü sıraya yüz əlvən çiçək.
Müşkin kəməndlərə düzüldü gövhər,
Daş-qaşa büründü ipək geyimlər.
Bir bağça tovuza kimi çəkərək
Parlayıb, gülümsər işıq çıraqtək

Padşahlıq taxtına oturdu xoşhal,
Əlində ətirli, gözəl portağal.
Əmr etdi, padşahlar ayını üzrə
İskəndər elçisi gəlsin hüzurə.
O uca sarayın baş vəkilləri
Əmrini icradan durmadı geri.
Elçi çox sürətlə girdi qapıdan,
Qondu taxt üstünə o qorxmaz aslan.
Belindən nə qılınc açdı, nə kəmər,
Elçitək etmədi səcdə İskəndər.
O gözəl sarayda bir hikmət gördü,
Sevimli bir saray, bir cənnət gördu.
Hər yanda qaynaşır huri və pəri,
Müşk ilə, ənbərlə yoğrulmuş yeri.
Daş-qaşa batmışdı gəlinlər, qızlar,
Baxanın gözündə parlar ulduzlar.
Elçiyə daş-qaşın parıltısından
Bir alov göründü durduğu məkan.
Sanki birləşmişdir mədənlə derya,
Bütün gövhərləri tökmüş buraya.
Elçinin tutduğu uğursuz işə
Nüşabə pərt olub, düşdü təşvişə:
“Bu zirək kişiyə indi nə demək,
Qoyulan ayinə əməl etməmək?
Həddini tanıtmaq gərəkdir ona:
“Bu elçi saymayı bizi, baxsana”.
Nüşabə baxınca düşərək şəkkə,
O bişmiş qızılı vurdu məhəkə.
Diqqətlə baxınca tanıdı birdən,
Taxtında yer verdi, qəlbi oldu şən.
Bildi İskəndərdir, dolaşır ona,
Taxtında oturmaq yaraşır ona.
Yeddi mavi göyün səadət ilə
Onun tərifini gətirdi dilə.
Endirdi həyədan göz qapağını,
Utandı, tər yudu al yanağını.
Sezdii bu işi açmadı ona,

Açarım var, deyə bağlı qıflına.
İskəndər bir elçi kimi davrandı,
Özünü olduqca o sərbəst sandı.
Çox salam yetirdi hey dönə-dönə,
Təkmil bir elçilik etdi özünə.
Salamlar bitincə dedi: “Ey sərdar,
Şöhrətli, şövkətli, adil tacidar
Deyir: “Ey şöhrəti dünyanı tutan,
Ən adlı kəslərə meydan oxuyan,
Nə üçün çevirdin bizdən yüyəni?
Hüzura gəlmədin, anmadın məni?
Nə zülüm etdim ki, düşmən kəsildin?
Ey harın at, bizi acizmi bildin?
Bundan da kəskin bir qılınc kimdə var?
Kimin oxu belə qızğın od saçar
Ki, ona sığınmaq yararlı ola,
Səninçin məsləhət budur, gəl yola.
Uca dərgahından çəkinmə, gəl, get,
Coşduğum gündən qorx, ondan həzər et.
Bu gözəl ölkənə mən ki yol aldım,
Öz dövlət kölgəmi üstünə saldım.
Qarıma neçin baş vurmادين bir an,
Neçin üz çevirdin mənim yolumdan?
Könlümü alırsan meyvə, şərabla,
Aldadırsan noğul, reyhan, kababla.
Etdiyin bu işlər qəbuldur, ancaq
Doğru fikirlərdən gəl olma uzaq.
Səni bu idrakla görməyim, inan,
Bəxtiyar görünür hümay quşundan.
Qəbul başlanırkən səhər, çox erkən
Şahın dərgahına sən də gələrsən”.
Elə ki, yetirdi özündən xəbər,
Başını aşağı dikdi İskəndər.
Nüşabə cavabçın lələsayağı.
Gül açıb, tərپətdi yaqut dodağı:
“Ey cəsur padişah, eşq olsun sənə,
Elçilik edirsən özün özünə.

Mənə saf ürəyim söyləyir belə,
Bu başla, şahənə, uca sayənlə
Bir elçi deyilsən, hökmverənsən,
Göndərilmiş deyil, sən göndərənsən.
Peyğamın qılıncdır, qoparır başlar,
Səndən başqa bunu mənə kim vurar?
Ancaq şah qılıncla oynarsa artıq,
Qılıncı göstərər başıucalıq.
Söz açma İskəndər qılıncından sən,
Özünə çarə tap, İskəndər sənsən.
Məni çağırarkən toruma düşdün,
Gözünü yaxşı aç, çiyən, bir düşün.
Taleyim gətirmiş səni bu taxta,
Eşq olsun dövləti düşünən baxta”.
İskəndər dedi: “Ey bu taxta layiq,
Arama baxtının hökmündən artıq.
İskəndər dənizdir, mən çayam, ancaq
Günəşlə kölgəni olmaz bir tutmaq.
Bir kəsə tay tutma məni, ey huşyar,
Mən kimi minlərcə gözətçisi var.
Bu fikri qəlbindən sən sil büsbütün,
Padşahı bundan da çox uca düşün.
Yoxsa İskəndəri sandın kimsəsiz,
Özünə elçilik edən bir aciz?
Uca dərğahına sığmaz igidlər,
Özümü zəhmətlə elçilik edər?”
Ağıllı Nüşabə yenə dürr saçdı,
O gül dodağından qıfılı açdı:
“Qəlbimi bu qədər aldatmaq nədən?
Yalan atını gəl minib çapma sən.
Əl çək bu tərslikdən, yetər inadın,
Mərdliklə şan-şöhrət qazanmış adın.
Böyükdür pəyamın, adın da, sən də
Aslanı gizləmə qurd dərisində.
Elçidə olurmu belə cəsərət?
Hüzurda göstərsin bu qədər hiddət?
Qəhr ilə buyruqdan nə əl çəkirsən,

Nə də qarşımızda boyun əyirsən.
 Bizimlə hökm ilə edirsən rəftar,
 Belə rəftar yalnız padşahda olar.
 Var bundan başqa çox nişanlar, hələ
 Ondan da çox əsrar gələcək ələ”.
 Tez verdi belə bir cavab İskəndər:
 “Bir tülkü aslandan gətirməz xəbər!
 Gözündə olsam da cəsur, qəhrəman,
 İskəndər deyiləm, elçiyəm ondan.
 Xəbəri böyüklər göndərmiş belə,
 Hökmünü dəyişmək yararımı? Söylə!
 Sözümdə varsa kin, acıq, kükrəyiş,
 Bu sənin və onun bildiyi bir iş.
 Ürəkli olmama səbəb onu bil,
 Göndərən aslandır, bir tülkü deyil!
 Belədir şahların rəsmi – elçilər,
 Amanda olurlar, görməzlər zərər.
 Dediym sözləri demiş tacidar,
 Dilin qıfılına göstərmə açar.
 Doğru bir cavab ver mənə bir kərə,
 Yenə də dönüm öz gəldiyim yerə”.
 Nüşabə qızdı o aslan ürəyə:
 “Günəşi palçıqla suvadın” deyə.
 Zərrəcə qorxmadı, gətirmədi tab,
 Verdi qılınc kimi kəskin bir cavab:
 “Yersizdir, – dedi, – bu çalışıb durmaq,
 Günəşə palçıqdan vurursan suvaq”.
 Kənimə əmr etdi: “Ver, baxsın” deyə,
 Padşahlar rəsmi öpən ipəyə.
 İpəkdə göstərdi ona bir bucaq,
 Söylədi: “Əlində tut, diqqətlə bax.
 Bu surət, bu sima kimindir, kimin?
 Sarayda hörmətlə saxlanır neçin?
 İnad etməyinin qalırımı yeri?
 Örtmə öz qaşınla uca göyləri”¹⁸⁵.
 İskəndər dinlədi onu hörmətlə,
 Yazılı ipəyi açdı sürətlə.

Rəsmini tanıdı baxınca şəklə,
Gördü almış düşmən ölkəni ələ.
Bu işdə kin, hiddət göründü yersiz,
Bir cavab verməkdən qalaraq aciz,
Qorxudan saraldı bir saman kimi,
Sığındı Allaha tutulan kimi.
Nüşabə gördü ki, o qızğın aslan
Pozuldu, alçalıb düşdü ucadan.
Dedi: “Ey uğurlu, böyük tacidar!
Zəmanə başlara çox oyun açar.
Düşünmə, hörmətim çoxdur, bunu bil,
Bu ev öz evindir, başqa yer deyil!
Pərəstiş edərəm sənə hər zaman,
Ya orda, ya burda bəndəyəm, inan!
Bu rəsmi onunçün göstərdim ki, sən
Mənim də şəklimi aydın görəsən.
Erkək tinətliyəm, olsam da qadın,
Hər işi bəllidir mənə dünyanın.
Mən də bir aslanam, düşünsən bir az,
Aslanın erkəyi, dişisi olmaz.
Qara bulud kimi gurlasam kinlə,
Qılınc tüstüsündən yanar su belə.
Aslanlar buduna basaram mən dağ,
Nəhənglər yağından yaxaram çıraq.
Məni düşmənlüyə çəkmə sevgidən,
Vurğunun olana tənə vurma sən!
Kim tikan əkərsə, tikan dərəcək,
Kim nicat verərsə, nicat görəcək.
Əgər sən üstünlük edərsən mana,
Qələbə çalarsan bir dul qadına.
Mən qalib gəlsəm, kin coşduğu zaman
Ataram gizlənən şahı ortadan¹⁸⁶.
Tülküylə qurd kimi biz etsək savaş,
Sən kiçik olarsan, mənəm böyük baş.
Snaqlı qocalar söyləmiş belə:
“Güləşmə ən fəqir, yoxsul bir kəslə,
Səndən şey qoparmaq fikrini izlə,

Ürəkdən çalışar, üstünlük edər”.
Vücodum səhərdə etsə də məskən,
Qəlbim qafil deyil şahlar işindən.
Hindistan mülkündən Yunana qədər,
Virandan, abaddan tutmuşam xəbər.
Göndərdim hər yerə bilikli adam,
Ağıllı, sınaqlı, mahir bir rəssam.
Böyük fətlələri öyrənim deyə,
Rəsmi aldirdim incə ipəyə.
Adlı padşahların rəsmi çəkən
Hər rəsmi gətirib mənə verərkən,
Sanıram dünyanı verdilər mana,
Öz incə rəyimlə baxaram ona.
O rəsmi doğrudan tanıyım deyə,
Göstərrəm başqa bir görən kimsəyə.
Desələr ki, filan tacidardır bu,
O zaman təsviri sanaram doğru.
Sonra da təpədən-dırnağa qədər
Hər rəsmə salaram dərin bir nəzər,
Yaşlıdan və gəncdən öz qədərincə
Bir ölçü götürərəm incədən incə.
Yaxşını, yamanı tanıyır xəyalım,
Var zəka tanıyan şüur, kamalım.
Boşuna keçməyir geçə-gündüzüm,
Özümlə oynayan deyiləm özüm.
Bu himmət tərəzim durmadan işlər,
Şahlarda ağırı, yüngülü ölçər.
İpəkdə gördüyün surətlər ki var,
Tək sənin xəyalın könlümə yatar.
Çünki surətinlə tanışam çoxdan,
Bu nəqşin dostluqdan göstərmiş nişan”.
Sözünü ürəklə dedi, şənləndi,
Öz büllur taxtından aşağı endi.
“Taxtımda, – dedi, – sən otur namidar,
Bir taxta yaramaz iki tacidar.
Bilirsən şahmatın iki şahı var,
Hər qəlbə yeni qəm gətirir onlar”.

Taxtından enincə o pərisurət.
Durdu hüzurunda, göstərdi xidmət.
Gəlintək oturdu qızıl kürsüyə,
“Padşaha kiçik bir bəndəyəm” deyə.
O nəhəng balıqdan şahın görkəmi
Rəng verdi, rəng aldı zürafə kimi.
Düşündü: “Qadın da olsa bu salar,
Ürəyi bir erkək ağılıyla parlar.
Bax, belə işləri görən qadına,
Pərilər afərin söylər adına!
Qadınlar olmasın gərək çox cəsur,
Dişi aslanlarda kin kəskin olur.
Yüngüldür çəkiddə qadının daşı,
Kişi ölçüsüylə durmaz yanaşı.
Qadınlar pərdəylə örtülsə xoşdur,
Pərdəsiz musiqi ahəngi boşdur.
Bax, Cəmsid nə gözəl söyləmiş gerçək:
“Qadın ya pərdə, ya məzarda gərək!
Qadını, saleh də olsa, buxovla,
Oğru dost olsa da, eşşəyi bağla!”
Düşündü: “Nədir bu acı həqarət?
Bu yerdə kim edər sənə mərhəmət?
Fikrini bişir də, qəlbini xoş tut,
Yıxıldın, artıq öz canını unut.
Gözəldir, bal qatmış gül ləblərinə,
Belə bir sevimli dilbər yerinə.
Olsaydı amansız, kinli bir düşman,
Artıq əl çəkəydim gərək başımdan.
Bu yerdən çıxarsam ağır yükümü,
Hər işdə saxlaram düzgün ölçümü.
Şaşqınlar yolunu tutmaram bir də,
Örtməyəm üzümü gərəksiz yerdə.
Açaram bəndi bu bağlı qəlbimdən,
Düyünü düyünə necə vurum mən?
Qarınca düşərsə parlaq bir tasa,
Bir çarə düşün, güc iş görməz yoxsa¹⁸⁷.
Səbr edim, çox çətin olsa da bu hal,

Bu işlər yuxudur, yaxud bir xəyal?
Eşitdim çox şadmış bir gənc müqəssir,
Dara çəkilibkən boynunda zəncir.
Dostlardan birisi verdi bir sual:
“Az qalır ömründən, hey, nədir bu hal?”
Dedi: “Son nəfəsdür, ömrüm qalır az,
Az ömrü kədərlə keçirmək olmaz”.
Qurtardı Yaradan onu zillətdən,
İşığa çıxartdı qatı zülmətdən.
Qıfıla çox zaman tapılmaz açar,
Bir açan tapılar, nəhayət açar”.
Özünə çox bu cür sözlər söylədi,
Çarəsiz canını təslim eylədi.
Yalnız çapğın etsə hər bir pəhləvan,
Düşər div əlinə pəhləvan, inan.
Xanəndə bəstəsiz şərqi söyləsə,
Söz ilə kamança gülər o səsə.
Bir zaman çox dərin fikrə getdi,
Öz təbiətini məzəmmət etdi.
Səbr etdi, bu ağır dərdə, kədərə,
Təslimlə dik başı əyildi yerə.
Nüşabə xidmətə bağladı kəmər,
Əmr etdi, durmayıb gözəl pərilər
Şahlara yaraşan bir süfrə açsın,
Ortaya hər çeşid yeməkdən saçsın.
Kəniylər şam kimi qalxdı ayağa,
Şahanə bir süfrə hazırlamağa.
Hər çeşid yeməklər axdı hər yandan,
Yeməklər bişmişdi qoçdan, toğludan,
Uzun və yuvarlaq, incə çörəklər
Saraydan başlamış qarıya qədər.
Kökələr yağrulmuş yağla, şəkərlə,
Şəkərli küncüddə dada bax hələ.
Ənbərlə yağrulmuş dadlı yeməklər
Cənnət yeməyindən verirdi xəbər.
Dağ kimi qalanmış öküz və balıq,
Çəkdi yer öküzü bundan ağırlıq.

Süfrədə quzular coşğun sevincdən
Quş kimi qol-qanad açmışdı şən-şən.
Ən dadlı mürəbbə, limonlu şərbət,
Püstədə, badamda var başqa ləzzət.
Var hədsiz paludə – ənbər qoxuyan,
Çox məğzi paludə sağalar ondan.
Tər halva və badam halvası daşır,
O qədər çoxdur ki, qablardan aşır.
Güləblə çəkilmis şərbət, güülşəkər,
Saçdığı şirənin nəfəsi ənbər.
Bunlardan başqa o taxtın üstündə
Qızıl büsat qurdu şahın önündə.
Bir xonça qoyuldu Günəşdən parlaq, –
İçində dörd büllur kasa qoyaraq,
Biri ləl, o biri qızılınan dolmuş,
Biri dürr, birinə yaqut qoyulmuş.
Elə ki, uzandı əllər süfrəyə,
Ağızlar açıldı təam yeməyə,
Nüşabə dedi: “Ey böyük hökmüran,
Yeyiniz, ən dadlı bu xuruşlardan”.
İskəndər söylədi: “Ey sadə dilbər,
Ölçüsüz söyləmə, tökməyəsen tər.
Düzmüsən süfrəmə almaz, yaqut, dürr,
Daş-qaş yeyilərmə, bu, nə deməkdir?
Daşı da yeyərmə ağıllı insan?
Bu rəngi təbiət həzm etməz, inan!
Eylə bir yemək ver, mədəmiz dolsun,
Rəğbətlə ona əl uzatmaq olsun”.
Nüşabə gülərək söylədi şaha:
“Daşın ki, boğaza yolu yox daha,
Faydasız, yaramaz belə daş üçün
Bu qədər vuruşmaq, çarpışmaq nəçün?
İndi ki, yeməyə yaramaz bu daş,
Dünyada onunla ucalarmı baş?
Dəyərsiz bir daş ki, olmayır yemək,
Onunçün bu qədər zəhmət nə gərək?
Yollardan daşları almaq lazımkən,

Daşı daş üstünə qoyursan nədən?
Bu daşdan doyunca hər kəs ki aldı,
Yemədi, daş yenə yerində qaldı.
Deyilsənsə daşa pərəstiş edən,
Daşını yüngül et, yerində qal sən”.
O incə qadının bu söhbətindən
Yeməkdən əl çəkdi o poladbədən.
Dedi: “Ey xanımlar xanımı qadın,
Qüvvətdə erkəkdən ucadır adın.
Doğru söylədin ki, belə gövhərlə
Hər sərraf ancaq bir daş alar ələ.
O zaman dəyərli olardı sözün,
Öncə bu qaş–daşdan qaçaydın özün.
Tacımda cavahir parlar, doğrudur,
Padşahlar tacında cavahir olur.
Sənin xonçandakı bu qaş–daş daşır,
Bu danlaq, bu töhmət kimə yaraşır?
Süfrəyə cavahir saçmaq nə gerek?
Gövhərdən qaçmağı mənə öyrətmək?
Sərrafın gözünə toz atmaqdır bu,
İskəndər yaqutu hər evdə dolu.
Bununla bərabər diqqət edincə
Sözlərin yerlidir, doğrudur, məncə.
Eşq olsun bu fikri sağlam qadına,
Mərdliyin yolunu göstərir mana.
Ey uzaq görən qız, gəl məni dinlə,
Qızıl sikkəsini nəsihətinlə
Ataram bir kərə torpaqlara mən,
Qızıla torpaqdır təbii mədən”.
Sonra Nüşabənin yaqut dodağı
Yaqutla bəzədi bütün torpağı.
Əmr etdi xonçaya qoyuldu yemək,
Qızıl noğuldanlar, əntiq və qəşəng.
Hər yeməkdən özü dadırdı öncə,
Çox heyrət etdi şah bunu görüncə.
Şah rahat deyildi belə xidmətdən,
Ayağa qalxdı tez yemək bitərkən.

Gedərkən Nüşabə bağladı peyman,
İskəndər verməsin mülkünə ziyan.
Vəsiqə yazmağa şah verdi fərman,
O cənnətdən çıxıb getdi hökmüran.
İskəndər şəhərdən çıxınca gerçək,
Fələkdən kin gördü, Tanrıdan kömək.
Düşmüşdü qurtulmaq üçün qayğıya,
Şükr etdi qurtaran böyük Tanrıya.
Gündüzdən günəşi qarınca gecə,
Bir çıraq parlatdı bir şam sönüncə.
Al Günəş göyünün uca səqfinə
Haləli ulduzlar düzüldü yenə.
Padşah da yuxuya tez hazırlandı,
Dörd ünsür də yatdı, qapı bağlandı¹⁸⁸.
Dan yeri söküncə dincəldi artıq,
Qaranlıq içində söküldü ağılıq.
Şəfəqlər içində qalxdı yuxudan,
Səhərtək bir məclis qurdu hökmüran.
Günəşin əlində bir narınc vardı,
Fələk narıncının başını yardı¹⁸⁹.
O mələk əndamlı Nüşabə şən-şən
Uğurlu fal ilə çıxdı şəhərdən.
Elə bil qaranlıq çöküncə lay-lay,
Göründü məşriqdən bədirlənmiş Ay.
Pərvintək kənizlər yanında gedər,
İncidir başından dırnağa qədər.
Gözəllər dolaşır dörd bir yanında,
Yüz Zöhrə qaş kimi bir barmağında.
Şahlara yaraşan bir dərgah gördü,
Dünyaca bir ordu, barigah gördü.
O qədər ipəkli bayraq ucaldı,
Hava gül, torpaq göy rənginə çaldı.
Çadırlar gövhərdən olmuşdu nişan,
Dərgahın yolunu kəsmiş hər yandan.
Aradı, öyrəndi, gəldi saraya,
Gördü bir xeymədir ucalmış Aya.
İpləri ipəkdən möhkəm hörülmüş,

Sütunu qızıldır, mismarı gümüş.
Atından endi yol tapsın hüzurə,
Üz sürtsün dünyanın öpdüyü yerə.
Növbətçi hörmətlə verincə izin,
Zərnişan çadıra girdi nazənin.
Gördü ki, dünyanın şahları gəlmiş,
Bir tac kölgəsində başlar əyilmiş.
İskəndər önündə kəmə-r-kəmə-rə
Padşahlar oturmuş, göz dikmiş yerə.
O parlaq büsatdan düşdü qorxuya,
Görənin ürəyi dönərdi suya.
Hamısı divarda surətə bənzər,
Danışıb gülməyə kimdə var hünər?
Hasarı görüncə hasarlı gəlin
Titrədi, bu qəbul göründü gərgin.
Yer öpdu Nüşabə, afərin aldı,
O aslan ürəklər buna mat qaldı.
Kəniylər hakimin əmrini alcaq
Bir kürsü qoydular Günəşdən parlaq.
Yanında oturdu dünya gəlini,
Aldı qız-gəlinlər dörd dövrəsini.
Halını soruşdu, göstərdi hörmət,
Coşdu o gəlişlə məclisdə işrət.
Bir az toxtayınca yeni oturan,
İşarət edildi uca padşahdan:
Tez süfrə ağası gətirsin xörək,
Ortaya düzölsün hər çeşid yemək.
Öncə gətirildi ətirli şərbət,
Sanki yerə sərdi hovzunu cənnət.
Gülab kimi axan bu arxı, yəqin,
Yuxuda nə Xosrov görmüş, nə Şirin.
O qədər xoşçalar düzöldü ora,
Ənbərdən ucaldı toz buludlara.
Ən ləziz yeməklər bol-bol axaraq,
Hər yanda dağ kimi vurmuşdu qalaq.
İkiqat ələnmiş yağ qatlamalar
Ən parlaq aydınlıq kimi parıldar.

Ələnmiş ağ undan, bişmiş yuvarlaq,
Ay kimi qoğallar xəzdən də yumşaq.
Qoyuldu xonçaya yüz çeşid yemək,
Yeməklər xonçaya verirdi bəzək.
Yox idi elə bir yemək dünyada,
Bir mövqe tutmasın qızıl xonçada.
Dadlıdır, yeməklər gəlincə xoşa,
Dopdolu qədəhlər çəkildi başa.
Göyün ortasına gəlincə Günəş,
İçdilər mey qəlbə salınca atəş.
Hamının çatılmış qaşığı açıldı,
Sərxoşlar üzünə nəşə saçıldı.
O pəri bədənli nazlı dilbərlər
Çalğını dinlədi axşama qədər.
Zülmətdən gecə bir ordu çəkərkən,
Təbiət gözündən mürgü tökərkən
Cahandar söylədi o pərilərə:
“Bu gecə basmayın ayaq şəhərə!
Buyruğum belədir, səhər gərək mən
Bir məclis düzəldəm yerdən göyəcən.
Firidun və Kəyan rəsmiylə şən-şən,
Dolğun kam alaraq çalğıdan, meydən,
Qoy şərab bir yanğın salsın könülə,
Bişsin hər işimiz bu qan çay ilə!
Ayrılaq bir zaman dünya işindən,
Pərvərdə mərcanla bəslənsin bədən.
Mey ilə gül kimi parlacaq belə,
Güllərdən rəng ala q bu kürə ilə.
Saçaq qətrələrdən torpağa ənbər,
Çimsin bu şərabdan güllər, olsun tər”.
Pərilər hörmətlə öpdü torpağı,
Şənləndi, ismətdən yandı yanağı.
Məclisdə Nüşabə, o nazlı dilbər,
Sanki dan sökərkən doğmuş bir ölkər.
Ənbərdən gecə şən büsat qurunca
Yayıldı o müşkin saçlar boyunca.
O müşkin saçlardan böyük İskəndər

Bir kəmənd düzəltdi, saçırdı ənbər.
Ayı, Müştərini kəməndlə birdən
Yerlərə endirdi uca göylərdən.
Şənlik gecəsiydi o şanlı gecə,
Pərilər dalmışdı nazlı sevincə.
İskəndər qəlbini çalmaq fikrilə
İstərdi atəşdən parlatmaq şölə.
Padişah əmr etdi: “Tez od qalansın!
Muğların rəsmiylə kündür, müşk yansın”.
Meydən bir od yaxdı ki, şöləsində
İçənlər yandı öz əlbəsəsində.
Çalğı nəşəsiylə yeyib-içdilər,
Gecəni şənliklə etdilər səhər.
Lacivərdə şəncərf vurunca dövrən
Samur sarı tülkü doğdu o zaman¹⁹⁰.
Yenidən canlandı şənlik və həyat,
Quruldu sevimli, şahənə büsat.
Çəmənlər yenidən nəşəyə gəldi,
Kəklük və qırqovul cülvəyə gəldi.
Nəğməyə başladı pəriüzlülər,
Günəş mehreganda daha xoş gələr¹⁹¹.
O gülgün meydən ki, yaquta bənzər,
Gündüzün üzünə səpdilər gövhər.

İSKƏNDƏRİN NÜŞABƏ İLƏ MƏCLİSDƏ OTURMASI

Dur, saqi, şərəbdən bir qədəh gətir!
O qızıl çiçəkdən bir fərəh gətir!
Üzümün rəngini şərəbla bir tut,
Yaquta bənzətmə, qıl tam bir yaqut!

Firidun şənliyi, Cəmin novruzu
Üzlərdən silmişdi kədəri, tozu.
İskəndər şövkətli taxta oturdu,
Önündə padşahlar boynunu burdu.

Oxuyub çalanlar, şərab və qədəh
O gözəl məclisə verirdi fərəh.
Nüşabə naz ilə hey qədəh alar,
Ortada gəlinlər qol-qola oynar.
Məclisdə Feyləqus oğlu İskəndər
O pəri qızlara salmadı nəzər.
Birinci, nəfsini oda salmazdı,
İkinci, hərəmdə ov ovlamazdı.
Başçılar məclisdə ağır oturdu,
Padşaha hörmətçin mərd kimi durdu.
Göy soyuq, Günəşin xeyməsi ocaq,
Yer quru, Cəmşidin yastığı yumşaq¹⁹².
Günəş Dəlv bürcündən çıxdı qırağa,
Girdi Hut bürcünə balıq tutmağa¹⁹³.
Pul-puldur dağların ətəyi, qəlbi
Buzlanmış balığın arxası kimi.
Qurd gözlü qasırğa kəsir nəfəsi,
Kürkcünün zəhmətə artmış həvəsi.
Maralın kök budu buzdan qorxaraq,
Aslan sağrısını etmişdi sığnaq.
Buzlanmış ceyranın kabablıq budu
Suların bağına hey duz vururdu¹⁹⁴,
Buludlar o qədər sıx kafur saçmış,
Çinarın qolları ağ çiçək açmış¹⁹⁵.
Bənövşə qönçəsi tumurcuq ikən
Bahar yarpağıtək qar gəlir göydən.
Olmuş gül ağacı yeldən hamilə,
Qarnını doldurmuş çiçəklər ilə.
Ağzını açmadan buzlu nəhrlər,
Otların dodağı sud ətri verər.
Yadlardan gül üzə pərdə çəkəli,
Bülbülün təbilin yırtmış dan yeli.
Bülbültək bardaqlar gəlmiş fərəhə,
Kəkliktək ağzından düşməz qəhqəhə.
İçənlərin üzü meydən alıb rəng,
Qızarmış, tərləmiş gül yarpağıtək.
İskəndər əmr etdi: “Şənlik eşqinə,

Məclisdə bir alov parlasın yenə”.
 Yenidən yaraşığı, bəzək vuruldu,
 Cənnətə bənzər bir məclis quruldu.
 Məclisdə gül kimi bir atəş yanır,
 Qibtədən güllərin qəlbi dağlanır.
 Odlu tikan tutmuş əldə sarı gül,
 Bu, Zərdüşt odunun tikanı deyil.
 O müşkin kömürdən axan şölələr
 Daşlara əks edən gövhərə bənzər.
 Qara rəng kömürlər ki, alovlanır,
 Xəzinə üstündə yatan ilandır.
 Ya qoca insafsız, rəhmsiz məcus
 Əmr etmiş, həbəşi qarət etsin rus¹⁹⁶.
 Hindistandan gəlmiş bir nəfər cadu
 Xırmana vurur bir arpadan odu.
 Muğ arpa yerinə əkmiş ərğəvan,
 Bənövşə düşürmüş biçdiyi zaman¹⁹⁷.
 Həbəş müşk aparmış Mazandarana,
 Yerinə saf qızıl vermişdir ona.
 Ev hindli qadından qana bürünmüş,
 Abinus qırmızı söyüdə dönmüş.
 Səqləbli atını çapmışdır Çinə,
 Burtasdan bir samur kükrəmiş yenə.
 “Bilal”da çıxarmış gözəl bir səda,
 Həbəşdə yaşarkən səs verir Rumda.
 Onun şən səsinə qara zəncilər
 Qəlbindən qan tökür, gözündən zəhər.
 Qara qamışlıqdan çıxmış bir aslan,
 Uzun barmaqları alovlu oxdan.
 Katibin dalından göyərmiş qələm,
 Barmağında müşkin qələmlər möhkəm¹⁹⁸.
 Bir atlas satandır, oturmuş çox şən,
 Geyimi qoca bir qadın külündən.
 Bir çox ip əyirmiş toxunsun palaz,
 Palazın yerinə tapmışdır atlas.
 Kimyagərdir bu, kürəsi yanar,
 Dəmiri ataraq saf qızıl alar.

Alovlar qızıldan qurmuş bir iksir,
Öz ətəklərinə saf qızıl səpir.
Alovu bürüyən sıx-sıx tüstülər
Neylufər gülünün zülfünə bənzər.
Reyhanla bəzənmiş saxsı güldandır,
Ancaq bu, meşədən çıxan reyhandır¹⁹⁹.
Od deyil, Cəmşiddən qalma bostandır,
Günəş xonçasında kökə yapandır.
Ağ-qara cövhəri parladandır bu,
Muğlərin yoldaşı – hərbüdün dostu!
Yeni bir qönçədir, yediyi tikan,
Cövhəri qədimdir, zahiri cavan.
Qış vaxtı yoxsula şən nəğmə söylər,
Qonşuya qazandan elçilik eylər.
Sazının telləri edər zümzümə,
Zərdüştün Zəndindən xoşdur bu nəğmə!
Zənd ilə Zərdüştü yaxan atəşi
Yaxmışdır dünyanın böyük Günəşi.
Al gül yarpağıdır sərv budağında,
Ötər kəklik, turac sol və sağında.
Qırmızı mərcandan ucalmış çinar,
Başında “qumru” tək kəkliklər ağlar.
Ördəyə başında yer versə çinar,
Köksündən acı bir sızıltı qopar.
Ördəyin vücudu suyun düşgünü,
Atəşə girərsə qaralar günü.
Bu bağda coşaraq ötüşər quşlar,
Hər quşda başqa səs, başqa ahəng var.
Setarla çalınar sanki hər nəğmə,
Şərqişdən yüz kərə gözəl zümzümə.
Ciyər duz yedikcə hey qanı damır,
Duzun da həsrətdən bağı qıvrılır.
Dişlərə sirr açır şəkərburalar,
Yedikcə insanın həvəsi artar.
Qan daman kababın qoxusu ənbər,
Müşküylə bəslənmiş aşlar, yeməklər.
Hər çeşid mürəbbə, turşu, meyvə var,

Limon və portağal, narınc ilə nar.
Çalanın Zöhrətək oynayır qəlbi,
Kuzələr parıldar Müştəri kimi.
O gülgün şərab ki dilbərdən dilbər,
Dünyadan dünyaca qaldırmış kədər.
Hamının keyfi saz, səsləri yumşaq,
Yalnız saz kəskindir ötsə də şaqraq.
Orda bişmiş idi yoldaşlar tamam,
Bircə şərab idi, ortalıqda xam.
Yarım sərxoş idi böyük hökmüdar,
Çənginin əlində çəng sutək axar.
Çəng səsi, mey, reyhan, qızarmış quşlar,
Dar gözlü sənəmlər, sıxı ağuşlar.
Kimdir həyatından belə kam alan?
İskəndərə məxsus bu şərəf, bu şan.
İskəndər eşqinə müştəri üzlər
Küpləri boşaltdı gündüzə qədər.
Elə ki gündüzün yarısı keçdi,
Fələk də kürənin nisfini biçdi.
İskəndər əmr etdi xəzinaədara:
“Xoş gəldin” edilsin bu qonaqlara!
Xalvarla gətirsin qızıl və bəzək,
Dəvələr yüküylə atlaz və ipək.
Bir alay həbəşi şux xidmətçilər,
Boyları sərvin kimi, görüşü dilbər.
Nə müşkə çəki, nə tirməyə daş var,
Baxdıqca insanın gözü qamaşar.
Dəyərli üzüklər, zümrüd, firuzə,
Brilyant, daş-qaşlar gülümsər üzə.
Qızıldan parlaq tac – zümrüd naxışlı,
Gövhərlə işlənmiş naxışlı, daşlı.
Ətəyi kafurla dolu bir qumaş,
Üstündə parlayır dəyərli daş-qaş.
Kəcavə qatırda zərli, zivərli,
Kəcavə çəkənlər qızıl kəmərlə.
Bu qədər zər, zivər, dövlət, yatır var
Verdi Nüşabəyə xəzinədarlar.

Nüşabə geyindi şahanə xələt,
Necə ki, Günəşdən Ay alır zinət.
Yenidən ömr etdi böyük İskəndər:
“Hədiyyə alsın hər pəriüz dilbər!”
Verildi adına görə hədiyyə,
Burda geysin deyə, aparsın deyə.
O qədər yükləndi hər gözəl pəri,
Çəkə bilməyirdi zəri, zivəri.
Təşəkkür edərek öpdülər yeri,
Sevinclər içində döndülər geri.
Gövhər toplayınca uca mädəndən,
AXICI xəznətək döndülər şən-şən.

İSKƏNDƏRİN ƏLBÜRZ DAĞINA GETMƏSİ

Ey saqi, qırmızı süddən ver ki, hər
Civəyə əks etsə, ona can verər.
Ver mənə, dönmüşdür qanım civəyə,
Söz düzüm dırnaqdan keçən rıştəyə²⁰⁰.

Ey şəfəq sökmədən oyanan himmət,
Yenə söz saçmağa etmişəm niyyət.
Bu qızıl sözlərlə bir gövhər qurum,
Əlaltı başları daşlara vurum.
Qızılda var mıdır o güc, parıltı,
Mən kimi dindarı etsin əlaltı?
Bəzəkçün yaranmış bu qızıl, gövhər
Bənd olsun, zəncirdir, qəm-kədər verər.
Qorxaraq əyridən, quldur, oğrudan
Varlılar qızılı gömər hər zaman.
Yoxsul ki, hər zaman qızıl düşünər,
Bu istək ona da xəzinə verər.
İndi ki, qızıldan ucadır istək,
Ən yoxsul – ən zəngin kimsədir, demək.
Bu dünya olmuşdur yoxsul dünyası,

Həm özü məsuddur, həm əqrəbası.
Qorxusuz və rahat yaşar hər zaman,
Çəkinməz quldurdan, qorxmaz oğrudan.
Düşüncə, kədərdir çox sərvət, çox var,
Dünyası az olan olur bəxtiyar.
Tarixə dəyərli gövhər düzənlər
Gövhərli xəznədən belə nəql elər:
O Cəməşid idraklı aldıqca fərəh,
Nüşabə eşqinə qaldırdı qədəh.
Gül ilə, mey ilə verdi əl-ələ,
Neçə gün keçirdi sərkərdələrlə.
İş görmək fikriylə bir gün oturdu,
Bahardan bəzəkli bir məclis qurdu.
Çəkdi o məclisə elə bir hasar,
Bürcündə görünməz oldu ulduzlar.
Baş sərkərdələri eylədi dəvət,
Hörmətli yer verdi, göstərdi şəfqət.
Şən məclis qurdu bu sınıanmış ərlər,
Padşahın ağılından aldılar bəhər.
Fikrini açmaqdan durmadı geri,
Bütün istəyini sürdü irəli:
“Könlümə qonmuşdur belə bir həvəs,
Sizdən başqasıyla almayım nəfəs.
Sizin rəyinizlə istərəm ancaq
Dünyanı mən qarış-qarış dolaşmaq.
Ruma dönmək idi fikrim, nə etmək,
Atın cilovunu çevirdi fələk.
Əzm etdim ki, Ruma çevirməyim üz,
Ölkələr dolaşım gecə və gündüz.
Şən, uçuq yerlərdə gəzim hər yanı,
Əlimə keçirim bütün dünyanı.
“Səncab” ölkəsinin başında durum.
“Səqlab” güməşünə sikkəmi vurum.
Ölkələr, torpaqlar dolaşmaqla mən
Öyrənim xalqlardan hansıdır çox şən.
Alım bu şənlikdən faydalı bəhrə,
Çünki təsir edir dəmir dəmirə.

Birinci yürüşdə istəyim ancaq
O qoca Əlbürzə kəsmə yol açmaq.
Dağları, çölləri aşıb keçərək,
Sonra da dənizə səyahət etmək.
Xəzər dənizinə durum baxım mən,
Damlalar çiləyim suya qədəhdən.
Ordumla sahilə çıxınca artıq
Bir həftə ovlayım quş ilə balıq.
Sonra da baxaram əzmim nəyədir,
Zəmanə o zaman bir yol göstərir.
Bu işlər olurmu fikrinizlə saz?
Dövlət doğrulardan boyun qaçırmaz”.
Başçılar yer öpdü: “Sizindir əmr,
Bizim fikrimizdir şah tökən tədbir.
Baş qoyarıq, hara qoysanız ayaq,
Əmriniz hər başa bir tacdır parlaq.
Suda, ya atəşdə yer varsa, yenə
Fikrimiz baş əyər hər bir əmrinə.
Atsanız yerə ən uca dağlardan,
Qorxusuz düşərik yerə hər zaman.
Şahdan bir yol seçmək, bizdənsə ancaq,
Padşahın əmrinə boyun qatlamaq”.
Bu sözdən ürəyi olunca rahat,
İskəndər onlara etdi çox hörmət.
Yola çıxmaq üçün gördü hazırlıq,
Açdı xəznələrin ağzını artıq,
Ordunu gövhərlə elə doyurdu,
Onları cəvahir daşımaq yordu.
Öz kəskin ağılla qabağı görən
Qorxaraq çəkindi yaman gözlərdən.

Xəzinə yükləndi, yol aldı, ancaq
Yollarda çətindi onu daşımaq.
Dağlara qaldırmaq çətin olurdu,
Xəzinə çəkirdi göylərə ordu.
Belə bir fikirə gəldi İskəndər,
O köhnə top üçün düzəltsin çənbər.

Yerləri öyrənsin, o mənzil-mənzil,
Quru nə qədərdir, dəniz neçə mil.
Bilsin yer üzündə uca, alçağı,
Enə və uzuna ölçsün torpağı.
Əldən, zülümdən tutaraq xəbər,
Hər yoldan azana olsun bir rəhbər.
Hər zülmü ədlilə yusun dövrədən,
Qurtarsın hər azad xalqı bu qandan.
Hər qorxulu yerə çəksin bir hasar,
Hər yerdə bir hünər eyləsin izhar.
“Yollar çox uzaqdır” deyə düşündü,
Yollarda təhlükə, qorxu göründü.
Hədəyə getməsin çəkdiyi zəhmət,
Xəzinə olmasın düşməyə qismət.
Gördü ki, talandan varlanmış əsgər,
Varlandıqlarından qorxdı İskəndər.
Birinci, çalışmaz varı olanlar,
Əlindən var-yoxu getməkdən qorxar.
İkinci, qarşıya çıxsın ac, bəlli,
Qılıncı endirər o, iki əlli.
Sınaqlı kəslərdən böyük İskəndər
Özüylə almışdı yüz on üç nəfər.
Hamısı şahənə məclisin qəlbi,
Hər işdə ağıl və tədbir sahibi.
Sınanmış Bəlinas hamıdan yaşlı,
Hamıdan bilikli, hamıdan başlı.
Ən çətin işlərə onu çəkərdi,
O da ən ağıllı tədbir tökərdi.
Xəzinə və yolun çətinliyindən,
Söz açdı ona hər uzağı görən.
Bəlinas söylədi hey düşünərək:
“Xəzinə torpağa gömülsün gərək!
Ordu da padşahı təqlid eləsin,
Bir xarabalıqda malı gizləsin.
Bilinsin xəzinə gizlənən məkan,
Hər kəs öz varına qoysun bir nişan.
O uzaq yollardan qayıdan zaman
Hər kəs qoyduğundan tapsın bir nişan.

Tanısın qoyduğu nişanı hər kəs,
Etsin öz malını almağa həvəs”.
Bu fikri İskəndər irəli sürdü,
Ordunun xeyrini bu işdə gördü.
Torpağa gömdü öz xəzinəsini,
Nişanla bərkitdi dörd dövrəsini.
Əmr etdi, basdırsın sərvəti olan,
Qəlbindən sil insin qorxu və duman.
Dağlarda, daşlarda hamı yer-yerdən
Daş-qaşı gömərək döndülər şən-şən.
Hər kim ki xəzinə və sərvət qoydu.
Üstündə bir nişan və surət qoydu.
Beləydi ruzgarın fəndi, oyunu,
Başqa bir xəyala çevirdi onu.
Ayrı bir tərəfdən Ruma yol aldı,
Xəzinə o yerdə gömülmüş qaldı.
O qədər saz idi ordunun halı,
Ehtiyac görmədi alsın o malı.
Açıqda o qədər tapdılar dövlət,
Gizlənən sərvətə olmadı rəğbət.
Səfərdən Yunana basarkən ayaq,
Dünya işlərindən oldular uzaq.
Tikdilər məbədçün ən yüksək bina,
Oldu hər kəs üçün ibadət-xana.
Deyrə vəqf edildi gömülən sərvət,
Hər kişi verdi baş rahibə bir xətt,
O xətlə Tanrıya, dinə inanan
Axtarıb tapsın hər sərvətdən nişan.
O monastırlarda indiyə qədər
Gömülən sərvətdən qalır sənədlər.
Bunu dini bir borc bilənlər, əlbət,
Məbədə ürəkdən göstərir xidmət.
Sənəddən birisi verilir ona,
Düşür o sərvəti tapmaq yoluna.
Xəzinə açanın gəlsə müjdəsi,
Alar hər xəznədən ayaq kirəsi.
Mənə bəxtim ayaq kirəsi vermiş,
Ayağım xəzinə içinə girmiş.

İSKƏNDƏRİN DƏRBƏND QALASINI ALMASI

Dur, saqi, mey gətir, versin mənə naz,
Gəncliyi qaytarar, insan qocalmaz.
Əlimdən çıxmışdır bu iki dövlət,
Edirəm küpdəki qana qənaət.

Kim istər yaxşı ad keçirsin ələ,
Gərək bu qapıda olsun bir kölə.
Qoysun yaxşılıqda elə təmiz ad,
Bununla sonunu eləsin abad.
Vücuda geyinsin belə bir köynək,
Saxlasın bələdan onu zirehtək.
Hər kim öz sonundan yaxşılıq umar,
Gözəl addan başqa gözəl admı var?
Durma, sən ey uca ad-san bəyənən,
Dünyada yaxşı ad almaq istəsən,
Geyin, yaxşılıqla bir donu parlat,
Başqa əlbəsəni yaxşılıqla sat.
Görməyirsənmi bu müşkü hər zaman,
Qara bir ipəkdə saxlayır satan?

Bu yeni xəyala bəzək vuranlar
Ən gözəl adlardan daim dəm vurur:
Gözəl ad çıxardı böyük İskəndər,
Ondan fayda gördü, dərdi çox bəhər.
Yaxşılarla durdu, oturdu hər an,
Yanına yol tapa bilməzdi yaman.
Şahlardan ziyadə böyük İskəndər,
Məzluma daha çox salırdı nəzər.
Hər yerdə bir zahid görsəydi, xəlvət
Çapardı yanına, edərdi hörmət.
Hər yerdə çətin bir döyüş başlardı,
Zahidlərdən kömək, himmət umardı.
İskəndər onunçun üstün gəlirdi,
Daşı firuzədən seçə bilirdi.

Onunla bərabər çarpışan ordu
Bu işdən incidi, üzünə durdu.
Dedilər ona: “Ey dünya sarsıdan,
Sən dövlət işinə çalış hər zaman.
Ordudur qazanan uğurlu zəfər,
Sən ancaq zahidə salırsan nəzər.
Dünyanın açarı qılıncdır, əlbət,
Bu zahid kəslərlə nədir bu ülfət?
Zəfərə silahsa zöhd ilə himmət,
Bu nöqsanımızı bizə də öyrət.
Döyüşün çaparkən bu meydanlara,
Biz də zahidlərdən istəyək çara?”
İskəndər dinlərkən əsgər sözünü,
Dinmədi, saxladı bundan özünü.
Faydalı görünməz tez cavab vermək,
Hər cavab vaxtında verilsin gərək.
Elə ki Əlbürzə yol aldı ordu,
Hər yerdə şahdan bir nayib oturdu.
Bu çətin yollarda heç yorulmadan
Ovçu aslan kimi keçdi Şirvandan.
Açaraq öz istək qol-qanadını,
Oradan Dərbəndə sürdü atını.
O zaman çox abad deyildi şəhər,
Üstündə bir qala vardı mötəbər.
Qalada kök salmış azğın quldurlar,
O yoldan kim keçsə yolunu burar.
Elə ki İskəndər çadırı qurdu,
Quldurlar çadırı yuxarı vurdu²⁰¹.
Qala qapısını bağladı düşman,
Qorxmadı qılıncdan, qılınc vurandan.
Hüzura gəlməkdən baş qaçırdılar,
İtaət ipini bütün qırdılar.
Şah çağırırsa belə uca dərgaha,
Heç biri itaət etməzdi şaha.
Onlara dostluqla uzansa qolu,
Yenə də gedərkən kəsərdi yolu.
Çarəsiz qalınca çox kədərləndi,

Ərz etdi ortadan qaldırsın bəndi.
Əmr etdi ki, yüz min silahlı əsgər,
Hasarlı qalaya doğru gəlsinlər.
Yıxsınlar mancanaq, sapan, daş ilə,
Köpürən qan ilə versinlər selə.
Qırx gün o hasarda çalışıb durdu,
Kərpic də qopara bilmədi ordu.
O yüksək qaladan ox qanad salmış,
Nə kəmənd yetişər ona, nə qayış.
Belə sərt görüncə sapan atanlar.
Gəlintək qaladan çox utandılar.
Nə hasar araba ona yol tapır,
Nə də mancanaqdan qorxusu vardır.
Yorulub qalınca bu çalışmaqdan,
Bu günbəd üstünə boş qoz atmaqdan.
Sınaqlı İskəndər bir məclis qurdu,
Başçılar gəlincə belə buyurdu:
“Bu qala haqqında nədir fikriniz?
Yorulduq düşünüb–daşınmaqdan biz”.
Ölkələr fəth edən dikbaş igidlər,
Ədəblə baş əyib dua etdilər:
“Bəndəyik, əmrinə bağladığ kəmə,
Dincəlmək bilmədik bu günə qədər.
Qırx gündür yuxusuz, yorğun, yeməksiz,
Buludla, günəşlə çarpışırıq biz.
Buludun başına, bilirsən, yol yox,
Nə qılınc vurular, nə nizə, nə ox.
Hər işə div kimi tapdıq bir çara,
Bu divlər evində gəldik zinhara,
Bu uğursuz yoldan gəl dönək geri,
Çeynəyək daşları, dik tərələri”.
İskəndər duydu ki, igid başçılar,
Acizdir bu işdən, olmuşdur naçar.
Sürmədən Günəş mil çəkdi gözüne
Batdı bir al gövhər Nil dənizinə²⁰².
Sahildə səpərək xəzinə, gövhər,
Bir məclis bəzədi bahara bənzər.

Hamı bu məclisə gəldikdən sonra,
Söylədi döyüşkən uca başlara:
“Yaxında varmıdır bir zahid dindar,
Dünya işlərindən çəkilən kənar?”
Bir nəfər söylədi: “Uca tacidar,
Bu yaxın köhüldə qoca zahid var,
Kimsənin üzünü görməz bu adam.
Bir çəngə ot ilə keçinir müdam”.
Yerindən ox kimi qopdu hökmüran,
Ayrıldı məclisdə olan dostlardan.
Xas adamlardan da qoşuldu ona,
Aradı, iz tapdı köhül yoluna.
Gecə, yol düşmənin günündən qara,
Fənər tuturdular o şəhriyara.
At sürdü, köhülə gəlincə yaxın,
Aydınlıq köhülə edincə axın,
İşığı görünəcə zahid uzaqdan,
Dışarı sıçradı o qaranlıqdan.
Gördü bir mələkdir günəştək parlar,
İqbalı olmuşdur yuxudan bidar.
Qoca tez padşahın yanına keçdi,
Şahlığın nuruyla padşahı seçdi,
Söylədi: “Görürəm, bir gövhərsiniz,
Zənnimcə, cahangir İskəndərsiniz”.
İskəndər şəfqətlə ona əl verdi,
Onunla bərabər köhülə girdi.
Soruşdu: “Bu yerdə dostun kim, ey pir?
Bu çöldə yeməyin, geyimin nədir?
Bir də anlat mənə, dar köhüldə sən,
Nə bildin cahangir İskəndərəm mən?”
Söylədi: “Həmişə qəlbin olsun şad,
Hər zülmün bəndindən olasan azad.
Ulduzun bəxtinlə versin əl-ələ,
Taleyin ucalsın səadət ilə.
Görəcə səni mən tanıdım ondan:
Ayı qaranlıqda tanıyar insan.
Dünyada sanma tək sənin güzgün var,

Mənim də ürəyim güzgüdür, parlar.
Yüz ildir parladır onu riyazət,
Bir surət göstərə bilir, nəhayət.
Ey uca fikirli, sordunuz məndən:
Necə ömr edirsən dar köhüldə sən?
Olmuşam sayəndə sağlam bir insan,
Əvvəlkindən daha sağlamam, inan.
Qəlbimdə kimsəyə yox məhəbbət, kin,
Azadə, bəxtiyar yox mənim təkin.
Dünyada bir vəfa görmədim, gerçək,
Vəfasız kimsədən umulmaz kömək.
Hər işi fikrimlə çox ölçüb-biçdim,
Özümə yararlı bu yeri seçdim.
Hesabı, kitabı kəsdim dostlardan,
Yalnız bir dostum var – böyük Yaradan.
Doyunca yeməyə etmədim adət,
Mədəni doldurmaq zəhmətdir, zəhmət.
Yediyim göy otdur, geydiyim həsir,
Daşları, bax, bunlar kimiya edir.
Bu illər uzunluq tacidarlardan,
Səndən başqasını görmədim, inan.
Səbəb nə, göylərdə sönmüşkən çiraq,
Uğurla köhülə basdınız ayaq?
Sənə bu köhüldə, ey böyük insan,
Xidmətçin əskiyəm bir qara quldan”.
İskəndər dedi: “Ey sınaqlı qoca,
Çarəm yox, gəlmişəm, fikrimdir uca.
Tanrı bir dəmiri böldü ikiyə,
Bizlərə tapşırıdı “sahib ol” deyə.
Onlardan qılncı və açar bəzərkən,
Açarı sən aldın, qılncı da mən.
Bu dəmir qılncı ilə işıqlı gündə,
Mən haqqa köməyəm ədlin önündə.
Sən də, gəl, gecəyə gətər kəramət,
Ədalət yolunda bir açar tərپət.
Mənim bu qılncım, sənə açarın,
Açsın qapısını xalqın, diyarın.

Bu dik dağ başında var uca hasar,
O yerdə yurd salmış azğın quldurlar.
Gecə də, gündüz də çalırırlar karvan,
Sənə də qəsd edir bu azğın düşman.
İstəyim bu işlək yolu açmaqdır,
Ədl ilə, biliklə bəzək saçmaqdır.
Sən öz himmətinlə göstər bir hünər,
Tale də bu yolda köməklik edər.
Əyridən, oğrudan təmizlənər yol,
Yolçunun ərzağı artar, olar bol”.
Elə ki anladı o qoca dindar,
Qalada hökm edir azğın quldurlar,
Ahından açınca odlu bir sapan,
Göylərin qapağı açıldı haman.
Dağa o sapanı elə fırlatdı,
O dağ öz içində dənizə batdı.
Padşaha söylədi: “Qayıt indi sən,
Uca dağ oynayıb qopdu yerindən”.
Məclisə dönüncə uca şəhriyar,
Məclisdə olanlar qarşı çıxdılar.
Ən gözəl bir məclis qurdu yenidən,
Ortaya mey gəldi, üzlər oldu şən.
Xidmətçi gəldi ki, qalabəyidir,
Hüzura gəlməyə izn istəyir.
Əmr etdi, hüzura aldılar onu,
Girincə yer öpdü, əydi boynunu.
Alqışlar yağdırdı uca dərgaha,
Açarı ədəblə verdi padşaha.
Söylədi: “Bu gecə qopdu bir bəla,
İskəndər gücüylə dağıldı qala.
İki bürc hasardan birdən qoparaq,
Uçuldu padşahın bürcündən iraq.
Tanrının qəhrindən qopdu bir sapan,
Hasara düşüncə dağıldı hər yan.
Sənin sənə sapanın çatmaz bu yerə,
Günəşi yandırılmaz kiçik bir zərrə.
Bilirəm, xarablıq deyil ordudan,

Başqa bir qapıdan gəlir bu sapan.
İndi ki göyün də hökmü səndədir,
O qala, o da sən – sənindir əmr”.
Baxdı başçılara, dedi İskəndər:
“Duaya bundan xoş kim dəlil istər?
Qırx gündür daş, qılınc yeyir bu hasar,
Sınaqlı igidlər hey çarpışırlar.
Bu qədər qılıncın almaz gücüylə,
Qopmadı o dağdan bir kəsək belə”.
Yoxsul bir zahidin çəkdiyi ahdan,
Dağıldı bir hasar, bürc oldu viran.
Sizcə, bu qalaya kim oldu üstün?
Bu dünya zahidsiz olmasın bir gün.
Başçılar bu iş çox heyran oldu,
Öz dediklərindən peşiman oldu.
Yer öpüb dedilər: “Sən ey hökmüran,
Taxtından, tacından ayrılmayasan.
Ölkədə qolların qüvvətə dolsun,
Çəkiyin daşları əbədi olsun.
Belə nüktələri sənsən tanıyan,
Səni öz kölgəsi etmiş Yaradan.
Bu sirri, hikməti biz də anladıq,
O yanlış yollardan çəkildik artıq”.
Yenidən bürüdü qoşun hasarı,
Yollardan qaldırdı yol vuranları.
Qalanın yerinə ərazi verdi,
Onları verdiyi mülkə göndərdi.
Göylərlə öpüşən qalanın bir–bir,
Uçulmuş yerləri edildi təmir.
Elə ki dağıntı, uçuqlar bitdi,
Zülmün qalasını ədl evi etdi.
O dağda əhali doymuşdu cana,
Şikayət etdilər o hökmürana:
“Bu qırpaq xalqı bir dəhşətdir, dəhşət...
Əkin əkməyə də bizdə yox cürət,
Axına başlarkən açıq dağlardan,
Əkindən, biçindən qoymazlar nişan.

Axından ölkəmiz çox ziyan edir,
Malımız, canımız məhv olub gedir.
Rahatlıq versəydin bu ölkəmizə,
Böyük bir mərhəmət edərdin bizə.
Bu açıq və uçuq yerləri bir-bir,
Daş ilə dağ kimi eyləsən təmir,
Onda çöl xalqının axınlarından,
Rahatlıq içində dincələr xəzran”²⁰³.
Əmr etdi: “Nə qədər açıq, uçuq var,
Çöksin bu xəzranın xalqı bir hasar.
Gecə də, gündüz də qara daşlarla,
Olduqca böyük səd çəkilsin yola”.
İş bilən, sınınmış daş yonanlardan,
Dağlarda açığı sədlə bağlayan.
Bilikli ustalar göndərdi ora,
Keçidlər alındı möhkəm hasara.
Hasar işlərindən azad olaraq,
Hərəkət qəsdilə ucaldı bayraq.
Gurlayan təbillər açırdı yara,
Ağaclar abnustək olurdu qara.
İskəndər xeyməni çıxardı çölə,
Yollarda mənzili qatdı mənzilə.
Ata ülkər kimi verdi hərəkət,
Hər bürcə çatınca saçdı səadət.
Gecənin saçları müşkin həlqədən,
Neylufər günbədə saçarkən səmən,
Yolun zəhmətindən padişah, ordu,
Azacıq dincəldi, bir məclis qurdu.
“Əfsanə söyləsin” deyər İskəndər,
Çağırır o yerdən bir neçə nəfər.
Verdi bir çox sual o yerə dair,
Bütün vəqələri öyrəndi bir-bir.
Söz sözü çəkərkən hər yerdən onlar,
Açdılar şaha çox maraqlı əsrar:
“Burda bir qala var ki, cənub yeli,
Əssə də, o yerə uzanmaz əli.
Minadan bir daşdır, saçar müşk, ənbər,

Həm gözəl, həm şəndir bir cənnət qədər.
Sərir adlanır o mübarək məzar,
Orda Keyxosrovun taxtı, camı var.
Keyxosrov mülkündən köçüb gedərkən,
Taxtına, tacına bu yerdir məskən.
Məzarı odlu bir köhüldür ancaq,
O yerə olmayıb ayaq da basmaq.
Həm də o məkanda padşahlıq edən
Bir məlikzadə var onun nəslindən,
O şahın yerinə pərəstiş edər,
Taxtını, tacını düşməndən güdər”.
O dünya dolaşan uca hökmüran
Gül kimi açıldı bu xoş dastandan.
Harda macəralı bir qala alsa,
Yenilən qüvvətli, ya aciz olsa,
Girərdi qalaya Keyxosrov sayaq,
Apaçıq, ya da ki, gizli olaraq.
Qalanı dolaşıb dönərdi yenə,
Bəxşişlər verərdi keşikçisinə.
Hər şeyi görməyə marağı vardı,
Hər işin üstündən odtək çapardı.
Elə ki, eşitdi bu keyfiyyəti,
Qalanı görməyə artdı rəğbəti.
Qoca Keyxosrovun köhnə camından,
Dövlət məclisinə versin yeni can.

İSKƏNDƏRİN SƏRİR QALASINA GETMƏSİ VƏ KEYXOSROVUN QƏBRİNİ ZİYARƏT ETMƏSİ

Saqı, dur şərəblə könlümü güldür,
Bu işdə səbrinə bir ölçü götür.
Könül çırağının tükənmiş yağı,
Mey ilə parlat bu sönük çırağı.

Gündüz qarğa rəngli qara gecədən,
Çıxmış Zəngibardan kafur kimi şən²⁰⁴.
Uğurlu cənnəttək işıqlı gündüz
Şəfəqlər içində parladırdı üz.
Havada toz, duman yox zərrə qədər,
Lacivərd rənginə boyanmış göylər.
Guşəyə çəkilməmiş küləkli xəzan.
Baharın dan yeli əsir hər yandan.
İşıqdır dağ, çəmən, bütün yer üzü,
Parlar al çıraqla dünyanın gözü.
Kainat bir cənnət bağına bənzər,
Hər yanda qoxuyar müşk ilə ənbər.
Bəxtiyar İskəndər uğurla yenə
Taxtından oturdu təxti-rəvanə.
Göylərə söykəndi tacının başı,
Ucaldı bayrağı, açıldı qaşığı.
Yer yorulmuş idi at nallarından,
Dağların başına düşdü həyəcan,
Ordunu Səririn şəhrinə çəkdi,
Keyxosrov taxtını görmək istərdi.
Sərirli eşitdi İskəndər gəlir,
Keyxosrov taxtını görmək istəyir.
İşindən, ağılından tutmuşdu xəbər,
Adildir cahangir böyük İskəndər.
Kəyanın nəslinə verməmiş ziyan,
Doğruya köməkdir, arxadır hər an.
Çoxunun başına qoymuş qızıl tac,
Bəxşişlər vermişdir, almamış xərac.
Şahı qarşıladı iki mənzildən,
Xalılar döşədi, yollar oldu şən.
Dəyərli bəxşişlər saçdı o qədər,
Sayını olmadı bilən bir nəfər.
Gül kimi tər-təzə hər çeşid dəri,
Götürmüş həddindən çox bu şeyləri.
Zil qara samur, al tülkü dərisi,
Qaqum, qunduz, vaşak ki, hər birisi,
Baharda ilk açan yarpağa bənzər,

Üstünə səpilmiş bənövşə, ənbər.
Başını dik tutan boyları çinar,
Döyüşdən qorxmayan igid qulamlar,
Cilovda yerişən qullar hər biri
Görüşdə ən təzə, xidmətdə diri.
Hüzura göndərdi belə bir baxşış,
Başqa töhfələri həddini aşmış.
Saraya axınca bu var, bu dəniz,
Nazirlər saymaqdan qaldılar aciz.
Sərirli hüzura gəldi, baş vurdu,
Belini ikiqat bükərək durdu.
İskəndər şəfqətlə oturtdu onu,
Hörmətlə yüksəltdi uca boynunu.
Məclisdə bitincə görüş ayini,
Soruşdu taxt ilə cam qissəsini:
“Anlat ki, tilsimli cam, Kəyan taxtı
Necədir, sönmüşdü onun da bəxti?”
Sərirli dedi: “Ey dünyanın şahı,
Şərəfli şahların ey şahənşahı!
Kəyumərs ordundan kiçik bəndədir,
Firidun mülkünün fərmanindədir.
Ulduzlar yayına ox olsun sənin,
Göy kimi dünyanı tutsun kəməndin.
Keyxosrov camıdır hər şeyə açar,
Sənin də əlində açan güzgü var.
Fərq budur, dünyada qazandı ad-san
İskəndər güzgüdən, Keyxosrov camdan.
Taleyi oyanmış padşahlar getdi,
Bu taxtı, bu tacı sənə tərək etdi.
Taxtınla dünyaya saçılısın işıq,
Başından tac əskik olmasın artıq.
Dünya tacıdarı əzm etmiş, desək
Köhnəlmiş bu tağa vursun yeni rəng.
Onunçun atını sürmüş bu yerə,
Ucalsın daxmamız uca göylərə”.
İskəndər dedi: “Ey böyük namidar,
Kəyandan bu taxta, taca yadigar.

Çünkü mən Kavusun taxtına keçdim,
Cəmşidin camından gülgün mey içdim.
Bu uca taxt ilə cam üçün, gerçək,
Oynamış yerindən, çırpınır ürək.
Bilmək istəyirəm, uca tacidar
Dar köhüldə necə tutmuşdur qərar?
Keyxosrov sirrini arar İskəndər,
Sən otur, o yerə yalnız yol göstər!
Yiyəsiz taxtına ağlayım bir an,
Öpüm gülgün camın dodaqlarından.
Bu taxt ki Xosrovdan qalmış yadigar,
Şahın ölümündən açarmı əsrar?
Eşidim o cansız camdan bir salam,
Vücudum canlansın, yaşayım xoşkam.
Canımın güzgüsü paslıdır, gərək
O pasla güzgünün tozunu silmək.
Görməklə qəlbimə düşsün bir təşviş,
Asan olsun mənə hər bir çətin iş”.
İskəndər sözünü salmadı yerə,
Sərirli itaət etdi bu əmrə.
Tez qalabəyinə göndərdi xəbər:
Qarşıya çıxarsın böyük töhfələr.
Çeviklik göstərsin hər bir xidmətdə,
Həm qonaq sevməkdə, həm nəzakətdə.
Tapşırıq verdi: taxt keşikçiləri,
Padşaha xidmətdən durmasın geri.
Yol versin, Keyxosrov taxtına keçsə,
Qədəhi doldursun, gülgün mey içsə.
Keyxosrov taxtına öyləşdirsinlər,
Töksünlər başına inci və gövhər.
Şərabla doldurub firuzə camı
Versinlər padşaha, qalmasın kamı.
Versin xoşladığı yeməkdən ona,
Durmayın geri baş əyməkdən ona.
Elə ki bitirdi tapşırıqları,
Dedi: “Şah buyursun qalaya sarı.
İzninlə burada qalmalıyam mən,

Sizi qarşılayım ordan dönərkən”.
Getməkçin tərpendi böyük İskəndər,
Bəlinas onunla getdi bərabər.
Məhəkə vurulmuş beş-altı qul da
Ona yoldaş oldu bu çətin yolda.
Mağara yolunu durmadan biçdi,
O qədər ucaldı, göyləri keçdi.
Dırmandı rahatlıq etmədən belə
Çərx kimi burulan yoxuş, keçidlə.
Gördü bir qaladır, alçalar göylər,
Adını davada çəkməmiş bir ər.
Gəlinlər tez şərbət hazır etdilər,
Qatdılar dodaqdan ona gül, şəkər.
Açıldı şahənə gözəl bir süfrə,
Yeməkdən düzüldü adına görə.
Sarayın qızları bənzərdi Aya,
Hər yandan padşahı aldı araya.
Dəbdəbə, şövkətə daldı İskəndər,
Dövlətin siması qəlbi cəzb edər.
Şah xörəkdən yedi, şərbətdən içdi,
Qalxınca Keyxosrov taxtına keçdi.
Taxtın ayağına gəldiyi zaman
Hörmətçin tacını aldı başından.
Elə bil səsləndi hər qapı, divar:
“Yuxudan oyandı yatan tacidar”.
Sərirli vermişdi belə bir fərman:
“Keyxosrov taxtına çıxsin hökmüran”.
O böyük tacidar keçincə taxta,
Bir simürğ oturdu sanki budaqda.
O qızıl sütunlu taxtı güdənlər
Söz xəzinəsindən saçdılar gövhər:
“Padşahın çıxması şahənə təxtə
Hər zaman uğurlu yol açar bəxtə.
Yaqutu ölçən bu gövhər cam ki var,
Çox saysız sərvətə olmuşdur açar.
Bu dövlət becərən cam və taxt ilə,
Çox taxtı və camı alarsan ələ”.

O biri dedi: “Ey uca şəhriyar!
Bir ölkə görməmiş səntək tacidar.
Keyxosrov taxtına sən ki oturdun,
Başını fələyin taxtına vurdun”.
İncə bir dil açdı başqa bir nəfər:
“Keyxosrov, Keyqubad nə vaxta qədər,
Qolun ki bu taxtla gücləndi artıq,
Edərsən Keyxosrov və Keyqubadlıq”.
Şah bu taxt önündə bəxtiyarlıqla
Gözəl fal vuruldu namidarlıqla.
Padişah bu taxta bəzək, şən verdi,
Ölən Keyxosrova yeni can verdi.
Şah taxtın üstündə oturdu çox az,
Tez taxtı öpərək endi keyfi saz.
Şah taxta o qədər xəzinə saçdı,
Xəznədar gözünü heyrətlə açdı.
Əmr etdi: “Bir qızıl kürsü qoyulsun,
Xosrovun camı da yanında olsun”.
Kürsüyə oturdu adlı tacidar,
Keyxosrov camını ələ aldılar,
Saqi tapşırığı görüncə belə,
Parlatdı o camı qızıl mey ilə.
Verdi İskəndərə qəlbində sevinc:
“Keyxosrov eşqinə bu şərəbi iç!
Bəxtinin ulduzu sənə yar olsun,
Qolların bu camla bəxtiyar olsun!”
Şah camı görüncə ayağa qalxdı,
Bir kərrə içərək camı buraxdı.
Cama qolbağından saldı bir gövhər,
Oturdu, önünə qoydu İskəndər.
Yiyəsiz o taxta kədərlə baxdı,
Gözündən şərəbsiz cama yaş axdı.
Padşahsız, şərəbsiz, yetimtək duran
Boş taxta, boş cama çəkdi bir dastan:
– Qalmasın qızıl taxt yiyəsiz, yalnız,
Bu cam da olmasın qızıl şərəbsiz.
Hər qədər işığı alır şərəbdən,

Hər taxta qiyməti verir hökmüran.
Tacidar getdimi, durma taxtı qır!
Şərabı tökülsə, camı yerə vur!
Padişah taxtında olar sərəfraz,
Cənnətin taxtında naz ilə yatmaz.
Dünyadan cənnətə köçən bir insan,
Bax, belə bir taxtı sanacaq zindan.
Bir quş gülşənindən ayrı düşərkən
Qəfəsi “ac” dandır, toru ipəkdən.
Budaqdan yaşıl tac qoyduğu zaman
Sədəfi, ipəyi çıxarır yaddan.
Biz tac düşgünüyük neçin bu qədər,
Ölüm basqınından tutan yox xəbər?
Xəzan qılıncını görmədiyindən
Qol-budaq ataraq bahar olur şən
Maral sağrısını şişirdən zaman
Bilmir ki, bu yerdən keçəcək aslan.
Cüyürlər çöllərdə oynur, şənlənir,
O qorxunc aslanlar yatmışımı, nədir?
Ahunun göbəyi dolmuş müşk ilə,
Bəbirlərin dişi sınımamış hələ.
Belə bir qəflətlə keçir günümüz,
Bir zaman yangından qopar ünümüz.
Faydasız olan bu taxt nəyə gərək?
Üstündə başqası ömür sürəcək.
Biz başqa kəslərə yer qızdırırıq,
Bu yerdən utanmaq gərəkdir artıq.
Faydasız bu taxta uyma, saxtadır,
Yerimiz taxt deyil, quru taxtadır.
Bu qızıl taxt deyil, versəniz fikir,
Ayağa vurulmuş ağır күndədir.
Bir taxt ki əbədi yer deyil sana,
Onu ölməmişkən parçalasana!
Keyxosrov camında qalmamışsa su,
Yerinə mey tökmə, qoy qalsın quru.

İSKƏNDƏRİN KEYXOSROV MƏQBƏRƏSİNƏ GETMƏSİ

Ey saqi, Keyxosrov camını doldur,
Bir cam ki hər gözə verir işıq, nur.
Dur, ağzına qədər mey doldur ona,
Hörmətlə ver əsrin Keyxosrovuna.

Ey uca şövkətli adil padişah,
Müştəri simalı, asiman pənah!
Keyxosrov qurduğu məclislər hamı?
Taxtında oturan İskəndər hamı?
Onlar öz bürcünü ataraq getdi,
Şövkəti, dövləti sənə tərək etdi.
Dünyada İskəndər tək etsən rəftar,
Sənindir hər buyruq, sənsən tacidar.
Bu dünya adına vurmuşsa sikkə,
Səninlə şənlənmiş olsa da ölkə,
Könül vermə könül aldadanlara,
Dünya üz verməmiş mehribanlara.
Onu kim sevdisə, dostun önünə,
Bax, nələr çıxarmış o dönə-dönə.
Bir taxtı hiyləylə qurdu, bax, sonra
Nə oyun açdı o, taxt quranlara.
O cam ki bir nəfər məsti şad etdi,
Bax, cam sahibinə nə bidad etdi.
Bu yeddi kişvərdə Keyxosrov sənsən,
İskəndər mülkünə fərman verənsən.
Bu şahdan güzgülü al, o şahdan cam al,
Düz göstərdikləri yolla get, nam al!
Hər işə bir qərar verərkən bu gün,
Sabaha ondan bir səmər var, düşün.
Şahlara tac verən tacidar sənsən!
Atanın taxtında yadigar sənsən!
Şən yaşa, getdi o şən yaşayanlar,
Köçdü tacidlar, sənsən tacidar!
Bu bağda turacın qanadlarıtək

Nə çinar qalacaq, nə də bir çiçək.
Axsitan ömrünü vurdusa başa,
Bu yaşıl gülşəndə sən var ol, yaşa!
O məni ucaldı nazla, nemətlə,
Göylərə qaldırdı yerdən hörmətlə.
Sən məni ucaldın ondan da artıq,
Bağının qapısı üzümə açıq.
Yerlərə naxışlar vurduqca dövrən
Üzünə şənliklər gülsün hər zaman.
Zamanın əlaçiq hatəmlərindən,
Yalnız sən qalmıssan, yaşa daim sən!
Nədən söyləyirdim, harada qaldım,
Atımı sürərək, hara yol aldım!

İskəndər o taxtda, o camda, heyhat
Görmədi rahatlıq, görmədi səbat.
Göylərin əbədi taxtı olmayan
Hər bir taxt deyilmi həyata zindan?
Bəlinas həkimi dəvət elədi,
Oturdu o cama yaxın, söylədi:
“Camdakı ayinə sən də qıl diqqət,
Ondakı əsrarı ara, tap əlbət!”
Bəlinas o cama edincə nəzər,
Qolayca oxundu bütün rəqəmlər.
O yerdən ki haman cam asılmışdı,
Sarayla bir neçə xətt yazılmışdı.
O xəttə dərinədən saldılar nəzər,
Gizli bir hesabı dərhal seçdilər.
Padişah, Bəlinas öz kamalilə
Xətlərin sayını gətirdi ələ.
Sonralar padişah bu torpaqlardan
Öz vilayətinə keçdiyi zaman
Camdakı ayini tapdı Bəlinas,
Üstürlab düzəltdi o ayinə xas.
Elə ki İskəndər yol tapdı cama,
O yerdə dincəldi, yetişdi kama.
Dedi Bəlinasa: “Səndəndir kömək,

Bu taxta başqası qonmasın gərək!”
Bir tilsim düzdü o ağıllı həkim,
O taxtın üstündə otursa hər kim,
Az keçər, bu taxt da tərpnənər birdən,
Onu bu yaqut taxt atar üstündən.
Eşitdim o cümbüş indi də vardır,
Qızıl taxt üstündə o bərqərardır.
Xosrov ayinini təqlid edərək
Gəldi darvazaya şah Keyxosrovtək.
Camdan, taxtdan gəldi məqsədi ələ,
Üz qoydu Keyxosrov yatan köhülə.
Şahı qələbəyi böyük zəhmətlə,
Apardı köhülə yüz əziyyətlə.
Elə ki köhülə şah yaxın oldu,
O daşlıq yollarda atlar yoruldu.
Getmək çox çətindi – nə yol, nə iz var,
Hər yanı bürümüş tikan və buxar.
Bələdçi söylədi: “Padşahım, dur,
Keyxosrov yatdığı köhül, bax, budur.
Yolları şimşəkli ildırım vurmuş,
Qayalıq qayalıq üstündə durmuş.
Köhülün sirrini öyrənmək üçün,
Padşahım, bu yolda bir qədər düşün.
Diş-dırnaq tökülür qorxunc yollarda,
Keyxosrovtək özün yatarsan orda.
Əsrar pərdəsinə olma çox yaxın
İşi çox uzanar arayanların
Yüyəni geriyə çevirin daha!..
Bu köhül içində yatmış əjdaha”.
İskəndər üzünü çevirdi ondan,
Köhülə piyada getdi hökmüran.
Bəlinas arxada, önündə rəhbər,
Sınanmış iki qul, bir də İskəndər.
Keçdilər zəhmətlə, bitdi qayalıq,
Köhül dəhlizinə çatdılar artıq.
Köhül xəzinəsi gəlincə ələ
İskəndər qəlbinə düşdü vəlvələ.

Gördü daş köksündə köhnə bir yarıq,
Ensiz bir yolu var, dar və qaranlıq.
Köhül sahibindən tapmaqçın nişan
Köhülə zəhmətlə girdi hökmüran.
Bir qədər keçmədi, od qalxdı birdən,
Alışıb yanırdı içəri girən.
Soruşdu: “Bəlinas, nədir bu odlar?
Darısqal köhüldə hardandır buxar?”
Bəlinas diqqətlə baxdı bir zaman,
Bilsin ki, neçin od fısqırır daşdan.
Gördü bir parlayan dərin quyu var,
İçində qaynaşır əlvən işıqlar.
Kimsə o işıqdan tutmamış xəbər,
Arayan tapmamış ondan bir əsər.
İşığa nə qədər aradı yol, iz,
Bir işıq tapmadı, qaldı səmərsiz.
O igid belinə bağladı kəndir,
Bilsin ki, quyuda bu atəş nədir?
Parlayan günəşdən tapdı bir nişan,
Anladı od necə çıxır quyudan.
Toplu bir alovdu, deyil dağımıq,
Gördü ki, kükürddür bu yanan işıq.
İşarət verincə çıxdı quyudan,
Dualar edərək dedi: “Hökmüran,
Tələsmək lazımdır, göstərin tədbir,
Su deyil, quyudan çıxan atəşdir.
Kükürd mədənidir bu, alovlanır,
Kükürddən dörd yanı alışıb yanır.
Bu sirri bilirmiş köhüldə yatan,
Özünü kükürdlə məhv etmiş, inan”.
Padşaha, köhülə etdi çox dua,
Çıxarkən üzərlik səpdi alova.
Köhüldən çıxınca axtardı yolu,
Tapmadı, qəlb oldu kədərlə dolu.
Eşitdim, dənizdən bulud qalxaraq
Şiddətli qar səpdi, doldu hər bucaq,
Dünyanı sarsıtdı qarlı bir tufan,

Dərələr, təpələr doldu o qardan.
O qarda sərgərdan qaldı İskəndər,
Qarlı kipriyindən axdı qətrələr.
Qala xalqı xəbər tutunca bundan,
Köməkçin axdılar ora hər yandan.
Təpiklə, kürəklə yolu açdılar,
Çox zəhmət çəkдилər, hiylə saçdılar,
Şah yolu tapmaqçın ətrafa baxdı.
Köhülün küncündən zirvəyə qalxdı.
Yaşıl donlu tovuz humay quşundan
Ağ parlaq sümüyü qapdığı zaman²⁰⁵
Sərir taxtına səadət verən,
Sərir qalasından enincə, şən-şən,
Döndü öz çadırı qurulan yerə,
Yenidən yar oldu bəxt İskəndərə.
Dincəldi dəhşətli zəhmət çəkməkdən,
Mağara yolunu gedib-gəlməkdən.
Düşdü sıxıntıya, düşdü qorxuya,
Özünü ovdurub, daldı yuxuya.
Yatdı, vücuduna rahatlıq çökdü,
Dan yeri ağardı, al şəfəq sökdü.
Yenidən baş vurdu səhər göylərə,
Şəfəq mey camını vurunca yerə,
Bu saxsı torpağa lacivərd, fələk
Sarı reyhanlarla vurunca bəzək,
Əmr etdi, şahənə məclis bəzəndi,
Noğulla, şərəbla süfrə şənləndi.
Səririn şahını dəvət elədi,
Hörmətlə oturtdu, şəfqət elədi.
Onunla qədəhi aldılar ələ,
Hamı sərxoş oldu o gülgün meylə.
O bəxşiş əlləri açıldı yenə,
Xəzinə axıtdı ev sahibinə.
Həmayil, təxtü tac verdi hökmüran,
Taxtı fil sümüyü, tacı qızıldan.
İpəkdən don verdi, üstü zər, gövhər,
Sanki bir pərvindir, cavahir çəkər.

İçinə yarımca portağal sığan
Portağal biçimli firuzə fincan.
Yarısı tutulmuş qızıla, lələ,
Nar kimi dolmuş nar danələrilə.
Zümrüddən nərd verdi – üstü əl-əlvan,
Bəzəyi qırmızı, sarı yaqutdan.
Büllurdan bir xonça, günəş kimi şən,
Sanki göy budaqda açmış yasəmən.
Yorğa at, başında qızıldan yüyən,
Yüyənin bəzəyi əlvan gövhərdən.
Ağır yük altında tərləmiş yüz lök,
Tükləri tərtemiz, həm sağlam, həm kök.
Yük vürmüş o bağlı şeylərdən hələ,
Cavahir batmanla, qızıl xərmənlə.
Rütbəyə münasib verdi hər kəsə
Hər çeşid qəba və zərli əlbəsə.
Verildi o qədər xələt və sərvət,
Sərirli taxtını parlatdı zinət.
Öpdü şah əlini o dönə-dönə,
Sevinclər içində döndü evinə.
İskəndər oradan köç təbli çaldı,
Bayraqlar işıqlı göyə ucaldı.
Səhraya endi o dağlıq yerlərdən,
Dəniz sahilində eylədi məskən.
O çöldə bir həftə ov etdi, artıq,
Köçmək məqsədilə gördü hazırlıq.

İSKƏNDƏRİN REY VƏ XORASANA GETMƏSİ

Dur, saqi, o qızıl camı qoyma boş
Ki, Cəmşid, Firidun yadigar qoymuş,
Ver bu saf aşiqə o saf şərabdən,
Məstliklə keçsin bu rəyalı dövrən.

Ey könül, nədir bu oyunun hələ?
Hər dəfə çıxırsan yeni bir rənglə,
Nəfsinin ağacı yamyaşıl durur,
Başını burmadan, başını sən bur!²⁰⁶
Şərabı içməmiş, gözüm, məst olma!
İçsən də, dönərək büt-pərəst olma!
İndi ki, zəfəran yemədən şadsan,
Yemə zəfəranı, ölərsən, inan!²⁰⁷
Olma şahlar kimi yemək düşgünü,
Qorx, səni yaxalar fəlakət günü.
Bu ev ki qızğın od fişqırır hər an,
Tək laqeyd olanlar qurtulur ondan.
Bərkliklə hər bərklik bir muma dönmüş,
Neft ilə, kükürlə hansı od sönmüş?

Keçmişə nəql edən o qoca sərvər
Vurur öz nəqşinə belə bir zivər:
Keyxosrov taxtından Xosrov dönüncə
Ordunun içinə getdi ilk öncə.
Bir gün öz taxtında oturdu artıq,
Köçməyə töküdü tədbir, hazırlıq.
Bir qasid ay kimi girdi içəri,
Qasid adət ilə öpərək yeri
Uca şəhriyara açdı çox əsrar,
Anlatdı nə varsa gizlin, aşikar.
“Üzümü qarına sürtmək üçün mən,
Bura at çapmışam İstəxr şəhrindən.
Nayibin var qızğın salamı sizə,
İxlasla ərz edir xidmətinizə:
– Şərtlər ki, qoymuşdur nayib tikirkən,
O şərtlə yerimdə nayib oldum mən.
O gündən ölkəni almışam ələ,
İnciyən olmamış bir nəfər belə.
Əməl etdim şahın dediklərinə,
Şərtləri yetirdim bütün yerinə.
Şükr olsun, alçaqdan və ya ucadan
Ölkəyə tük qədər dəyməmiş ziyan.

Dönükdür üzü bu namərd fələyin,
Gah şəfqət göstərir, gah həsədlə kin.
Çərx ikicanlıdır yaxşı-yamandan,
Ulduz gah dost olur, gah qatı düşman.
Əkilməmiş ağac göyərmiş Reydən,
Söyləyir: Keykavus nəslindənəm mən!
Yırtıcı bir divdir, dəhşət yaradır,
Ölümə əjdaha kimi can atır.
O ceyran otaran çobanlar belə
Çomağın yerinə ox almış ələ²⁰⁸.
Bel ilə işləyən götürmüş kaman,
Belçilər olmuşdur silah daşıyan.
Bu azğın özünü sanır Əhrimən,
Hər yerə çatırsa qoparır şivən.
Söyləyir: mənimdir bu tac, bu ölkə,
Namusa rəng ilə vurur bir ləkə.
Başında yığıntı saysız əsgər var,
Dənizin suyundan toz çıxarırlar.
Bəxtinə güvənib, olmuş qəhrəman,
Meydanda bir nəfər yox qarşı çıxan.
Özünü kim tutsa şaha bərabər,
Başıyla sərvəti əlindən gedər.
Ona yüyən çəkir Xorasan xalqı,
Döyüşə aparır bu üsyan xalqı!
Bəlx ilə Nişabur boyu hər yerdə
İştirak edirlər bu şurişlərdə.
Bu fitnə başçısı hazırlıq görür,
Taxtının durduğu yerə yürüyür.
Kini qızğın olan belə fitnəyə
Baxma çox yüksəkdən, alçaqdır, deyər.
Kiçikdən ən böyük bir fitnə doğur,
Hər qurdun sümüyü ayağa oxdur²⁰⁹,
Bu fitnə yaşasa uzun bir zaman,
Padşahlıq işinə əl atar, inan.
Buludtək ayının almasan üstün,
Taxtını qılıncı ilə alacaq bir gün.
Bir tərhan qayıışı açsa ayaqdan,

Kəklik qol-qanaddan düşər o zaman.
Qüvvətli ordum yox ki, dava günü,
Çıxarım düşmənin xain gözünü.
Ölkədə qalmamış adlı igidlər,
Hamı şah yanında bəndəlik edər.
Odur ki, artdıqca tamahı, öcü,
Qolu qüvvətlənir. Yox olsun gücü!
Yalnız şəhriyarın yel kimi qopan
Ordusu götürər bu tozu yoldan!”
Qasid öz sözündə hünər yaratdı,
Məktubda olanı sözlə anlatdı.
Ən gizlin əsrardan, yaxşı-yamandan,
Məktubda nə varsa, elədi bəyan.
O aslan ürəkli, o fil gövdəli
Çəkdi öz-özünə bu xoş məsəli:
“Burda Keyxosrovun taxtı altında,
Orda bir başqası mənim taxtımda”.
Bənzər o dastana bu taç, taxt, ordu:
“Hindudən sərvəti çalar bir hindu²¹⁰.
Bu yerdə dayanmaq yaramaz daha,
Gecikmək düşməni edər əjdaha”.
Padşahın ordusu göymüdür, nədir?
Durmada hər zaman hərəkət edir.
O karvanbaşdır, dünya bir karvan,
Artırdı karvanın yükü hər yandan.
Yük ilə dolmuşdu hər yer, hər guşə,
O yerdə qarışmış bu iş o işə.
Yalnızca edərdi hər işə çara,
Böyük bir arxaydı sığınanlara.
Hər kimi öz bəxti etsə cahangir,
Elə bir ayağa yaramaz zəncir.
Şəhriyar yerindən hərəkət etdi,
Sahillər boyunca yol alıb getdi.
Aydan da yuxarı ucaldı bayraq,
Bisütun kimi bir sütun vuraraq,
Həm gözəl ov vardı, həm gözəl ovlaq,
Getdi yol uzununu ov ovlayaraq.

Salxımlar əyilmiş ağırlığından,
Köklükdən tərənə bilməyir ceyran.
O qədər sel axdı çayın gözündən,
Silindi toz-torpaq dünya üzündən.
Coşmuşdu şimşəkli neysan buludu,
İldırım salmışdı müdhiş gurultu.
Göyerti kök salmış qara torpağa,
Rəqs üçün baş əyir yarpaq yarpağa.
Kəskin naləsiylə yırtdı bülbüllər
Gülün köynəyini göbəyə qədər.
Sədbərgin üstündə duran qızılgül
Yaqut nallı ata minmiş elə bil.
Tut ilə yarpağı, bu iki novbər,
Halvadan, ipəkdən verirdi səmər.
Yer sarı, sular göy geyinmiş, demək,
Yarı göy, yarısı sarı bir ipək.
Çöldə çöl xalqına şeyda bülbüllər,
Sazdan da incə, xoş bir şərqi söylər.
Hər arpa bir düyün vurmuş kəmərə,
Biçin salamı var əkinçilərə.
Qarnını böyüdür dağda ceyranlar,
Qurdılarsa dişini etmişdir mişar.
Budunu doldurmuş ətli marallar,
Çöldə dağ öküzü dağlara qalxar.
Yenicə doğan şux ceyranlar belə
Çölləri doldurmuş öz balasıylə.
Şah ovla, çalğıyla, qədəhlə yekdil
Yolları biçirdi hey mənzil-mənzil.
Ay yeni doğmuşdu gülpic şəklində,
Getdikcə xalxaltək olunca girdə,
Halqa pərgarından çıxdı İskəndər,
O yerə indi “Zər-xalxal” deyirlər.
Buludtək Gilana atıldı ordan,
Sanki bir meşəyə girdi bir aslan.
Önünə çıxarkən bir atəşkədə,
Ondan buz yaratdı atəşpərəstə²¹¹.
Elə ki hirbüdün qırdı belini,

Ortadan silindi Zərdüşt ayini.
Əzm etdi düşməyə yolu kəsməyə,
Gilandan birbaşa tərpendi Reyə.
Hər atəşpərəstə verdi çox cəza,
Qalın tüstülərlə doldu göy, fəza.
Eşitdi: gəlmişdir o qızmış aslan,
Tülkütək oldu bir deşikdə pünhan.
Qaçaraq Xorasan səmtinə getdi,
Rey padşahının gözündən itdi.
Padişah eşitdi: o azgın düşman,
Aslandan qorxaraq qaçmış meydandan.
At saldı, düşmənin ardınca getdi,
Yolunu bağladı, tez basqın etdi.
Üstünü alaraq, kin boğa-boğa
Başını bir anda saldı torpağa.
Elə ki düşməni torpağa atdı,
Qaçqınlar içində qorxu yaratdı.
Düşmənin başını saldığı yerdə,
Bir təpə vardı o yaşıl çöllərdə.
Müzəffər və sağlam dövlət adına
Təpənin başında saldı bir bina.
Qızıldan vurdurdu şux bəzəkləri,
Ona pəhləvicə ad qoydu “Həri”.
Binanın işləri bitdikdən sonra
Ordunu yeritdi şah Nişabura.
Gördü ki, ikilik çıxmış meydana:
Şəhərin yarısı dost idi ona.
Yarısı Daraya təbil vururdu,
Dostluqdan açıqca boyun bururdu.
Bir bayraq var idi Daradan nişan,
Sanırlar Daradır altında duran.
Bu uca bayrağı “namusdur” deyə,
Daranın adından ucaltmış göyə.
Nə qədər kin ilə coşdu İskəndər,
Daranın eşqindən əl çəkmədilər.
Bu kinə tapmışdı yalnız bir çara:
Köməklik göstərsin doğru dostlara.

Ordudan sınaqlı, igid kəslər də
Bir bayraq dikəltsin bu kinli yerdə.
Padşahın məqsədi bu idi ancaq,
Kin ilə çarpışsın bu iki bayraq.
Bilirdi, Daranı sevir bu şəhər,
Bu yolda çalışmaq verməz bir səmər.
Bu nifaq, düşmənlik sürəcək həsrə,
Səmimi bir dostluq girməz o şəhrə.
Torpağa girmişsə o qatı düşman,
Hələ kin sönməmiş kinli torpaqdan.
Kəkliyi saldırdı qırqovullara,
Mərvə tərپənərək düşdü yollara.
Söndü əmri ilə hər atəşkədə,
Yaxdı pərvanəni qızğın atəşdə.
Bəlxə yetişərkən, Zərdüştü odu
Qılıncılar zərbindən dönüb su oldu.
Orada bir bahar vardı qəlb açan,
Güllərin dimağı acıydı ondan²¹².
İçində qədərsiz gözəl, şux dilbər,
Çiçəkli bahartək sənəmxanələr.
Saysızdı xəzinə bu şən ocaqda,
Zəhmətsiz qoyulmuş hər bir bucaqda.
Qızıldan nal vurmuş möbidin atı,
“Azərgüşəsb” idi o yerin adı.
Elə ki əl tapdı ora hökmüran,
Muğları məst gördü muğlar camından.
Hurini cənnətdən atdı dışarı,
Qovdu cəhənnəmə dost olanları²¹³.
Köhnə xəzinəyə olunca məhrəm,
Ondan çox sinəyə parladı mərhəm.
Xorasan səmtinə etdi hərəkət,
Qaldı hər şəhərdə bir neçə müddət.
Xorasan beynindən çıxardı duman,
Onlara çox cəza verdi hökmüran.
Hər səmtə axırdı müzəffər ordu,
Ona gənc taleyi kömək olurdu.
Kirmanı, Qəzneyni, Quru cahangir,

Atların naliylə ölçürdü bir-bir.
Hər hansı şəhərə gəlsə tacidar,
Qapısı üzünə dərhal açılar.
Ölkələr dolaşmaq olsa da çətin,
Yollarda sayı yox xəzinələrin.
İskəndər hər yerə bassaydı ayaq,
Xəzinə yüküylə ağırlaşaraq,
Yeri doldurarkən xəzinə, sərvət,
Torpağa basdırıb, etdi hərəkət.
Qızıl ki insanı edəcək qorxaq,
Ya atəş udsun, ya bu qara torpaq.
Qızılı torpağa gömən hər qafil
Ağzına dəmirdən vurur bir qafil.
Madam ki, torpağı sovurur külək,
Ona bir dəmirdən qafil nə gərək?

İSKƏNDƏRİN HİNDİSTANA GETMƏSİ

Saqi, ver ərinmiş o saf qızıldan,
Qırmızı kükürdü odur doğuran²¹⁴.
Mənə ver, dərmantək tutiya edim,
Misimi onunla kimiya edim²¹⁵.

Həvəslə sür atı, xoşdur bu çöllər,
Cilovu çəkmə ki, atındır dilbər.
Gözəl bir ad ilə çirkin dünyadan
Köçərək tut cənnət bağında məkan.
Bağlanma torpağa, gəl həzər eylə,
Qarunu udmuş öz xəzinəsiylə.
Dinlikdir qurtuluş, gəl, olma sərkəş,
Dağınıq olmaqla yığcamdır Günəş.
Qorxulu, zəhmətli olduqca yollar,
Ticarət əhlinin qazancı artar.
Yollar quldurlardan olsa səlamət,
Bazar əsnafına olmaz mənfəət.
Qaydadır, hər yerdə xəzinə vardır,

Yolunda qorxunc bir əjdaha yatır.
 Sözə yağ, bal qatan o dehqan yenə
 Belə yağ, bal qatır işin məğzinə:
 Padişah Qəzneyndən Bəlxə aşınca,
 O acı dənizdən uzaqlaşınca,
 O qədər sərvərlər ona baş vurdu,
 Hindistan səfəri qarşıda durdu.
 Ağıllı kəslərlə etdi məsləhət:
 “Bax, ayaqlarımdan öpür bu dövlət,
 İranın torpağı ovcum içində,
 Atımı çevirmək istərəm Hində.
 Öncə Keyd üstünə ordu tökərəm,
 Kin ilə hiylədən mən əl çəkərəm.
 Başqa kəslər kimi baş əysə mana,
 Köməkdən başqa şey etmərəm ona.
 Mənimlə başlasa qızğın savaşı,
 Qılıncımla düşər o şəxsin başı.
 Bu yandan o yana çevirrəm, bir də
 Çökdürürəm onu mən bildiyim yerdə.
 Ordumu çəkərəm uzaq səfərə,
 Bir qılınc vuraram Fura bir kərə.
 Qaparam tacını, mal olar yurdu,
 Çin, Xəta üstünə çəkərəm ordu.
 Oradan gedərəm Təraza, Çaçə,
 Dünyanı gəzərəm at çapa-çapa”.
 İgidlər, sərdarlar hamı yer-yerdən
 Çox məmnun qaldılar bu xoş xəbərdən.
 Ulduzu ona yar olduğu gündə²¹⁶,
 Dövləti kamala dolduğu gündə,
 İskəndər başını göylərə vurdu,
 Parlayan günəştək tərpendi ordu.
 Qəzneyndən atıldı tez Hindistana,
 Yollar şövkətindən döndü bostana.
 İstədi başlarda yaxsın üstünü,
 Durmadan alsın tez Keydin üstünü.
 Buludtək oynadı talan fikrilə,
 Mülkünü qılıncı keçirsin ələ.

Görmədən ağıllı kəslər məsləhət
Etmədi azğınlar kimi hərəkət.
Yelayaq qasidlə o gün İskəndər
O Keydə göndərdi belə bir xəbər:
“Çarpışmaq istərsən, durma, ordu çək!
Ha, indi yetişdim qara buludtək.
Baş əyib əmrə bel bağlamış olsan,
Qurtuldun, demək, bu kəskin qılıncdan.
Yuxudan o zaman nərgiz oyanar,
Üstündə yağmurlu bir bulud oynar.
Günəşin dimağı olduqca azər,
Bağları, daşları çiçəklə bəzər.
Dəhşətlə kükrəsəm, inlər bu dünya,
Tərpənsəm, yerindən oynar dağ, qaya.
Alçaqda yatarmı ovçu bir şahin,
Altına coşğun sel, ya ki, su keçsin?
Bir tükün kinlə baş qaldırsa orda,
Yüz başı bir tükdən asaram burda.
Dağ-daşın qılınc tək olsa da kəskin,
Qılıncım köhülə çevirər, çəkin.
Qızılçün gəlmədim Hind ölkəsinə,
Məğribdə azmıdır gövhər, xəzinə?
Gözəllər ardınca çapmaq nahaqdır,
Xarəzmin günəşi daha parlaqdır.
Əldə Hind qılıncı gəldim “Hind” deyə,
Sərxoş fil ətindən kabab yeməyə.
Yemə Hind xəracı məni anmadan,
Ürəyim hindli bir poladdır, inan!
Başını sevir sən, gəl mənə ver bac,
İskəndər yoxsa nə baş qoyar, nə tac!”
Keyd ilə gəlincə qasid üz-üzə,
Tor kimi sözünü caladı sözə.
Ona çox kəsərli sözlər söylədi,
Hər sözü tutuşan bir atəş idi.
O kəskin sözləri Keyd eşidincə,
Qorunmaq fikrilə çəkindi öncə.
O gecə görmüşdü qarışıq yuxu,

Yozmaqdan canına düşmüşdü qorxu.
Bilirdi: İskəndər olmuş cahangir,
Fələkdir hər işdə onunla əlbir.
Düşmənlik neylədi, bax, o Daraya,
Nə etdi Həbəşə, Rey, Buxaraya.
Məsləhət görmədi üz çevirməyi,
Onun meydanına kinlə girməyi.
Bilmədi, üstünə gəlmişkən düşman,
O necə qurtulsun bu vuruşmadan?
Qorxudan başladı rica etməyə,
Şahı çox yad etdi “afərin” deyər:
“Bilirəm, zəkidir, həm də çox ayıq,
Tək ona yaraşır bu cahandarlıq.
Taxtının rütbəsi alçaldır Ayı,
Böyüklük haqqıdır, yox onun tayı.
Hörmətdən başqa mən nə etdim ona?
Nə üçün çağırır məni meydana?
Xəzinə istərsə, hamısı qurban,
Əmr etsə, ataram tacı başımdan.
Canıma qəsd etsə xoşdur, nə deyim,
Dişimlə edərəm hüzura təqdim.
Yoldan da bir bəndə göndərsə mənə,
Taxtımı, tacımı tapşırıram ona.
Kiçiklik həddini əsla keçmərəm,
İskəndər ağadır, mən bir nökrərəm.
O mənə naz etsə, yalvararam mən,
Narazı qalmasın öz bəndəsindən.
Mənimlə döyüşü o lazım görsə,
Atını kin ilə üstümə sürsə,
Axaram o coşğun Nil ayağına,
Ataram canımı fil ayağına.
Başımı qaçırsam kinli döyüşdən,
Qırıqlar inadı, əzmi bu işdən.
Məqsədi mülkümdən salmaqsa itkin,
Minnətlə razıyam, nə gərək bu kin?
Kükreyib qoşunla çıxsın qarşıya,
Qaçaram, dar deyil başıma dünya.
Əvvəldən mənimlə bağlasa peyman,

Söz versə, sözündə dursa hər zaman,
Talandan əl çəksə, dost olsa mana,
Qapımdan kinini atsa bir yana,
Verərəm dörd şey ki, beşincisi yox,
İşıǵı, dəyəri ulduzdan da çox.
Birinci, qızımı göndərrəm şaha,
Nə qız, bir günəşdir, aydır dərgaha.
İkinci, yaqutdan bir camdır, qış-yaz
İçdikcə o camdan şərab azalmaz.
Üçüncü, filosof – gizlini görəni,
Göylərin sirrini bilən, göstərən.
Dördüncü, təbibdir, hər dərdi bilir,
Ondan hər xəstəyə bir şəfa gəlir.
Hədiyyə verərəm edərsə qəbul,
Təşəkkür edərək deyərəm: sağ ol!”
Elçi baş əyərək dedi: “Bu şeylər,
Hədiyyə gedərsə, böyük İskəndər.
Mülkündə başını göyə ucaldar,
Qohum olduğundan hörmətin tutar.
Adını adlılar içində çəkər,
Hər bir istəyinə rəğbət göstərər”.
Hind şahı gördü var aǵlı, anlaǵı,
Möhkəmdir, büdrəyən deyil ayaǵı.
Söylənən sözləri – şərti tutaraq,
Sözə bir qədər də yağ, bal qataraq,
Bir qoca hindlini bu işə görə
Elçiyə göndərdi uca hüzurə.
Şahın dərgahına gələrək onlar,
Oldular bağçada gül saçan bahar.
Görincə hindli o sərəpərdəni,
Ayparası Aydan uca xeyməni,
Torpaǵa baş vurub içəri girdi,
Əvvəlcə salamı şaha yetirdi.
Mərasım bitincə o hindli birdən,
Söz açdı qəbulə keçən şeylərdən.
Dörd şeydən danışib söylədi: “Ey şah!
Heç kəsdə tapılmaz belə bir dəsgah”.
Bu istək coşdurdu onun qəlbini,

Göz görmək istədi eşitdiyini.
Töhfəni tez ələ almaq fikriylə,
Bir an da olsa səbr etmədi belə.
Şirindil hindliylə uca hökmüran
Söylənən şərtlərlə bağladı peyman.
Bəlinas və başqa kəslərlə yenə
Göndərdi örtülü, ağır xəzinə.
Göndərdi alması mum edən məktub,
Bütün Hindistanı ram edən məktub.
Yazıldı Keydə bu bir hökmürandan,
Qızğın əjdahaya müdhiş aslandan.
Bu məktub hər katib işinə yarar,
İçində nə qədər gözəlliklər var.
Ürək qızğınlığı üz verdi şaha,
Dostluq şərtlərini artırdı daha.
Qələmi o katib alınca ələ,
Məktubu yoğurdu müşkü ənbərlə.
Bəlinas, bir neçə rumlu birlikdə,
Məktubu aldılar Hind şahı Keydə.
Bəlinas at çapdı bir an durmadan,
Hind qərargahına çatdığı zaman
Keydin saf qəlbini şən, parlaq gördü,
Hindli hiyləsindən çox uzaq gördü.
Baş əydi, çünki o, bir tacidardır,
Hörmətli taxtı, həm qurşağı vardır.
İrəli gedərək öpdü naməni,
Hindliyə tapşırıdı o xəzinəni.
Məktubu o katib oxudu əzbər,
Qorxudan yerlərə əyildi göylər.

İSKƏNDƏRİN HİNDLİ KEYDƏ MƏKTUBU

İskəndər məktubu yazmışdı belə,
Daşı mum edirdi şəfəqqətilə.
Ay, Günəş yaradan adından sonra,
Düşüncə və aqlın yolu yox ora,

Odur hökmüranlıq və höküm verən,
Bütün peyğəmbərə vəhy göndərən.
Lacivərd göylərin altından sonra
Salamlar söylərəm namdarlara!
Məktubda yazmış: “Ey böyük pəhləvan,
Taleyin gənc olsun, güclənsin arxan!
Fikrim və iradəm bu idi ancaq,
Fil ilə, toppuzla möhkəm çarpışmaq.
Bir qüvvət göstərim titrəsin cahan,
Dağlar parçalansın bu toppuzumdan.
Bu Hində elə bir od vurum, ondan
Qalmasın bir nəfər boyun ucaldan.
Uca fil başına kəmənd atım mən,
Qandan bixi-ruyən çıxarım nildən²¹⁷.
Hindi torpağını qana bələyim,
Suların başına torpaq ələyim.
Sülh üçün təlaşı görüncə səndə,
Bu işdən cilovu çəkmədim mən də.
Can verən bu dadlı sözlərinlə mən
Qul oldum sənə bir tacidar ikən.
Möhkəm bir kirişlə bağlandı könlüm,
Öz cadu dilində vurdun bir düyüm.
Elə bir iş et ki, bu gözəl peyman
Nəslimiz içində qalsın hər zaman.
Dörd adlı gövhəri göndərsən mənə,
Mən dəxi belə söz verirəm sənə:
Bir ordu kəsilsə bu yeddi kişvər,
Mülkünə bir tükə yetişməz zərər.
Hər yaxşı, yamanda kömək verərəm,
Bu dediklərimdə duraram möhkəm”.
Qasid bu məktubu oxudu Keydə,
Yetirdi salamı, baş vurdu bir də.
Bu sevimli sözlər bir füsün saçdı,
Üzünə sehirlilə qapılar açdı.
Hiyləgər cadunun etdiyi əfsun,
Etdi cadugəri özünə məftun.
“Bilirəm ki, Hinddə çoxdur cadugər,

Bilməzdim var Hində cadu edənlər”.
Bir qədər danışdı durduğu yerdə,
Verilən töhfəni tapşırırdı Keydə.
Yerindən oynadı Keydin ürəyi,
Qaynadı padşaha qarşı bir sevgi.
Söylədi: “Afərin sənə, hökmüran,
Bu dünya padşahsız qalmasın bir an!”
Bilikli elçiyə göstərdi hörmət,
Aldı hazırlığa bir həftə möhlət.
Elə ki, bir həftə keçdi vədədən,
Hazırlıq işləri başa gəlirkən,
Padşahın əmrinə edərək səcdə,
Şeyləri hörmətlə verdi qasidə.
Qoşdu dörd peykərə hər çeşid zivər,
Göndərdi dəyərli, sevimli şeylər.
Cavahir, ləl, inci, yaqut, xəzinə,
Fillərin üstündə ağır gəncinə.
Saysız Hind poladı, bağlanmış yüklər,
Xalvarla tökülmüş ud ilə ənbər.
Yürüyən dağ kimi sarsılmaz qırx fil,
Göbəyinə çatmaz coşğun, dərin Nil.
Üç ağ fil göndərdi qızıl taxtına,
Bir qaranlıq çökdü düşmən baxtına.
Bəlinasa bəxşiş verdi hökmüran,
Həm bişkin müşkdən, həm də xam uddan.
Pəriduxt uddan bir taxta oturdu,
Göylərin beşiyi ona baş vurdu.
Qoşdu çox xəzinə pərisurətə,
Hər biri mal qoymuş min bir zəhmətə.
Götürdü Bəlinas o zər-zivəri,
Bir kişvər xəracı onun hər biri.
Tapşırırdı şövkətli İskəndərinə,
Dövləti haqq belə ucaltdı yenə.
Görüncə dəyərli o xəzinəni,
Tanrının verdiyi dörd hədiyyəni,
O qədər şənlətdi bu, İskəndəri,
Unutdu Rumdakı xəzinələri.

Şah o dörd peykərə bir sınaq saldı,
Görincə doğrudur, çox məmnun qaldı.
Elə ki, parlaq cam su ilə doldu,
Onun şərbətindən xalq məmnun oldu.
Filosofla söhbət etdiyi zaman
Hikmətlər öyrəndi köhnə dünyadan.
Rəf oldu, o təbib salınca nəfəs
Bədəndən xəstəlik, ürəkdən həvəs.
Örtülü sərvətə növbət gəlincə,
Hinddə Çin çinisi göründü incə²¹⁸.
Gözəllik ölçüsü tutan kəslərin
Tutduğu ölçüdə daha nazənin.
Gördü toz görməmiş təzə bir çiçək,
Bahardır, dəyməmiş soyuq bir külək.
Büt kimi bəzənmiş incə bir dilbər,
Hindli bütü kimi pəriyə bənzər.
Baş yumru, qaş geniş, ağız dar – göyçək,
Yaşıl bir budaqda üzü al çiçək.
Şəkərdən çox dadlı təzə bir qönçə,
Çiçəkdən həm lətif, həm daha incə.
Saçları tor kimi, hər tərəf çin-çin,
Çin-çin tellərinə quldur bütün Çin.
Qara müşk bəsləyən ceyrandı Çində,
Qərənfil yemişdi doğarkən Hinddə.
Saç deyil, müşkdən hörülmüş zəncir,
Günəşdən sallanmış bulud kimidir.
O müşkün buluddan al gül saçaraq,
Sümbülə bürcündən asmışdı başaq.
Sevimli, buğdayı rəngi, şux dilbər,
Qara, müşkün xalı bir arpa qədər.
Baş vermiş arpadır müşkün buğdadan.
Deyil buğda deyə, boz arpa satan²¹⁹.
Türk simalı idi o hindli afət,
Şaha Hind elindən vermişdi cənnət²²⁰.
Yox, hindli deyildi o türk dilbəri,
Hindlitək çalırdı bu könülləri.
O Rumi üzüylə, hindli diliylə

Etmiş Rum şahını özünə kölə²²¹.
Bir şəkərxəndə, bir dümdüz neyšəkər,
Sevimli, əl incə qönçə bir dilbər.
Olduqca gözəl, həm nazlı bir pəri,
Həm sudur, həm oddur parlaq gövhəri.
Onundu bu gəlin, bu dilbər qönçə,
Qarşıya çıxdı şah onu görüncə.
İshaqın rəsmində böyük hökmüran
Ki, aqlın gözünə ondadır dərman,
Əqd etdi, başladı qızın toyuna,
Sonra qolun saldı onun boynuna.
Töhfələr sazladı hindli şahına,
Bir büsat başladı başlıq adına.
Verdi top-top ipək, xalvarla gövhər,
Qumaşdan bir çadır, qızıl taxt-zivər,
Zümrüd cam, əqiqdən gözəl bir sini,
Yaquta qərq etmiş hər birisini.
Yaqutdan, ləldən düzölmüş bir tac,
Polad nallı atlar – görməmiş qırmac.
Qulağı halqalı qullar və dilbər,
Zərxara geyinmiş rumlu kənizlər.
İnsanın aqlına gələndən artıq,
Göndərdi Keyd üçün qatarla sandıq.
Cahandar İskəndər kamına yetdi,
Ayüzlü gəlinin toyunu etdi.
İncəlik o qızda olmuşdur tamam,
Əndamı bir parça soyulmuş badam.
Lətif paludəyə barmaq vurunca
Barmağı bulaşdı ona boyunca.
Yonulmamış bir dürr, açmamış bir gül,
Humay da o gülə vurğun bir bülbül.
Yontuldu bu inci, açıldı qönçə,
Pərdəli sözə bax, nə qədər incə.
İskəndər istəklə olunca dəmsaz,
Dövlət işlərindən dincəldi bir az.
İstəxrə sınıanmış qasid göndərdi,

Dövlət işlərindən məlumat verdi.
Yazdırdı qəlbinə yatan sözlərdən,
O müşkün ölkədə şanlı zəfərdən:
“Hindistan səfərim olmuşdur belə,
Necə ki, dost istər, baş tutdu elə.
Keydə kin etməyə vermədim qərar,
Dost oldu, dost kimi elədim rəftar.
Qənnəvuc, Fur üstə gedirəm əlan,
Bu yolda köməkdir ulu Yaradan.
Görüm orda nələr qarşıma çıxar,
Bəlkə də iş bitər, mən deyən olar.
Yunan dənizindən, Çin dənizindən
Tutaraq, hər yerdə nayibim sənsən.
Durma, yay dünyaya səadət səsi,
Hər kəsə ver bizdən şənlik müjdəsi.
Əsgərlər, qocalar, pirlər, cavanlar –
Nə qədər ölkəmdə var yaşayanlar,
Hamını sevindir, bizdən ver xəbər,
Xeyir ver, bilik ver, ədalət göstər”.
Belə məktub yazdı bütün kişvərə,
Qasidlə göndərdi bütün ellərə.
Səfər tədarükü gördü gəlinə,
Hörmətlə göndərdi Yunan elinə.
Ona qoşun verdi inanmışlardan,
Yanına qoşdu şah böyük bir karvan.
O zinətli taxtın yanınca yenə
Göndərdi Yunana ağır xəzinə.
Torpağa gömüldü yerində qalan,
O yerə qoydu bir bələdçi, nişan.
Ağıllı vəzirə bir məktub yazdı,
Ədalət işindən heç ayrılmazdı.
Bildirdi ona hər yaxşı, yamandan,
Dostlara üz verən bəxtiyar andan.
İskəndər azacıq dincəlib durdu,
Furun torpağında xeyməni qurdu.
Şahların rəsmi tutdu həvəslə,
Hindistan mülkünü doldurdu səsle.

Başladı bəxşişlər verməyə hər gün,
Dünyaya bununla olmuşdu üstün.
Badələr qaldırdı Keydin adına,
İndi də içilir onun adına.

İSKƏNDƏRİN HİNDİSTANDAN ÇİNƏ GETMƏSİ

Saqi, ver mənə o qırmızı sudan
Ki, ondan qocalar gəncləşir hər an.
Ver, ondan parləsın gənclik ulduzu,
Bu sarı gülləri edim qırmızı.

Ox, yenə üz verdi şənlik, səadət,
Çalğıcı çalğıya göstərdi rəğbət.
Yazılan şeirdən xəbər tutdu yar,
Şairin ölməyən ümidləri var.
Ey tarix söyləyən, dimağı parlat!
Bu incə şeirimi, durma, aydınlat!
Söylə, döyüslərdə böyük İskəndər
Furların başına gətirdi nələr?
Məqsədə uyğun nəql edən əhli-hal,
Pərdədən göstərir belə bir xəyal:
Keyd ilə girincə sülhə hökmüdar,
Gah gülgün mey içər, gah edər şikar.
Furu talan üçün göndərdi ordu,
Bəxtiyar ömrünə son zərbə vurdu.
Qılıncı çəkincə qından tacıdar,
Düşmənin kəlləsi oldu tarü mar.
Mülkünü büsbütün eylədi tarac,
Qoydu qılıncından başına bir tac.
Düşməni düşüncə qədəmlərinə,
Ölkəni tapşırırdı başqa birinə.
Oradan tərpendi, ucaldı bayraq,
Atlara etmədi saziş bu torpaq.
Üç şey üç ölkədə fəlakət alır,

Hər üçü məhv olur, ömrü azalır:
İranda fil, Çində pişik, Hinddə at
Məhv olur, açmayır əsla qol-qanad.
İskəndər gördü ki, o abü hava,
Yelayaq atlara etməyir vəfa
Tibetə tərpendi tez Hindistandan,
Oradan tez Çinə keçdi hökmüran.
Tibetin dağına çatınca ordu,
Səbəbsiz sürəkli qəhqəhə vurdu.
“Belə qəhqəhəyə, – sordu, – səbəb nə?
Burda insan ancaq ağlar özünə”.
Dedilər: “Zəfəran rəngli bu torpaq,
İnsanı səbəbsiz güldürür ancaq”.
Padşaha maraqlı göründü bu iş,
Neçin bu qəhqəhə, neçin bu rəviş?
Dənizi, qurunu, çətin çölləri,
Keçərkən hey mənzil-mənzil irəli,
Yolu ov qanından qurquru gördü,
Çölləri müşk ilə dopdolu gördü.
Ceyranı görüncə çöldə nəfədar,
Əmr etdi gözəl bir ceyran vurdular.
Hər yerdən sel kimi ordu axardı,
Çöllərdən xalvarla nəfə yığardı.
Çin səhrələrindən keçdi bir zaman,
Abadlığa çatdı böyük hökmüran.
Bir çəmən göründü, cənnətdən də şən,
Başını behiştə dayamış gülşən.
Hər tərəf yamyaşıl, gözəl gülzardı,
Hər dörd-beş addımda çeşmə axardı.
Xoş iqlim, xoş hava, sıx, geniş orman,
Yamyaşıl, meyvəli ağacdı hər yan.
Saf çaylar, çeşmələr axır hər yerdə,
Gümüştək parıldar mavi peykər də.
Şeh düşmüş, ən lətif, ən təzə otlar
Bir düzüm incidir sanki parıldar.
Çeşmənin başında ceyran izi var,
Yamyaşıl çəmənlər müşk ilə dolar.

Maral dırnağını çəmənə çalmış,
Yaşılıq üstünə müşkün xətt salmış.
Tapılmaz boz bir yer, hər tərəf otlaq,
Varsa da boz təpə – daşlıqdır ancaq.
İskəndər görüncə o gözəl yeri,
Hindistan şövqündən çəkildi geri.
Atları, əmr etdi uca tacidar,
O sulu otlağa boş buraxdılar.
Bir həftə şən həyat sürdü vüqarla,
O yerdə dincəldi pəhləvanlarla.
O biri həftədə gözəl gün seçdi,
Elə ki, uğurlu gün ələ keçdi,
Köç təbli çaldırdı uca tacidar,
O yerdən sürətlə Çinə çapdılar.
Təbilçi dolduqca acığa, qəhrə,
Təbildən qopurdu bağırıtı, nərə.
Çinin al güzgüsü şəfəq saçarkən,
Ordunu Çin səmtə çəkdi hökmüran.
O polad və zireh geyimli ordu –
Hər biri yelqanad ata oturdu.
Hava saf, gözəldir, yollar tikansız,
Varsa da tikanlar, ballı, ziyansız,
Dağların, çöllərin dadlı otundan
Şəkərli süd əmər hər körpə ceyran.
Ovlaqdan keçərkən şanlı İskəndər,
Tozundan çöllərə yayıldı ənbər.
Şahın damğasını daşıyan ceyran
Göbək salmış müşkün ağırlığından.
Oxundan torpağa üz qoyan ceyran,
Gözündə tiryəktək görünür cahan²²².
Kükreyən aslandı ulu cahandar,
Sıçrayan qaplandı altında şıkar.
O qədər ov etdi rumlu İskəndər,
Ceyrandan, maraldan boşaldı çöllər.
Atlar dırnağından ipək çöl, çəmən,
“Ceyrangöz” olmuşdu ceyran gözündən²²³.
Qabırğa deşən ox çəkirdi nərə,

Ceyran da, müşk də düşürdü yerə.
Başdan dırnağadək hər maral, ceyran
Mədənə dönmüşdü qızıl oxlardan.
Padşahın kamanı pusquda durur,
Hər oxa bir maral, bir ceyran vurur.
Oxların etdiyi incə nəqqaşlıq
Çöllərin rəngini silmişdi artıq.
Ovlaqda ona ov oldu əyləncə,
Vaxtını keçirdi bir gün, bir gecə.
Dünyanın gəlini, dilbər gözəli,
Hasara düşüncə göylər gözəli,
Eşqindən gecə bir hindli qadıntək,
Sehr etdi, fəzaya saçdı min bəzək.
Öz köhlən atından İskəndər endi,
Ordu da onunla bərabər endi.
Rahatlıq etməyə qərar verdilər,
Quş da tərپənmədi səhərə qədər.
Sübhün gözəli zər xalxalı ilə
Göyün xeyməsinə saçarkən şölə²²⁴,
Dünya hindu kimi tüstü yayardı,
Yəğma və Xəlluxtək cahən ağardı.
Gurultu qorunca şahın təblindən,
Yəğmaya, Xəlluxa yayıldı şivən.
Dünyanı dolaşmaq fikri daşıyan,
İskəndər qoşuna verdi bir fərman:
Qoşunu bu yerdə düşərgə salsın,
Bir ayı başa-baş dincini alsın.
Tövlədən, axurdan doldu hər tərəf,
Yaşıl çəmənlərdə biçildi ələf.
Xaqana dedilər: “Bezdi çöl, orman
Zirehli atların polad nalından.
İrandan kükrəyib axan bu selin
Əlindən qurtular nə xaqan, nə Çin.
Bu bir seldir, tutar bütün dünyanı,
Kölgədə buraxar keçmiş tufanı.
Yağmuru xərabə edər hər yeri,
Dənizdə məhv edər zor nəhəngləri.

Qara əjdahadır, kükrəmiş Rumdan,
Ölkələr görməmiş bir belə aslan.
Həbəşin üzünə o, damğa vurdu,
Zənci qara geydi, bir matəm qurdu,
Daranı büsbütün etmişdir tarac,
Hindin şahlarından qapmış qızıl tac,
Furların talanı bitincə, demək,
Məqsədi Fəğfuru yəğma eyləmək.
Yerindən qoparsa bu coşğun dəniz,
Dağlar da kökündən uçar tørtəmiz.
Qorxudan tez məclis çağırıdı xaqan,
Qorxmaqla haqlıydı elə aslandan.
Qan ilə yazdı hər hüduda bir xətt:
“Ölkəmiz qan ilə yoğruldu, dəhşət!”
Bir məclis bəzədi, gəldi qasidlər,
Göndərdi Xətadan Xütənə qədər
Fərğanə, Pəncabı qoruyan, güdən
Hüdudun sınıanmış igidlərindən.
Xərxiz ilə Çaçdan, böyük Kaşğardan,
Çağırıdı hesabsız igid pəhləvan.
Hər yerdən toplanıb gəlincə ordu
Xaqanın ürəyi sakitcə vurdu.
Yürüyən bir dağın üstünə mindi,
Bir polad dağ kimi yerdən tərpendi.
Şaha iki mənzil qalırkən ordu,
Tövlələr bağladı, çadırı qurdu.
Tez-tez o padşahdan tuturdu xəbər,
Ona nə yol ilə yetirsin zəfər.
Gizlicə arayıb tapdı xəfiyyə,
Düşmənin halını öyrənsin deyə.
Nəhayət, xəfiyyə gətirdi xəbər:
“Şanlı tacidardır rumlu İskəndər.
Səxada, kərəmdə qazanmış ad-san,
Gözəl bir mələkdir, deyildir insan.
Şüurlu, ağıllı və açıq gözlü,
Zəhmətdə sakitdir, xəlvətdə sözlü.
Hər zaman mətindir, yaşar vüqarla,

Kimsənin qanına susamaz əsla.
Ədl ondan bir fayda görər, şər – ziyan,
Xalq məmnun, Tanrı da razıdır ondan.
Hamıya yaxşılıq istər, kin bilməz,
Kimsənin dərдинə sevinməz, gülməz.
Görmədim ona bir üstün pəhləvan,
Yoxdur pəncəsindən onun qurtulan.
Oxu məgər Arəş oxluğundandır
Ki, daşlarda dərin yara ondandır.
Şimşəkdir, qılıncı alsa əlinə,
Ələ mey aldıqda, saçar xəzinə.
Ağıl ölçüsüylə hər şeyi ölçər,
Hikmət qayçısıyla hər işi biçər.
Saf, doğru olmayan sözə inanmaz,
Mətindir, verdiyi sözünü danmaz.
Hər işin üstünə düşsə, yaradır,
Məclisdə, şikarda o bambaşqadır.
Yalnız ov zamanı yox onda səbir,
Döyüşdə, vuruşda çox səbirlidir.
Vəhşəti dünyadan əqlilə qovmuş,
Özü də padşahlar nəslindən doğmuş.
İgidlər şahıdır, qızınca meydan,
Sərxoşkən ayıqdır çox ayıqlardan.
O işə girər ki, xəyaltək gəlir,
Məclisdə hənəyi çox ətirlidir.
Sözü az, özü çox səbirli, yumşaq,
Doğruluqda doğru, düzlükdə qovaq.
Min sə kin atına, qəhri guruldar,
Yendiyi düşməyə mərhəməti var.
Dalğalı tufandır sözdə dodağı,
Alimdən dərs alır məsləhət çağı.
Qocalar fikriylə girişir işə,
O ancaq gəncləri alır döyüşə.
Allaha sığınır o hər bir zaman,
Yaman gün görərmi Tanrı tanıyan?
Sərvtək yəhərə qalxdığı zaman
Atından fillərin bağıri olar qan.

Qarşıya çıxarsa qocaman bir fil,
Sanki fil qətrədir, o daşqın bir Nil.
Azacıq harınlıq etsə at ona,
Qamçıyla batırar onu al qana.
Qıvrılmış ilantək sağ, sola qaçar,
Şölətək arxaya, önə od saçar.
Dünyanı sarsıdan padşahlar bütün
İgidlər gücüylə oldular üstün.
Orduda tək odur zor qılinc vuran,
Həm ordu qırandır, həm ordu quran.
Düşməndən nə qorxu, nə hürküsü var,
Tək əlsiz, ayaqsız kəslərdən qorxar.
Xeymədə büsatı çox geniş dilər,
O yalnız əyləncə zamanı gülər.
İstəməz baş əysin ona bir nəfər,
Baş əyən kimsəyə çox hörmət edər.
Bəxşişi xəzinə – budur həyatı,
Tövləylə bağışlar qatırı, atı.
Əl açan kəslərə kim gövhər verər,
Bu, gövhər yerinə bir kişvər verər.
Qəlbinə gətirsə nə kimi dilək,
Tezliklə göyərdir onu bu fələk”.
Xaqan bu işlərdən tutunca xəbər,
Haq verən şövkətdən eylədi həzər.
Şah ilə sülh üçün qəlbi yumşaldı,
Uzaqdan–uzağa məhəbbət saldı.
Döyüşmək fikrindən daşındı artıq,
Yol axtarırdı ki, etsin barışıq.
Dünyanın şahına verdilər xəbər,
Çin, Xəta türkləri hər bə gəldilər.
Bir məsəl çəkdi şah ki: “Nəşəsi var,
Ayağıyla gəlsə tora xam şikar”.
Mənimlə çarpışmaq istərsə əgər,
Namərdlik deyil bu, çox mərdlik edər.
Arizu yolları qısaldı sizə,
Uzun yol həm də çox azaldı bizə.
Onlara çin ilə çataram qaşı,

Çin üçün qan ağlar Çinin dağ-daşı”.
Ağarırkən fəza, lacivərd göydən
Günəş İskəndərə salam verirkən,
Oturtdu katibi bir Ütaridtek,
Müştəriyə vursun Zöhrədən bəzək.
Bir məktub istədi olduqca parlaq,
Kamil bir Ay kimi aydın, yuvarlaq.
Yazarkən ikiyə ayırdı sözü,
Ümid bir gözüydü, qorxu bir gözü.

İSKƏNDƏRİN XAQANA MƏKTUBU

Qələmi alınca o qələmvuran,
İlk sözü başladı ulu Tanrıdan.
Anıldı bu yeri, göyü yaradan:
Bir varlıq var olmaz onu anmadan.
Ondandır hər ümid, rahatlıq, kömək,
Arayan hər qəlbə ondandır dilək.
Ən çətin günlərdə odur əl tutan,
Tək odur qoruyan atəşdən, sudan.
Xəzinə göstərir bəxşiş zamanı,
Zəhmətdən qurtarır onun ehsanı.
Bu dünya əzəldən olmazdı çox şən,
Əmriylə oldu bir bəzəkli gülşən.
Hökmünə uyanlar ən şərəflidir,
Eşq olsun, kim ona afərin deyir.
Namənin başını o bitirirkən
Bir dastan bəzədi şahın dilindən:
“Bu məktub yenilməz İskəndər şahdan
İskəndər dostuna ki, odur xaqan.
Göylər Tanrısının əmriylə müdam
Xaqana bizdən çox hörmət və salam.
Çox gözəl anlayır o himmətli zat,
Sizin bu ölkəyə sürərkən biz at,
İrandan hər b üçün gəlmədim, ancaq
Çinin xaqanına gəlmişəm qonaq.

Pərəstiş yoluyla etsin itaət,
Göstərsin qonağa lazımı hörmət.
Sizin bu şəhərdə uca günəş var,
Atını Məşriqdən Məğribə çapar.
O günəş, bax, mənəm, gəlib çatmışam,
Ordunu Məğribdən Şərqə atmışam.
Tutdum ağ, qaranı qılınc gücüylə,
İstəyəm kimsəyə payladım belə.
Həbəş ölkəsindən atıldım Çinə,
At çəpdim Məğribdən Məşriq zəminə.
İşıqlı Günəşin batdığı yerdən
Günəş qaynağına at sürmüşəm mən.
Qara müşk ağacı əkmışəm Hinddə,
Fikrim ağ yasəmən tikməkdir Çində²²⁵.
Sürdüyüm dövrədən var isə qorxun,
Əmrimin xəttindən qaçırma boyun,
Hökmümdən azacıq boyun qaçırısan,
Bərk qulaqburması verər bu dövrən.
Aslanı o yerə gətirmə, saqın,
Şikara acıqla eyləsin axın.
Qaytar, qoyma girsin bostana aslan,
Fillərin yadına salma Hindistan.
Başına açar bir böyük fəlakət,
Sərxoşluq adına qurar bir işrət.
Gördünmü, qılıncım çarpışma günü,
Etdi qan dənizi zənci çölünü?
Söndürdüm Darada olan qüruru,
Nə qədər kiçiltdim, bax, coşğun Furu.
Başqa padşahları taxtından saldım,
Başından bir anda tacını aldım.
Firidun hər bimə gəlibsə bu gün,
Əsirəm olacaq, deyildir mümkün.
Atım hər ölkəyə çəpdığı zaman,
Boşaltdım o evi azğın düşməndan.
Mənə bir azacıq yaxşılıq edən
Dünyada yamanlıq görməmiş məndən.
Hər kəsə söz verdim, bağladım ilqar,

Sözümdən dönmədim, iqrarım – iqrar.
Hər əhdə, peymanə söz verdi dilim,
Əhdimdən dönməyə varmadı əlim.
Məqsədim – Yəğmaya, Çinə çapmaqdan
Yəğma, Çin gözəli deyildir, inan.
Özümün qiymətli incilərım var,
Çinli qulamlarım, bir çox pərim var.
İrandan Çinə at sürmək bir kərə
Mənimçün göylərdən düşməkdir yerə.
Çin türkü, beynində nə varsa, burax,
Bu kəskin küləkdə yandırma çıraq.
Xəzinə və bəxşiş vermək yerinə,
Neçin bu aslanla başladın kinə?
Neçin yol ağzına toplanmış ordun?
Yolumda İskəndər səddini qurdun?
Bizimlə döyüşə etdinsə niyyət,
Buxuru atəşə tökmüşsən əlbət.
Bəxtimi pişvaza gəldinsə, nədən
Önümdə baş əyib üzr istəmirsən?
Xəbər ver, hesabdan qalмайım geri,
Səbətdə ilandır, ya sümükləri?²²⁶
Ordu səbr etməkdən doymuşdur cana,
Mənim bu səbrimdən gəlmiş həycana.
Çinin ceyranını görmüş şirlərim,
Az görmüş belə kök ceyran əskərim.
Zəncirini qırmış qızmış aslanlar,
Susamışdır qana qoç pəhləvanlar.
Oxların dimdiyi oxluğu dəlidir,
Döyüşmək eşqiylə həycana gəlir.
Nizənin yoldadır gözü, ey düşman,
Gürzüm yüz batmandır, səninki batman.
Əlinə yay alsə nişançı türklər
Atdığı hər oxla bir ordu yenər.
Ox atanlara da padişah olsan,
Kamanı tutanlar alacaq nişan.
Tüstümə düşərsə hər bir dudman,
Çin naxşı olsa da olacaq duman.

Alçaq bir insanam, sülh etməsən sən,
Su içmək qədər də səbr eyləsəm mən.
Nizəmdə məhv edər bu əjdahanı,
Necə od tufanı yeyər samanı.
Pəhləvan köksünə oxum yan alır,
Aslanlar böyrünü hey nişan alır.
Dənizin dibi də çarpışsa, bəzən
Qılinc toz qaldırar göyə dənizdən.
Qarşıma dağ çıxsə dayanmaz bir an,
Bir dağ dikəldərəm dəmir oxlardan.
Fil pəncə atarsa ayaqlaram mən,
Filgövdə padşaham – filləri yenən.
Ceyranı belindən, onu budundan
Çeynəmək şir üçün olduqca asan.
Dənizlər laçını çıxsə şikara,
Quşlardan yem verər o, balıqlara,
Siz əlsiz-ayaqsız bir balıqsınız,
Ağzında əjdaha nəhəngəm yalnız.
İtlər ki, çox yaman sümük çeynəyir,
O xəncər dişilə çörək də yeyir.
Qüvvətim hər yerə dirəmiş ayaq,
O yerdə zəfərdir mənə bir dayaq.
Kinlə qarşılaram kin yolu getsən,
Məhəbbət edərəm, məhəbbət etsən.
Cavahir, ya nəhəng istəsən əgər,
Dənizim həm nəhəng, həm gövhər verər.
Görmədin, qılıncım başlarkən döyüş,
Nəhəngdir, üstünə gövhər tökülmüş?
Mənəm o xəzinə – əjdahapeykər,
Camımda zəhər var, həm də pazəhər.
Məndə gövhər də var, əjdaha da var,
De, görüm, hankısı işinə yarar?
İpəyə tutaram, hüzurə gəlsən,
Kəməndə salaram, inad eyləsən.
Səninlə həm yumşaq tərpendim, həm sərt,
Hər iki sınaqla sınađım, əlbət.
Qarıma sülh ilə qədəm qoysan sən,

Günəştək çəkilib gedərəm Çindən,
Yoxsa ki, düşərəm bu kin izinə,
Çini tökdürərəm Çin dənizinə.
Məktubu oxuyub Salma təxirə,
Barışıq, ya döyüş: Göstər bir kərə.
Sel tökən buludlar cuşa gəlirkən,
Ayıq ol, dəhşətlə kükrəyən seldən”.
Çağırıldı dil bilən kamil bir insan,
Ömründə kimsədən qorxu duymayan.
Yazılan məktubu tapşırıldı ona,
İskəndər möhrüylə verdi xaqana.
Elə ki, məktubu oxudu xaqan,
Az qaldı yıxılısın uca taxtından.
Məktubdan qəlbinə düşdü həyəcan,
O həm zirək idi, həm zirək qanan.
Bu iki xəyala sarıldı ancaq:
Sülh ilə yanaşmaq, yoxsa çarpışmaq?
Fikrə əzab verər ikilik hər an,
Yatağa baş qoyar çarə axtaran.

XAQANIN İSKƏNDƏRƏ CAVABI

Ey saqi, güləbtək şərabı bir an
Üstümə səp mənim, qalxım yuxudan.
Bu gülgün güləbdən ciyər su alır,
Hər bir başağrısı ondan azalır.

Keşikçi, qapını, durma, tez bağla!
Sonra get, sən də öz dərdinə ağla!
Qəlbimi sıxıntı, qəmdən et uzaq,
Məni öz düşüncə, dərdimə burax!
Kimsəylə danışmaq həvəsim yoxdur,
Özümlə etməli söhbətim çoxdur.
Uzaq bir ölkədən müştəri kimsə
Gövhər mədəninə görməyə gəlsə,
Baxarsa Nizami xəzinəsinə,

Düşsə söz bəzminin şən nəşəsinə,
Söylə: “Ev sahibi evində yoxdur,
Olsa da, yadlara qarşı soyuqdur”.
Yox, xəta söylədim, düşün, ey rəqib,
Qəribə düşmənlik olmazmı qərib?
Qapımı bağlama, get, açıq burax,
Uğurlu sayılmaz qapı bağlamaq.
Madam ki, söz mənə dəniz ad vermiş,
Qapımı dəniztək açın siz geniş.
Qapını aç, sula, durma bu yerdə,
Ay kimi çadır qur xərəbələrdə.
Qoy gəlsin arayan kəslər, nəhayət,
Bu söz sultanını etsin ziyarət.
Üzümə sabah bir pərdə çəkirkən
Gilədən Gilana tələsərəm mən.
Müştərilər gəlir mənə hər yandan,
Məni görmək üçün tapmazlar imkan.
Rəssam fırçasından tək bir mənzərə
Çəkilməmiş görərlər bəyaz dəftərə.
Sözümdən, bax, necə kənara çıxdım,
Hardaydım, gör, gəlib bir hara çıxdım?
Bu parlaq xəznənin baş surətgəri
Saçdı sərvətindən bu gövhərləri:
Əfrasiyab mülkünün varisi erkən,
Başını Günəştək ucaltdı Çindən²²⁷.
Tutmuşdu xəbər ki, Rumdan bir müdhiş,
Kükreyən əjdaha ölkəyə gəlmiş.
Məktubu oxuyub dalmışdı xaqan,
Dəhşətlər içində qalmışdı xaqan.
Təmiz bir düşüncə, sağlam fikirlə
İşin hikmətini keçirdi ələ.
Əvvəlcə istədi sülh üçün xaqan
Bir məktub göndərsin ona durmadan.
Əmr etdi: Otursun o çinli katib,
Kağıza, qələmə versin bir tərtib.
Şahlara yaraşan bir qələm çalsın,
Hər sözdə rütbəni nəzərə alsın.

Qələmin nafindən tökdü katiblər
Çinli ağ ipəyə müşk ilə ənbər.
Şux, bişmiş sözlər ki, qəlb alır hər an,
İnsanın beynində yer tutub qalan,
Ümidlər bəsləyən, qurtuluş verən,
Sülh ilə çırpınan, hiddət göstərən,
Çarpışmaq yolunu bağlayan əfsun,
Daşları yumşaldan sehirlə oyun,
Tikici ox kimi dili bağlayan,
Həm kinə, həm sülhə bir qapı açan.
Naməyə oldu baş zinət, baş naxış
Bir ad ki, bu adlar ondan yaranmış.
Hamıya köməkdir kömək görmədən,
Özündən diridir dirilik verən.
Dünyanı yaradan o ulu qüdrət
Güc verər zəifə, göstərər şəfqət.
Göydəki işığa bayraq tikəndir,
O, qara divlərə qələm çəkəndir.
Dolanın pərgərə hərəkət verən,
Mərkəzi nöqtəyə sükunət verən,
Hər bir şey onunla etmədə zühur,
Hər şey ki, verilir, verəni odur.
Hər susan, söyləyən, ayıq sərxoşdan
Sirrinə yol tapmaz onun bir insan.
İnsanlar acizdir bəndə olaraq,
İqtidar, böyüklük onundur ancaq.
Böyüklük o ulu Tanrı ki, ondan
Vücudla gəlmişdir zəmin, asiman.
Söz açdı, padşahdan çox üzr istədi,
Tanrıdan ona yüz afərin dedi:
“Dünyada yaşayan tacidarlardan
Açarı tək sənə vermiş Yaradan.
Dənizdən dənizə atıldın, sən
İrana, Turana uzandı əlin.
Məğribdə döyüşdən azad olaraq,
Məşriqin xəttinə qaldırdın bayraq.
Dünyanı büsbütün keçirdin ələ,

Ürəyin döyüşdən doymamış hələ.
Yolda əjdaha var, cilovu gəl çək,
Əfsanə uzundur, gecələr gödək.
İran, Rum padşahı İskəndər sənsən,
Mən də bu ölkədə fərman yeridən.
Mən kimi qulların varsa bir yığın,
Mən başqa bir şeyəm, olma çox qızğın.
Sən də, mən də torpaq, yerlər də torpaq,
İnsan torpaq qədər olmalı yumşaq.
Ağalığ – torpağa girincədir, şən,
Torpaqda seçilməz kimsə kimsədən.
Qətrəni dənizə atsalar əgər,
Başqa qətrələrdən kim onu seçər?
Bu daşlıq yerə ki, şah kölgə saldı,
Ölkəmin neməti artıb çoxaldı.
Verilən nemətin, haqqa inanan
Şükürünü artırsın gərək hər zaman.
Allah mənim üçün artırdı nemət,
Təşəkkür edirəm Tanrıya əlbət.
Nə qədər canım var şükr edərəm hey,
Dünyada varmıdır bundan gözəl şey?
Eşitdim bir neçə bilən kimsədən,
Ordunu hər yerə çəkmək istərkən,
Harda ki bazar var, nemətlə dolu,
Göndərərsən ora bir neçə rumlu.
Ərzaqdan nə varsa, olub müştəri,
Alsınlar qarşıya çıxan şeyləri.
Yandırıb quyuya tökürsən nemət,
Haqq verən nemətə etmirsən hörmət.
Şəhərdə bitincə bütün zəxirə²²⁸,
Çapırsan əjdaha kimi o yerə.
Açılıqla ölkəyə sahib durursan,
Mum əriyən kimi qızarmış oddan.
Onunçun tərpendim mən öz yerimdən,
Qıtlığı qaldırım öz şəhərimdən.
Bu yerdə hiylə və füsün iş görməz,
Çin sizə zəxirə və ərzaq verməz.

Döyüşdən yaxşıdır barışıq, şəfqət,
Biri dərd gətirir, biri səadət.
Çinli tarlasını etmə tarü mar,
Sənin də tarlanı bir gün sel basar.
Qüvvətli olsan da, qəlbi yumşaq ol,
Şahlıqdan yaxşıdır Tanrı qoyan yol.
Yaramaz heç zaman, ağıllı insan
Özündən güclüyə oxusun meydan.
Dünyaya yarayan böyük ağılsan,
Hökmünə bağlıdır hər yaxşı, yaman.
Bir şəxsinsə olmasa şəxsə imdadı,
Say vaxtı heç saya alınmaz adı.
Sənə məxsusdur bu padşahlıq, dövlət,
Sənədir Tanrıdan fərman və şövkət.
Hər bir şey təməldən möhkəm qurulur,
Təməlsiz binalar çox tez də uçur.
Gümüşü zər etmək, əqiqi billur, –
Meyvəni zorakı yetirmək olur.
Satıcı almanı evdə yetirir,
Odur ki, yeyərkən dadı itirir.
Ədl üçün yaratmış səni Yaradan,
Zülüm baş verərmə adil padşahdan?
Dünyada zalıma eləmə kömək
Ki, bir gün bu işdən sorulur, bişəkk.
Pozsa öz rəyini rəyi xoş insan
Öz abad mülkünü etməzmi viran?
Təbii halından bu dönük dövrən
İstiyə, soyuğa uyduğu zaman,
O isti, soyuqda arama səhhət,
Dəyişmiş ondakı sağlam təbiət.
İlin hər fəslinin var əlaməti,
Gərəkdir göstərsin o, təbiəti.
Hər bahar göstərsin baharlığını,
Hər bir yay göstərsin öz varlığını.
Hər şey öz əslindən döndüyü zaman,
Dönənlərə qarşı dönər bu dövrən.
İskəndər insafla ad almış ərdir,

Yoxsa hər bir igid bir İskəndərdir.
Sanma ki, acizəm qızğın döyüşdə,
Dağdan toz qoparram bir tərpeşdə.
Fillərin belinə taxt qoysam əgər,
Hindistan mülkündən xəracım gələr,
Alaram altıma qızmış aslanı,
Belinə qoyaram hürgüc palanı.
Səninlə, dövlətlə, şövkətlə, əlbət,
Kin alışdırmağa etmədim niyyət.
Bu yerə onunçün açdınsa qanad,
Qarşında bəndətək əyilmiş qat-qat,
Başımı qapında sürtüm torpağa,
Tək mən yox, baş əyər Çində hər ağa.
Zehninə nə gəlsə, ona gedərəm,
Böyük bir minnətlə qəbul edərəm.
Bu işdə yox mənə əskiklik, töhmət,
Qonaqsan, qonağa vacibdir hörmət”.
Qəlb açan cavabı qasidə verdi,
Məktubu durmadan şaha yetirdi.
Oxudu o qızmış aslan məktubu,
Maralın ovuna müntəzir durdu.
Çin şahı qorxurdu gecə basqından,
O gecə sübhədək yatmadı xaqan,
Günlərin birində parladı dünya,
Günəş nur saçarkən torpağa, suya,
Xaqan öz ağlının yoluyla getdi,
Sınanmış kəslərlə məsləhət etdi.
Bir vəziri vardı ağıllı, bilən,
Dünya nur alırdı tədbirlərindən.
Ortaya hər hesab atsaydı xaqan
Vəzir həll edərdi onu hər zaman.
Ondan öz fikrini sordu bu işdə,
Fikri sağlam idi hər bir gedişdə.
“Bu kinin önündə nə sayaq durum?
Çarxın qulağını mən necə burum?
Madam ki, qaşını çatmışdır bu Çin,
Nə atsın ilk zərim – məhəbbət, ya kin?”

Çarpışsam, düşmənim güclüdür, əzər,
Başını Keyxosrov tacları bəzər.
Onunla keçinmək istəsəm, gerçək,
Xalq məni aciz bir xaqan biləcəm.
Bilmirəm bu şahın nədir istəyi?
Ölkəyə gəlməkdən nədir diləyi?”
Xaqana söylədi ağıllı vəzir:
“Çətindir göstərmək sənə bir tədbir.
Əzmin çox kəskindir, qorxuram, yəqin
Əmrin də əzmintək olacaq kəskin.
Varına, orduna məğrur olaraq,
Yenilmək görünür sənə çox uzaq.
Belə bir şəhriyar gəlmiş qapına,
Dostluq qapısını bağlama ona.
Fəth etmiş, hər yerə basarkən ayaq,
Bu işə olarmı heç soyuq baxmaq?
Oyunmu sanırsan bunu, tacidar?
Bu işdə yararlı incə nöqtə var.
Bu işlər Tanrının işidir, bişəkk,
Düşmənlük – Tanrını sınamaq demək.
Günəşi qılıncla sarsıtmaq olmaz,
Qocaman Əlbürzü dağıtmaq olmaz.
Qəbul et, yoxsa bu qocaman fələk
Dövlət sahibinə ziyan verəcəm.
Nə bəxti atmağa yarar, ey xaqan,
Nə də bəxtiyara kəsilmək düşman.
Xoşbəxtə taxılma, olsan da mətin,
Onunla çarpışmaq çətindir, çətin.
Bəxtiyar əzm etsə, başmağı cütlə,
Ən kəskin neştərə vurulmaz şillə.
Onunla bircə ay get keçin bir az,
Bu yerdə yad olan çox uzun qalmaz.
Şiüşəyə öncə sən vurma daş, kəsək,
Qırılsa, çətindir onu düzəltmək.
Yaralar sağalıb taparsa səhhət,
Yaranın yeri tük çıxarmaz, əlbət.
Çalış ki, bu qara əjdaha bədən

Hörmətlə sovuşsun bizim ölkədən.
 O gün daş atıldı Çinin tasına,
 Gəldi, bu əjdaha Çin qapısına.
 Düşünmə, lacivərd boyalı paltar,
 Hər şəxsə göylərdən gəlir, ey salar!²²⁹
 Ahəngsiz səs ilə inləyir cahan,
 Qüsur pərdədədir, suçsuzdur çalan.
 Pərdəyə istəsən xoş ahəng vermək
 Həmahəng pərdəyə get elə kömək”.
 Düşmənlik etməkdə Çin tərəfdarı
 Görmədi fələkdən kömək asarı.
 Düşündü bu işə uyğun bir çara,
 İtaət etməyi aldı qərara.
 Əzm etdi sülh ilə yola gəlməyə,
 Dərgaha üz qoysun “elçiyəm” deyər.
 Nəzərdən keçirsin o cahandarı,
 Başını dik tutan o başçıları.
 Şahlıq şövkətini görərək bir-bir,
 Sonra da bu işə töksün bir tədbir.
 Günəş qayıqçısı o gün səhərkən,
 Qayığı salırkən suya sahildən,
 Xütən şəhriyarı, Çin tacidarı
 Tədbirlə geyindi elçi paltarı.
 Aşına olmadan kimsə bu sirrə,
 Çapdı İsgəndərin düşdüyü yerə.
 Şahın dərgahına gəldiyi zaman
 Bu işdən tez xəbər tutdu hökmüran:
 Hüzura bir elçi göndərmiş xaqan,
 Görüşdə mübarək, sözdə pəhləvan,
 Padişah əmr etdi: “Gəlsin hüzurə,
 Buyursun elçilər oturan yerə”.
 Möhtəşəm elçi tez girdi dərgaha,
 Pərəstiş yoluyla baş əydi şaha.
 Əmr etdi, otursun aşağı yandan,
 Xaqanın əmrini eyləsin bəyan.
 Padşahın əmriylə elçi oturdu,
 Oturdan kimsəyə bir də baş vurdu.

Bir zaman oturdu qırpmayaraq göz,
Yaxşıdan, yamandan açmadı bir söz.
Gördüyü büsata qalaraq məhbut,
Etdi o dövrdə nöqtətək sükut.
Elçiyə işarə etdi İskəndər:
“Xaqandan gətirdin, söylə, nə xəbər?”
Bulud arxasında gizlənən o Ay
Qılıncək dil açdı, dürr saçdı lay-lay:
“İran, Rum şahının bu gəlməsindən
Səadət taparaq, ölkə oldu şən.
Bu yerlər, ölkələr, Çindən Maçinə
Böyük tacidarın keçsin əmrinə.
Dünyada yaşasın uca dərgahı,
Olsun tacü taxtın böyük pənahı.
Gizli sözlərim var sənə, tacidar,
Qorxuram bu yerdə etməyə izhar.
Belə əmr etmişdir məni göndərən:
“Xəlvət et, olmasın eşidən, görən.
Qalmasın xaslardan gərək bir nəfər,
Bir sən ol o yerdə, bir də İskəndər.
Açıqda, gizlində qalsa bir kimsə,
Sırrımı açma sən, düşməsin səsə”.
İskəndər çəkindi yersiz istəkdən,
Ehtiyat eylədi xəlvət etməkdən.
Əmr etdi durmadan böyük tacidar:
O sərvə vursunlar qızıldan cidar.
Qızıl bir kəmərle çəkib qolunu,
Bir zəncir altına aldılar onu.
Çəkildi büsbütün saraydakılar,
Qarıya yönəldi xaslar, hər kim var.
İskəndər tək qaldı, çəkindi ancaq,
Yanına bir almas qılınc qoyaraq
Söylədi: “Kimsə yox, bir mənəm, bir sən,
Durma, aç düyünü qapalı sözdən”.
Padşahın əmrilə əsrarlı kişi
Düyünü qıraraq, anladı işi.
Əsrarın üzündən pərdəni açdı,

Duaya başladı, inci, dürr saçdı:
“Necə ki, yaşıla bürünüb hər bağ,
Hər qızılgül olur yanar bir çıraq.
Gül kimi parlasın üzün hər zaman,
Tək səndən yaşıllıq alsın bu cahan.
Qazılsın dünyanın möhrü adına,
Çatasan dövlətə, öz muradına.
Zənnimcə, tanıyır məni şəhriyar,
Daha yalvarmağa nə ehtiyac var?
Sırrımdən əgər o tutmamış xəbər,
Bilirəm, İskəndər doğruluq sevər.
Sənə öz yanımdan elçi gəldim mən,
Əsirin olmuşam, əsir etmədən.
Mənəm Çin xaqanı, qoşun sərvəri,
Səni xidmətində öpürəm yeri”.
Pozuldu bu cəsur işdən tacidar,
Xoşuna gəlmədi belə bir rəftar.
Acıqlı bağırdı ona hökmüran:
“Seçilir qumaşın üzü astdan.
Tərlandan seçirəm açiz sərçəni,
Bağrından tanıram müşkü, nafəni.
Ancaq saxlayıram həya və hicab,
Örtülü kəslərdən açmaram niqab.
Anlat ki, nə məcbur eyləmiş səni,
Gizlində qalmadın, yırtdın pərdəni?
İndi Rum şahından heç qorxmayaraq,
Poladı mum kimi sandınmı yumşaq?
Sarsılmaz qolumdan qorxmadınmı sən?
Mənim tərəzimə torpaq tökürsən!²³⁰
Gənc maral nə qədər olsa da cəsur,
Cilovu aslandan çəkməsi xoşdur”.
Bir cavab olaraq söylədi xaqan:
“Yüz min afərinə ey layiq olan,
Bilirəm, amansız deyil padişah,
Dərgaha onunçün gətirdim pənah.
Qapıdan mən özüm girərsəm əgər,
Başımı hansı bir düşmənim kəsər?”

Dişini uzaqdan göstərsə qaban,
Kin ilə döyüşər o qara aslan.
Dişini çıxarıb, əysə boynunu,
Aslan da toxunmaz, bağışlar onu.
Məndən ki, görməmiş sultan namərdlik,
O igid aslandan uzaqmı mərdlik?
Qarşına qılıncla gəldiyim zaman,
Qorxardım səndəki kəskin qılıncdan.
Mən ki bir dost kimi gəlmişəm ancaq,
O kəsgin qılıncdan nə üçün qorxmaq?
Mən ki göstərmədim sənə xəyanət,
Daha üz verərmə mənə həqarət?
Ölkəmə at saldın, göstərdin şəfqət,
Sənə kin bəsləmək olur cinayət.
Qəlbimdə qalmaqda kin, qərəz əsla,
Dərgaha gəlmişəm belə inamla,
Mən şəfqət göstərsəm, bağlamasam kin,
Kim kəsər başını şəfqət edənin?
Tutaq ki, günahım həddən artıqdır,
Qərblilik bir böyük üzürxahlıqdır.
İskəndər insafli, mərhəmətlidir,
Suçsuz hər zaman şəfqət göstərir.
Kim ona sığınsa, qanından keçər,
Kim aman istəsə, görməz bir zərər.
Mən ki bu dərgaha öncə yönəldim,
Səndəki ədalət izilə gəldim.
Adildir cahangir, böyük İskəndər,
Ona hər bir zaman haqq yardım edər”.
Yağlı bir dil ilə nüktələr saçdı,
Padşahın qəlbindən düyünü açdı.
İskəndər söylədi: “Xoş gəldin, şad ol,
Belə düşgünlükdən artıq azad ol!
Ancaq bu gəlişdən nə imiş fikrin,
Bu necə sirdir, aydın göstərin”.
Sığınan dedi: “Ey dünyaya sığnaq,
Bu sirri yararmı səndən saxlamaq?
Bu uca dərgaha onunçün gəldim,

Fikrini, yolunu bilib öyrəndim.
Gəlməkdən məqsəd nə? Anladım bunu,
Nədir bu gəlişin əvvəli, sonu?
Əl tutsa mənə bu dönük ruzigar,
Padşahı kin ilə edim bəxtiyar.
Bu dilək əlimdən gəlməsə ancaq,
Dəstimdən çıxan ox düşərsə uzaq,
Məqsədim hörmətlə öpməkdir yeri,
İskəndər kinindən çəkilsin geri.
Mən əsirgəmədim canımı şaha,
Qılınca əl atmaq nə gerek daha.
Cavahir əlinə gəlibsə asan,
Nə çıxar zəhmətlə daşı yonmaqdan?
Madam ki, sülh ilə göyərər dilək,
Döyüşə at çapmaq daha nə gerek?
Çin, Turan taxtını məndən istəsən,
Boynumu çəkmərəm bu itaətdən.
Dostluğu ataraq kəsilsən düşman,
Atamın yurdunu bağışlamasan,
Adının möhrünü edərəm qəbul,
Olaram mən satın alınmamış qul.
Nə olur, padşahın geniş mülkündə
Çoxalsın get-gedə dost olan bəndə.
Vuruşa qəsd etmə, kinindən çəkil,
Bütün Çin donunun bir çini deyil.
Dəyərli qulların çin-çin saçından
Bir çin də mənə ver, sənindir fərman.
Aydın saf üzünə yaraşmaz bu çin,
Qaşının tağından çəkilsin bu kin”.
İskəndər söylədi: “Ey fikri gözəl,
Verdiyini sorğuya eləyim əməl:
Düşmənin başını öpsün toz, torpaq,
Olsun yad kimsələr dünyadan uzaq.
Əmrinə baş əyən hər bir kişvərdə
Nayiblər tikilsin məndən hər yerdə.
İndi ki, mən sənə qılinc çəkmədən
Başını əyərək təslim oldun sən,

Taxtınla başını uca eylərəm,
Tacını başında saxlarsan möhkəm.
Nə mülkün, nə tacın gərək. Ol əmin,
Qoymaram ki, olsun işlərin çətin.
Yalnız bir şərtim var, bütün mülkündən
Mənə yeddi illik xərac verəsən.
Yeddi il vergisi verilsə mənə,
O başqa vergilər halaldır sənə”.
Dinləyəən ağına aydınlıq saçdı,
Ağzını incə bir cavabla açdı:
“Tacidar nə haqla istəyir hələ,
Yeddi illik xərac bu az ömürlə.
Ömrümü edərsən təmin yeddi il.
Yeddi il bac vermək çox çətin deyil”.
Bu sözü bəyəndi uca hökmüran,
Qızınca beyni bu incə cavabdan,
Söylədi: “Altı il nə versə diyar,
Ayaq muzdu verdim sənə, ey huşyar.
Görürəm şüurun, ağıncədir,
Qəbuldur mənə tək bir illik gəlir”.
Türklərin xaqanı dünya şahından
Daşqın bir sevincə oldu kamiran.
Dərgahın tozunu kirpik ucuyla,
Süpürə-süpürə söylədi belə:
“Bilirəm, mətindir verdiyin peyman,
Gücünü artırsın ulu Yaradan!
Madam ki, tacidar söz verir buna,
Öz əliylə bir xətt gərəkdir mana.
Bir illik xəracı verdiyim zaman
Məni öz yerimdə qoysun hökmüran.
O xəttin qolumda olsun bir qolbaq,
O xətti başımçın saxlayım ancaq.
Başımla mən də söz verirəm, inan,
Bu dostluq yolundan çıxmaram bir an”.
Söz getdi arada, bağlandı peyman:
Qaçsın hər ikisi vəfasızlıqdan.
Düşmənlik silinsin, dostluq var olsun,

Bu dünya durduqca bərqərar olsun.
 Nəhayət, bir fərman verdi hökmüdar:
 Xaqanın qolundan açılısın bağlar.
 O qızıl zəncirdən ucalsın başı,
 Tacının cavahir olsun daş-qası.
 İskəndərlə bitdi bu əhdü peyman,
 Öz ordugahına qayıtdı xaqan.
 Gecənin sultanı açınca çətir,
 Qaranlıq müşk kimi saçırdı ətir.
 Ulduzlar o qədər qızıl səpirdi,
 Yer öküzü qızıl altına girdi²³¹.
 Şah meylə təskinlik verdi dimağa,
 Axıtdı şərabi yaqut dodağa.
 Axşamdan sübhəcən oturdu yenə,
 İçdi Cəm camını Cəmin eşqinə.
 Yuxunun yoluna səpmişdi tikan,
 Zəhməti, kədəri umutmuş bir an.
 Nə düşmən işindən kədər çəkərdi,
 Nə keşikçi səsi, nə döyüş dərdi.
 Sübhəcən şahanə qədəh sunaraq,
 Gecəni keyf ilə keçirdi oyaq.
 Təbii yaqutu yonunca zaman,
 Yaqutlu tac ilə cüt oldu cahan²³².
 Qapıdan girdi tez keşikçi əsgər:
 “Nəçin qəflət etmiş uca İskəndər?
 Budur, Çin xaqanı qoşunla gəlir,
 Ayağı altında yer, göy titrəyir.
 Qaynaşan ordusu dünya doldurur,
 Göylərə səs salmış təbil və şeypur.
 O qədər fil var ki, incinir yollar,
 Günəşə, Aya baş qaldırmış qubar.
 O qədər qoşun var, çıxmır hesabdan,
 Heç bir kəs görməmiş o qədər insan.
 Ordusu daşıyır hər çeşid yaraq,
 Poladdan dənizdir, hər dalğası dağ.
 Xaqan da oturmuş qocaman filə,
 Arada iki mil vardır fasilə”.

Bu heyvətli işdən tutunca xəbər,
Padşahlıq taxtından endi İskəndər.
Yol ölçən bir köhlən ata oturdu,
Hərb üçün sazladı müntəzəm ordu.
Xaqanla döyüşə tez hazırlandı,
Onun peymanını bir hiylə sandı.
Əmr etdi, təbillər gurlasın kinlə,
Düz qaşlar çatılsın düyünlü çinlə.
Uca bir dağ kimi ordu çəkərək,
Vurdu ox, yay, qılınc, qalxandan bəzək.
Kəşfiyyat qoluna verdi çox yaraq,
Dənizdən buluda ucaltdı bir dağ.
Bu işdən xaqana verildi xəbər:
Onunla döyüşə çıxmış İskəndər.
Ordunun qəlbində at sürdü xaqan,
Səs ilə bağırdı: “Kimdir hökmüran?
Söyləyin atını bu səmtə çəksin,
Üzünü üzümdən gizləyir neçin?”
O çinli səsindən İskəndər durdu,
Donunu çinləyib belinə vurdu.
Fil yıxan atını səyirtmədi haman,
At saldı öndəki filə durmadan.
Dil açdı, türklərə eylədi qarğış:
“Fitnəsiz anadan bir türk doğmamış.
Çinlidən gizləmə çin qaşdan başqa,
Verdiyi peymanı çevirir arxa.
Nə doğru söyləmiş keçən qocalar:
“Çinlidan umulmaz vəfa, etibar”.
Hamı dargözlüyə bəsləmiş rəğbət,
Başqanın gözündə gördülər vüsət.
Əvvəlcə sülh üçün niyə söz verdin?
Sonra düşmənlikdə nə fayda gördün?
Peymanım, qəlbim bir, tutmuşam bir yol,
Sözüm az, doğruluq, sədaqət bol-bol.
Demək ki, sizlərdə məhəbbət kindir,
Çindəki türklərin qəlbi çin-çindir.
Bu çinli türklərdə olsaydı vəfa,

Donunun çinində yaşardı dünya.
Qəlbimi bağladın öz peymanına,
Ey dönük, indi səs vurursan mana.
Poladdan bir dağa dönsə vücudun,
Yəcucdan, Məcucdan olsa da ordun,
İskəndər, İskəndər sədditək, inan,
Tərpənməz o polad əzən Yəcucdan.
Turacın əcəli çatdığı zaman
Şahin ovlağına qonar havadan.
Çəyirtkə al qanad açınca, əlbət
Al qanla verəcək sərçəyə bir xətt.
Tacını alaram dikbaşlıq etsən,
Suçundan keçərəm dostluğu güdsən.
Tinətim yaralar, həm də sağaldar,
Arıtək həm balım, həm də iynəm var”.
Dedi Çin xaqanı: “Mən, ey şəhriyar,
Sözümdən dönmədim, möhkəmdir ilqar.
Sənə dost demişəm, dostam hər zaman,
Sözümdə doğruyam, möhkəmdir peyman.
Hökmünə baş əydim, artıq dönmərəm,
Verdiyim əhdimdə sabitqədəməm.
Yanına onunçun gəlmişəm, inan,
Manqalın ətr alsın mənim udumdan.
Biləsən məndə də var qüvvət, hünər,
Ulduzlar göyünə çəkərəm əsgər.
O qədər hünərsiz deyiləm ki, mən
Yenmədən qayıdam hər bir döyüşdən,
Görürsən, dağ kimi var mətin ordum,
Coşğun bir dənizdən belə yox qorxum.
Yalnız arxa duran tale var səndə,
Yer sənə kölədir, göy sənə bəndə.
Kin, inad göstərən bir bəxtiyara,
Çəkir öz başını ağacda dara.
Sənin arxandadır bu göy, bu dövrən,
Dövrənla döyüşmək olurmu asan?”
Endi fil belindən, durdu fil kimi,
Çağladı Firona doğru Nil kimi.

İskəndər gördü ki, üzr ilə xaqan
Ona üz çevirmiş, gəlir hərasan.
Önünə at çəkdi, misli yox Çində,
Başdan quyruğacan qızıl içində.
Etdi bu at ilə onu kamiran,
Yanında yer tutdu böyük pəhləvan.
Bu atdan başqa çox şey verdi ona,
Bir illik xəracı keçdi xaqana.
Dost olandan sonra şah ilə xaqan,
Düşmənlik kəsildi xanədanlardan.
O yerdə birləşdi hər iki ordu,
Hər iki padşahın qəlbi bir vurdu.
Silahı, acığı tökdülər yerə,
Töhfələrlə onlar keçdi alverə.
Çinin süpəhdarı Çin diyarından
Azuqə göndərdi şaha hər zaman.
Sarayın xalqına bu yeyintilər,
Kifayət edirdi axşam və səhər.
Çalğı məclisində qədəh vurardı,
Birlikdə oturur, birgə durardı.
Məclisdən ovlağa çaparkən onlar,
İkisi bir yerdə edərdi şıkar.
Heç biri təklikdə içməzdi badə,
Hər biri hər işdə yaşar azadə.

RUM VƏ ÇİN NƏQQAŞLARININ YARIŞI

Saqi, can bəsləyən bir mey ver mana,
Bir mey ki, can kimi gərəkdir cana.
Solmuş çiçəyimə tərəvət versin.
Soyumuş qanıma hərərət versin,

Çiçəkli bahartək bir gülşən gündə,
Ruzgardan seçilmiş gözəl, şən gündə.
Şaha Çin xaqanı gəlmişdi qonaq,

İki parlaq günəş bir oturaraq,
Zəncidən, Yunandan, Çindən, İrandan,
Qonaqlar səf çəkmiş hər iki yandan.
Məclisin üz-gözü mey ilə şəndi,
Dünyanın çöhrəsi tozsuz gülşəndi.
İçki şənliyində gövhərdən dalğa,
Söyləyən dodaqdan axır qulağa.
İş bilən kəslərdən açıldı söhbət:
Dünyada bilicə kim tapmış şöhrət?
Dəyərli şey çıxar hansı torpaqdan?
Sənətcə dünyada kim almış ad-san?
Birisi söylədi: “Cadu və hiylə
Hindlidən baş verir, baxsan diqqətlə”.
O biri söylədi: “Bəxti yatanlar
Hər sayaq cadunu Babildən alar”.
Başqası söylədi: “Verir ən şaqraq
Xanəndə Xorasan, çalğıcı İraq”.
Birisi söylədi: “Yüksəkdir, əlbət,
Ərəbin dilində olan fəsaht”.
Birisi dedi: “Rum nəqqası, əlbət,
Dünyada qazanmış böyük bir şöhrət”.
O biri söylədi: “Görmədin, nədir,
Çin naxşı dillərdə bir əfsanədir”.
Deyişmə coşdurdu Rum ilə Çini,
Yenməyə başladı biri-birini.
Hər biri fikrini isbat edərək
Naxış pərgarından göstərdi örnək.
Deyişmə sonunda verildi qərar,
İki qaş tağitək bir tağ qursunlar!
Bu tağa hər iki qaş arasından
Bir örtü çəkilsin müəyyən zaman.
Rumlu bir guşədə sənətə dursun,
Çinli bir bucaqda naxışlar vursun.
Müəyyən saatlar gəlməmiş başa
Baxmasın heç biri digər naxışa,
Yalnız bu iş sona vardığı zaman
Qalxsın bu asılı pərdə ortadan.

Görsünlər bu iki incə naxışdan,
Hansıdır ən təzə, incəlik saçan!
Ustalar oturdu bir nəqqaş kimi,
İki tağ altında iki qaş kimi.
Axıra yetincə müəyyən zaman
Örtüyü çəkдилər iki naxışdan.
Hər iki “Ərjəng”in birdi peykəri,
Vurduğu naxışı, rəngi, zivəri.
Onlara baxınca heyrətdə qaldı,
Hər iki surətdən bir ibrət aldı.
Nə sayaq çəkmişlər iki peykəri,
Surətcə birindən seçilməz biri?
Oturdu şah iki tağ arasına,
Heyrətlə bir ona baxdı, bir buna.
Seçmədi onları biri-birindən,
Tutmadı bir xəbər gizli sirindən.
Nə qədər diqqətlə eylədi nəzər,
İşin içüzündən tutmadı xəbər.
Arada incə bir fərq vardı, biri
Surəti göstərir, alır o biri.
Bəlinas baxdıqda işki surətə,
Əsrarlı sənətdən düşdü heyrətə.
Çalışdı, ortaya çıxsın həqiqət,
Naxışdan keçirdi ələ bir hikmət,
Əmr etdi, durmadan əsrar öyrənən
Ortaya bir pərdə çəksin yenidən.
Elə ki, ortadan asıldı pərdə,
Biri zövqə daldı, o biri dərdə.
Rumlunun lövhəsi parladı yenə,
Pas düşdü çinlinin saf güzgüsünə.
Naxışsız qalınca çinlinin tağı,
Padşahın gül kimi açdı yanağı,
Pərdəni aradan bir də çəkдилər,
Göründü hər iki tağda bir peykər.
Bildi ki, o parlaq naxışlı tağa
Hər naxış əks edir başdan ayağa.
Yan-yana işlərkən iki sənətkar,

Arada pərdədən çəkmişdi hasar.
Rumlu bir lövhəni çəkirmiş gözəl,
Çinli də lövhəyə verirmiş seyqəl.
Parlarkən çinlinin vurduğu naxış
Rumlunun şəkliyəndən əksi almış.
Yarışın sonunda qərar verdilər:
Hər iki sənətkar göstərmiş hünər.
Rumluya çatmaz bu, naxış tökməkdə,
Çinli də üstündür siqəl çəkməkdə.

Eşitdim, olmaqçın Çinə peyğəmbər,
Reyden Çinə getdi Mani surətger.
Elə ki, bu xəbər yayıldı Çinə,
Axdılar o gələn yolun səmtinə.
Yolunda axar su hovzuna bənzər,
İşıqlı büllurdan hovuz çəkdilər.
Rəssamın fırçası vurdu yaraşiq,
Üstündən dalğalar oynadı sıx-sıx.
Hərəkət verirdi sanki ruzigar,
Sahili öpürdü çoşğun dalğalar.
Hovuz ətrafına naxışlar vuran,
Çəkdi çay yanında bitən otlardan.
Mani çox uzaq bir eldən gəlirkən,
Yolçunu susuzluq salmışdı əldən.
O hovzu görüncə səbirsiz qaçdı,
Boş, quru kuzənin ağzını açdı.
Doldurmaq fikrilə vurdu daş hövzə,
Əlində qırıldı o saxsı kuzə!
Bildi ki, çinlilər bu yolda aşkar,
Hovuzla ona bir quyu qazmışlar.
Çıxardı naxışlar açan bir qələm,
Aldadan hovuzla vurdu bir rəqəm.
Baş əyən qələmlə əl işlədərək,
Çəkdi hovuz üstə ölü bir köpək.
Cəmdəyə hər yandan daraşmış qurdlar,
Görüncə susuzun ürəyi çatlar.
Hovuzla susuzlar edərəkən axın,

Ölü it görünçə getməsin yaxın.
Sürətlə yayıldı Çinə bu xəbər,
“Uzaqlaş” naxşını vurdu surətgər.
Gördülər mahirdir, onda sehr var,
Maniyə, “Ərjəng”ə sığındı onlar.
Bax, yenə səyirttim ikinci kərə,
Çəkdim söz başını baxın nə yerə!
Neçə gün bir yerdə İskəndər, xaqan
Zövq aldı qədəhdən, meydən, çalğıdan.
Get-gedə məhəbbət artırdı, gerçək,
Onu da, bunu da öyürdü fələk.
Bir gün şah söylədi ona: “Ruzigar,
Bir əngəl açmasa, səfər fikrim var.
İradəm dönməkdir yenə yurduma,
Mən Çindən tərپənmək istərəm Ruma”.
Ona hörmət ilə söylədi xaqan:
“Sənindir bu dünya, sənindir dövrən!
Hər yerə üz qoysan bu taleyinlə,
Ayaq basdığın yer hər kəsə qiblə.
Atını hər yerə çapsa hökmüran
Borcumuz qulluqdur ona hər zaman”.
Çox heyrət etdi şah bu ayıqlığa,
Ondakı vəfaya və sayıqlığa,
İskəndər məclisi xaqana hər an,
İşıqlı göründü Günəşdən, Aydan.
Ürəklə xidmətə başladı xaqan,
Şahın xidmətində durdu hər zaman.
Şah üçün dəyərli bəxşiş gətirdi,
Bununla başını Aya yetirdi.
Hörmətlə tutduqca onu hökmüran,
Dostluğu daha da artırdı xaqan.
Hər kəsə padişah böyüklük versə,
Dikbaş olmamalı elə bir kimsə.
Hər zaman kiçiklik yoluyla getsin,
Özündən ucaya alçaqlıq etsin,
Neysandan nə şərəf almışsa sədəf,
Çinə də şah verdi elə bir şərəf²³³.

Bağdadda və Rumda nəfis görünən,
Hər çeşid qiymətli o geyimlərdən,
Verdi Çin şahına elə bir dəcgah,
Onu görməmişdi heç bir padişah,
Şahanə bəxşişlər doyurdu Çini,
Çinlinin alnından açıldı çini.
Qalmadı o böyük Çində bir nəfər
Geyməsin xəz, atlaz, zərif geyimlər.
Etdi İskəndərin gördüyü bu iş
O dargözlülərin qaşını geniş.
Şahın kip qaşıtək dostluq bərkişdi,
İskəndər başına hamı and içdi.

XAQANIN İSKƏNDƏRİ QONAQ ETMƏSİ

Gəl məni azad et, saqi, “yox” demə!
Qədəhdən göz yaşı tök ətəyimə.
Bir mey ver ki, olsun saf şirə kimi,
Yusun hər çirkəbdən əf-ətəyimi.

Çapqınlıq etmə, ey Çin üzlü gözəl,
Bir saat qaşına çin gətirmə, gəl!
Qeydimə qal mənim, qəlbimi şad et,
Qüssədən bir günlük məni azad et!
Xaqanın gəliri keçsə də ələ,
Sel kimi axıtma, yağıştək xərclə.
Malından bir az ye, bir az ver, ancaq
Başqalar üçün də azacıq burax.
Yemə var-yoxunu, çox yaşayarsan,
Yoxsulluq yamandır qocalan zaman.
Xərclə, ye, bərk tutma köhnə dünyanı,
Xəsislik, ac qalmaq məhv edər canı.
Dağıtma əlində var isə sərvət,
Bihudə yeməkdən çəkərsən zəhmət.
Xərclərkən ölçüdə gəl götürmə əl,

Nə artıq, nə əskik – ortadır gözəl.
Sapın yoğun olsa incə iynədən,
Çox iynə gözünü kor edəcəksən.

Yazdığım tarixin nəqqaşı yenə
Bu naxşı vurmuşdur Çin ipəyinə:
Hər yerdə səs çıxdı: böyük İskəndər,
Çin ətəklərinə səpdi dürr, gövhər.
Bu idi xaqanın fikri, həvəsi,
Versin İskəndərə ayaq kirəsi.
Açsın bir şahənə ziyafət ona,
Zər töksün atının ayaqlarına.
Özünün adına, sanına görə,
Şahanə hədiyyə çəksin hüzurə.
Şahın bəxti kimi olduqca parlaq,
Bir gözəl gün seçdi, qurdu təmtəraq.
Bir məclis bəzədi cənnətdən də şən,
Şirəni axıtdı aslan dişindən.
Meyvədan, meydən, həm balıqdan, quşdan,
Elə bir qonaqlıq düzəltdi xaqan,
Dünyada nə qədər gözəl nemət var,
Basmışdı bağrına qızıl xonçalar.
Çin xuruşlarından başqa, al-əlvan,
Mislini cənnətdə görməmiş bağban.
Ləzzətli halvalar hazır olmuşdu,
İçi qənd, badamla doldurulmuşdu.
Elə qablar vardı, gəzib arayan
Dünyada birini tapmazdı ondan.
O qədər cavahir gəlmiş ortaya
Ki, sərraf bir ilə almazdı saya.
Həşəmətli şahın ziyafətinə,
Sərf oldu böyük bir dolu xəzinə.
Türk şahı xaslarla yola çıxaraq,
Getdi İskəndəri çağırınsın qonaq,
Torpağı öpdülər ayinə görə,
Dəydi yer öpməkdən başı göylərə.
Söylədi: “Bu uca bəxtin, ey sərvər!

Taxtımın başına yol tapsa əgər,
Tacıyla taxtını əziz edərdi,
Məni bu şərəflə çox böyüdüdü”.
Səmimi dəvəti şah qəbul etdi,
Xaqana şərəflə hörmətçün getdi.
Ordu, şah birlikdə haman dəvətə
Baş əyib atlandı o ziyafətə.
Xəzinə ağzından açıldı yerlər,
“Yol açın!” səmindən titrədi göylər.
İskəndər çətinca süfrə boyuna,
Elə bil çatdı Xızr həyat suyuna.
Qızıl bir taxt gördü, günəşdi, gerçək,
Onda dürr çeşməsi dəniz suyutək.
Qızıl taxt üstündə oturdu şən-şən,
Əlində bir turunc – kafur, ənbərdən.
Sağ əldə dünyanı yoxlayan fəğfur²³⁴,
Xidmətə baş əymiş, hüzurda durur.
Şah onu çağırıdı, hörmətdir deyə,
Oturtdu şah kimi qızıl kürsüyə,
Başqa tacıdarlar hörmətə görə,
İskəndər yanında diz çökdü yerə.
Xaqan əmr etdi: “Yeməklər gəlsin,
Qızıl xonçalarda xörəklər gəlsin!”
Hər yandan töküldü şahanə yarpaq,
Meynə yarpağıtək tökdü hər budaq²³⁵.
Fərxarə bənzəyən istək evindən
Tez hazır olurdu hər istənilən²³⁶.
Elə bil cənnətdir, arayan kimse
Xonçada tapırdı hər nə istəsə.
İştahla yedilər o xuruşlardan,
Hücumla şəraba açdılar meydan,
Qırmızı şərəblər verdi qol-qanad,
Qırmızı rənglərdən qurdular büsat.
Çalmağa oturdu, bütün dünyadan
Seçilmiş ən məşhur oxuyan, çalan.
Ən incə oxucu səslər ucalır,
Ozanlar rəsmiylə oxuyur, çalır.

Çalanlar başladı süğdi nəğməsi,
 Göylərə ucaldı sazların səsi.
 Vardı pəhləvicə o qədər çalan
 Nəğməyə yenilik verirdi hər an.
 Rəqs edən kəşmirli gözəllər durur,
 Oynarkən yel kimi mayallaq vurur.
 Elə çalğıçılar gəlmiş Yunandan,
 Aqlını itirir eşidən insan.
 Rum və Çin xidmətə bel bağlayaraq,
 Bəzədi Rumdan və Çindən bir bayraq.
 Xəzinə ağzını açınca xaqan,
 Qarun xəznəsində yer oldu pünhan²³⁷.
 Əvvəlcə saçdı çox cavahir, gövhər,
 Daş-qaşa tutulmuş gözəl geyimlər.
 Büllurdan büsatı Günəşdən parlaq,
 İncəlikdə sudan təmiz və yumşaq
 Çin ipəklərindən bir neçə xalvar,
 Müşk ilə, ənbərlə dolu bir anbar.
 Kafurlu təbəqədən ətr almış hər yan,
 Quru ud artıqdı təzə kafurdan,
 Çaçi kamanlarla çini ipəklər,
 Bir neçə qılınc da ona bərabər.
 Bir ilxı yorğa at, görkəmli, oynaq,
 Yel kimi yerişən, gövdəsi parlaq,
 Göylərdə durnanı, sarı ovlayan
 Laçınla qızılquş, böyük bir karvan.
 Qırx fil öz taxtıyla uca, qüvvətli,
 Sümükləri möhkəm, vücudu ətli.
 Bir dəstə qara qul – cəbhələr yenən,
 Ayüzlü kəvizlər – ölü dirildən.
 Çəkdi bu şeyləri şah hüzurinə,
 Bunlardan başqa çox şey verdi yenə.
 Yenidən başqa bir xəzinə açdı,
 Ondan da dəyərli bəxşişlər saçdı.
 Verdi o, quyruğu qara bir köhlən,
 Səhər küləyindən iti yerişən.
 Yürüyən, şahənə bir xətti-rəvan,

Üstündə tərپәнməz əsla oturan,
 Qaçmaqda ceyrandan iti, həm oynaq,
 Atəşdən qızğındı, sudan da yumşaq.
 Çölün quşlarından çox yüngül uçan,
 Dənizdə balıqdan iti oynayan,
 Qaçarkən qorxunc div sanırdı görən,
 Elə bil doğulmuş divlər nəslindən,
 Qalmaz tərپənişdə göylərdən geri,
 Olmaz dan yeri də bu meydan əri.
 Meydanda elə bir cövlanı vardı,
 Xəyalı o, yarı yolda qoyardı.
 “Fərəsi” “rux” ilə ayaqdan salır,
 “Fərəs”lə “Fil”i də cəbhədən alır²³⁸.
 Bir qorxu saçardı onun surəti,
 Yerişi ən incə xəyaldan iti.
 Qorxmazdı səməndər kimi atəşdən,
 Səməndər demirəm, İskəndər çəkən.
 Bir ovçu quş verdi fitnəylə dolu,
 Rəyalı gecədən daha qorxulu.
 Çərx kimi dolanır açarkən şəhbal,
 Gəzişi cənubdu, çıxışı şimal²³⁹.
 Polad yay keçirmiş tunc dırnaqlara,
 Əzmindən qartallar geyinmiş qara.
 Boynunda çox qan var, hər quşa yağdı,
 O qartal ovlayan yaylı caynağı.
 Görüncə simürğün bağı sızıldar,
 Çöllərdə kərgədan edərdi şikar,
 Acıqlı, qaniçən, qorxu bilməyən,
 Haqq onu yaratmış zülümdən, kindən.
 Toğruldur quşların şahı bu Toğan,
 O da Toğrul kimi ölkəyə sultan.
 Qaragöz bir kəniş – ənbər qoxulu,
 Gülüzlü, dodağı şəkərlə dolu.
 Cənnətdə bəzənmiş bir sənəmdir bu,
 Edər o fitnəni könül arizu.
 Yürüyən bir aydır o sərv ağacı,
 Müşkün bir kəmənddir cüt qara saçı.

Su kimi lətifdir o çənə, buxaq,
 Atəşdə suyu kim görmüş baş-ayaq?²⁴⁰
 Üzü bənövşəyə qızıl ül atır,
 Gül üzdə bənövşə keşikçi yatır²⁴¹.
 Uca sərv möhtacdır onun boyuna,
 Şəkər bir bəndədir, bal dostdur ona.
 Müşk onun zülfünə bağlamış kəmər,
 Zülfü də Günəşə köləlik edər²⁴¹.
 Bir şəkərparədir, şirin söhbətdir,
 Dodağı şəkərçün bir fəlakətdir.
 Arxası sincabdır, bədəni büllur,
 İncə barmaqları xəz quyruğudur.
 Ağ, lətif çənəsi gümüşdən nişan,
 Ona bir tuğ asmış gül buxağından.
 Çənəyə, buxağa vermiş yaraşiq,
 Günəşdən top qapmış, Aydansa işıq.
 Qəmədan ox çəkmiş, qaşından kaman,
 Bu ox, bu kamanla ovlamış yüz can.
 Boğazı o qədər ağ, lətifdir ki,
 İçərkən görünür şərabin rəngi.
 Dünyada sağ olsun elə bir dayə,
 Bir gözəl bəsləmiş – tən edir Aya.
 Dar gözü kimsəyə salmaz bir nəzər,
 Ağzı dar gözündən daha dar dilbər.
 Elə bil ağız yox, yaranmış yoxdan,
 Ona “taysız gözəl” demiş ad qoyan.
 Dəyərli töhfələr təqdim eyləyən
 Fəxr ilə öyməyə başladı şən-şən:
 “Budur at, ovçu quş və gözəl kəviz,
 Əzizdir, bunları sən də tut əziz.
 Nə kimsə belə at minmişdir hələ,
 Nə belə bir quşu keçirmiş ələ.
 Deməyə nə hacət, bir zaman gələr,
 Hər biri göstərər böyük bir hünər.
 Gülüzlü kəvizdir belə bir gözəl,
 Gözəllikdə yoxdur özünə bədəl.
 Anadangəlmədir onda üç xislət,

Onun dördüncüsü tapılmaz, əlbət:
Birinci, gözəldir, bərabəri yox,
Can alır, cənnətdə belə pəri yox.
İkinci, güclüdür, həm də döyüşkən!
Qaçmaz döyüş günü mərd kişilərdən.
Üçüncü, yox səsdə ona bir bədəl,
Şən, şaqraq nəğməsi Zöhrədən gözəl.
Gözəl səs dalınca pəstdən, ucadan,
Nəğməsindən yatar həm quş, həm ilan”.
İskəndər bəyəndi, haqq verdi ona,
Xoş səsi, gül üzü gəldi xoşuna.
Qadında mərdliyə vermədi qiymət,
Bu işdə azacıq düşündü, əlbət.
Tikanlar bərk olur, çiçəklər incə,
Qadında igidlik az olur mənəcə.
Vücudu geyinsə kəskin poladı,
Mərdlikdə payı yox, qadındır adı.
Çaxmaq daşı olsa suda balıqlar,
Dənizdə nəhəngə olacaq şikar.
Yararmı kağızdan qayrılısın qalxan,
Atılsın dənizə, suya sonradan.
Padşahı bu fikir etmədi təmin,
Qadını mərdlikdə görmədi mətin.
Özünə qul etdi qəbul etməklə,
Sonradan adını unutdu belə.
Gözəl bəxşisləri alaraq ondan
Yatağa çəkildi İskəndər xaqan.
Məşriqin tovuzu o səhər erkən,
Başını ucaldı firuzə göydən,
Yenidən qədəhi padişah aldı,
Yenidən dərgaha çalğı səs saldı.
İki gün işrətlə baxdı keyfinə,
Yerişə başladı, yel atı yenə.
Qayıtmaq üçün şah verincə qərar,
Dolanışı kəskin, iti ruzigar,
Xaqanın verdiyi türküzlü kəviz

Padşahın yanında olmadı əziz.
Nədənsə xoşuna gəlmədi bu qız,
Kölgətək pərdədə buraxdı yalqız.
Parladı Günəştək o toxtamış Ay,
Gözündən gül üzə axıtdı bir çay.
Kənzilər evində şam kimi söndü,
Bir quyu içində kölgəyə döndü.
Çövkana pərəstiş edən bu dövrən
Ələ top keçirdi gecə oynundan.
Şahlardan top qapan böyük hökmürən
Cilovu çövkana buraxdı bir an.
Qalxdı dağlar yaran gəmiyə birdən,
Fil atın üstünə mindi filbədən.
Ucaltdı bayrağı boyun çəkənlər,
Qiyamət başladı, göründü məhşər.
Ordunun olurdu eni bir ağac,
Ceyranla dolmuşdu bütün çöl, yamac.
Çindən Cəndə qədər hey başdan-başa,
Yer-göy bürünmüşdü ipək qumaşa.
Ordunun sayına çatdı hökmürən,
Var idi beş yüz min adlı pəhləvan.
Qabaqda, arxada tovuzrəng türklər,
Sağ, solda poladqol aslanlar gedər.
Ordunun qəlbində durmuş hökmüdar,
Sahildə dağ kimi dəmir külahlar.
O dəmir külahlı ərlərdən başqa,
Qırx filə söykənmiş həm ön, həm arxa.
Qarşıda ucalmış şahın sancağı,
Min igid əlində tutmuş bayrağı.
Xas qullar belində qızıldan kəmər,
Ərinmiş saf qızıl çubuğa bənzər.
Gözəl, gənc igidlər coşurdu seltək,
Hər yandan çəkirdi minlərcə yedək.
Yolun zəhmətini qat-qat azaldan
Nədimlər bürümüş onu hər yandan.
Şövkətlə tərpendi Rum şəhriyarı,

Yanınca gedirdi Çin hökmüdarı.
Elə ki, yolları ölçdü bir qədər,
Xaqana işarə etdi İskəndər:
Durmayıb mülkünə qayıtsın yenə,
Cilovu çevirsin türk ölkəsinə.
Şah ilə görüşdü, ayrıldı xaqan,
Üzünü islatdı kirpik suyundan.
O dünya dolaşan atını sürdü.
Qoşunla Ceyhuna doğru yürüdü.
Elə ki, yetişdi o dərin çaya,
Dincəlmək əmrini verdi orduya.
O yerdə sevimli bir çəmən gördü,
Enməkçün münasib bir məskən gördü.
Kəndirlər çəkildi, çadır quruldu,
Mərkəzin sütunu qüvvətə doldu.
Gövhərlə işlənmiş o çadırlardan
Ceyhunun sahili oldu gülüstan.
Mavəräünnəhri görüncə guya,
Bir şəhər demirəm, gördü bir dünya.
Nə qədər var-dövlət almışdı Çindən
Qaldığı yerlərdə dağıtdı şən-şən.
Şənləndi o yerdə viranə yerlər,
Yenidən saldırdı bir neçə şəhər.
Səmərqənd ki, dünya sevinir ona,
Deyirlər, İskəndər etmişdir bina.
Rumda, Xorasanda yayıldı xəbər:
Getdiyi yerlərdən döndü İskəndər.
Padişah zəfərlə gəlmişdir deyə,
Xalq çıxdı yollarda şənlik etməyə.
Toy-bayram başlandı, ucaldı bayraq,
Hər yerdə, hər evdə şənlik quraraq.
Varlılar səpdilər varı, dövləti,
Göndərdi padşaha ayaq zəhməti.

İSKƏNDƏRİN RUS QOŞUNUNUN HÜCUMUNDAN XƏBƏR TUTMASI

Saqi, dur bu gecə mənə ver şərab,
Bu başağrısına vacibdir güləb.
Bir mey ver, suyu da eləsin huşyar,
Verməsin başlara ağırlıq, xumar.

Xoş gəlir dünyanı ölçən ərlərə
Calasın səfəri başqa səfərə.
Görsün hər ölkədə yeni bir adət,
Olsun hər mənzildə azacıq rahat.
Hər yeni geyimə bir nəzər salsın,
Gördüyü şeylərdən bir sınaq alsın.
Azacıq düşünsən, bir nüktə vardır,
Hər kəs öz şəhrində bir şəhriyərdir.
Öz şəhrində olsan ən alçaq insan
Yaxşıdır qürbətdə sultan olmaqdan.

İskəndər hər yerdə qələbə çaldı,
Lakin vətən eşqi qəlbini aldı.
Hökmündə olsa da saysız vilayət,
Öz doğma yurduna çəkərdi həsrət.
O gecə qət etdi, səhər qalxaraq
Atına küləkdən taxsın bir ayaq.
Qəlbində söndürsün vətən odunu,
Xorasan havası şənlətsin onu.
Əcəm torpağına at salsın yenə,
Oradan yol açsın İstəxr mülkünə.
Dünyanın rəngi də uysun baxtına,
Şöhrətlər qazansın uca taxtına.
Keçsin Nuşafərin mülkündən bir də,
Yaxşını, yamanı görsün o yerdə.
Yeni don geydirsin köhnə işlərə,
Önündə bir dünya diz çöksün yerə.
Hər kəsə yenidən versin var, dövlət,
Töhfələr paylaşın, göstərsin şəfqət.
Bəxşişlər ayırsın istəyənlərə,

Yenidən yaşayış versin hər yerə.
Gedərkən bunları düşünür dərin,
Başqa cür düşünməz hökmüran, yəqin.
Abxaz hökmüdarı olan Dəvalı
Ucalmış, padşaha yaxın olalı.
İskəndər hökmünə bağlarkən kəmər,
Dünyaları ölçər, ölkələr gəzər,
Padşahım yanına gəlincə, birdən
Təbiltək inləyib qopardı şivən:
“Padşahın, rusların zülmü çox dərin,
Abxaz gərdəyindən qaçırır gəlin.
O gözəl ölkədən gəlmiş bir tanış,
Deyir: o var-yoxdan çöp də qalmamış.
Alan, Ərk rusları edərək axın,
Yağmurtək ölkəyə etmişdir basqın.
Dərbəndə, ətrafa fitnələr saçmış,
Gəmiyə doluşub, dənizə qaçmış.
Qədərsiz basqınlar etmişdir yenə,
Yenidən yol vermiş o köhnə kinə.
Qəflətən talamış hər yerdə nə var,
Bir də yol tapmasın o şum ayaqlar.
Deyirlər, qədərdən çox ölən varmış,
Həm qırıb dağıtmış, həm də aparmış.
Heç bir şey qalmamış dolu anbarda,
Xəzinə boşalmış, yoxdur dinar da.
Xəzinə geyimdən boşalmış, gerçək,
Sandıqdan dürr çalmış, taxtımdan ipək.
Gördüyün o Bərdə olmuşdur viran,
O zəngin şəhərdən qalmamış nişan.
Gözəl Nüşabəni almışlar əsir,
İşrət qədəhini qırmışlar bir-bir.
Sarayda görmüşdün o qədər gəlin,
Onlardan qalmamış heç bir nazənin.
Vurmuş bir-birinə kəndi, şəhəri,
Atəşdə yandırmış şən ölkələri.
O qızğın döyüşdə məhv olsaydım mən,
Asudə olardım bu dirilikdən.
Sənin xidmətində oldum bəxtiyar,

Orada əsirdir gəlinlər, qızlar.
Düşməndən intiqam almazsa padşah,
İmdada yetişsin o böyük Allah.
Çox keçməz ki, ruslar girər hər yana,
Rumu, həm Ərməni qoyar virana,
Elə ki, keçirər ələ xəzinə,
Durmayıb tələsik qaçarlar yenə.
Şəhərlər alaraq, talar hər yanı,
Bəlkə də tutarlar bütün dünyanı.
Onlarda aslanla qurd ürəyi var,
Qana mərd, süfrəyə aciz olurlar.
Ruslardan adamlıq gözlənməz bir an,
Yalnız surətindən görünər insan!
Eşşəyin cavahir olsa da yükü,
Yenə də eşşəkdir, pərildar tükü.
Madam ki, yol tapmış bunlar xəznəyə,
Ziyanlıq verəcək bir çox ölkəyə.
Zülümlə açacaq yeni qol-qanad,
Karvanlar soyacaq, sönəcək həyat.
Ölkəyə dərindən ziyan vuracaq,
Ruma, Xorasana əl uzadacaq”.
Acıqlandı padşah bunu dinlərkən,
Onun övladına olan sitəmdən.
Nüşabə üçün də qəmləndi hədsiz,
Çünki o ölkəni tuturdu əziz.
Acıqlı başını dikdi köksünə,
Başını kədərlə qaldırdı yenə.
Dedi: “Ey Dəvalı, verirəm fərman,
Qəlbimdə çırpındı canında olan.
Vəqəni anlatdın, sən dur bir yana,
Bu işi büsbütün gəl tapşır mana.
Görərsən nə sahman verrəm işlərə,
Kəməndim nə qədər baş tökər yerə.
Alaram ağılı, huşu başlardan,
Aslanlar qanına sallam həyəcan.
Aslanla oynamaq deyildir asan,
İtləri salaram kinli qürurdan.
Qoymaram Burtasdan, ruslardan nişan,

Başları qurtarmaz ayaq altından.
Ruslar, Misr olsa da, tökərəm Nilə,
Şüuru azınca əzdirrəm filə.
Taxtımı qaldırram dağından yüksək,
Daşları dəhşətdən ərisin gərək.
Nə əjdər qoyaram bu köhüllərdə,
Nə də ot ki, dərman olsun bir dərdə.
Ruslardan bu öcü almayıb getsəm,
Feyləqusun oğlu deyiləm, itəm.
Burtasın qurdunu tora salmasam,
Burtas tülküsündən daha alçağam.
Dövrənin gərdişi verərsə imkan,
Alaram öcümü kinli düşmandan.
Qaytarar nə ki şey aparmış bizdən,
Düşər ayağıma o qarət edən.
Nüşabə qurtarar zəncir altından,
Mən şəkər alaram qamışdan, inan!
O gümüş, daşlarda gizlənsə belə,
Xamırdan tük kimi çəkərəm çölə.
Tədbirlə açılar bu çətin işlər,
Ağacda zamanla açar çiçəklər.
Hər işdə tədbirdən əl götürməmək,
Zamandan-zamana dolanır fələk.
Bu yola varımdır ərzaq, hazırlıq.
Murada çatınca dözərəm, artıq.
Qocaman dağlardan dənizə qədər,
Üsullu-üsullu iş axıb gedər.
Fikrim at sürməkdə Əcəm mülkünə,
O yerdə əylənmək istədim yenə.
İndi ki, üz vermiş belə bir dastan,
Taxtımdan ayrılmaq yaxşıdır bundan.
Qoşunun əzm etdi tərپənsin, ancaq
Bu yolda yəhərim – taxtım olacaq.
Düşməndən intiqam almayınca mən
Qaçaram yatmaqdan, istirahətdən”.
Dəvalı o halı gördüyü zaman
Azaldı qəlbində kinli həyəcan.
Dodağı doldurdu yeri ənbərlə,
Üz sürtdü, torpağı suvardı zərlə.

İSKƏNDƏRİN QIPÇAQ ÇÖLÜNƏ ÇATMASI

Dur, saqi, qədəhi al ələ, doldur!
Kimsəyə içməkdən başqa yol yoxdur.
Günəş parçasıdır, badə deyil bu,
Gövhərində vardır həm atəş, həm su.

İki pərvanədir bağlanmış bura,
Birinin üzü ağ, birinin qara²⁴³.
Kimsənin şamına deyil pərvanə,
Dinləməz kimsəni, baxmaz fərmanə²⁴⁴.
Çıraqdan işıq ver, ev işıqlansın,
Hər iki pərvanə atəşdə yansın.

Bu yaşıl bağçaya verən yaraşlıq,
Çıraqdan parladır belə bir işıq:
Feyləqusun oğlu böyük İskəndər,
Rusun talanından alınca xəbər,
Gecəni yatmadı, əzm etdi kinə,
Hər sayaq düşündü, daşındı yenə.
Neyləsin, bu işə necə don biçsin,
Üstündən atlayıb qolayca keçsin.
Dan yeri yaqutdan şəfəq saçanda,
Şəbdizin belindən tənği açanda²⁴⁵,
İskəndər yenə də ata minərək
Yel kimi tərpendi, oldu bir şimşək.
Ceyhun sahiliylə atını saldı,
Oradan Xarəzmə doğru yol aldı.
Arxada ordusu dəniztək axır,
Çöllərin hesabı barmağındadır.
Xarəzmin çölünü ölçərək biçdi,
Ceyhuna gələrək, Amuldan keçdi.
Aləmi qurtarmaq fikriylə rusdan,
Suda və quruda durmadı bir an.
Yeməyib, yatmayıb, hey sürürdü at,
Səqlab çöllərinə açınca qanad,

Qıpçaqla qaynaşan boz çöllər gördü,
Baldırı ağappaq gözəllər gördü.
Üzü od, yanağı su kimi oynaq,
Günəşdən və Aydan daha şux, parlaq.
Hamı kiçik gözlü, könül ovlayan,
Bir pəri səbrini əlindən alan.
Nə örtü, nə yaşmaq bilirdi onlar,
Nə də qardaşından, ərindən qorxar.
Darlıqda keçinən subay əsgərlər
Göruncə örtüsüz bir dəstə dilbər,
Dözməyib, qaynadı gəncliyin qanı,
Dinləməz oldular əmri, fərmanı.
Padşahın qorxusu çökdü əsgərə,
Əl ata bilmədi o gözəllərə.
İskəndər göruncə o afətləri,
Xoşuna gəlmədi bu adətləri.
Ağ bədənlər gördü, gümüş vücudlu,
Ordu bütün susuz, onlar sərin su.
Ordunun halına yandı, nə demək,
Hər qadın qadıdır, erkək də erkək!
Bu işə sərf etdi öz hünərini,
Çağırdı qıpçağın böyüklərini.
İskəndər onlara etdi çox hörmət,
Ucaldı başları, göstərdi şəfqət,
Örtülü dedi çöl qıpçaqlarına:
“Üzünü gizləmək xoşdur qadına.
Qadın ki yadlara açar üzünü,
Nə əri düşünər, nə də özünü.
Bərklikdə ansa da daşı, poladı,
Yenə də qadının qadıdır adı”.
O azğın çöl xalqı, o köçərilər
Padşahı dinləyib durdu bir qədər.
Bu əmrə əymədi boyun heç biri,
Ən doğru sandılar bu ayinləri:
“Bəyəndik biz, deyə, təslim oldular, –
İtaət edərək sənə, tacidar!
Üz örtmək doğru yol deyildir ancaq,

İtaət etməz bu ayinə qıpçaq.
Üz örtmək ayini qoy olsun sənin,
Bizə də göz örtmək olmuşdur ayin.
Baxmamaq gərəkdir naməhrəm üzə,
Nə suçu var üzün, cəza ver gözə”.
Bu sözlər gəlirsə padşaha ağır,
Nə üçün bəs üzə, arxaya baxır.
Bu hasar deyilmi qıza, gəlinə?
Heç biri girməmiş yad gərdəyinə.
Bizim qız-gəlinə yetər bu örük,
Yadlar gərdəyindən tutmamışdır yük.
Örtü salmaqdan xalqın üzünə,
Özün bir örtü çək baxan gözüne.
Gözünə pərdəni asan bir nəfər,
Şübhəsiz, nə Günəş, nə də Ay görər.
Bu işdə cahandar əmr edir bizə,
İstəsən hər qıpçaq can verər sizə.
Edərik hər əmrin olsa, itaət,
Öz ayinimizdən dönmərik, əlbət”.
Qıpçağın dilini uzun görüncə,
Susaraq, aldı bar acı düşüncə.
Padşaha apaydın oldu həqiqət,
Bu xalqa bir fayda verməz nəsihət.
Tutarlı bir tədbir göstərsin, deyə,
Söylədi bu sirri o fərzanəyə:
“Bu kəmənd saçlılar gözəldir, dilbər,
Hayıf ki, yadlardan üz örtməyirlər.
Pərvanə atəşdə yandığı qədər,
Yadlara bələdir bu qara gözlər.
Nə yolla qıpçağı bəs yumşaldım mən,
Gizləsin üzünü naməhrəmlərdən?!”
Bəlinas dil açdı ona hörmətlə:
“İtaət edərim böyük minnətlə,
Mən elə bir tilsim qurum bu yerdə,
Dastanlara düşüb qalsın dillərdə.
Tilsimi hər qadın gördüyü zaman,
Üz-gözünü örtüb keçər yanından.

Bu şərtlə, padişah qalsın mənimlə,
İstədiyim şeyi gətirsin ələ”.
Gərəkli şeyləri yaxşı-yamandan,
Güc ilə, qızılla tapdı hökmüran.
Bəlinas güvəndi bəxtiyarlığa,
Tədbirlə başladı sənətkarlığa.
Qara daşdan qurdu gözəl nazənin,
Dikəltdi bir yeni ayinli gəlin.
Ağ mərmər çadrası heykəl daşında,
Səmən yarpağıydı bidmişk başında.
Hər qadın keçirkən gördüyü zaman
Utanıb üzünü gizlədi ondan.
Üzünü, gözünü örtüdü hər göyçək,
Utanıb üzünə çəkdi bürüncək.
O gün ki, çarşablı heykəl quruldu,
Qıpçağa üz örtmək bir adət oldu.
Sənətkar kişidən sordu İskəndər:
“Nə üçün bu xalqa daş etdi əsər?
Etmədi verdim əmrə itaət,
Bu cansız heykəldən aldılar ibrət?”
Bəxtiyar bilici dedi: “Hökmüran,
Qıpçağın ürəyi qatıdır daşdan!
Bu gümüşbədənlər daşürəklidir
Daşürəkliləri onunçun sevir.
Hər biri elə ki, daşa yan alır
Qatı ürəkləri ondan yumşalır.
Üz-gözü bərk daşdan yaranmış dilbər
Utanıb, üzünü yadlardan örtər.
Bizə də gərəkdir belə bir örtük,
Ərlərə hörmətdir, yadlara örük.
Bir də ki, göylərə aid bir sirr var,
Etmərəm o gizlin siri aşkar”.
O tilsim kök saldı durduğu yerdə,
Üzlərə oldu bir ismətli pərdə.
Tilsimli o heykəl yenə ucalır,
Uçmamış, o çöldə indi də qalır.
Çevrəsi oxlardan dönmüş ormana,

Çay boyunca bitən ota, tikana
Ətəkdə qartallar salan oxlardan
Daha çox görünür qartal və tər lan.
O yerdən keçərkən daim qırçaqlar,
Pir deyib, başını səcdəyə qoyar.
Hər atlı, piyada o yoldan gedir,
Heykələ pir deyə, pərəstiş edir.
Atını sürərkən daşa, pir deyə,
Edir oxluğundan bir ox hədiyyə.
Çobanlar sürüylə keçərkən ordan,
Verər o heykələ bir qoyun qurban.
Qartallar ucadan edərkən pərvaz,
Qoyundan o yerdə bir tük də qoymaz.
Qorxaraq, o polad pəncə qartaldan
Heykəlin səmtinə gəlməz bir insan.
Bax, bilici necə bir heykəl qurdu,
O sənəm gah açdı, gah düyün vurdu.

İSKƏNDƏRİN RUS ÖLKƏSİNƏ ÇATMASI VƏ MÜHARİBƏSİ

Saqi, dur, örtülü bakirəni sən
Mənə ver, qorxursa ərə getməkdən.
Əlimi yuyum hər kirdən, murdardan,
Təmiz olmalıdır biki rə əl vuran!

Yenidən bu bülbül girmişdir bağa,
Bu pəri yan almış işıq – çıraqa.
Fikrimə can verir bu pəricamal,
Pəriyə döndərmiş məni bir xəyal.
Bu qara Əhrimən mədəninədən mən
Bir gövhər alım ki, çıraqdən rövşən.
Minlərcə eşq olsun, zəkali ər lər
Zülmətdən çıxarır işıqlı gövhər.

Keçmiş gözəlcə bilib tanıyan
Tarixdən nəql edir belə bir dastan:
Rum sənətkarına şah verdi fərman,
Tədbirlər tökərək mum alsın daşdan.
O tələb edilən uğurlu heykəl
Firuzə naxşitək bəzəndi gözəl.
Heykələ vurmuşdu elə bir bəzək,
Türklərin nəqşinə bağladı ipək.
Heykəli dikəltdi mahir sənətkar,
Önündən şövkətlə keçdi hökmüdar.
Keçirkən saçırdı cavahir, dövlət,
Dincəlmək fikriylə çəkirdi zəhmət.
Həftədə bir neçə mənzil gedirdi,
Mənzildə həftədən çox dincəlirdi.
Düşməyə olunca yaxın, coşdu kin,
Əjdərlər pəncəni etdilər kəskin.
Qarşıda göründü geniş bir sahil,
Gecəyə o yerdə etdilər mənzil.
O yaşıl çəməndə ordu, tacidar
Yolun zəhmətindən rahat oldular.
Ulduztək bəzədi baş ordugahı,
Göylərə ucaltdı onda dərgahı.
Hər tərəf bayraqla döndü tovusa,
Ordunun ağzını çevirdi rusa.
Bu qorxulu xəbər çatdı ruslara:
Əsgərlə yetişdi o rumlu Dara,
O qədər əsgər heç gəlməz xəyalə,
Dağlar da dayanmaz etsə bir həmlə,
Zor igidləri var qılinc oynadan,
İnsanı qıvrılmış ilantək sancan.
Qızmış bir aslandır kəmənd quranlar,
Fillərin başını yerə buranlar.
Çinli qulları var, hər bə girincə
Bir teldə ox atar yüzlər, minlərcə.
İskəndər deyil tək acıqlı aslan,
Bələdir dünyaya o qan qusduran.
Ardınca dağ kimi bir ordu gəlir,

Yer, göy titrəyərək tozlar yüksəlir.
İki yüz fili var üstü poladdan,
Torpağın canına salır həyəcan.
Çölləri tutmayıır igidlər, fillər,
Ordusu ordular yaran bir əjdər.
Eşitdi rusların sərdarı Qıntal
Ki, dövrən doğurmuş başqa bir əhval,
Yeddi rus soyundan tərپətđi ordu²⁴⁶,
Hər qövmə uyan bir yaraşiq vurdu.
Burtasdan, Alandan, Xəzrandan hədsiz,
Sanasan sel kimi axdı dağ, dəniz.
İsudan Qıpçağın çölünə qədər
Hər yeri doldurdu ox, geyim, xəncər.
Hesaba gəlməyən qədər əsgər var,
Sayından acizdi böyük hesabdar.
Qarşıda olanı saydı bir bilən,
Ziyadə göründü doqquz yüz mindən.
Rusa iki ağac qaldığı zaman,
Atlardan enərək tutdular məkan.
Rus Qıntal söylədi: “Mərdləri yenən,
Döyüşdə qorxarmı qızdan, gəлиндən?
Heç zəhmət görməmiş belə bir əsgər,
Xəzinə karvanı, üstü zər, zivər.
Belə bir namuslu nazlı utancaq
Ruslarla döyüşdə tutarmı ayaq?
Cilovu, yəhəri qızıldır, gövhər,
Saf büllur təbəqlər, yaqut qədəhlər.
İşləri içməkdir, kefdir hər zaman,
Bir kərə keçməmiş hərbin yanından.
Gecələr alır xoş qoxudan fərəh,
Gündüzlər içkiylə qaldırır qədəh.
Biz ruslar ciyəri yeyərik bol-bol,
Qızlara yaraşır bu şərab, noğul.
Rumlular, çinlilər döyüşə girməz,
Geyinər qırmızı diba, sarı xəz.
Haqq bizi nemətlə etmiş sərəfraz,
Haqq verən bəxşişin önü alınmaz.

Yuxuda görsəydim bu qəniməti,
Axardı ağzımın dadlı şərbəti.
Bir deyil, hədsizdir taclar, bəzəklər,
Dənizdə tapmırıq bu qədər gövhər.
Bu zəngin dövləti keçirsək ələ,
Bütün ölkələrə düşər vəlvələ.
Padşahlıq edərək dünyanı alağ,
Əsrlər boyunca tacidar olaq”.
Atını oynatdı dağın başına,
Bir neçə nəfər də qoşuldu ona.
Əliylə uzağı göstərdi: “Baxın,
Hurilər dünyaya etmişdir axın!
Dərgahı büsbütün gövhər, xəzinə,
İncilər saçılmış silah yerinə.
Yəhərlər büsbütün yaqutla dolu,
İncidir, gövhərdir atların çulu.
Ulduzlu külahlar ucalmış göyə,
Uzun don az qalır ayağa dəyə.
Tirmələr, ipəklər, fərşlər, xalçalar.
Nə əldə nizə, nə oxluqda ox var.
Xalxalı qızıldan taxmış ayağa,
Zülfünün ucunu burmuş qulağa.
Hamısı şahənə zinətlə dolu,
Yox gedən ayağı, yox güclü qolu.
Bu əlsiz-ayaqsız nəfərlər neylər?
İskəndər bunlarla ordumu yenər?
Onlara bir iynə batırsan, bişəkk,
Ağızlar açılar bir pəncərətək,
Tarixlə, təqvimlə hər bə gedirlər,
Hesabda bir ayı təxir edirlər²⁴⁷.
Bu ordu ən qızğın döyüşdə bir az
Əzilmiş kəsəkdən toz da qoparmaz.
Birlikdə hücumə keçsək üz-üzə,
Bu ordu dayanmaz bir həmləmişə”.
Zəhmətlə keçinən sadələvh ruslar
Hiyləyə aldanıb dedilər: “Sərdar!
Nə qədər ki, can var – əmrində varıq,

Bu əhdə, peymanə baş, can qoyarıq.
Hər işdə, hünərdə olarıq nəhəng,
Qoymanıq qalsın bu gülşəndən bir rəng.
Biz basqın edərik azğın düşməna,
Nizəməz daşları boyar al qana.
Nizədən qılınca əl atan zaman
Başını keçirər kəməndə düşməna”.
Rus ordu qəlbini bir ocaq gördü,
Gücündən dağları yupyumşaq gördü.
Döndü ordugaha, diləyi zəfər,
Qılıncdan pas sildi, qəlbindən kədər.
O biri tərəfdən şah da oturdu,
Başçı igidlərlə bir məclis qurdu.
Padşahı igidlər almış ortaya,
Bənzərdir dörd yanı ulduzlu Aya.
Qədər xan Xətadan, Qur xan Xütəndən,
Dəbis Mədayindən, Vəlidi Yəməndən,
Dəvalı Abxazdan, Hindi də Reydən,
Qubad İstəxrən, Nəsəbi Keydən,
Gilanlı Zərivənd Mazandarandan,
Xavər ölkəsindən, Niyal pəhləvan,
Sipənd Xorasandan, Fur da İraqdan,
Bərişad Ərməndən, bu ittifaqdan,
Rumdan, Əfrəcədən, Misirdən, Şamdan
Hesaba gəlməyən bir çox pəhləvan.
Padişah onları qurtardı qəməndən,
Ümidlər verməklə etdi qəlbi şən.
Dedi: “Düşmənimiz dava görməmiş,
Aslanla döyüşə etməmiş vərmiş.
Quldurluq, oğurluq, bir də yol vurmaq,
Düşmənin mərdliyi, bax, budur ancaq!
Qılını görməmiş hər iki əldə,
Bıçağı, nizəni köküsdə, beldə.
Bunlarda tapılmaz kəskin bir yaraq,
Yaraqsız döyüşdə neylər bir qoçaq?
Qarşıya çıxsın bu çılpaq nəfərlər
Biçərik başından göbəyə qədər.

Meydanda başlasam qılınc oyunu,
Bağlaram Əlbürzün uca qolunu.
Mənəm əl gəzdirən o uzaqlara,
Can almaq istərkən can verdi Dara.
Kəməndi hiyləylə atdı Keyd mana,
Saldım o kəməndi öz ayağına.
Furun qoşunuyla döyüşə girdim,
Mərdliyimdən ona kafur yedirdim.
Yayım ki, qaşına bir düyün aldı,
Xaqanın yayında giriş boşaldı.
Ruslarla döyüşdən indi qorxmaram,
Onlar bir sel isə, mən də bir dağam.
Xəzər dağından Çin suyuna qədər
Türklərlə doludur bütün bu yerlər.
Bilirəm rumları sevməyir bir türk,
Rumlara kinləri rusdan da böyük.
Türklərin oxuyla yenə bu zaman
Qabar əskik olmaz rus ayağından.
Zəhər ki, vücuda salır zəlzələ,
Sağalır yenə də başqa zəhərlə²⁴⁸.

Eşitdim: bir tülkü yırtıcı qurddan
Köpək səsləriylə tapmışdır aman.
Durmayıb iki qurd kin ilə coşdu,
O qoca tülkünün dalınca coşdu.
Çox zorba itləri vardı bu yurdun,
Qanına susardı tülkünün, qurdun.
Qorxudan tülküçük qopardı fəğan,
İtlərin bəndini açdı ağzından.
İt səsi bürüdü kəndin üstünü,
Canavar sandılar qoca tülkünü.
İtlərin səsindən hürkərkən qurdlar,
Qurtuldu o tülkü, olmadı şıkar.
Sınaqlı düşmən də hər işdə belə
Qurtulur düşməndən düşmən əlilə.
Mənim ki, dəbdəbəm ucalır göyə,
Varmı ehtiyacım başqa köməyə?

Hər bağlı qapını açardır açan,
Çarə tapılmazsa, danış qılncdan”.
Başçılar bağırdı baş endirərək:
“Yolunda qanımız tökülsün gərək!
Hər zaman hünərlə işə yaradıq,
İndi biz olarıq ondan da artıq.
Həm hünər göstərmək, həm də mal üçün
Çalışmaq bir borcdur istiqbal üçün!”
Orduya verdi çox padişah ürək,
Ürəksiz bir nəfər olmasın gərək!
Düşündü, daşındı axşama qədər,
Cam ilə qılncdan neyləsin səhər?!
Üzünü gizlərkən gündüz gecədən,
Keşikçi növbətdə, casus yatırkən,
Hesaba gəlməyən növbətçi əsgər
Keçidli yollarda keşik çəkдилər.
Keşiksiz qalmadı qaranlıq gecə,
Keşikdə qaldılar şəfəq söküncə.

İSKƏNDƏRİN RUSLARLA VURUŞMASI

Ey saqi, durma, gəl, sevindir məni!
Şəncərlə yağrulmuş odlu civəni
Ver mənə, bəzəyim uca eyvanı,
İşlədim ərinmiş o saf boyanı.

Ey sınaqlı dehقان, dünya görmüş pir,
Ürəyə yatımlı sözləri gətir!
Şah Çindən Rus üstə gələndən sonra
Onu çərxin atı götürdü hara?
Çərx ona nə oyun başladı təkrar?
Nə hiylə işlətdi ona ruzigar?
Tarixin sərrafı, o gövhər satan,
Sözləri gövhərlə asdı qulaqdan.
İskəndər elə ki, coşğun rus gördü,
Dünyanı qanadsız bir tovuş gördü.

Böyrünü vermədi gecə yatağa,
Durdu bəxt ararkən ulduz saymağa.
Öz ipək fərşini yığınca yerlər,
Teşt ilə, qılıncla oynadı səhər,
O teştdə parlayan qılinc Günəşin
Başını kəsərək, gördü öz işin.
Qara örtüsündən qaldırınca baş,
Şimşəkli qılınca büründü dağ, daş.
İki ordu deyil, iki dəniz qan,
Qədərcə çox idi dəniz suyundan.
Çapdılar o meydan boyu “qan” deyə,
Qılınclar, bayraqlar ucaldı göyə.
İki meydan boyu polad ayaqlar,
Sıx yerdə dağ kimi tutdular qərar.
Sançıya əmr etdi böyük İskəndər,
Qoşuna san verdi, düzüldü səflər.
O polad geyimdən, almas qılıncdan
İşıqlı Günəşə ucaltdı duman.
Hər qövmün başında özündən sərdar.
Çəkdilər meydanda dağ kimi hasar.
Dəvali və İran pəhləvanları
Sağ qolda yerləşdi, coşdu qanları.
Qədər xan fəğfurlu igidlər ilə
Cəbhənin solunu götürdü ələ.
Cinahda ox atan xas qulamlardı,
Döyüş yollarına qanad salardı.
O polad geyimli fil ən ortada,
Kükreyən igidlər durmuş arxada.
Filgövdə padişah minbir ümidlə
Minmişdi dağ kimi qızmış ağ filə.
Qarşıda bənizi qırmızı ruslar
Məcusun atəşi kimi parıldar.
Sağ qolu bəzəmiş Xəzran dəstəsi,
Soldan da ucalır Burtasın səsi.
Alani arxadan, İsuvi qoldan,
Əzm etmiş baş, boyun qoparsın hər an.
Cəbhənin qəlbində rus kinə dolmuş,

Köksündən İskəndər eşqini yolmuş.
Hər iki tərəfdə səf çəkdi əsgər,
Lacivərd göy kimi ucalmış yerlər.
Rusların təblindən doğru həyəcan,
Xəstə bir hindlitək qopardı fəğan.
Göyləri sarsıdan təbil və boru
Yerlərin qarnına salırdı buru.
Zorba türk borusu etdikcə şiddət
Türklərin qoluna gəlirdi qüvvət.
Coşduqca yer yaran at kişnəməsi
Balığa çatırdı yerin naləsi.
Həftğuş əmudların təpiklərindən
Fələyin öküzü qopardı şivən.
Dəldikcə qılinc hər gümüş peykəri,
Gümüşdən çıxarır qan danələri.
Dəmirdən keçdikcə üçpərli oxlar
Sanki çəmənləkdən ötürdü quşlar.
Nizədən qamışlıq olmuş yer üzü,
Dağ çökür çuxura yedikcə gürzü.
Tüklərin ucuyla nizə ucalır,
Düşmən öz qanıyla dəstəməz alır.
Qurd gönündən olan müdhiş təbildən
Qızırsır döyüşlər, coşur döyüşkən.
Daşlarda nizə qan çeşməsi açar,
Bir orman göyərdir yay ilə oxlar²⁴⁹.
Oxların meyvəsi al güldən nişan,
Güllərin qan damar hər tikanından.
Qalxanı əridən polad nəhənglər
Başını uzatmış, sərəkəşlik edər.
Dağlara deşiklər açdı buxar,
Yerlərin canında bir titrəyiş var.
Rus döyüşməsinə dəhşət çökürdü,
Aslanlar altında atlar ürkürdü.
Əflatun, Fəlatun xalqıtək nadan
O yerdə əskikdi bir aciz rusdan.
Rumlular fələyə ucaldı bayraq,
Qılıncdan suya bir atəş olaraq.

Havanın boğazı sanki tıxandı,
 Dünyanın nəfəsi artıq dayandı.
 Nə yerdə yer tapır yeriən ayaq,
 Nə uçan havada tapırdı bucaq.
 Ruslardan bir nəfər açdı meydanı,
 Bir tülkü papaqlı Burtas aslanı
 Küləyə minmişdi yeriən dağtək,
 Dağ külək belində durarmış demək!
 Döyüşmək istədi, suladı meydan,
 Özünü öyərək, oxudu dastan:
 “Xam dəri geyinən hər bir Burtası,
 Mənin varlığımla qızır arxası.
 Pələnglər yırtaram dağlar qaşında.
 Nəhənglər yeyərəm sular başında.
 Aslantək alışıdim sağrı yırtmağa,
 Tülkütək baxmaram yağlı quyruğa²⁵⁰.
 Pəncədə kəskinəm, qüvvətdə mətin,
 Maral böyrü yırtmaq deyildir çətin.
 İçdiyim, tökdüyüm daima al qan,
 Geyimim xam dəri olmuş hər zaman.
 Nizəm daldan dəysə çıxar göbəkdan,
 Sınamaq istəsən, bu meydan, bu sən!
 Bir ordu kükrəsə Çin ilə Rumdan,
 Atəşin alovu ucalar mumdan.
 Mənə qandan başqa töhfə gətirən,
 Yox olsun elə bir yolçu, döyüşkən.
 Kim mənə qaş çatsa qürur edərək,
 Zivər yox, al kəfən geyinsin gərək!”
 Onun qarşısına şah ordusundan
 Çıxdı bir nizəli igid pəhləvan.
 Meydanda kin ilə açdılar pəncə,
 Çarpışma uzandı hey döyüşdükcə.
 Acıqlı Burtasın son qılincından
 Torpağa sərildi rumlu pəhləvan.
 İkinci rumlu da ölüm, kin gördü,
 Burtasın bəxtini çox mətin gördü.
 Hindi adlı igid şahzadə vardı,

Hindli qılıncıyla çox baş vurardı.
Qızmış aslan kimi qopardı fəryad,
Cumdu qurd üstünə əlində polad.
Qol kimi sınandı, oldu çox həmlə
Kimsənin taleyi gülmədi hələ.
Acığa dolunca şahzadə Hindi,
Qılıncı düşmənin çiyindən endi.
Başını biçdi o kəsici almas,
Atın dırnağında çırpındı Burtas.
Ruslardan başqa bir qılınc oynadan
Boynunu ucaltdı əlində qalxan.
Öyünə-öyünə girdi meydana,
Susamışdı sanki düşmən qanına.
Hindi qılıncını endirdi ona,
Ehtiyac qalmadı rus qalxanına.
Çıxdı bir başqa rus qılınc vurmağa,
Göz-gözü gəlincə düşdü torpağa.
Çox igid öldürdü, oldu gün yarı,
Tazitək qovurdu o, ceyranları.
Rusların nəfəsi tıxandı ondan,
Olmadı daha bir qarşıya çıxan.
Vücudu al qana batmışdı daha,
Yüyəni çevirdi tez ordugaha.
Göruncə İskəndər göstərdi hörmət,
Verdi ən dəyərlı, yararlı xələt.
Hər iki tərəfdən enərək ordu
Keçidli yollarda keşikçi durdu.

Dan yeri sökərkən saqi qalxdı şən,
Şərabdan torpağa yaqut səpərkən,
Od saçan dəniztək hər iki əsgər
Pusquda yenə də kaman çəkдилər.
O qanlı meydana çaparaq təkrar
Aslan yıxmaq üçün ova çıxdılar.
Gurlayan şeypurlar çaldıqca çalır,
Başlardan ağıl, huş, üzdən rəng alır.
Qurd gönlü təbillər etdikcə fəryad,

Ürək yox, yumşalır ən qatı polad.
Səs-küydən titrədi yerin damarı,
Göy atdı nalını, Günəş mismarı,
Dikbaş bir eylaqlı susadı qana,
Atını od kimi sürdü meydana.
Vücudu gizlənmiş polad içində.
Ürəyi dünyadan bərk idi kində.
Döyüşmək istədi qızmış filbədən,
Gələn qurtulmadı dəmir gürzündən.
Qorxdu dəhşətindən hər bir namidar,
O aslanpəncədən baş qaçırdılar.
Bir saat sonra bir acıqlı aslan
Meydana at çapdı öz ordusundan.
Buxara atında qızmış fil kimi,
Atıldı irəli daşqın Nil kimi.
İgid eylaqlıya bağırdı gələn:
“İşıqlı, al Günəş çıxdı pərdədən,
Əlində saqitək cam olan mənəm!
Eylaqlı qanından şərab içənəm!”.
Atı məhmizlədi bitincə sözü,
Yuxarı qaldırdı o, polad gürzü.
Qızmış fil vurduğu kəskin mizraqdan
Fil vücudun başı gəldi ayaqdan.
Eylaqlı toppuzdan oldu sərsəri,
Onun qan tufanı məst etdi yeri.
Onlardan bir atlı çıxdı meydana,
Dağ kimi yanaşdı o dağyarana.
Aldığı zərbədən oldu yerlə bir,
Əlində çox igid can verdi bir-bir.
Belə baş qoparmaq nəticəsində
Bir qürur göründü hər şivəsində.
Bir çox polad geyim, almaz qılınclar
Qarşıya çıxınca oldular şikar.
Səhərdən ikinci çağına qədər
Olmadı qarşıya çıxan bir nəfər.
Vurdu qulağından qəzanın qədər,
Yenidən qanlarla qaynadı ciyər.

Ruslardan at çapdı bir gövdəsi fil,
Üzü qıpqırmızı, gözləri bir Nil.
Rumlardan pəhləvan istəyib durdu,
Çox mərdlik göstərdi, mərd başlar vurdu.
Qanını axıtdı, kimə yan aldı,
Bir neçə bədəndən şirin can aldı.
Sınaqlı igidin bu bas-kəsindən
Olmadı rumlardan meydana gələn.
Ruma əl tapınca rus aldı meydan,
Filləri süst gördü öz çomağından.
Oynatdı qılıncı, coşdurdu kini,
Öldürdü bir neçə rumlu, çinlini,
Nizəylə boynunu bir az uzatdı,
Qürurla meydanda nizə oynatdı.
Rum qərargahının yaxın böyründən
Atını çapdı bir adlı döyüşkən.
At deyil, bir şahin oynatdı qəşəng,
Yox, qılınc deyildi, asmışdı nəhəng.
Əynində ipəkdən bir çuqalı var.
Başını bir polad dəbilqə oxşar.
Sərxoş ifrit kimi soxuldu hər bə,
Əlində dördbaşı bir kəskin zərbə.
Nizəni qaldırdı rusa baxaraq,
Dedi: “İstəmirsən torpaqda yatmaq,
Bil, mazandaranlı Zərivənd mənəm!
Döyüşdə divlərlə mən əylənənəm”.
Ondakı heybətdən rus bir şey qandı,
Səfrası qarışdı, başı fırlandı.
Meydanı daraldı – anladı o kəs,
Bu başqa hərifdir, ona bənzəməz.
Atı oynatmadı, çəkildi geri,
Bildirdi ki, mərdlikdə yox bərabəri.
Cilovu çevirdi tez ordugaha,
Yel kimi sovuşdu, durmadı daha.
Aslana çevirdi arxa, arxadan
Zərbəni endirdi ona pəhləvan.
Qaçanın belini zərbəsi yardı,

Köksündən dördbaşlı nizə çıxardı.
Uçan at yel kimi keçdi meydanı,
Ruslara yetirdi o əzgin canı.
Tanış, yad qaçaraq tutdular xəbər,
Səlibə dönmuş bir ölü gördülər.
Bildilər döyüşkən, qızmış əjdaha,
İgidlər belinə xaç vurdu daha.
Çəkildi arxada, öndə yüyənlər,
Çıxmadı Burtasdan, rusdan bir nəfər.
Qoşunun nəhayət səbri tükəndi,
Bir rus pəhləvanı dağtək tərpendi.
Qıntala qohumdu, adı da Kupal,
Filcanlı pəhləvan yanaşdı, dərhal
Girdi bir-birinə iki çarpışan,
Qılıncılar oynadı hər iki yandan.
Zərivənd nəhayət bir qılınc çaldı,
Kupal pəhləvanın canını aldı.
Belə bir hünərlə dikbaş ruslardan
Yetmiş nəfərini qırdı pəhləvan.
Acıqlı aslandan qıvrıldı Qıntal,
Ordunu döyüşdə görüncə topal,
Pəhləvan atlandı zireh geyərək
Budağı qılıncdan olan sərvtək.
Atıldı əjdaha yəhər qaşına,
Yüyəni buraxdı meydan başına.
Zərivənd görüncə bu əjdahanı
Kükürəyən buludtək oynadı qanı.
İki iti qılınc çıxdı qınından,
Göy kimi istidən qızışdı meydan.
Pərgar pərləritək mərkəzi ölçən,
Biri keç, birisi sürətlə keçən,
Çatıb bir-birinə, girdilər hər bə,
Yaralar açaraq, vurdular zərbə.
Qazana bilmədi heç biri zəfər,
Çarpışma uzandı gecəyə qədər.
Nəhayət, bir qılınc endirdi Qıntal,
O gəlin bəzəkli igidi dərhal

Torpağa düşürdü qızıl yəhərdən,
Aslan pəncəsində öldü filbədən.
Öldürən girincə düşmən qanına,
Sevincək döndü öz ordugahına.
Bu işdən sıxıldı böyük tacidar,
Torpağa sərildi gilanlı salar.
Əmr etdi igidi etsinlər rahət,
Adına münasib edilsin xidmət.

O sultan şövkətli şəfəq sökərkən,
Dağa dalğa vurdu Çin dənizindən.
“Qan” deyə susadı hər iki əsgər,
Bisütun dağıtək bayraq çəkдилər.
Dənizdən kükrədi bir bulud peykər,
Hər meşə içindən çıxdı bir əjdər,
Nəhənglər nərəsi ucaldı dağa,
Hər yandan axırdı qan dalğa-dalğa.
Filgövdə bir rumlu toppuz əlində,
Qılıncı əlində, oxluq belində,
Döyüşə çağırırdı versin imtahan,
Çıxdı sarı kaftan geymiş pəhləvan.
Toppuzu başından vurunca birdən
Rusda nə baş qaldı, nə qol, nə bədən.
Başqası kükrədi, onu da yardı,
Qarşıya çıxandan beyin qopardı.
Qılıncda, qədəhdə, şöhrətli, şanlı,
Fərinçə adında, özü alanlı,
Toppuzu çiyində atı oynatdı,
İnsanın başından huşunu atdı.
Bu qapdı toppuzu dolaraq kinə,
O da tez gürzünü atdı çiyinə.
Toppuzlar oynadı göydə yan-yana,
Şiddətlə sarıldı düşman düşmana.
Alanlı döyüşə girdiyi zaman,
Bildi ki, acizdir talesiz düşman.
Toppuzu başından elə endirdi,
Baş, beyin dağıldı, qarnına girdi.

Düşmənin başını salınca yerə,
Qürurla boynunu çəkdi göylərə.
Ərməndən acıqlı igid bir cavan,
Vurub öldürməkdə cəsur pəhləvan.
Adı Şərvə, özü döyüşdə kamil,
Nə aslan tay idi ona, nə də fil.
Hər əldə bir qılinc – nəhəngdən nişan,
Çox nəhəng başını qoparmış aslan.
Alanlı üstünə at səyirdərək
Parlayan qılıncdan oynatdı şimşək:
Fərinçə görüncə adlı igidi,
Qalxanı qanadtək çiyninə tikdi.
Şərvə bir qılincə saldı nəfəsdən,
Çırpındı, can quşu uçdu qəfəsdən.
Eysudan bir məğrur susadı qana,
Atını od kimi çapdı meydana.
Mərdliklə çalışdı, göstərdi hünər,
Şərvəyə aslanlıq və fayda verər?
Düşmənin heybəti qorxutdu onu,
Bir ağır zərbəyə verdi boynunu.
Cəram adlı bir dağ Ləzgi dağından,
Əlindən zinhara gəlmiş bu cahan.
İgidin poladdan külahı vardı,
Üzündən, gözündən döyüş yağardı.
Əynində dəmirdən bir geyimi var,
Saf gümüşlək yanar, civətək parlar.
Şərvəyə yanaşdı o qızmış aslan,
Gözünü açmağa vermədi aman.
Bir qılinc endirdi aslan Şərvəyə,
İgidin tozunu sovurdu göyə,
Düşməni torpaqda görüncə belə,
Beynini dağıtdı at təpiyiylə.
Boynunu çəkən çox adlı pəhləvan
Oturdu buza o soyuqqanlıdan²⁵¹.
Dəvalı görüncə elə bir gərdən,
Gərdən yox, meydanda gərdənlər yeyən.
İlantək qıvrıldı, istədi yaraq

Düşməni yıxmağa hazır olaraq.
Başına dəbilqə qoyaraq o şir,
Özü Çin poladı, üzü xas dəmir,
Zəhərli qılıncı boynuna saldı,
Saç kimi hörülmüş kəməndi aldı
Atını sardı bir dəmir örtüyə,
Dağ kimi atıldı tez üzəngiyə.
Düşmənin üstünə çapdı gülərək,
Məktəbdən evinə dönən çocuqtək.
Cərəm görün kimi o pəhləvanı,
Qorxdı bu döyüşdən, titrədi canı.
Çətindi o yerdən geri qayıtmaq,
Çarəsiz ölümə boyun qoyaraq,
Dəvalı səmtinə çapdı sürətlə
Aslanla döyüşdə başladı hiylə.
Dəvalı düşmənin qıvrılmasından,
Özünə örkəntək sarıldı yaman.
Ortada çox sözlər keçdi, müxtəsər,
Xeyirçün bir söz də söyləmədilər.
Dəvalı coşunca kinin selindən
Qılıncı endirdi düşmən belindən.
Şığıdı, zəhmətsiz ortadan keçdi,
O ağır qayanı ikiyə biçdi.
Bir sərxoş fil kimi qardaşı vardı,
Qanını almaqçın meydana vardı.
Aldı Dəvalıdan sağalmaz yara,
Çəkildi qardaşı yatan çadıra.
Güldü bəxt o polad arxalı dağa,
Çox ordu qıranı sərdi torpağa,
Cödrə adlı bir rus oxudu meydan,
Südəmər ceyrandı ona hər aslan,
Qocaman gövdəli, güclü, döyüşkən,
Meydanda təklikdə bir ordu yenən.
Boynundan asmış çox igid qanını,
Çox boyun çəkənin almış canını,
Qurşaqda düyünü çox möhkəm vurdu,
At sürüb Dəvalı önündə durdu.

Qılıncılar oynadı kin ilə dolu,
Bağlandı ayağın qaçacaq yolu.
Sınanmış igidlər çox döyüşdülər,
Vurulan qılıncılar etmədi əsər.
Rus kəskin qılıncı qaldırdı sağa,
Vurdu birdən-birə o polad dağa.
Yardı dəbilqəni, keçdi gözünə,
Vücudu qərq oldu qan dənizinə.
Aldığı yaradan çox süst göründü,
Cilovu qaparaq geriyə döndü.
Başını bağladı, boşaldı yəhər,
O baş sınmasından sındı İskəndər.
Həkimə əmr etdi çatsın haraya,
Sağaldan bir dərman qoysun yaraya.
Çox şəfqət göstərsin köməyə gedən,
Dəvalı sağalsın o xəstəlikdən.
Geçə öz başına örtük çəkəndə
Ay başından düşdü müşkin kəməndə.
Hər iki tərəfdə durdu qarovul,
Orduya milçək də tapmadı bir yol.
Elə ki, ucaltdı günəş boynunu,
Zülmətdən yudu bu çərxin donunu,
Bir daha səsləndi qızmış aslanlar,
Çölü ceyranlara etdilər məzar.
Ətrafa səs saldı zəng, boru, cərəs,
Qan coşur kərənay aldıqca nəfəs.
Fəryada gəldikcə şeypur ilə kus,
Açılır qırmızı güldən Səndərus.
Yenidən meydana çıxdı o Codrə,
Özündə görmədi süstlük bir zərrə.
Qara aslan kimi atını təkrar,
Meydanda oynatdı Hindi namidar.
Codrəyə üstünlük göstərdi hər an,
Dəyərsiz yaralar vermədi ziyan,
Nəhayət, qaşına bir düyün aldı,
Codrənin başını yəhərə saldı.
Kam aldı vurmaqla düşmən boynunu,

Atının nalına tapşırıldı onu.
Meydanda dolaşdı o igid aslan,
Bir çox pəhləvandan boşaldı meydan.
Vardı bir pəhləvan, adı da Tartus,
Mərdliklə tanırdı onu hər bir rus.
Sanki qıvrılırdı qırmızı ilan,
Qarşıya kim çıxsalar ondan can.
Hindiyə kükrədi kəskin yel kimi,
Dağlardan tökülən coşğun sel kimi.
Düşmənlə o qanlı toqquşmalarda
Mərdliklə heç biri qalmadı darda.
Nəhayət, rus birdən keçdi həmləyə,
Hindinin tozunu sovurdu göyə.
Qanını canından çəkdi birbaşa,
Axıtdı mey, camı çaldı bir daşa.
Atdı dəbilqəni, bağırdı: “Mənəm
Qorxunc bir əjdaha, aslan yenənəm!
Kim mənə qaş çatsa qürur edərək,
Geyim yox, kəfənə bürünsün gərək.
Mənə Tartus adı vermişdir anam,
Rusların Rüstəmi sayılır bu nam.
Ordunu ayaqdan salmasam, inan,
Dönmərəm geri bu qanlı meydandan”.
Hindinin ölümü şaha dəyərək,
Qıvrıldı özünə gəlin zülfütək.
Atını meydana çapmaqdi fikri,
Yenə də əzmindən tez döndü geri.
Mənalı nəzərlə süzdü sağ-solu.
Kim açar ordudan intiqam qolu?
Meydana at saldı igid bir nəfər,
Çinli qılıncından çaxdı şimşəklər.
Coşğun aslan kimi bir uca atlı,
Hünərli, ürəkli, şərəfli, adlı,
Dəmirə batmışdı başdan-ayağa.
Tək ağzı görünür nəfəs almağa.
Dolaşır meydanı baş ucaldaraq,
Oynayan qılıncı şimşəktək parlaq.

Ondakı cəldliyi düşmən görəli
Qaşının üstündə qurudu əli.
Ruslardan meydana səyirtmədi bir at,
Qılınc oynatmağa açdı qol-qanad.
O kəskin qılıncı elə bərk vurdu,
Düşmənin kəlləsi ətəkdə durdu.
Ondan ürəkli bir atlı pəhləvan,
Erkək aslan kimi oxudu meydan,
Onun da başını yedi bir yara,
Bir bəla kəsildi bir çox başlara.
Qırx nəfər o qaya arxalı rusdan
Asanca öldürdü döyüşçü aslan.
Hər səmtə dönürdü atı ahəstə,
Rusdan yüzü ölər, yüzü də xəstə.
Hər yana edirdi həmlə bir kərə,
Ruslardan bir ordu sərirdi yerə.
Gördülər nizəsi susamış qana,
Qorxudan çıxmadı kimsə meydana.
Zəfərli bir həmlə edərək axdı,
Yüyəni yelcilov ata buraxdı.
Dağ kimi hər səmtə düşürdü gözü,
Yüzü yara alır, ölürdü yüzü,
İskəndər heyrətlə öydü igidi:
“Bu qola. qılınca eşq olsun!” – dedi.
Hünərlə döyüşür, düşməyir dara,
Alov yağdırırdı o tikanlara.
Müşk, ənbər səpincə yerə qaranlıq
O igid meydandan qayıtdı artıq.
Günəşi örtüncə dağların qaşını,
Yuxuya gedərkən gündüzün başını,
Qara əjdahatək qaranlıq gecə
Başını balıqdan Aya çəkincə.
Zülmətlər yolçunun yolunu tutdu,
O qara əjdaha Ayı da uddu.
Atlı əl çəkmədi çalılıb-çarpanıqdan,
Rahatlıqçın döndü geri pəhləvan.
Qaranlıq içində oldu tez nəhan,

Olmadı onu bir görən, tanıyan.
İskəndər o atlı, qoçaq igidi
Bir aslan ürəkli aslan zənn etdi.
Deyirdi: “Doğrudan bu ər oğlu ər
Döyüşdə mərdliklə göstərdi hünər.
Görsəydim üzünü, igidliyinə
Verərdim yüz başı bağlı xəzinə.
Bir bala kəsildi bu düşmən xalqa,
Mənə öz qolumtək oldu bir arxa.
Coşğun bir aslandı, deyildi insan,
O igid aslana eşq olsun hər an!”

Firuzə rəngli tağ ertəsi günü
Dağ-daşdan ucaltdı yaqut güzgünü²⁵².
Alanlı bir atlı döndü aslana,
Qara əjdahatək girdi meydana.
Əlində yetmiş zor igidin gürzü,
Kökündən ayırır qoca Əlbürzü.
Mərd kimi dolaşib başlar yarırıdı,
Fələyin qəlbindən toz qoparıdı.
İran, Rum və Çinin igidlərindən
Çox kişi öldürdü o nər döyüşkən.
Yenə o rus qıran adlı pəhləvan.
At çapdı meydana o qızmış aslan.
Yayına xam göndən bir kiriş vurdu,
Ox aldı əlinə, yayını qurdu.
Yay tutan qolunun gücüylə oxdan
Alanlı pəhləvan təslim etdi can,
Sanki bir məkikdir hind qamışından,
İçindən ox dəyib keçmiş bir zaman.
Bir pişik gözlü rus alnında qırış,
Acığı aslantək qaşına yığmış.
Döyüşdə tanışdı ona hər yaraq,
Zirehə yüz yerdən vurmuşdu yamaq.
Durdu həm qılınc, həm at oynatmağa,
Polada batmışdı başdan-ayağa.
Meydanda döyüşü sanırdı asan,

Atını yüklədi hər bir silahdan.
Ürəyi daşdan da möhkəmdi, əlbət,
Bilmədi döyüşdə var necə dəhşət.
Silaha təklidə alışmışdı bu,
Düşmən qılıncından duymamış qorxu.
Əjdaha ürəkli salınca nəfəs,
Aciz bir ov gördü, çıxarmadı səs.
Gördü ki, üstündə çox yarağı var,
Özündən, atından xoşdur çul, paltar.
Başını qılıncı oynatdı yerdə,
Çulundan üzünə çəkdi bir pərdə.
Başqa rus kin ilə at oynatdıqca,
Torpağa sərildi qılınc atdıqca.
Başqa rus yanaşdı kəskin polada,
Onlara dəyəndən dəydi buna da.
Yayıdan şığıyan hər kəskin oxdan
Yan verdi yerə bir igid pəhləvan.
O atlı qəhrəman düz on ox atdı,
On igid qəhrəman torpaqda yatdı.
Yenə də görünməz oldu gözlərə,
Qayıtdı igidlər oturan yerə.
Neçə gün o igid hər bə yanaşdı,
Örtülü çıxaraq, açıq savaşı.
Qalmadı kimsədə cəsəret, hünər,
Döyüşdə onunla dursun bərabər.
Can, qılınc qorxusu çatdı bir yerə,
Az qaldı dağılsın onlar çöllərə.
Namusa dalararaq etdilər səbir,
Hiyləyə uyaraq tökdülər tədbir.

Bir gün bu qoca çərx dövran edərkən,
Bir gövhər çıxardı qır dənizindən.
Meydan bəzənərək səflər düzəldi,
Hər yandan bir igid nərəsi gəldi.
Gurladı çanlar rus ordugahından,
Qalxdı qışqırıqlar göyə hər yandan.
Mərkəzdə ruslar da ordu çəkərək

Səfləri bəzədi gözəl gəlintək.
Atıldı bir köhnə kürklü döyüşkən,
Sanki bir nəhəngdir çıxdı dənizdən.
Piyada, bir parça dağdı gövdəsi,
Beş yüz atlıdan da çoxdu hər bəsi.
Qocaman, qüvvətli pəncəsi vardı,
Almazı sıxsaydı tez yumşaldardı.
Div kimi qan iyi duymuş, qanıçən,
Fırlanmış cəhənnəm dəhlizlərindən.
Ayağında onun boyuna uyar
Həm qalın, həm uzun bir zənciri var.
Sanasan kükrəmiş vəhşi bir aslan,
Kəskin səs-küy ilə dolmuşdu meydana.
O güclü ayağı hər yerə vurur,
Zərbindən açılır dərin bir çuxur.
Dəmirdən əyribaş toppuzu vardı,
Dağların başını dağa dayardı.
Hər yana cumdu bu dəmir toppuzla,
Çox igid öldürdü, sərdi sağ-sola.
O qalın bədənin kobudluğundan
Canı kir bağlamış, qartmaqdır hər yan.
Döyüşmək qəsdilə girsə meydana
Nə qılınc, nə toppuz kar edər ona.
Belə bir əjdaha atıldı birdən.
Firiştə öldürən, o insan yeyən.
Sanki bir qarınca tutur görüncə,
Qoparır başını o aslanpəncə.
Başqa bir işi yox başlarkən savaşı,
Bədəndən gah ayaq qoparır, gah baş.
Tutunca qarşıya çıxan yağını
Qırır gah belini, gah ayağını.
Qocaman gövdəli çəsur bir atlı,
Döyüşdə sınınmış bir yel qanadlı
At sürdü, meydanda ucaltsın boyun,
O qızgın atəşlə oynasın oyun,
Görüncə bu nəhəng onu uzaqdan,
Tutmaqla yırtmağı çəkmədi bir an.

Meydana başqa bir pəhləvan çıxdı,
Bir anda onu da atından yıxdı.
Böyləcə əl atar-atmaz çomağa,
Bir neçə igidi sərdi torpağa.
Çox ürək yardı o yırtıcı aslan,
Ən cəsur mərdlərin bağı oldu qan.
Hər ağıl sahibi edərdi heyrət:
Nə insan, nə divdi o zorba xilqət!
Gündüzə səs vurdu qaranlıq gecə
Al Günəş başını yerə dikincə.
İskəndər bu iş çox heyrət etdi,
Məclisdə qapalı məsləhət etdi:
“Bəladır bu insan öldürən qoçaq,
Onunla döyüşə acizdir bu xalq.
Silahsız bu adam qarşı gəlirkən,
Silahlı igidlər qaçır önündən.
Nəsilcə, şübhəsiz, bu insan deyil,
Olsa da, bu abad torpaqdan deyil,
Virana yerdəndir, vəhşi xilqəti,
İnsana bənzəyir yalnız surəti”.

Orduda tapıldı onu tanıyan,
Baş əydi, təmkinlə dedi: “Hökmüran!
Madam ki, əmr edir adil padişah,
Şahı o vəhşidən eyləyim agah.
Bir dağ var, zülmətə yaxındır qolu,
Tük kimi incədir gedilən yolu.
O yerdə yaşar bu xilqətdə insan,
Tərkibi torpaqdan, gücü poladdan.
Onların əslini doğru bilən yox,
Əslindən, irqindən xəbər verən yox.
Hamısı göygözdür, qırmızıyanaq,
Aslandan da qorxmaz bu acıqlı xalq.
Çox dayanıqlıdır, güclüdür onlar,
Meydanda biri bir ordu dağıdar.
Erkəyi, dişisi dolsa hiddətə,
Dünyanı çevirir bir qiyamətə.
Silahda, döyüşdə sınaqları var,

Savaşdan başqa şey tanımaz bunlar.
Görməmiş onlardan ölən, bir nəfər,
Arabir görünür yalnız dirilər.
Bunların sərvəti qoyundur, ancaq
Hər zaman qoyunla keçinir bu xalq.
Yunladır bunların ticarətləri,
Yoxdur bundan başqa bir sərvətləri.
Kimsədə tapılmaz xəzinə, sərvət,
Bunların var-yoxu samurdur, əlbət.
Ən incə, dəyərlı, qara samurlar
Ancaq bu ölkədən, bu yerdən çıxar.
Hər qadın, erkəyin alnında geniş
Kərgədan kimi bir buynuz göyərmiş.
Bunların buynuzu olmasa, inan,
Surətcə seçilməz bu çirkin rusdan.
Baş, sima, təbiət, biçimsiz peykər,
Baxdıqca ən çirkin xoruza bənzər.
Kim yatmaq istərsə – gənc olsun, qoca,
Qonar şahin kimi uca ağaca.
Buynuzu bənd edər qalın budağa,
Div kimi tərənəm, başlar yatmağa.
Yaxından budağa baxdığın zaman
Asılmış əjdaha görərsən ordan.
Yorğun da olsalar, yatmazlar əsla,
Çünki yatmaq ziyan verər ağıla.
O yerə arabir gəlirkən ruslar
Ağacdən asılmış o divə baxar.
Bu yığnaq özünü o divdən gizlər,
Ora yanaşmağın yolunu izlər.
Onu bir kəndirlə salarlar bəndə,
Boynunu çəkərlər dəmir kəməndə.
Möhkəm bağlayınca zənciri, bağı,
Onu əlli nəfər çəkər aşağı.
Əsir olduğundan tutunca xəbər,
Dönər ildırıma, nərildər, kükrər.
Dartınıb qırırsa zənciri, bağı,
Əlindən qurtulmaz onun bir yağı.

Bir ziyan verməsə möhkəm bağına,
Gətirərlər onu rus torpağına,
Açılmaz o qalın zəncir boynundan,
Gəzdirib çox qazanc alırlar ondan.
Onu gəzdirərlər kəndlərdə ev-ev,
Onlara çox sərvət qazanır bu dev.
Ruslarla bir dava düşdüyü zaman
Bu canlı fil ilə qızışar meydan.
Zəncirə çəkilər güclü əjdaha,
Boynundan zənciri açmazlar daha.
Belə od meydana çıxsa, qorxudan
Üzlərdə rəng qalmaz, bədənlərdə can.
İskəndər o bəla haqqında daldı,
Bu dastan beyninə bir atəş saldı.
Dedi: “Bu iş mənə qorxudan deyil,
Ox çubuqları bir ormandan deyil.
Bu uca taleyim mənə olsa yar,
O divin başı da nizəmdə oynar”.
Şəfəq gündoğandan çıxarınca baş
Qaranlıq Məğribdə gizləndi yavaş.
Şərq şahı orduya verdi yaraşlıq,
Ancaq div haqqında fikri qarışıq.
Sağ qolda dayandı rumlu, bərbəri,
Tutmuş Yəcuc kimi sədd-İskəndəri.
Dar gözlü çinlilər solu almışdı,
Onların gücündən yer daralmışdı.
Ordunun qəlbində igid İskəndər,
Atı da altında bir dağa bənzər.
O yanda rus ilə Burtas və Alan,
Harın atlar kimi coşurdu hər an.
Təbillər zənglərlə olmuş həmahəng,
Borular gurlayır məhşər surutək.
Dağ yaran nağara etdikcə fəryad,
Simurğ Qaf dağında salırdı qanad.
Coşduqca şeypurun, neyin naləsi
Tanrıya ucaldı sızıntı səsi.
Çarpışan ordular deyirdi: – Görək,

Kimə öz taleyi olacaq kömək?
Yenə də divüzlü, o qızmış aslan
Fil kimi kükrədi, oxudu meydan.
Bir neçə igidi öldürdü yenə,
Bir kimsə çıxmadı onun önünə.
Yenə o zirehli, igid döyüşkən
Şah qərargahının bir tərəfindən
Qılınc oynadaraq hər bə yanaşdı,
Günəşin çeşməsi ondan qamaşdı.
İskəndər tanıdı o mərd igidi:
“Keçən gün vuruşan aslandır” dedi.
İgidin haqqında düşdü təşvişə,
O, əjdaha ilə çıxmış döyüşə.
Dedi: “Çox heyf olsun, belə qəhrəman,
Bir divin əlində düşsün ayaqdan”.
O igid adlı, o kəskin cilovlu,
O odlara girmiş qəlbi alovlu
Göy yerin başına dolandığıtək
Dinin ətrafında dolandı fələk.
Birinci tədbirdə o mətin qaya
Kəskin ox yağdırdı qəlbiqaraya.
Gördü div oxlardan duymayı qorxu,
Oxatan oxundan acığa doldu.
Bir almaz biçimli polad kərpici
Çarpdı o nəhəngə, çatdıqca gücü.
Kərpici dəvəyə çarpsaydı, inan,
Çaladı çıxardı o biri yandan.
Canını sıxdı div öz kürəyilə,
Kərpici əzdi o bərk cəmdəyilə.
Bir polad kərpic də atdı yenidən,
Onu da rədd etdi o qalın bədən.
Üçüncü kərpic də qırıldı belə,
Alınmaz çayların önü kərpiclə.
Bildi ki, dəmirdən yoğrulmuş insan
Qorxmayı kərpicdən, qorxmayı oxdan.
Alovlu nəhəngi çəkdi qınından,
Əjdaha üstünə cumdu pəhləvan.

Çiyindən vurunca sarsıtdı onu,
Zənn etdi zalımın yetişdi sonu.
Çıxdı tez altından yenə Əhrimən,
Davaya sarıldı iki döyüşkən.
Açıldı, kəsdi div bəxtin yolunu,
Haçabaş dəmirlə bərk tutdu onu,
Yəhərdən qaldırdı o qızmış aslan,
Dəbilqə torpağa düşdü başından.
Niqabın altından doğdu bir bahar,
Lalə yarpağından incə gülruxsar,
O gözəl başını kəsmək istərkən,
Görüb gül üzünü utandı düşmən.
Gördü ətəyinə düşmüş hörüklər,
Saçını boynuna sardı o dilbər.
Hind oğrusu kimi çaldı xəzinə,
Rumdan çalıb verdi rusun əlinə.
O div əl tapınca pəri dilbərə,
Rusun divlərindən qopdu bir nərə.
Çünki rast gəlmişdi gözəl ceyrana,
Yenə də başladı ceyran ovuna.
Sıxıldı kədərli işdən İskəndər,
İlantək qıvrıldı qəlbində kədər.
Şah dedİ: “O qara fili filiban
Coşdursun, kin ilə qızıışsın meydan!”
Filban nərə vurdu o qara filə,
Sürdü div üstünə, döndərdi Nilə.
O filayaqlıya vurdu çox zərbə,
O odlu qarurə girişdi hər bə,
Nə dağa qarurə edirdi əsər,
Nə nizə dənizə verirdi xətər.
Görüncə o sərxoş fili əjdaha,
Əlini uzatdı filə bir daha.
Bilirdi: döyüşdə sınınmış fillər
Ancaq xortumundan tutsan yenilər.
Xortumu elə bərk tutdu div insan,
Filə bu şən dünya kəsildi zindan.
Xortumu kökündən qoparıb atdı,

Uca fil dağ kimi palçığa batdı.
Bu qorxunc oyundan qorxdu İskəndər,
Qorxdu ki, bu işdən məhv olsun əsgər.
Dedi fərzanəyə gözündə hiddət:
“Məndən üz çevirdi bu bəxt, bu dövlət!
Bəxtim üz döndərmiş, bax bu gedişə,
Bilsəydim girməzdim qorxulu işə.
Ucalar göylərin uğursuz əli,
Nazdan məhrum edər bir çox gözəli.
Şah gətir-götürü sürər az zaman,
Hər ildə bir kərə qızışar aslan.
Dinlik yox, çapmaqdan yoruldu atım,
Beləcə keçəcək bütün həyatım...
Vəziri tədbirlə verdi çox ürək,
Dedi: “Ey şəhriyar, səbr etmək gərək!
Zəfərlə olarsan yenə bəxtiyar,
Sənin həm tədbirin, həm qılıncın var.
Çarəmiz bağlansa qara daşlara,
O daşdan qılıncla taparıq çara.
Elə ki taleyin qucaqlar səni,
Salarsan bəndə yüz belə fitnəni.
Sənin bir tükünün, şanlı hökmüran,
Dəyəri artıqdır bütün ordudan.
Belədir ulduzlar göstərən əsrar:
Elə ki düşmənlə şah hər bə başlar,
Bəxtinin gücülə bu güclü insan
Şiddətlə torpağa verəcəkdir yan.
Doğrudur, bu qaya gövdəli yağı
Vücuda qabadır, bərkdir ayağı.
Gövdəsi tunc kimi olsa da qatı,
Sarsıtmaq olur bu canlı poladı.
Ona kar etməyən qılıncı unut!
Dəmirlə dağılmaz göydəki bulud.
Hünərlə başını gətir kəməndə,
Sal kəmənd altında zəncirlə bəndə,
Ona ox və qılınc etməyirsə kar,
Çünki bərk arxası, qalın gönü var.

O divi zəncirlə edərsən əsir,
Yoxsa bu qılınc, ox etməz bir təsir”.
Bu böyük müjdədən uca padişah
Şükr etdi, Tanrıya apardı pənah.
Tanrıdan görüncə səadət, kömək,
Atıldı atına, oldu bir şimşək.
Onu Çin xaqanı vermişdi Çində,
Doğmuş böyük Çinin göy tövləsində.
Bir kəmənd istədi, atının başı
Çevrildi o qaraürəyə qarşı.
Saldırdı o qorxunc divə İskəndər,
Necə ki, dağlara bir bulud cökər.
O nəhəng yerindən qımıldanmadı,
Qolunu bağladı İskəndər adı.
Düşməni bağlayan kəməndi birdən,
Çərxiçənberitək atdı filbədən.
Boynundan salınca bəndə yağını,
Yer öpdü padşahın mərd ayağını,
Boynundan kəməndə keçincə düşmən,
Div tutan İskəndər vermədi aman.
Kəməndlə aşağı çəkdi boynunu,
Ordugaha doğru sürüdü onu.
O div ceyran kimi yerdə süründü,
Tazı qarşısında ceyrana döndü.
Elə ki qüvvətli o vəhşi maral
Düşməkdən, qalxmaqdan əzildi, dərhal
Padşahın ordusu qopardı nəərə,
Yüksəldi səsləri uca göylərə.
Təbillər gurladı, o coşğun səsə,
Uyaraq, yer-göy də başladı rəqsə.
Elə ki, İskəndər bəxtin gücüylə
Divqılıq insanı gətirdi ələ,
Oturtdu düşmənlər oturan yerə,
Qoşdu zindanında yatan divlərə.
O igid padşahın bu qüvvətindən
Ürkərək, qorxuya düşmüşdü düşmən.
Rus şahı Qıntal bir yumşaq mum oldu,

Rum şahı İskəndər nəşəyə doldu.
 Yenidən başlandı məclis çalğısı,
 Açıldı dünyaya şənlik qapısı.
 Dinlərkən çalğını o məclis boyu,
 Qədəhdə qaldırdı gül rəngli suyu.
 Andıqca taleyin səadətindən
 O gülgün şərabı içirdi şən-şən.
 Gecə göy qıfılı xəznəyə vurdu,
 Müşkü kafur çəkən tərəzi qurdu.
 O müskün badəni çir hökmüran,
 Mütrüb o pərdədən çalardı hər an.
 İçirdi ərinmiş ləli qədəhlə,
 Dinlərdi o yeni ləli fərəhlə.
 İçdikcə ürəkdən silindi kədər,
 İstəyən kimsəyə saçardı gövhər.
 Məclisdə hər yandan qissə dinlərkən
 Bir çox şey soruşdu hər bir qissədən.
 Yenidən söz açdı ulu hökmüran
 Atı yel qanadlı qılınc vurandan:
 “Bilmirəm, onu bu div götürdü şır
 Öldürdü, yoxsa ki, götürdü əsir.
 Qalırsa, bəndini tez qırmaq gərək,
 Nizənin gücüylə qurtarmaq gərək!
 Getmişsə, getmiş olmas unutmaq,
 Onu bir qədəhlə gəl xatırlayaq!”
 İçkidən beynində qan alovlandı,
 O zindan xalqına ürəyi yandı.
 Əmr etdi o dilsiz əsiri yenə
 Alsınlar padşahın şən məclisinə.
 Padşahın əmriylə o bağlı nəhəng,
 Məclisdə dikəldi uca bir dağtək.
 İskəndər gücüylə vücudu əzgin
 Məclisdə göründü solğun və qəmgin.
 O dilsiz ağrıdan yaman inlədi,
 Öz dilsiz tövrüylə şəfa dilədi.
 O vəhşi divgövdə inləyincə zar
 Dilsizə acıdı uca tacidar.

Yerindən əmr etdi o divlər yenən
Zənciri açdılar divin əlindən.
Buraxdı başına onu hökmüran,
Bu azad etməkdən görmədi ziyan.
Öz böyüklüüylə onu oturtdu,
Yedirdi, içirdi, hörmətli tutdu.
Bir neçə qədəhlə onu yar etdi,
Meylə öz qəlbini aşkar etdi.
Kəlləsi qızınca sərxoş çağında,
Kölgətək süründü taxt ayağında.
Kimsəyə isinməz vəhşi qəlbilə
Ona dost olanı tanıdı belə.
Tələsik dışarı çıxdı məclisdən,
Güclünün olmadı tozunu görən.
İskəndər heyrətlə düşdü təşvişə,
Hər kəsdən bir fikir sordu bu işə.
Şərabdan olunca bunun könlü xoş,
Nə üçün məclisdən çıxdı bu sərxoş?!
Dövlət böyükləri qaldılar heyran,
Hər biri bir fikir eylədi bəyan.
Birisi dedi: “Bu vəhşidir hələ,
Zənciri açınca üz qoydu çölə”.
O biri dedi: “Mey edincə əsər,
Buradan çıxınca evinə gedər”.
İskəndər məclisdə gizlin, ya açıq
Söylənən sözlərə dinmədi artıq.
Düşündü, fələyə əyərək boyun,
Gecə pərdəsindən doğar nə oyun?
O qədər keçmədi, o fil gövdəli
Girdi əllərində bir gəlin beli.
Şahın qarşısında qoydu şəfqətlə,
Diz çökdü, torpağı öpdü hörmətlə.
Gətirdi belə bir gözəl şikarı,
Yenə də məclisdən çıxdı dışarı.
Bu işdən heyrətə düşdü hökmüran,
Gördü yar belinə sarılmış ilan.
Padşahdan utandı o nazlı mələk,

Çəkdi ətəyini üzə duvaqtək.
Görincə o parlaq ayı padişah,
Əmr etdi: yadlardan boşalsın dərgah.
İskəndər çadırı xəlvət edərkən,
Əliylə niqabı çəkdi üzündən.
Gördü bir afətdir xəyaldan uzaq,
Bir nur qaynağıdır Günəşdən parlaq.
Bir pəriəndamdır olduqca incə,
Pəritək əlinə keçmiş bu gecə.
Cəhənnəm görmüş bir əndamı gümüş,
Malikdən qaçaraq cənnətə düşmüş.
Sərvətək yaşıldır başı hər zaman,
Qızılgül rəngini bərc almış ondan.
Atdıqca o qəmzə oxunu təkrar,
Bir neçə ruhları edirdi şıkar.
Dodağı bazara salır fitnələr,
Üstünə tökülmüş xalvarla şəkər.
Açılmış səməndir onun qucağı,
Güllərə örnəkdi dilbər yanağı.
İskəndər elə bir ayı gördükdə,
Önündə canlandı sanki bütkədə.
O azad qamətli kənz önündə,
Özünü gördü ən aciz bir bəndə.
Kənz ki ağalar qul olur ona,
Bax, necə ürəklər düşər toruna!
Bildi Çin hasarlı bu gözəl şıkar
Xaqandan verilmiş ona yadigar.
Meydanda mərdliklər görmüşdü ondan,
İgidlər demişdi: Bu qızıdır aslan!
Acındı əlindən çıxan gəlinə,
Sonra bu nə sayaq düşmüş əlinə?
– Halını aç, – dedi, – ey şəkərpara!
Dediyin dastanla könlümü ara!..
O gözəl, pərəstiş edən, sevimli,
Padşaha baş əydi, açıldı dili.
Duaya başladı: “Ucalsın baxtın,
Var olsun dünyada bu tacın, taxtın!

Dünyaları açan cahangir sənsən,
Haqq səni yaratmış ədl ilə dindən.
Şövkətin gündüzdən daha aşıkar,
Dövlətdən ürəyin daha xoşrəftar.
Səndəndir qurtuluş ümid gününə,
Günəşin işığı səndəndir yenə.
Ordular dağıdan hökmüdarlar var,
Biri qılınc vuran, biri tacidar.
Günəşsən, tək doğmuş səni ruzigar,
Həm kəskin qılıncın, həm də tacın var.
Məclisdə dünyanın hökmüranısan,
Döyüşdə zamanın pəhləvanısan!
Mən kimi torpaqda varmı o qüdrət,
Həyatın suyilə olsun həmsöhbət?
Kimdə var cəsərət dinsiz hüzurda,
Zöhrə də həyadan əriyər burda.
Uğursuz qəziyyəm şərhə yaramaz,
Madam ki, deyirsən, söyləyim bir az:
Mən haman kənizəm, ey şahım, inan,
Bakirə qızlardan seçmişdir xaqan,
Dərgaha verərkən dedi: “Ey sərvər,
Bu sandıqda vardır gizlin incilər!”
O sözü çox ağır göründü sənə,
Acıqlı nəzərlə baxdı şah mənə.
Pərdənin ardında oturdu səssiz,
Anmadı bir dəfə, unatdı təmiz.
Olduqca sıxıldım, padşahdan uzaq,
Davaya cəlb etdi məni sıxılmaq.
Padşahın bəxtiylə o ilk döyüşdə
Hünərlər göstərdim tək bir dönüşdə.
İkinci gün yenə qopardım nərə,
Bir bəla kəsildim düşmən əsgərə.
Taleyim olmadı üçüncü gün yar,
Döyüşdə düşmənə oldum giriftar.
Nə düşmən? Kin ilə kükrəyən nəhəng!
Surətdə Tanrının qəhrindən örnək.
O zalım əjdaha keçdi qanımdan,

Orduya götürdü o qorxunc insan.
İnsafsız ruslara tapşırırdı məni,
Söylədi: “Gizlədin bu xəzinəni”.
Yenə də durmadan meydana qaçdı,
Filləri yıxmağa kəskin qol açdı.
Elə ki, taleyin səni ucaltdı,
O divi fil kimi torpağa atdı.
Taleyin çəkincə səni zəfərə,
O gücdən ucaldı başım göylərə.
Gördüm ki, div çəkir qıvrımlı bəndin,
Bəlanı özünə çəkir kəməndin.
Sağ qalınca yenə o müdhiş əjdər,
Qıvrıldım, qəlbimi sıxdı bir kədər.
Lakin kəməndinə bu div düşərkən,
Gül kimi açıldım, qurtuldum qəmədən.
Rusların dərdləndi şən könülləri,
Xeyritək saraldı qızılğülləri.
O gecə vəhşilər başlarkən işə,
Hər yoldan keçəni saldı təşvişə.
Kəndirlə bağlandı əlim, ayağım.
Qaranlıq yer oldu mənim otağım.
Ahəngi, söhbəti xoşa gəlməyən,
Mənə bir orduydu qarovul çəkən.
Gecədən bir qədər keçdiyi zaman
Qarışq bir səs-küy qopdu bayırdan.
İçəri bir bulud girdi qarqara,
Göydən daş yağdırdı qarovullara.
Rəqiblər o gecə çəkirkən keşik
Qorxudan hər biri aradı deşik...
Hey başdı, qoparıb çırpırdı daşa,
Yainki vurardı başqa bir başa.
Bədəndən o qədər qoparmışdı baş,
Başlardan qurmuşdu uca bir dağ, daş.
Yerimdən quş kimi qaldırdı haman,
Açdı zəncirləri əl-ayağımdan.
Taxtının yanında qoyuldum yerə,
Başımı qaldırdı yerdən göylərə.

Zindanda dustaqdım bir xəzinətək,
Bu gündən gərəkdir şən həyat sürmək.
Bəzəklə gözəldir qadın ayağı,
Qadına yaraşmaz zindan otağı.
Bax, belə düşünür coşğun ürəyim,
Yuxumda görünür bu şən diləyim”.

Pəri qız halını şaha söylərkən
Padişah gül kimi açıldı birdən.
Bir öpüş aldı o gül dodağından.
Qul kimi söylədi ona hökmüran:
“Ey tozsuz, şən çiçək, ey gözəl dilbər!
Tanrı sevgisinə bürünmüş peykər!
Eşqinə əmn etdin səni görəli,
Ey məclis bəzəyi, meydan gözəli!
Meydanda səni bir can alan gördüm,
Ürəkli, güclü bir pəhləvan gördüm.
Səsin də gözəldir sənin özüntək,
Bu iki hünərdə tək yarandın, tək!
Qalx, mənəm hərifin, çal, ey canlı saz,
Könlümü sazınla şənləndir bir az!”

Sazını zövq ilə çaldı o pəri,
Mizrabla oynatdı incə telləri.
Ən yeni bir mahnı başladı şən-şən,
Oxudu pəhləvan nəğmələrindən:
“Padşahın, sərvərim, tacım şövkətim!
Ey ağıl mədəni, ağıl dövlətim!
Gənc başın olsun hər töhmətdən uzaq,
Saf qəlbin görünsün çeşmədən parlaq.
Taleyin gənc olsun, fikrin bəxtiyar,
Dünyanı fəth edən güclü tacidar!
Vücudun dincliyə əzm etsin sənin,
Pak olsun çirkəbdən, kirdən ətəyin!
Hər yerə üz tutsan yaxşı-yamandan,
Arxan ağılın olsun, kömək Yaradan!
Elə ol, ulduzun kamınca dönsün,
Adına baş əysin dünya büsbütün!”

Sonra öz sirrini açmağa durdu,

Sazında ona bir işarə vurdu:
“Ən gözəl bir ağac girdi bir bağa,
Çöhrəsi döndü bir işıq – çırağa.
Bostanda açmamış qönçə bir çiçək,
Çəməndə yuxulu nərgiztək qəşəng.
Qədəhdə al meydir, kimsə içməmiş,
Təzə bir incidir, ələ keçməmiş.
Umardı şikardan dönər tacidar,
O qönçə çiçəyi edər bəxtiyar.
Ağ bahar qırmızı, təzə gül dərər,
Gah bidmüşk, gah qızıl bir lalə görər.
Girməyə şah fürsət tapmadı bağa,
Bir nəzər salmadı işıq çırağa.
Ah, neçin belə gül, belə şən bahar
Gülməsin, soldursun onu xəzanlar?
Qorxuram, bu xəzan girsə bu bağa,
Belə bir baharı sərsin torpağa!”
Yar səsi duyunca o poladbədən,
Bir aşıq naləsi qopdu qəlbindən.
Çalğısı xoş səsi edərkən əsər,
Onun gül üzündən verirdi xəbər:
“Qızıl üz, incə söz, nə dilbərdir bu?
Haramın olmasın belə arizu!”
Nüktəni duyunca şanlı döyüşkən
Oldu o istəkdən dilək istəyən.
Düşməni yenməyi aldı nəzərə,
İstəkdən əl çəkdi, sığındı səbrə.
Mey tələb etməyi münasib gördü,
Mənzilə bununla azıq götürdü.
Qədəhi mey ilə doldurdu yenə,
İçdi o gülüzlü qızın eşqinə.
Bir cam da xoş içim yaqutla silə,
“İç” deyə, verdi o dodağı gülə.
Qədəhi dodağa götürdü mələk,
Öpərək qaytardı, aldı öpərək.
Bir əli qədəhdə dilbər görəli,
Zülfüylə oynardı o biri əli.
Gah öpüş vurardı cam dodağına,

Gah dişlək o gülün xam dodağına.
Nəşəli məclis ki, kədərdən boşdur,
Acı mey və şirin noğulla xoşdur.
Aldılar badəni gülgün dodağa,
Girdilər nəhayət isti yatağa.
“O dilək evindən uzaq ol, uzaq!”
Deyərək, öpüşə uydular ancaq!

İSKƏNDƏRİN RUSLARI MƏĞLUB ETMƏSİ

Saqi, ver o müşkin şərəbdən bir an,
Qandan rəng vermişdir o meyə dehqan.
Mənə ver, əlimə düşəndə çünki,
Mənə də rəng verir şərəbın rəngi.
Səhərin ordusu ələm çəkincə,
Gecənin hərfinə qələm çəkincə
Dünyanı parlardan Günəş nurundan,
Sövda qucağında ayıldı cahan.
Bağırdı dan quşu kəskin ötərək,
Sərsəm nur, dəli div, şeytan görəntək.
Şah qalxdı yuxudan azacıq küskün,
Könlünün qəmini sildi büsbütün.
İbadət evində düşdü səcdəyə,
Şükr etdi, yalvardı: “Ey Tanrı!” deyə.
Uca pənahından dilək istədi,
Ondan gah qüdrət, gah kömək istədi.
Üzünü torpağa sürtdü bir qədər,
Zirehi çirmədi, bağladı kəmər.
Taxtı fil üstündə oldu bərqərar,
Pardadı fərsəxlər boyu qılınclar.
Keçən günlər kimi yenə İskəndər
Ordunu bəzədi, düzüldü əsgər.
O geniş çöllərdə böyük tacıdar
Ordudan dağ kimi çəkdi bir hasar.
Bərkitdi hasarın sağ–sol qolunu,

Poladla tozun da kəsdi yolunu.
Qürurla ruslar da o biri yandan
Ordunu sazladı, bəzəndi meydan.
Rusların canları kinlə gurlayır,
İntiqam odundan beyin qaynayır.
Nizənin, qılıncın şimşəklərindən
Başdan ağıl çıxır, əllərdən yüyən.
Dağların beynini süpürmüş yaylar,
Ordular üstündə oxlar vıyıldar.
Baş, boyun qoparan polad toppuzdan
Beyinlər tökülür qanlı ağızdan.
Fil yıxan mızraqlar dolunca kinə,
Donunu çərx atdı Nilin küpünə.
O çibin qanadlı incə qılınclar
Qartal qanadını qüvvətdən salar.
Çevrilmiş tas kimi iti süngülər
Qotazın üstünə bir tas qan tökər,
Atların dırnağı əqiqdi qandan,
Yəhəraltılar da qandan al-əlvan.
Nizələr qalxana ulduzlar düzər,
Qalxandan qalxana düşər kölgələr.
Dəmir, kərpiç qırmış o qədər insan,
Yer üzü kəsilmiş bir məzarıstan.
Baş üzən, leş, cəmdək yeyən qılınclar
Çölləri qan ilə etmiş lələzar.
Nizələr döşləri tikmiş iynətək,
Oxlardan öyrənmiş qayçı işlətmək.
Hər qılinc əjdaha kimi başını
Qınından çıxarıb, çatır qaşını.
Yollarda o qədər tökülmüşdü can,
Məhşər bazarına dönmüşdü meydan.
Ruslar hər tərəfdə göstərir hiddət,
Rumların başına açır qiyamət.
Soxulmuş rum ilə rus bir-birinə,
Bənzər ağ, qırmızı donlu gəlinə.
İskəndər meydanda qızmış aslandı.
O əlisilahlı bir pəhləvandı.

Meydanda bağırir necə bir aslan,
Zirehli fil necə oxuyur meydan.
Şah haman fil ilə aslana bənzər,
Filin də, şirin də yolunu kəsər.
Hər qılınc tutana vurunca nərə,
Başını qılıncı salırdı yerə.
Əbbasi çətritək örtərək qara,
Burtasın tasını vurdu daşlara.
Üzəngi və qılınc gücüylə hər an,
Saysız baş qopardı sağdan və soldan.
Nə özü tərənir yerdən, nə əsgər,
Vuruşur taleyi gülənə qəder.
Bəlinas parlayan üstürlab ilə
Çalışır xoş tale keçirsin ələ.
Olunca uğurlu iqbal aşikar,
Şah qılıncı oldu dünyaya açar.
Dedi: “Dur, taleyin sənədir kömək,
Bu qanlı meydanda sənindi dilək!”
Nil kimi axdı şah öz sol-sağına,
Başları fırlatdı fil ayağına.
Ağzını açaraq odlu əjdaha,
Ruslara şah basqın etdi bir daha.
Padşaha üz verdi səadət, zəfər,
Əzdilər Qıntalı, üstün gəldilər.
Bu son şanlı zəfər gəlincə ələ,
Düşməni oynatdı bir həmlə ilə.
Qaçmağa başladı basılan yağı,
Dünya İskəndərə verdi şahlığı.
Filbədən əl atdı uzun kəməndə,
Qıntalın başını keçirdi bəndə.
Ruslardan kin ilə tökdülər çox qan,
Çox oldu tutulan, ölən, asılan.
Çox can, baş itirən qırmızı ruslar
Qırmızı rəngini itirdi naçar.
Ruslardan, Burtasın aslanlarından
Əsir düşdü yüz min qılınc oynadan.
Qalanlar yem oldu ac qılıncılara,

Fitnəyə ölümdən başqa yox çara.
Soyulmuş, talanmış azca bir miqdar
Salamat qurtarıb geri qaçdılar.
O qədər qənimət aldı İskəndər,
Olmadı sayını bilən bir nəfər.
Hədsiz qızıl, gümüş, xəz, inci, gövhər,
Tövlələr dolusu canlı dəvələr.
İskəndər düşməne çalınca zəfər,
İşləri oldu şux lövhədən dilbər.
Endi öz atından “zəfərdir” deyər,
Bildi ki, qovuşmuş bütün diləyə.
Üz sürtdü torpağa, dedi: “Ey rəhbər!
Mən qara torpağam, səndəndir zəfər!”
Dedi: “Haqq vermiş bu böyük zəfəri”,
Yoxsula payladı xəzinələri.
Dünya boşalınca kinli düşməndan,
Dincəlmək fikrinə düşdü hökmüran.

NÜŞABƏNİN XİLAS EDİLMƏSİ

Qalx, saqi, saf gövhər saçan camından
Mənim tərkibimə gövhər saç bir an!
Onunla islansın quru can tası,
Gövhərlə silinsin gövhərin pası.

Elə ki, Feyləqus oğlu İskəndər
Dincəldi, üzünə gülüncə zəfər,
O yerdə aradı eylə bir məkan,
Oturən kəslərə verməsin ziyan.
Ağacı tubadan olsun sevimli,
Süsəndən sərt olsun otunun dili.
Axan saf çeşmələr versin səs-səsə,
İçimi mey kimi, mey halal isə.
Ətəyi yamyaşıl, ox ormanlığı,
Hər yandan bürümüş budaq budağı.
Bu suda, havada pərvəriş edən

Hər ağac uzundu əlli ərəşdən.
Belə yer keçincə ələ, tacidar
Tutdu bu mübarək bucaqda qərar.
Qurdu Rum büsatı, şən əməllərlə,
Şənliyə başladı şux gözəllərlə.
Məclisdə şahlarla doldu dörd yanı,
Nəşəylə qaynadı məclisin canı.
Əmr etdi; “Qənimət saxlayan ərler
Qarətin sayından versinlər xəbər!
Rus, Burtas və başqa xalqdan alınan
Silsilə dağ kimi xəzinə, saman.
Katiblər hesaba etsinlər diqqət,
Öyrənsin nə qədər vardır qənimət”.
Qənimət çəkənlər durmadı daha,
Qədərsiz qənimət çəkdi dərgaha.
Açıldı hər başı bağlı xəzinə,
Baxdıqca fərəhdən çırpındı sinə.
Yüklərdə o qədər daş, gövhər vardı,
Sayı yox, sayanlar hey yanılardı.
Saf mädən qızılı, civə gümüşü,
Məhtabı işıqdan salır görüşü.
Batmanla zəbərçəd, xalvarla gövhər,
Qızıl qalxan, nəhəng donlu zirehlər.
Xüsusi toxunmuş mitqal və kətan,
Silsilə dağ kimi qalanmış hər yan.
Zər ilə işlənmiş qədərsiz paltar,
Ulduztək parlayan saysız qalxanlar.
Qılınc tükü dəri dağ kimi durur?
Saya gəlməyirdi zil qara samur.
Saf qaqum o qədər yüklənmiş, görcək,
Nə saymaq mümkündür, nə də söyləmək.
Al tülkü dərisi, sincablar parlaq,
Hələ nal görməmiş bir ilxı daylaq.
Saf vəşaq dəridən məclis olur şən,
Gündüzə xal düşmüş qara gecədən.
Bunlardan başqa çox xəzinə, saman,
Ürək sıxılırdı onu saymaqdan.

Padişah baxınca o dərilərə,
Bir cənnət baharı gəldi nəzərə.
Onları tanıdı bir-bir hökmüdar,
Hər mətah nə kimi işə yarayar.
Gördü parça-parça sincabla samur,
Eləcə ust-üstə tökülmüş durur.
Ən başda asılmış bir köhnə dəri,
O qədər köhnədir getmiş tükləri.
Nəzərdən keçirdi o dəriləri,
Bilmədi nədir o asılmış dəri.
Sordu ki: “Bu köhnə dərilər nədir?
Nə kimi bəzəyə bunlar əl verir?”
Çox incə bir cavab verdi rus ona:
“Gördüyün mətahlar borcludur buna!
Dəriyə xor baxma, “köhnədir” deyə,
Dəyərlı sərvətdir bizim ölkəyə.
Zahirdə çirkinsə bu köhnə dəri,
Bizcə hər dəridən çoxdur dəyəri.
Hər bir dəri yığan çıxsə bazara,
Bazarda bu tüksüz dəridir para.
Sabit deyilsə də? bu sim ilə zər,
Çünki dövrən onu tez-tez dəyişər.
Bizim sikkəmizdir bu köhnə dəri,
Tük qədər əksilməz bunun dəyəri”.
Bu işə çox heyrət etdi tacıdar,
Bu əmrə, bax, necə boyun qoydular.
Vəzirə söylədi: “Hər bir dövlətin
Qolunu siyasət etmişdir mətin.
Bax, nələr yaradır xalq siyasəti,
Dəriyə verir bir qızıl qiyməti.
Bu yerdə gördüyüm bütün şeylərdən,
Yalnız mən bu işə dəyəyəm əhsən.
Bu xalqda olmasa belə bir gövhər,
Bu yerdə bir şəxsə kim boyun əyər?
Hər kim etməmişsə bir hünər izhar,
Yalnız bu hünərlə rus şahlıq qurar”.
Vurulunca başa qənimət günü,

Yerinə yetirdi haqqın şükrünü.
Tanrının şükrünü edincə tamam,
Məclisi bəzədi, ələ aldı cam.
Xoş nəğmə, dadlı mey edincə əsər,
O bahar buludu yağdırdı gövhər.
Ordunun çalışan böyüklərinə
Xalvarla dağıtdı ipək, xəzinə.
Qızıl paylamaqdan daşdı var, dövlət,
Hamiya yenidən payladı xələt.
Orduda qalmadı kəcavə çəkən,
Məfrəşi olmasın xaradan, zərdən.
İstədi o dili bağlı kişini,
Zənciri açılmış çöllü vəhşini.
O dağ, daş dolanan çöllü yetişdi,
Şahın qarşısında səcdəyə düşdü.
Heyrətlə süzdü şah başdan-ayağa,
Başını oynatdı o mətin dağa.
Verdi çox hədiyyə o canavara,
Dəyərlə çox daş-qaş, gümüş, zər, xara.
Rədd etdi ki, belə sərvət, xəzinə,
Ey şahim, nə gərək bu çöl əhlinə?
Bir qoyun başını atdı oduntək,
Göstərdi ki, mənə bu qoyun gərək!
Padişah əmr etdi: Yeməli olan,
Çöllərdə bəslənmiş kök qoyunlardan
Bir sürü verdilər, aldı o kişi,
Padşaha təşəkkür edərək vəhşi
O böyük sürünü önünə saldı,
Sevinclər içində evə yol aldı.
Qəlbaçan quşların oynağı olan
Bu yeri bəyəndi böyük hökmüran.
Dünyada alırdı çalğı, meylə kam,
Çərx ona baş əyib verirdi salam.
Şərabdan o, sərxoş olduğu zaman
Üzü rəng alırdı gül rəngli sudan.
Rusların şahını çağırırdı bir də,
Oturtdu onu ən layiqli yerdə.

Zənciri açdırdı o uca şövkət,
Verdi saf qızıldan toxunmuş xələt.
Ürəkdən bir bəndə oldu padşaha,
Öz keçmiş kinini untdu daha.
Zindandan buraxdı bütün əsiri,
Xələtlə ucadtdı, açdı zənciri.
Ruslara əmr etdi: “Gəlsin Nüşabə!”
Onsuz əl vurmadı gülgün şərabə.
Padşahın əmrinə tələsdi ruslar,
Günəşin yanında Ay tutdu qərar.
Gəldilər zülümdən solmuş gözəllər,
Bəyənmiş olduğu bir dəstə dilbər.
Nüşabə bəzəndi şux geyimlərlə,
Döndü ilk baharda açılan gülə.
İskəndər talandan saçdı xəzinə,
Təzədən bir gəlin bəzədi yenə.
Kamınca mey içdi bir neçə gecə,
Bəxtiyarlıq günü sona yetincə,
Verdi Dəvaliya qızın əlini,
Nikahla bağladı ona gəlini.
Bu mübarək ayin yetincə başa
Verdi çox xəzinə, tutdu daş-qaşa.
Şövkətlə göndərdi yenə Bərdəyə,
O gözəl ölkəni ucaltsın deyə.
Ölkəni təmirə sərvət, mal verdi,
Yol xərci bir yana, çox cəlal verdi.
Elə ki, işlərə verdi intizam,
Etdi igidlərə böyük ehtiram.
Verdi rus şahına yenidən tuğ, tac,
Ancaq əmr eylədi: göndərsin xərac.
Öz doğma yurduna dönüncə ruslar,
Qıntal öz taxtında oldu bəxtiyar.
Bir daha çıxmadı onun əmrindən,
Hər zaman yad etdi şərab içərkən.
O yaşıl çəməndə hər gün tacidar,
Gah şənlük qurur, gah edirdi şıkar.
Uca sərv altında çalğı səsiylə,

Qədəh qaldırırdı ney naləsilə.
Könlü şad olduqca çox şənlənirdi,
O coşğun ürəyi fərəhlənirdi.
Padşahlıq, şən tale, ömür, qönçə gül,
Neçin şad olmasın belə bir könül?!

İSKƏNDƏRİN ÇİNLİ KƏNİZLƏ ŞƏNLİK ETMƏSİ

Saqi, od xəyallı şərab ilə dur,
Kəhrəba rəngli bu saxsını doldur!
Bu qara torpaqdan süzülən gövhər,
Şənlətsin qəlbimi, qalmasın kədər!

Gündüzdən daha şux, parlaq bir gecə!
Günəşdən aydındı, işıq və incə!
Bu yaşıl günbədin şənliklərindən
Şən, zümrüd körpələr doğurur çəmən.
Əsrarlı ulduzlar dönmüş çırağa,
Ağ gümüşdən rəqəm yazmış torpağa.
Bu qorxunc hərfləri bilən, oxuyan,
Tutarmı bu sonsuz köhüldə məkan?
Dunyada çalışmaq boş şeydir, ancaq
Ruzini səy ilə olmaz artırmaq.
Kədərə dəyməz bu dünya, şən keçin!
Kim deyər bu saray tikildi qəmçin?
Şənlikçin yaranmış dünya, bunu bil!
O zillət, fəlakət ocağı deyil!
Bu zəhmətli yerdə çox tutma qərar,
Bu dibsiz quyudan yükünü çıxar.
Ver şənlik meyini, can qurban ona!
İçək, həm də verək başqalarına.
Gün keçdi, sabah da gəlməmiş ələ,
Yalnız bu gecəni şən keçir hələ.
Bu gecə keyf ilə ömür sürərik,
Sabahın işini sabah görərik.

Hələ qəm çəkilməz xəzəl gəlməmiş,
Məzara girilməz əcəl gəlməmiş.
Yalnız şənlik gərək, nuş edərkən mey,
Şərab məclisində yox başqa bir şey!
Özünü zillətdə tutmaq və gərək!
İl boyu qəm, kədər udmaq və gərək?
Girmə bu dünyanın kəc qapısından,
Heçlikdən bir fayda görərmi insan?
Fil ayaq altına bizi almadan
Dur köçək bu yurddan, yeriir karvan!
Gəl yeyək var-yoxu özgə yemədən!
Zövq alaq başqası qarət etmədən.
Elə bir qazanlı maya al ələ,
Köçürkən keçmişlər almış özüylə.
Qorx sən bu bac alan, yol vuranlardan,
Yolda var-yoxunu edərlər talan.
Yoxsula ver nəyin varsa, çox, ya az,
Yoxsul daxmasını kimsə aramaz.
Görmürsən, bac verən bu dövlətliklər
Yoxsul dəhlizindən qaparaq verər.
Eşq olsun ən doğru düşünən mərdə,
Varına yer verdi xərabələrdə!
Bir günlük tarixi vardır bu çərxin,
Yüz illik xəznəni gizlətmək neçin?
Gəl, otur üz-üzə, edək şadlıq biz,
Edək bir gecəlik Keyqubadlıq biz!
Gəl, otur, ömürdən bu gün kam alaq,
Dünəni, sabahı xatırlamayaq!
Çəkinək faydası olmayan şeydən,
Bu işdən heç məmnun deyil düşüncən.
Əlində nə qədər var isə imkan,
Çalış ki, şən keçsin hər nəfəs, hər an.
Qəlbimiz hər zaman şən olmalıdır,
Kin, tamah bədənə atəş nalıdır.
Ömrə sərmayədir aldığı nəfəs,
Kədərə tapşırmaq əbəsdir, əbəs!
Şənliklə səslənsin çıxan nəfəslər!

Şən nəfəs almasan, sərmayən gedər.
Varı ver, könlünü şənləndir ancaq,
Ucuzdur bir heçə bir könül almaq.
Sərvətçin kar olma, dönmə sərt daşa!
Sərvətin olmasın, ancaq sən yaşa!
Bərk tutma dünyanı, etsən bir nəzər,
Bərk tutmaq ölümə çətinlik verər.
Bu dünya malına uyma çox, zinhar,
Hər sadə keçinən asudə yaşar.
Sevimli bir saat, uğurlu gecə,
Onda şən keçirmək olur könülcə.

İskəndər dövrünün yaqutlarından
Belə nəql eləyir tarixi yazan:
Tacidar o gecə qəlbində fərəh,
Gül dodaq eşqinə doldurdu qədəh.
O camı qaldırdı gül dodağına,
Cam da bir qul kimi baş əydi ona.
Oturmuş bir cavan sərv ağacıtək,
Gah lalə tökür, gah ərğəvan çiçək.
Müşkün gül üstünə yazılmış bir xətt,
Gülə gül suyuyla çərx vermiş zinət.
Həm düşmən fəthindən könül çox şəndi,
Həm də dostlarıyla evi gülşəndi.
Çağırtdı gül üzlü o dilaramı,
O mələk simalı nazik əndamı.
Bir saz, bir oxuyub çalandı həmdəm,
Çadırdı qalmadı daha naməhrəm.
Min bir istək ilə istənmiş dilək,
Başına, üzünə vurmuş yüz bəzək.
Al nar danəsindən dodağı dilbər,
Dili al nabatdan daha şirin, tər.
Gözləri gül, ağzı o qədər dardı,
Biri saz, o biri könül çalardı.
Araqçın altından o müşkün tellər
Kəmənddir, asılmış ətəyə qədər.
Məclisə yaraşlıq verən, oxuyan,

Şahın əlindədir çalan hər zaman.
İskəndər əmriylə aldı sazını,
Gövhər xəznəsinin açdı ağzını:
“Bu gecə dünyamız yenidir, şəndir,
Hər şənlik İskəndər dövlətindəndir.
Xoş olur gül, çiçək çağı ruzigar,
Hər tərəf gülümsər gülərkən bahar.
Qalxdıqca al Günəş od kimi yanır,
İşıqlı dünyadan nur dalğalanır.
Toxuyur, əsərkən səhər küləyi,
Yer rumi, göy isə Şüştər ipəyi.
Al qızıl güllərlə şənləninəcə bağ,
Yanar hər qönçədən bağda yüz çıraq.
Şah qoymuş dünyaya zəfərlə təməl,
Güzgü pas altında görünməz gözəl.
Keyxosrov əldə cam tutduğu zaman
Taxtınız qalmasın boş belə camdan!
İskəndər Cəmşiddən olmuşsa yüksək,
Gül üzüm gunəşə üstündür gerçək.
Şah qızıl çəkməli Firidunsa, mən
“Gavə bayrağıyam”, onu fəth edən.
Taqlı Keyqubadsa uca İskəndər,
Mənim tacım isə müşküdür, ənbər!
Firuzə taqlısan, Keykavus isən,
Məndən taxt tələb et fil sümüyündən.
Şah Süleyman kimi div salsa bəndə,
Çox Məcnun çöllərə salmışam mən də.
İskəndər ki, bütün dünyanı tutdu,
Könlümsə o dünya tutanı tutdu.
Şahın dünya tutan uca kəməndi
Ay, Günəş boynuna salırsa bəndi,
Zülfümdən bir kəmənd eşərəm ona,
Qorxmadan ataram şahın boynuna,
Padşahın aytutan bir kəməndi var,
Mənim də kəməndim şahları tutar.
Kəskin ox atırsa uca hökmüdar,
Məndə də ox atan min naz, qəmzə var.

Qılıncıla gülgün qan tökürsə salar,
Mənim gül üzümdən al qan damcılar,
Qılınc oynatmağa şah versə qərar,
Mənim də qılıncdan kəskin dilim var.
Şah toppuz qaldırsa qulaq ucuna,
İki zülfüm də bir toppuzdur mana.
Atından tək bir tuğ asmış hökmüran,
Mən oğ tuğ asmışam ağ buxağımdan.
Şahda bir qutu var, içi ləldir,
Mənim də qutumda var ləl ilə dürr.
İskəndər yaqutu mədəndir, ancaq
Al, canlı yaqutdur məndəki dodaq.
Əflakə münəccim olmuş İskəndər,
Mənim keşiyimi ulduzlar çəkər.
O, başı üstündə ucaltmış sancaq,
Qarımda yüksəlmiş yüz elə bayraq.
Aləmə şah isə o, sərvərliklə,
Gözəllər şahıyam canpərvərliklə.
Üzümdən örtümü atdığım zaman
Yalnız bir telimə dəyməz bu cahan.
Ay üzde yer versəm müşkün tellərə,
Ayı bir telimlə çəkərəm yerə.
Bu əqiq dodaqdan şəkər tökərkən,
Rəhiq mey çəkərəm incə püstədən.
Rəhiqim suyu da rəqsə gətirər,
Əqiqim yuxuya bir nəşə verər.
Göydən tuğ istəsən, buxağımdan al!
Şəkərdən duz umsan, dodağımdan al!
Dodağım şəkərdir, gülüşü şəkər,
Bu gülgün yaqutun öpüşü şəkər.
Öpüşün qarısı bununla belə,
Bağlanmış Səmərqənd çubuqlarıyla²⁵³.
Tutaq ki, kimiya daşı zər edir,
Nəfəsim torpağı müşk, ənbər edir.
Süheyl edən kimi gönlərə əsər,
Nəfəsim nəsimə o ətri verər.
Bir gözlə edərəm könülləri qan,

O biri gözümlə alaram yüz can.
Bu yandan ovlaram gəlsəm üz-üzə,
O yandan ataram daşqın dənizə.
Qəməzlə aldadıb salaram dərdə,
Tayım yox, mahirəm belə işlərdə.
Üzümü rahiblər görsə, nur deyə,
Dindar hirbüd kimi düşər səcdəyə.
Zahidin ürəyi qara daş isə,
Sazımın səsiylə gətirrəm rəqsə.
Bu gümüş əndamla gümüş saçaraq
Xəzinə qıflını açmaram ancaq.
Baxçamın qapısı deyil aşikar,
Ancaq bağban bilir hardadır açar.
Tər-təzə yetişmiş xurmalarım var,
Tək quru tikanı görər başqalar.
Elə bir gülabam, kədər verərəm,
Məndən duz umana ciyər verərəm.
Gecə türk üzümü görmüşmü, nədir?
Xalımtək mənə bir hindli bəndədir.
Yeni Ay bir hilal kimi doğaraq,
Vüsəlim fikriylə boşaltmış otaq.
Tellərim başlasa rəqsə, yox çara,
Kəkliyin ayağı düşəcək tora.
Üzüm zülf altından olsa aşikar,
Çəməndə güllərin ağzı sulanar.
Birçəyim qıvrılrsa bu çəmən boyu,
Kəməndə salaram o parlaq suyu.
Lətif bədənimə etsəm aşikar,
Ağ badam içinin budları sınar.
Ağ gümüş biləyim görünən zaman
Yasəmən tər tökər utandığından.
Dodağım şəkərə dadımlıq verər,
Qulaqda halqalı bir quldur gövhər!
Ağzım ki, çəkişdi Müştəri ilə,
Üzüyü qazanan keçirdi ələ.
Mənimlə bir cınaq çəksə gül, çiçək.
“Apardım” sözünü unutsun gərək²⁵⁴.

Gözümdən Babilə bir əfsun çatdı,
 Ondan, bax, nə qədər cadu yaratdı!
 Çinə birçə telim getdi ərməğan,
 Müşk oldu ahunun göbəyində qan.
 Zülfü qulağımda edərsəm çənbər,
 Üst-üstə tökülür bayğın könüllər.
 Bu sərxoş gözlərin naz, qəmzəsilə
 Yüz əldən getmiş gətirrəm ələ.
 Çox qaçqın könüllər ovladım hər an,
 Onlara quyudur, bax, bu zənəxdan.
 Aşiqə bir tellə verərəm tuğ-tac,
 Ətrimlə Xəllüxdən alaram xərac.
 Möhrümü vuraram Çin xaqanına,
 Beş növbət salaram Rumu talana.
 Bu müşkün xalımla çinli bağrıyam,
 Falca Rum qəlbinin şən çırağıyam²⁵⁵.
 Yuxulu çağında verərəm məzə,
 Qanını tökərəm edərkən qəmzə.
 Dodağım rəng verir hər gülgün lələ,
 Üzümün xəyalı oynar günəşlə.
 Muğ mənə “sənəmdir” deyə yalmanır,
 Cənnətin bir sənəmxanəsi sanır.
 Mənim nar döşlərim görünən zaman
 Narların ürəyi soyudu bağdan.
 Döşlərim dikəlmiş təzə narıncək,
 Hansı bir bəxtiyar onu dərəcək?
 Uğurlu ağacam, iki narım var,
 Bir güləm, pərdədə gözəl barım var.
 Tufanla qopsa da dünya təməldən,
 Bəxtiyar şah olsun, bir mey, bir də mən!
 Bir dastan işlətmək istərəm ona,
 Almaq öz sazımtək öz qucağıma.
 Bir öpüş vurum gah məst gözlərinə,
 Gah qara zülfümü verim əlinə.
 Bu şərtlə canımda eyləsin məkan,
 Başımı çəkməyim ayaqlarından.
 O günəş eşqindən sərxoş olaraq,

Məhşərdə yuxudan ayılıım ancaq.
O hansı çeşmədir ömrü uzadan?
O hansı kölgədir gənclik oyadan?
Vəslimdir şən, uzun bir həyat verən,
Mən gənclik verərəm qəmzə edərkən.
İskəndər dirilik suyuçün gedir,
Mən varkən zülmətə o neçün gedir?
Axtarmaq istəsən zülmət yolunu,
Qara zulfüm sənə göstərir onu.
Yaqut rəngli sudan istəsən içmək,
Dirilik suyunu ələ keçirmək.
Parlaq bir yaqutdur bu gül dodaqlar,
Həyat suyu kimi yüz çeşməsi var.
Şahım, ram ol mənə, çox sərəkş olma!
Bu həyat suyuna, gəl, atəş olma!
Pəriyəm, ipəklər içində gizlin,
Qapımı bağlama, sevirə qəlbin!
Üzünə açıqdır qapım hər zaman!
Məni sındırsan da, sınmasın peyman!
Ürəkdən daş asmaq bitməzmi daha?
Gözələ xor baxmaq yetməzmi daha?
Olma daş ürəkli, sevirəm səni!
Kölen bil, gözəl bil, qulun bil məni!
Mən fələk olmaqla sənin yarınam,
Çindənəm, sənin mən, bil, qəmxaşınam.
Deyiləm kölgədə yetişən bir gül,
Günəşi kölgədə saxlamaq müşkül!
Mən kimi meyvəni qapatma evə,
Dad verməz kölgədə yetişən meyvə.
Mənəm ən ətirli, sevimli reyhan,
Reyhan olmalıdır evdə hər zaman.
Burax bu kəkliyi ovləsın tərən!
Gəl, çəkin ov güdən bu qartallardan!
Ağacın xurması yetişmiş ikən
Başqası yeyəcək onu, dərməsən.
Mən kimi kim sənin dərdini çəkər?
Dərdini çəkərək səpərəm şəkər.

Ürəklər qan oldu qan içməyimdən,
Boynumda nə qədər qan qalmış, bilsən?
Çox şəkər dodağa oxudum meydan,
Dodağım şirindir şəkərburadan.
Həm səsım, həm özüm əzəldən gözəl,
O gözəl, bu gözəl, gözəldən gözəl.
Saqisi mən olsam, mey olmaz haram,
Canım işrət saçar bir mütrüb olsam.
Çalğımın hər kəsi sərxoş edərəm,
Sonra hər sərxoşu öldürər qəmzəm.
Uzaqdan edərəm şux dilbərliklər,
Qucaqda edərəm canpərvərliklər.
Qarşımdan gözlərə sevinc salanam,
Qucağa çəkdikcə könül çalanam.
Mən olam, saz ola, bir də köhnə mey,
Aşiqin taqəti qalırımı? Hey, hey!..
Sən kimi şəhriyar olsa mənə yar,
Bu könül şənlikdən başqa nə arar?
Dövrədən kim almış mənim kimi kam?
“Dünyada tapılmaz” olmuş mənə nam!..”
Elə ki, sazına vurdu son mizrab,
Təsnifi bitirdi dodağı ənnab.
Şahın məhəbbəti o sözdən coşdu,
Sanki tərən fərə üstünə qoşdu.
O bahar turacı naz ilə, şən-şən,
Turuncək soyuldu qızıl beşikdən.
Könül getdi əldən, səraperdə boş,
Sevimli məşuqə sevdadan sərxoş,
Xəlvət bir gecədə elə bir mələk,
Mümkünmüdür ona könül verməmək?!
Gənc, gözəl maralı yıxdı nər aslan,
Qarət məclisində başladı talan.
Sığındı o laçın sona ovuna,
Günəşə getdi ay qonaqlığına.
Şəkərtək əmiri hey dodağını,
Sorurdu şəkərli ney dodağını.

Bağrına basdı o gül köküslünü,
Xəzinə ağzından açdı möhrünü.
Bakirə şərabi lələzar gördü,
Qapalı bağçada alma, nar gördü.
Əqiq möhr üstünü basmamışdı pas,
Saf üzük qaşını deşməmiş almas²⁵⁶.
Bir qönçə güldür, yox üstündə tikan,
Görməmiş bağbandan başqa bir insan.
O qızğın atəşin artıqlığından
Damardan fışqırmaq istəyirdi qan.
Şəkərli dil ilə söhbət açdılar,
Yağ, bala dönərək qucaqlaşdılar.
Sarıldı iki sərv, iki gülpeykər,
Qatdılar badama, yağa qənd, şəkər,
Əyildi “əlif-lam” kimi cift ayaq,
İki hərf kimi bir cinsdən olaraq.
Elə ki, almaz o gövhəri dəldi,
Həm almaz yatdı, həm gövhər dincəldi.
Həyat çeşməsində məsud İskəndər
Şənliklə keçirdi bəxtiyar günlər.
İşrətlə keçirdi bir neçə gecə.
Çıxmadı o yerdən, daldı sevincə.

İSKƏNDƏRİN DİRİLİK SUYU AXTARMASI

Saqi, gəl, qədəhi doldur mey ilə,
Al ələ nəğməylə, çalğı, ney ilə!
Bir mey ki, içənlər fikrincə, demək,
Xəstəyə şəfadır, dərddiyə kömək.

Ucalırkən səhər xoruzun səsi,
Qarovul zənginin susdu naləsi.
Təbilçi təblinin səsi ucaldı,
Quşların nəğməsi ətrafı aldı.

İbadət edənlər qalxdı yuxudan,
Pərəstiş etməyə düzüldü hər yan.
O səhər yuxudan qalxdı tacidar,
İbadət etməyə verərək qərar,
Ona şəfqət edən haqqı etdi yad,
Etdi bu hikmətlə dünyanı abad.
Nəhayət verincə ibadətinə,
Şərab məclisini bəzədi yenə.
Mey ilə, çalğıyla gah olurdu şad,
Vəfalı dostları gah edirdi yad.
Gülabdan saf olan gül rəngli şərab
Hər başdan dərd alır, hər beyindən tab.
Onunla bir məclis qurdu şəndən şən,
Uzaqdı düşməndən, qanlı döyüşdən.
Elə ki açıldı, uzandı söhbət,
Danışdı hərə bir gözəl rəvayət.
Biri söhbət açdı Xorasan, Qurdan,
Ordakı qızıldan, qüvvətdən, zordan,
Birisi danışdı Rey, İsfahandan,
Firidun dövləti çıxan məkandan.
Çindən, Xarəzmdən söz açdı biri:
“Var gözəl ipəyi, müşkü, ənbəri”.
Birisi söylədi: “Gözəldir Qeysur,
Bu yerdən çıxar hər səndəl və kafur”.
“Hindistan gözəldir, – dedi, – bir nəfər,
Odunu ud olur, pəlçığı ənbər”.
Məclisdə var idi bir nəfər qoca,
Danışmaq növbəti ona çatınca,
Maraqla başladı qoca sözlünü,
Baş əyib, torpağa qoydu üzünü:
“Dünyada zülmətə çatmaz bir diyar,
O gözəl torpaqda həyat suyu var.
Ömrünü artırmaz xəzinə, cəlal,
Torpaqda çox yatır xəzinə, xam mal.
Yaşamaq istəsən dünya uzununu,
Get, keçir əlinə həyat suyunu!”
Bu sözdən utandı məclis, qaldı mat,

Qaranlıq bir yerdə olurmu həyat?
Şah dedi: “Yoxsa var başqa bir hikmət?
Həyat çeşməsində olan bu zülmət.
Yazılmış hərflər qarasıdır bu,
Mənəvi həyata can verir suyu.
Kim görmüş yoxsa bu həyat suyunu,
Zülmətdə ölümdən qurtarsın onu!”
O qoca dedi: “Ey uca tacidar!
Bu sudan uzaqdır dediyin əsrar.
Var Şimal qütbündə qaranlıq bucaq,
Ağ, gümüş çeşməsi hər sudan parlaq.
Bu qaranlıq yerə deyirlər zülmat,
O zülmət içində var abi-həyat”.
O suyu kim içsə olur qəlbi şən,
Qurtulur ölümdən və xəstəlikdən.
Sözümdə azacıq olsa şübhəniz,
Soruşun sınaqlı qocalardan siz!”
İskəndər bu sözə heyrət etdikcə,
Aramaq marağı artdı getdikcə.
Sordu ki: “Bu zülmət harda?” Göstərən
Göstərdi padşaha: “Bax, bu sağ əldən
Qaranlıq ölkəyə qısa yol gedir,
Gəldiyin bu yolun onda biridir”.
Eşidincə bunu şah dedi: “Ancaq
Zülmətdə mümkündür işığı tapmaq”.
Zülmata çevirdi şah öz yolunu,
Gedərkən nəzərə aldı ordunu.
Sürətlə bir neçə mənzil at sürdü,
Əsgərin bir çoxu xəstədir, gördü.
Ardınca axırdı bir dünya ordu,
Xaslar da yanında alay vururdu.
Ordu bazarını görən bir insan
Seçməzdi məhşərin bazarlarından.
O yerdə quş südü arayan belə,
Ordu bazarında gətirdi ələ.
Hər quraq bir yerə çatdı İskəndər,
Yağışdan yaşıla büründü çöllər.

Xızır iz salmışdı sanki bu yola,
Yainki gedirdi şahla qol-qola.
Ordu çoxluğundan şah getdi fikrə,
Belə yol getməkdə sığındı səbrə.
O çöldə vardı bir böyük mağara,
Padşahın ordusu çatınca ora,
Ordunun yanında nə qədər yük var,
Mağara yanında yerə qoydular.
O geniş çöllərdə saldılar məskən,
Şənlikdən viranə çöllər oldu şən.
Çölbəyi o yerə ad verdi: Bünğar,
Get-gedə o şəhər adlandı Bulğar.
Bu gün o ölkədə rəyasət sürən,
Yerləşib qalandır şah səfərindən.
İskəndər görüncə o saysız ordu
Yol və iz bilməyir, bir tədbir qurdu.
Ordudan ayrıldı bir neçə əyyar,
İtidən, soyuqdan, çıxmış oxçular,
Ürəkli, sümüyü bərk, dəliqanlı,
Səbirli, qüvvətli, gənc, polad canlı.
Əmr etdi qocaya və xəstələrə:
Əsgərlə çıxmasın ağır səfərə!
Qocalar, xəstələr bu qorxunc yerdə,
Dolaşmaq yollarda düşməsin dərdə.
O yola – qocasız etdilər səfər,
Qocalar oturdu, yol aldı gənclər.
Bir nəfər o yerin ayıqlarından
Hüzura istədi ulu hökmüran.
Yox idi ordunun sayı, miqdarı,
Hər mənzil başında qoydu onları.
Şor, şirin hər azıq çarpsa nəzərə,
Yüklətdi qüvvətli, gənc dəvələrə.
Qoşunla at çapdı qaranlıq suya,
Bir naib tikdi o, qalan orduya.
Onlara nəsihət elədi bir az:
“Bu yerdə qəflətlə göz yummaq olmaz!”
Atını Şimala doğru çaparaq,

Günəş gərmişindən şah düşdü uzaq.
Fələyin qütbündən doğunca işıq,
Azacıq keçmədən sönmürdü artıq.
Üfüqə baş qoydu xətti-üstüvə,
Qütb isə kənardan keçdi ortaya.
Bir yerə çatdılar parlaq Günəşdən
Yalnız bir xəyaldı gözlə görünən.
Sürdülər kölgəlik deyilən yerə,
Sançdılar bayrağı kölgəliklərə.
Havadan işığı yer qapmış artıq,
Hər yerə hakimdi dərin qaranlıq.
Bu yandan ətrafı qaranlıq tutmuş,
O yandan yol-izi bir dəniz udmuş.
Ağılyla bu yolu tutaraq rəhbər,
Xətti-üstüvayə qarşı getdilər.
Get-gedə pərgardan olduqca uzaq,
Günəşdən, işıqdan düşdülər iraq.
Gedərkən bir yerə çatdılar o gün,
Gözlərdən aydınlıq itdi büsbütün.
Hər yandan yolları bürüdü zülmət,
Bu dünya qaralsa verərmi ləzzət?
İskəndər şaşırdı, aradı tədbir:
“Bu yolda doğru iz göstərən kimdir?”
Bilənlər söylədi ki: “Bu qaranlıq
Pərdədir, iç-üzü görünməz artıq.
Mümkündür irəli getmək yol ilə,
Dönərkən çətindir gətirmək ələ”.
Çox çarə aradı hər tədbir verən,
Olmadı buna bir tədbir göstərən.
Gecəydi o yerdə, qaranlıq diyar,
Müşkü ud yerinə etdi ixtiyar²⁵⁷.
Kinindən olmuş göy dəli, zəncirli,
Zəncinin yerinə keçdi kəşmirli²⁵⁸.
Getdikcə yol oldu tükdən də incə,
Zülmətdən qurulmuş qaranlıq gecə.
Hər kişi qayıtdı öz mənzilinə,
Bu işə bir tədbir düşündü yenə.

Bir igid gənc vardı, ağılca ulu,
Saf, işıq ürəyi şəfqətlə dolu.
Atası qocaydı, doxsan yaşı var,
Bədən ağrısından sızlayıb ağlar.
O gün ki, padişah vermişdi əmr:
“Çıxmasın bu yola xəstə ilə pir!”
Gənc oğlu vurğundu xəstə ataya,
Necə ki, bir xəstə göynər almaya,
Qocanı özüylə aldı bərabər,
Necə ki, başqalar yaqutu gizlər,
Azıq sandığında gizlətdi onu,
Onunla dolaşdı zülmət yolunu.
Taleyin qoşundan küsdüyü gecə
O gənci aldı bir dərin düşüncə.
Gecəyən sandığı açdı o cavan,
Etdi atasına o sirri bəyan:
“Padişah səfərdən oldu peşiman,
Çətinlik çəkməkdən qırılmış peyman.
Qəlbinə bir qorxu salmış qaranlıq,
Bir tədbir düşünə bilməyir artıq.
Bələdçi olmadan gedir irəli,
Bilməyir nə sayaq dönəcək geri”.
Oğluna baxaraq dedi ixtiyar:
“Bu qara pərdədə gizli bir sirr var.
Padişah getməyə başlarkən ora,
Zülmətdən dönməyə vardır bir çara:
Padşaha gərəkdir ilk dəfə doğan,
Vücudu sapsağlam boğaz bir madyan.
Anadan olunca o körpə daylaq,
Başını bir yerdə kəssinlər, ancaq
Örtməyib qoysunlar yerdə cəmdəyi,
Anası görüncə, yansın ürəyi,
İçində qopsun bir həyəcan, hiddət,
Durmasın padişah, etsin hərəkət.
O yoldan geriyə döndüyü zaman
Ordunun önündə gedəcək madyan.
Çaparaq sevimli daylağa sarı,

O yoldan beləcə çıxar dışarı.
O yolda bələdçi olmadan belə,
Dışarı çıxarlar bu tədbir ilə”.
Qocanın sözünə o gənc uyaracaq,
Kələfin başını tapdı bu sayaq.
Göylərin o müşkün ipəyi səhər
Olunca ud rəngli dibayə bənzər,
İskəndər məclislə yenə oturdu,
Getməyə hər biri bir tədbir qurdu.
O məclis nə qədər göstərdi tədbir,
Bu əsrar haqqında söylədi fikir,
Xoşuna gəlmədi ulu padşahın,
Tədbirlər kimsəyə deyildi aydın.
Öz zəif fikriylə o gənc yanaşdı,
Bələdçi haqqında şaha söz açdı.
Atası söyləyən sözləri bir-bir
Padşaha anlatdı ki, budur tədbir!
Xoş gəldi bu sözlər, yatdı könlünə,
Beynində yer etdi o dönə-dönə.
Dedi: “Ey mərd oğul, belə fikri sən
Nə sayaq oldu ki, qurdun özündən?
Bu bilgi özündən gəlməmiş ələ,
Sən kimdən öyrəndin, gəl, doğru söylə.
Var, sərvət verərəm doğru söyləsən,
Zillətə düşərsən düz deməməkdən”.
Gənc dedi: “Padşahım, mənə ver aman,
Boşalsın kəcavə bu yüklü atdan.
O gün ki, əmr etdi ulu hökmüdar,
Çıxmasın yola bir xəstə, ixtiyar,
Bir qoca atam var, bu qoca insan
Çox qulaqburması görmüş dövrandan.
Ürəyim çox yandı qoca atama,
Əmrə itaəti unuttum tamam.
Özümlə gizlincə gətirdim onu,
Pis gətirdimsə, pis olmadı sonu.
Dünən yol haqqında olan sözləri
Atama açmaqdan durmadım geri.

Onun təlimini dinlədim bir an,
Söylənən tədbiri öyrəndim ondan”.
Çox incə bir nüktə söylədi, deyə,
Şah onun sözündən ucaldı göyə:
“Bilənlər padşahı olsa da yenə,
Bu gənclər möhtacdır qoca fikrinə.
Gənc budaqlarıyla oynarsa qabaq,
Başını ucaldar bir köhnə budaq.
Bilikdə birinci olsa cavanlar,
Qocalar fikrinə ehtiyacı var”.
Dünya padşahı söhbətdə ikən,
Qapıdan divgövdə o vəhşi birdən.
İçəri girincə yanaşdı məğrur,
Padşaha göstərdi bir şələ samur.
Hər biri parlaq bir qunduzdan artıq,
Bir-birindən alır bəzək, yaraşlıq.
Malına xiridar çıxdı hökmüran,
Yenə birdən-birə yox oldu ordan.
Qaranlıq içində yox oldu vəhşi,
Padşahı heyrətə saldı bu işi.
İşıqlıq göstərdi, fikri eşitdi,
Zülmətə getməyə padşah əmr etdi.
Əmr etdi: “Yelayaq bir boğaz madyan
Alsınlar, o heyvan doğduğu zaman,
Kişinin sözünə tamam uyaraq,
Alınsın, kəsilsin o körpə daylaq”.
Padşahın fərmanı həyata keçdi,
O işıq çəsməyə doğru yol seçdi.

İSKƏNDƏRİN ZÜLMƏTƏ GETMƏSİ

Saqi, bu zülmətə bənzər torpağı
Araşdır, ver mənə həyat bulağı!
O parlaq su ilə mənə sal nəzər,
Bu həyatdan daha canlı həyat ver!

Bu bahar fəslində yeni və köhnə
Tarixdən başlaram gözəl tərənə.
Rəvayət eyləmiş sınaqlı dehqan:
Yazın ilk gecəsi ulu hökmüran
Zülmata getməyə əzm etdi artıq,
Fikri təskin edər hər bir qaranlıq.
Günəşi qıfıla vurunca göylər,
Qaranlıq içində doğar min gövhər.
Bu həyat suyunda kim etsə məskən,
Gərəkdir bir pərdə çəksin önündən.
Çimənlər bu duru, saf çeşmələrdə
Gərəkdir üzünə çəksin bir pərdə.
İskəndər zülmata edərkən səfər,
Söylədi: “Artıqdır bu mühüm şeylər!”
Cilovu buraxdı “zülmat” deyərək,
Əjdər quyruğunda gizləndi Aytək²⁵⁹.
Söylədi o zaman böyük İskəndər,
Ona rəhbər olsun Xızır peyğəmbər.
Atı Xızra verdi böyük tacidar,
Bilirdi onda bir aslan qəlbi var.
Verdi ki, bu yolda səyirtsin onu,
Onunla tapsın bu həyat suyunu,
Çuxurlar parlardan bir gövhər verdi,
Çeşmələr arayan bir rəhbər verdi.
Dedi ki: “Bu yolun hər tərəfinə
Həqiqi bir rəhbər özünsən yenə!
Cilovu hər yana istərsən burax,
Aç ağıl gözünü, ayıq ol ancaq!
O çeşmə nə yerdə olsa aşikar,
Aldatmaz səni bu gövhər, parıldar.
Uğurla iç haman uğurlu sudan,
Mənə də göstər ki, yeyəsən ehsan”.
Göy gərdişli Xızır haman fərmanla
Ahəngi pozmadan üz qoydu yola.
Ordudan ayrıldı, irəli getdi,
Hər yana himmətlə bir nəzər etdi.
Su üçün dolandı bütün bucağı,

Çatmadı suya o susuz dodağı.
Əlində parladı parlayan gövhər,
Tapıldı nəhayət aranan gövhər.
Gümüş rəngli çeşmə axırdı şən-şən,
Süzülən gümüşlük daş göbəyindən.
Bu çeşmə tərifdən uzaqdı, uzaq.
Bir nur çeşməsiydi bu qaynar bulaq.
Bir ulduz nə sayaq olursa səhər,
O parlaq çeşmə də olur o təhər.
Hələ bədr olmadan nura dolsa Ay,
Eləydi bir az da böyük olsa Ay.
Qaynayır, durmayır öz mənzilində,
Sanki bir civədir iflic əlində.
O qədər parlaqdır bu lətif cövhər,
Dünyada yox ona bənzəyən gövhər.
Yox başqa gövhərdə bu nur, bu günəş,
Ona həm su demək olur, həm atəş.
Xızr həyat suyunu tapınca artıq.
Hər iki gözünə doldu bir işıq.
Aşağı enərək dərhal soyundu,
Doyunca həm çimdi, həm da yuyundu.
Doyunca içdi o, həyat suyundan,
Əbədi həyata çatdı arayan.
Atına içirdi, çimdirdi onu,
Tökdu ağ qədəhə həyat suyunu.
Atının yanında oturdu bir an,
Göz götürməz oldu o aydın sudan.
İstədi gəlincə yoldan İskəndər,
Desin: “Həyat suyu budur, qıl nəzər!”
Bir daha çeşməyə göz gəzdirərkən,
Dirilik çeşməsi yox oldu gözdən.
Dərhal bu iş oldu Xızr üçün məlum:
İskəndər o sudan qalacaq məhrum.
Qorxmadı, utandı o İskəndərdən,
Xızr da su kimi itdi gözlərdən.
Söylənən sözləri rumlu ravilər
Başqa bir şəkildə rəvayət edər:

Bu yolda İlyasla Xızır yoldaşdı,
Çeşməyə gedərkən dostlar yanaşdı.
Görüşdü hər iki sevimli rəhbər,
Çeşməyə çatınca atdan endilər.
O bulaq başında açdılar süfrə,
Bulaq başı verir dad yeməklərə.
Süfrədə çörəkdən ətir qalxardı,
Duzlanmış qupquru bir balıq vardı.
Birisi əyildi su içsin deyə,
Əlindən o balıq düşdü çeşməyə,
Cumdu o firuzə rəngli bulağa,
Əl atmaq istədi üzən balığa.
Tutunca gördü ki, diridir balıq.
Uğurlu bir fala sevindi artıq.
Bildi ki, can verən bu parlaq bulaq
Aranan dirilik suyudur ancaq.
Həyat çeşməsinə içdi doyduqca,
Bir həyat qazandı dünya durduqca.
Dostuna tez xəbər verdi bu zaman,
İçdi bu əbədi həyat suyundan.
Təəccüb etmə o gümüş bulağa,
Yenidən can verdi ölü balığa.
Təəccüb bundadır: bir ölü balıq
Dirilik suyuna yol açdı artıq.
Bu quru balıqdan, həyat suyundan
Ərəblər nəql edir başqa bir dastan:
Başqa bir yerdəymiş həyat çeşməsi,
Yol azmış məcusun, Rumun dəstəsi.
Tutaq ki, zülmatda həyat suyu var,
Yol açan içməzsə kimdir gunahkar?
Xızır, İlyas kam aldı həyat suyundan,
Ancaq vermədilər özgəyə nişan.
Biri kam alaraq döndü səhraya,
Biri də içərək cumdu dəryaya.
Dənləri bir sudan içib boy atdı,
Ancaq onu iki dəyirman dartdı.
Çeşməni keçirmək fikriylə ələ,

İskəndər at çapdı min zəhmət ilə.
Dirilik verən bir çeşmə dilərkən,
Çeşmədən göyərdir sulu bir çəmən.
Çeşməni ararkən qırx gün at saldı,
Onu tapmayaraq kölgədə qaldı.
Atəşmi düşmüşdü şah üreyinə,
Uymuşdu çeşmənin xoş ahənginə.
Çeşmədən kölgə yox, gümüş nur çıxar,
Ancaq çox az olur kölgəsiz sular.
Çeşməyə lazımsa onun kölgəsi,
Neçin kölgəsizdir Günəş çeşməsi?
İçməli olursa çeşmə Günəşdən,
Kölgədə qalmışdır o çeşmə nədən?
Çeşmədə kölgəlik yaxşıdır tozdan,
Bunda sərinlik var, onda həyəcan.
Şah o kölgəlikdə tapmadı çara,
Gündüzü olmuşdur kölgədən qara.
Əbədi həyata ümid bəslərkən,
İndi can qayğısı çəkir hər yetən.
Padşahın ümidi söndüyü zaman
Qayıtmaq istədi gəldiyi yoldan.
Düşündü, nə tədbir eləsin barı,
Qaranlıq kölgədən çıxsın dışarı.
O yolda qarşıya çıxdı bir mələk,
Padşahın əlinə o əl çəkərək,
Dedi: “Bu dünyanı keçirdin ələ,
Belə çiy xülyadan doymadın hələ?”
Ovcuna buraxdı pul qədər bir daş,
Dedi: “Tut bu daşı canından da baş!
Bu daşlıq dünyada çalış, tək tədbir,
Bu ağırlıqda daş əlinə keçir!
Qəlbində minlərlə olsa da dilək,
Bu daşın tayıyla doyersən, bişəkk...”
O daşı İskəndər aldı mələkdən,
Gözündə yox oldu ona daş verən.
O zülmət içində çapdı İskəndər,
Gözündə bir zülmət, könüldə kədər.

Bir hatif səsləndi ona qeybdən:
 “Qisməti hər kəsə yazıdır verən!
 İskəndər zülmətə doğru at çapar,
 Xızr isə çeşməni işıqda tapar.
 Ararkən tapmadı çeşmə İskəndər,
 Xızra qismət oldu, gördü çox səmər.
 Yüzü halva üçün yandırar ocaq,
 Halva şirin eylər bir ağzı ancaq”.
 Başqa bir səs gəldi ki: “Ey əhli-Rum!
 Bu gözəl ölkədə var parlayan qum.
 Peşiman olacaq onu götürən,
 Dizinə vuracaq heç götürməyən”.
 Keçirkən parlayan qumdan hər nəfər
 Götürdü bəxtinə görə bir qədr.
 O yerdə şah gördü çox hikmət, çox raz
 Ki, ondan birini söyləmək olmaz!
 İsrəfildən, Surdan bir bəhs açaraq,
 Demədim, məqsəddən düşməyim uzaq.
 Açmış bu mədəni başqa bir şair²⁶⁰,
 Yenidən bir əsas qurmaq çətindir.
 Əli çatmayınca həyat suyuna,
 Qayıtdı şah işıq çeşmə yoluna.
 İskəndər orduya verincə fərman,
 İşığa döndülər zülmət yolundan.
 O yeni cığırla gəldiyi yoldan
 Bələdçi olmuşdur o dərqli madyan.
 Qırx gün yol getdikdən sonra qaranlıq
 Getdikcə çəkildi, göründü işıq.
 Al Günəş buluddan çıxdığı zaman
 Qan-tərə batmışdı o susuzluqdan.
 Qismətsiz bir şeyə göstərdi həvəs,
 Qismətin deyilsə çalışma əbəs!
 Ruzi arxasınca qaçmaq nə gərək!
 Sən otur, ruzinin özü gələcək.
 Biri toxum səpər, o biri biçər,
 Bəxtiyar odur ki, bu sözü dinlər.
 Hər şeyi özünçün əkmək nə yarar?

Dünyada hesabsız ruzi yeyən var!
Keçənlər zəhmətlə əkdiiyi bağdan
Gələnlər meyvəni dərmiş hər zaman.
Keçənlər bir çox şey əkməşdir bizə,
Biz də əkməliyik gənc nəslimizə.
Dünya bir tarladır, diqqətlə baxsaq,
Hamı bir-birinə cütcüdür ancaq.

İSKƏNDƏRİN ZÜLMƏTDƏN ÇIXMASI

Saqi, ver ürəyə yatımlı meydən!
Ver ki, mey xoş gəlir ömür gənc ikən!
O meylə ağzımı isladım bir an,
Bəxtimi daha gənc eləyim ondan.

Oyanıq taleyi olunca rəhbər,
Zülmətdən dışarı çıxdı İskəndər.
Çox gözəl rəhbərlik eylədi madyan,
Bir az da azmadı getdiyi yoldan.
İlk gündə keçdiyi zülmət xəttinə
Pərgartək yenidən qayıtdı yenə.
Padşaha taleyi elədi kömək,
İşıqlı dünyaya çıxdı sevincək.
Cilovu parlatdı ordu səmtinə,
Ancaq çatmamışdı öz diləyinə.
Bu işdən ürəyi sınmadı, ancaq
Ruzini qismətlə mümkündür tapmaq.
Heyvan tapmadısa, kədər yox bunda,
Heyvantək ölmədi heyvan yolunda²⁶¹.
Darılma sənə üz verdikdə kədər,
Ondan da böyük bir dərddən qıl həzər!
Hər gün bu çöllərdə gəzmək çıl-çılpaq
Yaxşıdır, ya dəniz dibinə batmaq?
Doğrudur, ağrıdan hər baş incinər,
İnciməz qılinc, gürz yarası qədər.
Dünyada hər işdən çətin bir iş var,

Ürəyi möhkəmə olur zəfər yar.
Qumluqdan aldığı şeyləri ordu
Töhfədir deyərək qarşıya qoydu.
Daşların hamısı qırmızı yaqut,
Gözlərə nur verir, ürəklərə qut.
Daşdan az götürən düşmüşdü dərddə,
Heç götürməyənlər ahda, kədərdə.
Peşiman olmuşdu az götürənlər,
Odlara yanırıd götürməyənlər.
Şah oldu iki gün səfərdən aram,
Yuxudan, yeməkdən aldı intiqam.
Bir zaman padşahın əyildi başı,
Yad etdi mələyin verdiyi daşı.
Tərəzi istədi daşı çəkməyə,
Ağır daş qoydular “ölçüdür” deyə.
Batmanlardan keçdi o bir misqal daş,
Nə qədər daş qoydu, misqal çıxdı baş.
Yüz kişi bir qapan çəkdi o düzə,
Girdi daş bir gözə, daşlar bir gözə.
Daş ağır gəlirdi yüz parça dağa,
Çəkənlər darıldı bu ağırlığa.
Deyirlər uzaqdan demiş Xızr: “Ancaq
Bu daşın vəznidir bir ovuc torpaq”.
Bir gözə bir ovuc torpaq tökdülər,
Çəkinin gözləri oldu bərabər.
Bu incə nüktədən buldi tacidar:
Torpaqdır, onu bu torpaq doyurar²⁶¹.
Bir gün şah xaslarla taparaq fürsət,
Bir məclis bəzədi – sanasan cənnət.
Zərkəmər qulamlar taxtın ucunda,
Qızıl bir ağactək gümüş sütunda.
Dünyanın şahları bir səf çəkərək
Qarşıda diz çökmüş hamı kölgətək.
Dünya işlərindən açıldı söhbət,
Söylənən hər şivə qəlb üçün rahət.
Hər biri zülmətli çeşməni andı,
Söz sözu çəkərək, söhbət uzandı.

Qaranlıq altında su varsa, nədən,
Nə üçün tapmayı arayan, gözən?
Zülmətdə yox isə belə bir cadu,
Nə üçün dillərdə əzbərlənmiş bu?
Bu yolda deyildi çox incə sözlər,
İşıqlandı başlar, nurlandı gözlər.
Hamam məmləkətin qocalarından
Söylədi: “Bu siri bilsin hökmüran.
Cahangir İskəndər dünya dolaşdı,
Göy kimi durmadan ölkələr aşdı.
Ümidlə aradı həyat suyunu
Ki, qorxunc ölümdən qurtarsın onu.
Bir şəhər vardır, bu ölkədə çox şən,
O abad şəhərdə tapılmaz ölən.
O şəhri uca bir dağ salmış bəndə,
Şəhr əhli o dağda düşmüş kəməndə.
O dağdan səs gəlir hey zaman-zaman.
Heyrətə düşür hər eşidən, duyan.
Oradan birini adıyla səslər:
Ey filan, yuxarı səmtə et səfər!
O səsi, fərmanı eşidən adam
Yerində bir an da tutmayı aram.
Sürətlə dağlara dırmanır dərhal,
Gedəndən nə sorsan olur dilsiz, lal.
Dağların ardında yox olur gözdən,
Yoxdur bu hikməti açan, öyrənən.
Məqsədin qurtulmaq isə ölümdən,
Ölümsüz şəhərdə eyləyin məskən!”
Bilici söyləyən sözdən İskəndər
Sarsıldı, üzünü sardı bir kədər.
Bu işçün ürəyi vurdu rıqqətlə;
Fikri qət etməkçin uçdu sürətlə.
Əmr etdi, ordudan bir neçə kişi
O şəhrə gedərək, öyrənsin işi.
Qalsınlar söylənən yerdə bir qədər,
Bu işdən versinlər doğru bir xəbər.
Onlara tapşırıldı: “Dağdakı səsə

Yerindən qalxmasın sizdən bir kimsə!
Lap adla, nişanla çağırsa necə
Siz bu səs-sədanı almayın vecə.
Cavabı uzatmaq yoluyla barı,
Açılsın pərdənin gizlin əsrarı”.
Nəsihət alanlar baş əydi əmrə,
Gizlin bir yol ilə girdilər şəhrə.
Şəhərdə uğurla atı çapdılar,
Ən gözəl bir yerdə mənzil tapdılar.
Şəhərin haqqında bildilər xəbər,
Düz çıxdı qocanın dediyi sözlər.
Şəhərdə birinin adına dağdan
Apaçıq səs gəlir hey zaman-zaman.
Adını eşidər-əşitməz hər kəs
O dağa çıxmağa göstərir həvəs.
O qədər səbirsiz gedir yolunu,
Qılıncla qaytarmaq olmayır onu.
Gələnlər göstərdi yüz tədbir, hünər,
Pərdənin sirrini öyrənmədilər.
Seyr etdi dolanan fələk bir zaman,
Bir neçə mənzili dolaşdı dövrən.
Şah adamlarıyla çərx kinə düşdü,
Birini aparmaq fikrinə düşdü.
Qeybdən gələn səs, əsrar arayan
Kişidən birini çağırırdı dağdan.
Adını eşidən durmadı bir an,
Səs gələn tərəfə qaçdı durmadan.
Gedəni dostları tutdu yer-yerdən,
Dedilər: “Tələsmə, dayan, ey gedən!
Bir yolçu sövdalı olmasın gərək,
Pərdənin sirrini bəlkə öyrənək”.
Gedənə o sözlər etməyir əsər,
Bağırır, dartınır, qurtulmaq istər.
Bir söz də deməyir yarasın işə,
Çərx kimi çalışır çıxsın gərdişə.
Güc ilə qurtuldu gedən sevincək,
Onlardan uzaşdı uçan çibintək.

Dostları bu işdən etdi çox heyrət,
Gedəndən hər biri aldı bir ibrət.
Bizdən ən ağıllı, həm iş bacaran,
Bax, necə ayrıldı bir sirr açmadan!
Az zaman keçincə bu hadisədən,
Al Günəş parladı, güldü çöl, çəmən.
O biri yoldaşa yetişdi növbət,
O da bu dağlarda yox oldu xəlvət.
Get-gedə azaldı əsrar arayan,
Olmadı o hərfi bilən bir insan.
Qorxudan şiddətlə çırpındı ürək,
Göylər də kimsəyə etmədi kömək.
Əsrardan heç biri tutmadı xəbər,
Kədərlə padşaha tərəf döndülər.
Şikayətləndilər: “Bir çoxu bizdən,
Dağlara dırmandı, olmadı dönən.
Nə dağa çıxarkən bir az durardı,
Nə geri dönməyə bir ümid vardı.
Bilmədik pərdədə nəyin səsidir,
Hansı bir çalanın şən pərdəsidir.
Pərdənin yolunu bilmədik, artıq
Çarəsiz şəhərdən geri qayıtdıq.
Bizdən də apardı bir neçə insan,
Daha səs gəlmədi bir də o dağdan.
Olunca onların yolu dağ, gədik,
Biz də çöl yolunu tutaraq gəldik.
Bu çərxin işləri belədir, belə,
Biri düşmüş dağa, o biri çölə”.
Söylənən əsrarı eşitdi bir-bir,
Bildiyə, bu yol “gedər-gəlməzə” gedir.
Dönsəydi o dağa gedənin biri,
O zaman gözəldi bu dağ səfəri.
İskəndər bu işdən eylədi heyrət:
“Öyrənən yox, nədir bu gizli hikmət?”
Bildiyə ki, dırmanan o dağa, daşa
Dünyada ömrünü vurmuşdur başa.
Bir məsəl çəkdi ki: “Ölər hər doğan,

Əcəl pəncəsindən kim qurtarmış can?"
Bir ov ki, bacarmaz ovçular ilə,
Məzara gedər o öz ayağıylə.
Yediyi bir oxdan hər ovçu tərlən
Düşər yer üzünə öz qanadından.

İSKƏNDƏRİN RUMA QAYITMASI

Ey saqi, dayanma, qədəhi gətir!
Qədəhsiz şənlənmək mümkün deyildir.
Ver, bir qurtum içim, gətir kuzəni,
Əcəl pəncəsindən, gəl, qurtar məni.

Bir kirpik vurunca bu acı dövrən,
Hər yerdə törədir yüz yaxşı-yaman.
Birin başını bağlayır yerə,
Birini qaldırır uca göylərə.
Birini günbəddən salır quyuya,
Birini balıqdan ucaldır Aya²⁶³.
Hər anda başlayır canbaz oyunu,
Bu dünya bir heçdir, həm heçdir sonu.
Dikbaşlıq yaramaz, uyuşmaq gərək,
Dikbaş at hər zaman qırmanc yeyəcək.
Dikbaşlıq edərsə ən gözəl bir at
Misir eşşəyindən əskikdir qat-qat.
Bu dünya dünyaca görmüşdür adam,
Ürkərək kimsəyə olmamışdır ram.
Elə kimsənindir belə ruzigar,
Anlayan kəslərin işini anlar.

Rəvayət edənlər belə anladır:
Mağara yanında qurunca çadır,
Təmirə xəzinə tökdü tacidar,
Saldığı o şəhər adlandı: Bulğar.
Bulğardan keçərək ruslar elinə,
Döndərdi o mülkü şən bir gəlinə.

Oradan qayıtdı Rum dənizinə,
Yelkənlərlə çıxdı öz ölkəsinə.
Bir xəbər tutunca Rum başçıları
Axışdı müzəffər bayrağa sarı.
Hər kəs öz şahını qalib görüncə,
Şükürlər edərək daldı sevincə.
Şahın gəlməsiylə Yunan ölkəsi
Ay kimi nur saçdı, güldü çöhrəsi.
İskəndər gətirən zülmət daşından
Yaqut rəngi aldı cavahir satan.
Aldı o sərvətdən şəhərlər zinət,
Yerlər xəzinədən tutdu bərəket.
Axdı hər qəsrədən cənnət sevinci,
Yerlərə tökdülər qızıl, ləl, inci.
Xəzinə ağzından qırıldı qıfıl,
Zillət qarısına vuruldu qıfıl.
Ay kimi gəldi öz bürcünə o şah,
Başında Günəştək çinli bir külah.
Şah Rumdan gedərkən bənzərdi yerə,
Dönərkən sığmadı uca göylərə.
Bulud ki, göylərə su ilə gedər,
Dönərkən dənizə saf inci səpər.
Şah Yunan taxtına oturdu şən-şən,
Dincəldi yolların zəhmətlərindən.
Şah yeddi ölkənin fikrindən doydu,
Hər bir məmləkətdə bir nayib qoydu.
Şahlıqlar baş əydi hər fərmanına,
Sədaqət göstərdi hər peymanına.
Şahın gəlməsiylə ucaldı onlar,
Hər kəs öz mülkünə döndü bəxtiyar.
Hər biri təklidə şahlıq edərdi,
Başını dik tutub, asıb-kəsərdi.
Boynunu əymədi kimsə kimsəyə,
Hər biri başını ucaltdı göyə.
İskəndər adına qədəh qaldırır,
İçərkən hər biri tək onu anır.
Şah Yunan taxtına oturdu yenə,

Bəxtin açarını aldı əlinə.
Dünyaya elmlər, biliklər saçdı,
Tanrı hikmətindən qapılar açdı.
Getdi haqq əmriylə peyğəmbərliyə,
Hörmətlə baş əydi “fərmandır” deyə.
Yenidan başladı şah hazırlığa,
Dünyanı dolaşdı başdan-ayağa.
İki dəfə səfər etdi İskəndər,
Birində çöl gəzdi, birində şəhər.
Birində dolaşdı abad yerləri,
Yenə Ruma döndü Rumun sərvəri.
Birində yolsuz hər çölü, hər dağı
Keçdi Ay, Günəştək onun bayrağı.

Birinci məclisi bitirdim artıq,
İkinci məclisə vurdum yaraşlıq.
Bu “Şərəfname”nin məclisində mən
Saçmışam ən incə, bakir sözlərdən.
Ona bağladığım incə incilər,
Hər dastan başında saçdığım gövhər,
Bir yerdə bir telə düzülse bunlar,
O tel ən parlayan inciylə dolar.
Hər dastan başında mənəli sözlər,
Hikmətə dair bir başlıca dəftər.
Tarixə ən tanış o saqiləri,
Aldım iş başına hər bir rəhbəri.
Oturan göz oldu bu biliklərə,
Xəznədə keşikçi oldu gövhərə.
Belə incə nəqşi kim qura bilər?
Bu gözəl rəngləri kim vura bilər?
Sazına bağladım elə incə tel,
Olmuş hər nəğməsi Zöhrədən gözəl.
Hər yerdə bir yanlış gördüm, silərək
Toxudum ona ən doğru bir bəzək.
Doğruluq yolunu tutmayan sözlər
Aya ucalsa da qiymətdən düşər.
Hər yerdə o qoca, o sənət əri

Yanlış söyləmişdi doğru sözləri,
Yanlışə yenidən vurdum bir bəzək
O qoca şairdən üzr istəyərek²⁶⁴.
Çatınca sona bu binanın nisfi,
Verildi mənə bu dünyanın nisfi.
O biri nisfini, zaman olsa yar,
Təbimlə bəzərəm elə bil gülzar.
Oxucu yuxudan qalxar bu səsə,
Balığı dənizdə gətirər rəqsə.
Zəmanə azacıq verərsə aman,
Şüurum söz verir mənə, var güman.
Bu Rumi qılıqlı, naxışlı bağda
Al güllər göyərdim sarı torpaqda.
Ən parlaq firuzə və incilərdən
Xəzinə doldurum, şaşırınsın görən.
Hər bağdan bir çiçək alaraq bəhrə,
Hər güldən bir güləb axıdım nəhrə.
Padşahın taleyi edərsə kömək,
Sözlərim düzülər incə incitək.

NÜSRƏTƏDDİN ATABƏYİN SİTAYİŞİNƏ DAİR

Saqi, ay işıqlı camı ver mana!
Padşahın taxtını öpmək adına,
Taxtımı ucaldım uca Pərvinə,
Qədəhi boşaldım şah şərəfinə.

Ölkələr fəth edən, dünya pənahlı,
Firidun kəmərli, xaqan külahlı,
Sultan Nüsrətəddin ədalətindən
Bu dünya xatırlar şərab içərkən.
Bir göydür ki, ulduz ona nur verir,
Dənizdir ki, tacı öz gövhəridir.
Dünyanı yumuş bu üçüncü dəniz,
Nəsara dinindən etmiş tərtemiz²⁶⁵.
Uca, dik başını Müştəri öpər,

Onun bir nəzəri min işıq səpər.
Təslis və tərbiə cavahir saçan,
Üçbucaq oturdan, dördlük oturan²⁶⁶.
Mübarək bəxtindən dünya kam almış,
O, köhnə şahlardan yadigar qalmış.
Ulduz baş çəksə də uca göylərə,
“Bəndənəm” deyərək baş qoyar yerə.
Dünyanı padşahlıq gücüylə hər an
Doldurmuş biliklə, silmiş qubardan.
Məclisin başında parlaq günəşdir,
Döyüşdə əjdaha yaxan atəşdir.
O qədər durudur qəlbinin gözü,
Onunla nurlanır Günəşin üzü.
Qılıncı qana qəsd etdiyi zaman
Su, atəş çıxarır qara daşlardan.
Yayından buraxsa nişan oxunu,
Yerlərə bağlar o, göyün boynunu.
Firənglə Fələstin, Rum keşişləri
Verdiyi buyruqdan durmazlar geri.
Gördüm ki, güvənmiş işıqlı baxta,
Oturmuş şahənə mübarək taxta.
Əlimdə yox elə böyük hədiyyə,
Şahım, o şahənə taxta səpməyə!
İskəndər getdiyi çeşmədən də saf
Bir gövhər düzdüm ki, ondan da şəffaf.
Bitincə gövhəri aldım hüzurə,
Gövhəri hədiyyə verdim gövhərə.²⁶⁷
Verdim bu gövhərin üzüyünü mən
Yeni İskəndərə o İskəndərdən.
Yaşasın padişah uca baxtıyla!
Var olsun həmişə tacü taxtıyla!
Bağçanda ötən bu şeyda bülbülün
Səsiylə şənlənsin mübarək ömrün.
Elə tacidarsan, göylərin tacı
Tacının ucunu öpmək möhtacı.
Bu taxta tək səni bəyəndi dövlət,
Dünyada bəxtiyar bir sənsən, əlbət.

Dünyada olmamış mümkün kimsəyə,
Göndərsin padşaha layiq hədiyyə,
Böyük bir dəryaya saxsı kuzədən
Bir damcı su damsa, olurmu görün?
Qara daşdan sızan damcılar, əlbət,
Dənizə yetişməz, bu bir həqiqət!
Nizami ki quldur, bəndədir sana,
Yazdı bu naməni sənin adına.
Qarışqa, Süleyman taxtıdır, deyə,
Bir çibin qanadı verdi hədiyyə.
Tovuzun qanadı olsa da rəngin,
Baxsana səsinə – pişikdən çirkin.
Bax, kiçik bir bülbül cəh-cəh edərkən
Quşları aşağı endirər göydən.
Mən haman bülbüləm, uçdum cənnətdən,
Sənin gül bağçanda eylədim məskən,
Dövründə oxuyum elə tərənə,
İllərcə yayılsın adın cahanə.
Onunçun adına yazdım bir dastan,
Qələmim qızıla batsın naxışdan.
Qəsdim fil tiynətli zər almaq deyil,
Məhmudun filinə bənzəməz bu fil.
Kimsə istəmədən sərvət verərsən,
Qədərsiz xəzinə, xələt verərsən.
Yazmaqdan olsaydı qəsdim gövhər, dürr,
Dürr, gövhər yonmaqla kecərdi ömür.
Bu iş eşqim var əzəldən, başdan,
Qızıl da gözüm yox, eşqimdir cahan.
Söz demək sirrini mənə verdi haqq,
Sənə də düşüncə, qüvvət və anlaq.
Xəyala nə gəlsə artıqsan ondan,
Məmləkət alan ol, dünyanı tutan!
Bu uca fələkdən hey zaman-zaman
Başqa bir zəfərlə səadət qazan!
Dünya gənc ömrünə dadımlıq olsun,
Qismətin dünyadan qoy artıq olsun!

İZAHLAR

¹ Göyləri sən qurdun, ucaltdın, Allah,
Ona yer üzünü etdin güzərgah.

Qədim insanların təsəvvürünçə, bütün kainatın mərkəzi yer hesab edilirdi; Göy isə yerin ətrafında dolanır. Buna görə, – yer göylərin güzərgahı, keçdiyi yoldur, – deyilir.

² Sənsən bu aləmdə bir damcı sudan,
Günəşdən işıqlı gövhər yaradan.

Burada **Günəşdən işıqlı gövhər** ifadəsi ilə insan da nəzərdə tutula bilər. **Bir damcı sudan (nütfədən)** insanı yaradan sənsən, – mənası da anlaşıla bilər.

³ Fələyi uca bir hasara aldın,
O yerdə idrakı kəməndə saldın.

Yəni insanın şüuruna, fikrinə göylərin xaricində nə olduğunu bilməyə imkan vermədin.

⁴ Sənin varlığındır o laməkandan,
İdrak elçisini hər an daşlayan.

Yəni sənin yersiz – məkansız olan varlığın səni tapıb öyrənmək istəyən idrak elçisi insanı hər an daşlayıb, yaxına buraxmaz.

⁵ Yollardan üstünü qaldırısan əgər,
Bir çibin Nəmrudun beynini yeyər.

Dini rəvayətlərə görə, Nəmrud allahlıq iddiası edərkən bir çibin onun burnundan beyninə getmiş, onu öldürmüşdü. Nəmrud Babilə tikdirmiş və orada hökmranlıq etmişdir. Özü büt-pərəst olmuşdur. Guya imana gəlmədiyindən vücuduna milçəklər daraşaraq onu tələf etmişdir.

⁶ İstəsən əzilsin düşmənin beli,
Quşlarla qırırsan əshabi-fili.

Dini rəvayətə görə, müsəlmanların peyğəmbəri Məhəmmədin anadan olduğu 569-cu ildə Həbəş padşahı Ərəbistana gələrək, Kəbəni dağıtmaq məqsədi ilə Məkkəni mühasirəyə alır. Onun ordusunda müsəlləh hərbi fillər də var imiş. Lakin Allah onun üzərinə Əbabil quşlarını (dağ qaranquşları) göndərir. Bu quşlar dimdiklərində xırda daşlar gətirib, Həbəş qoşununun üstünə salırlar. Kimin başına bu daşlardan düşürsə, o, yara çıxarıb ölür. Bu hadisə həbəşləri geri qayıtmağa məcbur edir. Hərbi fillər ərəblərə dərin təsir bağışladığı üçün həmin ili **fil ili**, onların sahiblərini isə **əshabi-fil (fil sahibləri)** adlandırdılar.

7

Gah kiçik nütfəyə qoydun qızıl tac,
Gah xırda çərdəkdən yaratdın ağac.

Yəni gah bir damcı sudan ibarət olan nütfədən bir xoşbəxt adam – bir padşah, bir filosof, bir peyğəmbər yaradırsan, gah da bir çəyirdəkdən bir ağac çıxarırsan.

8

Gah Xəlil alırsan bütخانələrədən,
Gah dost yaradırsan biganələrədən.

Dini rəvayətə görə, İbrahimxəlil peyğəmbər öz atasının dinini, yəni büt-pərəstliyi atmış, bütخانəyə gedib, bütləri qırmışdır. Burada **Xəlil** – İbrahimxəlil peyğəmbərə işarə olmaqdan əlavə, eyni zamanda dost mənasını verir. İbrahimxəlil əvvəl büt-pərəst ikən biganə idi, Allahı tanımırdı, sonra Allahı tanıdı, bütleri qırdı, biganəlikdən çıxıb dost oldu.

9

Qiyətli cavahir doğan bir evdən,
Əbu Talib də çıxaran sənsən.

Burada qiymətli cavahir dedikdə, ya Məhəmməd peyğəmbər və ya onun əmisi oğlu, dördüncü xəlifə Əli nəzərdə tutulur. Məhəmmədin atası öldükdən sonra əmisi Əbu Talib yetim qalmış Məhəmmədi oğulluğa götürmüşdü. Nizami burada demək istəyir ki, Əbu Talibin böyüklüyünə, yəni peyğəmbərin atalığı və Əlinin atası olduğuna baxmayaraq, yenə də onu qapıdan qovdu, çünki Əbu Talib, sünnilərin əqidəsinə görə, islamiyyəti qəbul etməmişdi.

10

Kəsərli ayəni öyrətmək səndən,
Şeytanın gözünü tikməksə məndən.

İslam dininə görə, güya Şeytan “Quran”ın ayələrini eşitdikdə orada dura bilməz, qaçıb gedər. Nizami bu beytində demək istəyir ki, sən mənə ayələrini öyrət, yəni mənə yardım et, mən də Şeytanın gözünü bağlayım, günah işlər görməyim.

11

Adın mehribanlıq etsə bir qədər,
Mənimlə oynaya bilərmə divlər?

Yəni sən mənə istəsən, gözün üstümdə olsa, qara qüvvələr mənə ziyan vura bilməz.

12

Bu köhnə dəzgahdan düşərsəm uzaq...

Yəni ölüb bu dünyadan gedərsəm... Burada **köhnə dəzgah** dünya mənasında işlənmişdir.

13

Zamindir qaraya, ağa bu rəhbər...

Yəni Məhəmməd günaha da, savaba da zamindir.

14

Xalını qaraldır Əbbasilərin,
Gözünə nur saçır şəmmasilərin.

Əbbasi xəlifələrinin paltarları və bayraqları qara idi. **Xalını qaraltmaq** ifadəsi burada Əbbasilərin səltənət və əzəmətinə işarədir. **Şəmmas** –

atəşpərəst, həm də gözdə ağ – titə deməkdir, *İnad göstərmək* mənasında işlənir.

Yəni atəşpərəst şəmmasilərin gözündən ağılığı, korluğu alıb nur saçdı, onları müsəlman etdi.

¹⁵ Dodağı İsadın daha möcüzkar.

Yəni onun (Məhəmmədin) nəfəsi ölümləri dirildən İsanın nəfəsindən daha möcüzəlidir.

¹⁶ Zülmətin suytək geyinmiş paltar.

Yəni dirilik suyu zülmətdə, qaranlıq içində gizli ikən, onun da vücudu qara paltarla örtülüdür.

¹⁷ Göy – ona dünyada dörd tağı quran,

Yer – ona fələkdə beş növbət vuran.

Yəni göylər ona yerdə dörd ünsürdən dörd qübbəli çadır quran, yer də göylərdə onun beş növbət vuranıdır. Səlcuq padşahı Sultan Səncərdən qabaq şahların saray darvazasında gündə dörd dəfə nağara çalmağa qayda idi. Sultan Səncərdən sonra nağara çalmağın sayı beşə qaldırıldı. Nizami burada **beş növbət vuran** dedikdə, beş vaxt namaz qılmağı nəzərdə tutur.

¹⁸ Odur öz ağına eləyən təkyə,

Ayı barmağıyla bölən ikiyə.

Dini etiqadlara görə, Məhəmmədin möcüzələrindən biri də Ayı barmağı ilə ikiyə bölməsidir. Güya qureyşilərin rəislərindən Əbu-Sufyan və Əbu-Cəhl bir dəfə Məkkədə Məhəmməddən doğrudan da peyğəmbər olduğunu isbat etmək üçün Ayı barmağı ilə ikiyə bölməyi tələb etmişlər. Məhəmməd də güya barmağı ilə Aya işarə etmiş və Ay iki parça olmuşdur.

Sonra yenə barmağını Aya doğru uzatmış, Ay parçaları yenidən birləşmişdir.

¹⁹ Hər iki dünyadan bir don tikərək,

Onlardan düzəltmiş yeganə bəzək.

O donu geyərkən pak vücuduna,

Bir qarış az gəldi uca boyuna.

Yəni Məhəmməd iki aləmdən də yüksəkdir, onun varlığı bu iki aləmə – yer və göy aləminə sığışmadı.

²⁰ Dəvətə genişlik o vermiş yenə,

Daşlar da şahiddir möcüzəsinə.

İslamiyyət uğrunda apardığı müharibələrin birində Məhəmmədin ağzını vurub yaralamışdılar. Bu beyt həmin hadisəyə işarədir.

²¹ Göy gecə məclisi qızısdırmışdı,

İşıqdan gecənin gözü qamaşdı.

Məhəmməd peyğəmbərin meracə getdiyi, yəni göyün yeddinci təbəqəsinə qalxdığı gecə göylər ondan işıqlandı.

22 Çin ipəklərinə düzmüş dürr, gövhər...

Yəni göyləri ulduzlarla bəzəmişdir.

23 Yetmiş yollu yurddan köçünü vurdu,
Çadırı yeddinci fələkdə qurdu.

Yəni yetmiş iki millətin yurdu olan bu dünyadan köçüb, yeddinci fələyə meraca getdi.

24 Doqquz hücrəsini bir an buraxdı,
Göyün doqquzuncu tağına qalxdı.

Məhəmmədin doqquz arvadı və doqquz otağı vardı. Yəni o, doqquz hücrəsinin işindən əl çəkdi, dünyanı tərk etdi, doqquzuncu fələyə getdi.

25 Yeddinci əflakə çapdığı zaman
Dışarı atıldı dördkunc daxmadan.

Dini etiqada görə, Məhəmməd meraca Büraq adlı mövhumi at üzərində getmişdir. **Dördkunc daxma** – güya dörd ünsürdən (sudan, oddan, havadan, torpaqdan) vücuda gəlmiş yer deməkdir. Yəni yeri buraxıb, göyə çıxdı.

26 Ərəb səmasında bir Süheyl çapdı,
Yəmən gönü ondan yeni rəng tapdı.

Yəni onun (Məhəmmədin) Büraqı ərəb torpağının göylərində Süheyl ulduzu kimi parladı, onun nurundan Yəmənün tumaçı rəng və xoş qoxu aldı. **Süheyl** – cənubda görünən çox parlaq bir ulduzdu.

27 Gecə otağından, sərxoş olaraq
Ay kimi gəlmişdi əldə şəbcıraq.

Əfsanələrə görə, **şəbcıraq** elə bir gövhərdir ki, dəniz atı sahilə otlamağa çıxarkən onu özü ilə çıxarır, işığında otlayır, doyub məst olandan sonra yenə o gövhəri özü ilə dənizə aparır. Nizami burada Büraqı həmin əfsanəvi dəniz atına, Məhəmmədi də həmin nurlu gövhərə bənzədir: at, gövhəri (şəbcıraqı) dənizə apardığı kimi, Büraq da Məhəmmədi göylər dənizinə, asimana aparmışdır.

28 O səyyar dənizdən toz qoparırdı.

Burada **dəniz** – göylərə işarədir. Yəni Məhəmməd göyləri çox sürətlə keçib gedirdi.

29 Çatdı hər dənizə yeddi ölkərdə,
Yeddi yol yuyundu o dənizlərdə.

Yəni göylərin yeddi təbəqəsini keçib, daha da yüksəklərə qalxdı.

30 Ütarid ulduza verdi qələmi,
Əlinə qələmi alarmı ümmi?

Ütarid ulduzu – köhnə astroloji təsəvvürə görə, göylərin katibi sayılır. **Ümmi** isə savadsız deməkdir. Yəni oxuyub-yazmaq bilməyən Məhəmməd öz gəlişi ilə Ütarid ulduzunu savadlandırdı, işıqlandırdı.

31

Ərş divangahını sürətlə keçdi,
Dərcin də yolunu bir anda biçdi.

Dərc – burada Məhəmməd peyğəmbərin güya merac gecəsində keçdiyi göy pillələrindən birinin adıdır. Yəni Məhəmməd göyün təbəqələrini, o cümlədən dərc pilləsini keçib, yeddinci qata yüksəldi.

32

Ağızdan çıxmayan səsi eşitdi,
Görünməz simanı ziyarət etdi.

Yəni Allahdan gələn səsi eşitdi və gözə görünməyən varlığını iman gözü ilə gördü.

33

Tərifə başlasam dörd yavərini,
Dörd gövhər satan var, dörd gövhər alan.

Burada **dörd yavər** dedikdə, Məhəmməddən sonra onun yolunu davam etdirmiş olan dörd xəlifə nəzərdə tutulur. **Gövhər** – burada islam dini deməkdir. **Dörd gövhər satan və alan** – yenə dörd xəlifəyə işarədir.

34

Bu dərviş sifətli dörd böyük soltan,
Dünyaya olmuş dörd təkbir oxuyan.

Dərviş sifətli dörd soltan – yenə dörd xəlifəyə işarədir. **Dörd təkbir** – ölü üçün oxunan namazdır; burada üz çevirmək mənasındadır. Yəni o dörd xəlifə dünyadan üz çevirib, onun bütün varına göz yummuşlar.

35

Bazarlar olmuşdu səs-küydən uzaq,
Zıncırov səsinəndən dincəlmiş qulaq.

Yəni bayır-bazar küydən, gurultudan boşalmış, hər tərəfə səssizlik çökmüşdü. Gecə qarovulları yatmış, zıncırovların səsi kəsilmişdi (Şahların qarovulları bellərinə zıncırov bağlardılar ki, onun səsinəndən yuxuları qaçsın, yatmasınlar).

36

Dan yeri başını salmışdı suya.

Yəni Günəş də göyün dənizinə qərq olmuşdu.

37

Gah başım dizimin üstündə dalğın,
Yer – başım altında, göy – ayağımın.

Yəni başım dizimin üstündə, fikrə dalmış halda xəyalat və ilham göylərində uçurdum. Deməli, yer başımın, göy isə ayaqlarımın altında idi.

38

Günəş qarşısında əriyəntək mum,
O mumla gözümdən çəkildi yuxum.

Yəni Günəş mumu əridən kimi, mənim qızgın fikirlərimlə coşğun ilhamım yuxumu əritmişdi, səhərə qədər yatmamışdım.

39

Müəzzin başlarkən birinci qunut
Ki: “Subhanə həyyəlləzi layəmut”...

Yəni azançı əvvəl Allahın əmrlərinə tabelik duasını oxudu: “**Həmişə diri və əbədi ölməz olan Allaha alqışlar olsun**”, dedi.

40

Başladı ürək, dil: “Şeir yaz” deyə,
Harut, Zöhrə kimi cadugərliyə.

Yəni **Harut** və **Zöhrə** bir-biri ilə eşqbazlıqda şirin, gözəl söhbətlər və sehrbazlıqlar etdikləri kimi, mənəm də qəlbim, dilim bədii söz yaradıcılığında möcüzəli sənət əsərləri yaratmaqla məşğuldur.

Harut və Marut dini xurafatda iki mələyin adıdır; Güya Babil qülləsində bir quyudan başısaşığı asılmışlar.

Əfsanəyə görə, Harut Zöhrə adlı bir qadınla eşqbazlıqda ona sehr və əfsun öyrətmiş və güya bu qadın öyrəndiyi sehr ilə göyə qalxaraq orada Zöhrə ulduzuna çevrilmişdir. Zöhrə ulduzu İran mifologiyasında həm də göy çalğıcısayılır. Farsca ona Nahid deyilir.

41

Bu barlı ağacdan kim meyvə dərsə,
Söyləsin xoşbəxtidir bu bağban kimsə.

Burada **barlı ağac** Nizaminin əsərinə – “Şərəfnamə”yə işarədir. **Kim meyvə dərsə**, yəni kim “Şərəfnamə”ni oxusa... **Bağban** isə o meyvələri yetişdirən, yəni o sözləri yazan Nizamidir.

42

Ancaq bir şərtim var: bir para dəcəl,
Qoşunun malına uzatmasın əl.

Burada Nizaminin müasirləri olan bəzi xırda şairlərə işarə edilir. **Qoşunun malına uzatmasın əl**, yəni mənəm əsərlərimi oğurlamasın.

43

Damcı oğrusundan qorxarmı dəniz?
Buludum yağdırır ondan çox, şəksiz.

Yəni mənəm təbim bir dənizdir: o, damcı oğurlayanlardan qorxmaz. Oğruların apardıqları damcılar əvəzinə ilhamımın buludu bir anda mənə ondan çox muzd verir.

44

Ay işığı qədər olsa yüz çıraq,
Yenə Günəş ona vuracaqdır dağ.

Burada **günəş** Nizami, **çıraq** isə dövrünün xırda şairləridir.

45

Dağlara buludlar ağ kafur saçdı,
Ac torpaq ağzını kafurçün açdı.

Yəni dağdan kafur yağdıran bulud göründü – qocalıqdan başımda saçlarım kafur kimi ağardı və həyatım sona yetdi (müsəlmanlıqda ölünü basdırmazdan əvvəl yuyarkən üstünə kafur səpərlər).

46

Bu zaman bir bucaq xoşdur saraydan,
Oyuncaq əlini uzadar dövrən.

Yəni qocalıqda yoxsulca bir küncdə yaşamaq sarayda kef çəkməkdən yaxşıdır, çünki bu zaman artıq dövrən insanı qocalığına görə ələ salar, ona istehza edər.

47

Məşriqdən ağardı daha dan yeri.

Yəni saçlarım ağarmış, artıq qocalmışam.

Başına tac ilə kim vursa bəzək,
Əmgöyi ağ deyil, müşk olsun gərək.

Yəni taca layiq olan başa şirmayı kimi ağ saçlar deyil, müşk kimi qara saçlar lazımdır; demək, bunun üçün qoca deyil, cavan olmalıdır.

Keçərsə körpüdən bu Gilan atım,
İnanma Gilana bir də qayıdım.

O zaman yaxşılığı ilə məşhur olan Gilan atı nəzərdə tutulur. Yəni ömrümün Gilan atı həyat körpüsündən keçəndən sonra bir də dünyaya qayıtmayacağam, əbədiyyətə qarışmış olacağam.

Qəbrim şüşəsinə əl qoyan zaman,
O pak gövhərimi heç olmasa an.

Şüşə – burada təpəcik mənasındadır. Adətə görə, birinin qəbri üstünə gedənlər o qəbrin təpəciyinə əl basarlar.

Bir mey ki, suyu saf, axan gümüşdür,
Onu hər dörd məzhəb halal görmüşdür.

Burada zülal suyu kimi təmiz, saf şərab deməklə Nizami güya cənnətdə olan kövsər suyunu nəzərdə tutur və onun bütün məzhəblərdə halal olduğunu söyləyir.

Dörd məzhəb – müsəlmanların iki böyük qismindən biri olan sünnilərin məzhəbləridir: hənəfilər, şafeilər, hənəbililər və malikilər.

Bərcistək oxum var, atmaram ancaq.

Bərcis Müştəri ulduzunun farsca adıdır. Bu ulduz Qövs (Kaman) bürcündə olduğu üçün ondan ox atarmış. Nizami anlatmaq istəyir ki, düşmənlərlə və paxıllarla mübarizədə mənim də Müştəri ulduzu kimi silahım, söz-dən, şeirdən oxlarım var, istəsəm vuraram.

Zöhrətək çəkiyə qoyaram dirhəm.

Zöhrənin evi Tərəzi bürcüdür. Yəni mən də söz dirhəmini (gümüşü) Zöhrə kimi tərəzidə çəkərəm.

Hər çillə qırx gündür, xəlvəti mindir,
Bu yerdən məclisə girmək çətindir.

Çillə – burada zahidlərin cəmiyyətdən uzaqda keçirdikləri qırx gün deməkdir. Buna **dərviş çilləsi** deyilir. Yəni qırx çillədən və min cürə pəhriz, qənaət, ibadət işləri ilə məşğul olandan sonra, daha şahların məclislərində iştirak etmək yaramaz. Demək, ömrümü azad, öz ələməmdə keçirdikdən sonra daha saraya girmək, saray şairi olmaq məndən uzaq olan işdir.

Görsəydim özümdən gözəl bir gülşən,
Al, sarı gülünü dərməzdimmə mən?
Hazıram budumdan kabab yeməyə,
Günəştək getməyim dilənçiliyə.

Yəni əsərlərimdən gözəl əsər, özümdən yaxşı şair görseydim, mən də onun budağından bir gül dərərdim. Lakin, yox, ətəyimi öz sözümlün fidanından doldururam, öz ətimdən kabab yeyirəm. Buna görə, Günəş kimi başqalarının qapısını görmək mənə lazım deyildir.

⁵⁶ Mən ölü olsam da, ən mərd bir kəsəm,
Karvanda gedərəm, karvansız şəxsəm.

Yəni mən qoca və zəif olsam da, həyat yolunda mərdliklə yeriyən bir adamam. Mən bu dünyada yaşayanlardan – bu karvan əhlindən deyilməsdə, dirilər karvanı ilə gedirəm.

⁵⁷ Nəfsin noxtasını bərk tutdum qırx gün,
Qırx günün içində hazır olur gön.

Gönü tamamlamaq və qırmızı rəngə boyamaq üçün qırx gün dabbaqxanada bişirirlər. Yəni mən də qırx gün riyazət çəkdim, nəfsimin ixtiyarını əlimə aldım, öz guşəmdə oturdum və məqsədimə nail oldum.

⁵⁸ Çünki dörd balıqda görmədim səbat,
Dörd divar içində keçirdim həyat.

Dörd balıq – şəhliq taxtına və dörd ünsürə işarədir. Bu, eyni zamanda qüdrət və qüvvət rəmzidir. Yəni dörd ünsürdən əmələ gələn bu dünyada, yaxud onun şəhliq taxtında bir səbat, vəfa görmədim. Odu ki, bu dünyadan üz çevirib, xəlvətə çəkildim.

⁵⁹ Qəlbim qadın deyil, çaxmaqdır, çaxmaq,
Məryəmtək boyludur, bakirdir ancaq,
Kişiyə getməyə nə ehtiyac var,
Onun öz daşından öz odu çıxar.

Yəni təbimin kimsəyə ehtiyacı yoxdur. O, Məryəm kimi ərsiz də doğmağa qadirdir. Onun poladı da, çaxmağı da özündəndir. Yazdıqlarım, yaratdıqlarım öz qəlbimin orijinal məhsuludur, kimsənin onda haqqı yoxdur.

⁶⁰ Nizami bu sapa düzərkən gövhər,
Qələmdən silindi qələm görənlər.

Yəni mən “Şərəfnamə”ni yazarkən Firdovsinin yazdıqlarını buraxdım, yazmadım; deyilməmiş, yazılmamış olanları nəznə çəkdim.

⁶¹ Quruda, dənizdə kim çəksə zəhmət,
Balıqdan dürr alar, öküzdən sərvət.

Mifoloji təsəvvürə görə, Yer kürəsi öküzün, öküz balığın üstündə, balıq da suda dayanmışdır. Beytin mənası: kim ki əməyə alışıq, zəhmət çəkməyi özünə sənət etmişdir, o, yerin altında olan balığın qarında da olsa dürr, Yerin istinad etdiyi öküzün altında da olsa xəzinə əldə edə bilər. Əməyin qarşısında heç bir şey dura bilməz.

⁶² Gümüş küp, ya qızıl bir təşt istəsən,
İraq torpağından uzaq getmə sən.

Əgər sənətin gümüş küpünü, şeirin qızıl təstini istəyirsənsə, bunu İraqda axtar.

63

Bilənlər əkdiiyi üç toxumdan mən,
Bir ağac əkərəm həm uca, həm şən.

İskəndər Zülqərneyn üç sifətə malik imiş: padşahlıq, alimlik və peyğəmbərlik. Nizami burada İskəndərin tarixi haqqında bu üç mövzuda yüksək və parlaq bir əsər yazacağam deməklə, “İskəndərnamə”ni nəzərdə tutur.

64

Üç qapı tikdim, üç xəzinə demək,
Çəkdim hər qapıda ayrıca əmək.

Yəni **üç ev üçün** – İskəndərin sifətlərini göstərən padşahlıq, alimlik və peyğəmbərlik evləri üçün **üç qapı tikdim**: üç cəhətdən əsər yazdım. Hər cəhət üçün ayrıca əmək sərf etdim. Bunların hərəsi özlüyündə bir sənət və söz xəzinəsidir.

65

Bu namə mübarək olacaq, bişəkk,
Şahın məclisində olsa mübarək.

Burada **şah** – Nüsrətəddin Əbu Bəkr ibn Məhəmməddir, namə isə “Şərəfnamə”yə işarədir.

66

Yaquta bənzəyən suyu, saqi, dur,
Bu yaqut yağdıran qədəhə doldur.
Bu saxsı cama mey həyat axıdır,
Onun reyhanın öz torpağıdır.

Yaquta bənzəyən su – Nizaminin çoxub-daşan sözləri, yaqut *yağdıran qədəh*, cam – onun qəlbi və təbidir; *mey* – o qədəhin çanıdır, yəni şairin sözləri o qəlbin həyatıdır.

67

Ey inci, üzə çıx söz dənizindən,
Sultanın tacında get elə məskən.

Yəni ey sözlərim, təbimin dənizindən çıx, şahın tacına layiq qiymətli incilər ol.

68

Düşmən son düşünən, ürəyində kin,
İstiqbal görəndir, ləqəbi Bişkin.

Yəni düşmən işə keçəndən sonra o, iş haqqında düşünür. Bişkin isə öncəgörmə qabiliyyətinə malik olduğu üçün, hadisə baş verməmişdən qabaq onun çarəsini tapır. **Bişkin** – Atabəy Nüsrətəddin Əbu Bəkr ibn Məhəmmədin ləqəblərindən biridir.

69

Qılınc sahibidir, tac verən şahdır,
Üç növbət vurandır, beşə pənəhdır.

Üç növbət – uzun zaman padşahların qarısında gündə üç dəfə nağara vurardılar. Deyirlər ki, bu, İskəndər Zülqərneyndən qalmışdır. **Beş növbət** – müsəlmanların hər gün beş vaxt qıldıqları namazdır.

Beytın mənası: qüvvət və taxt-tac sahibi olan Nüsrətəddin elə bir şahdır ki, onun qapısında, İskəndər dövründə olduğu kimi üç dəfə növbət vurulur. Özü də islamın yardımçısı və pənahıdır.

⁷⁰ Fərattək səmimi bir dostluğu var,
Nil kimi düşməni gizlədə boğar.

Yəni Nüsrətəddinin dostluğu Fərat çayının suyu kimi şirin və aşkardır. Düşməni də, guya Tanrı düşmənlərini boğub gizlədən Nil çayı kimi xəbərsiz məhv edəndir.

⁷¹ Fələktək hər kəslə girsə meydana,
Atar qalxanını torpaqtək suya.

Yəni Nüsrətəddin göy kimi, fələk kimi yenilməzdir; o, vuruşanda düşməni öz qalxanını suya atar, məğlub olar.

⁷² Hər şəhrə hünərlə qələbə çalmış,
Qarun sərvətini əlinə almış.

Qarun – mifoloji rəvayətə görə, mal-dövlətinin çoxluğu, eyni zamanda xəsisliyi ilə məşhur bir adam imiş.

⁷³ Yer xəzinəsindən bir çuval tikmiş,
Xeyri zər toplamış, yasəmən gümüş.

Xeyri – rəngi həmişə sarı olan həmişəbahar gülüdür. **Zər** – qızıl deməkdir. **Yasəmən** də gümüş kimi ağ, xoş qoxulu çiçəkdir.

Yəni Keyxosrov, o qədər dövlətlidir ki, xeyri sarılığını onun qızıllarından, yasəmən də ağılığını onun gümüşlərindən almışdır.

⁷⁴ Fillərlə döyüşdə atınca kəmənd,
Qənnucun şahını edərsən filbənd.

Qənnuc – Hindistanın ən qədim şəhərlərindən biridir. Sultan Mahmud Qəznəvi tərəfindən məhv edilmiş bir dövlətin paytaxtı idi. Vaxtilə çox böyük olmuş, indi isə bir qəsəbə halındadır. **Filbənd etmək** – şahmatda fil və piyada ilə şahı mat etmək deməkdir.

⁷⁵ Saydığım altı şey məxsusdur sana,
Adında altı hərf şahiddir buna.

Altı şey – izahı yuxarıdakı misralarda verilir. **Adında altı hərf** – ərəb əlifbası ilə yazılarkən Nüsrətəddin sözündəki altı samit hərfdir: n, s, r, t, d, n.

⁷⁶ Yeddi göy altında, ey dünya şahı,
Beşinci ölkənin sənşən pənahı.

Beşinci ölkə – qədim Şərqi coğrafiyasında Türkiyə və Azərbaycan sayılırdı. Yəni Türkiyə və Azərbaycanın şahı sənşən.

⁷⁷ O gizli xəznəni açma bilməsə,
Verər qızıl açar şənlik o şəxsə.

Yəni bu əsəri oxuyub oradakı hikmətləri anlamasa da, əlində belə bədii bir açarın, əsərin olması onu sevindirər.

78

Bu Çin ipəyinin naxış evində,
Maninin fırçası düşmüşdür bəndə.

Yəni “Şərəfnamə” elə sənətkarlıqla işlənmişdir ki, məşhur sənətkar Mani bunun qarşısında heyran qalmışdır.

79

Ulduz güzgüsüylə o böyük qeysər,
Qaranlıq içindən çıxardı gövhər.

Yəni ilk dəfə güzgü qayıran, qaranlıq bir dəmirin içindən işıqlı gövhər çıxaran İskəndər oldu.

80

Bulqar şəhrini o, etdi bərqərar,
O şəhrin adıdır əslində Bün-qar.

İskəndər zülmətə gedəndə osbab-əsləhəsini və qoşununu bir mağarada qoyub getmiş, sonra o mağaranın yerində bir şəhər tikdirmiş, adını **Büni-qar** qoymuş və bu ad tədricən Bulqar şəklində düşmüşdür. **Büni-qar** – mağaranın dibi deməkdir.

81

Dünyaya gəlmədən əvvəl xaçpərəst,
Çəkdi bu dünyaya xaç kimi bir xətt.

İskəndər ekvator xəttindən biri Şimal, digəri Cənub qütbünə tərəf xətlər çəkdi, dünyanı dörd yerə böldü.

82

Həmin bu dörd bucaq ötləsi xətlə
Həndəsi ölçünü keçirdi ələ.

Ötləsi xətt – ekvator xəttindən çəkilən xətlərə işarədir. Beytin mənası budur ki, İskəndər həmin bu dörd xətlə həndəsə elmini yaratdı.

83

Dörd bucaq üstünə bir də artırdı,
Bu doqquz fələyə beş növbət vurdu.

Dörd bucaq – İskəndərin ekvator xəttinin üstündən keçən qütblər dairəsi ilə dörd yerə böldüyü dünyaya işarədir. Yəni İskəndər bu dörd bucaq dünya üzərində elə bir nağaraxana qurdu, daha doğrusu, elə bir əzəmət sahibi oldu ki, səsi, tərəfi doqquzuncu fələyə çatdı.

84

O, rübi-məskunu etdi aşikar...

Qədim ərəb coğrafiyaşünasları yeri dörd hissəyə bölərdilər. Bunlardan yalnız birində insan yaşayırmış. Misranın mənası: dünyanın dördüdə birinin məskun olmasını həndəsə vasitəsilə İskəndər müəyyən etdi.

85

İskəndər bir böyük yol təqib etdi,
Dirilik suyunun dalınca getdi...
...Dirilik suyunun olmadı sonu,
Ancaq indi tapdı həyat suyunu.

Yəni İskəndər o zaman abi-həyat tapmaq üçün zülmətə gedərkən düşü-nürdü ki, o sudan əbədi həyat tapacaq. Lakin o vaxt axtardığını indi “Şərəf-namə”nin bulağından tapdı və əbədi həyata yetdi.

Xıız bu süfrəndə olmuş həmsüfrən,
Yetmiş yeddi suda ağzını yu sən.

Bu, Nizaminin özünə xitabıdır. Madam ki, sən sənət bulağının daimi həyat suyunu içərək Xıız ilə həmsüfrə oldun, o halda daim doğru, təmiz sözlər söylə. **Yetmiş yeddi su** – son dərəcə təmizlik və paklığa işarədir.

Rum şahı oldu bu bəxşşədən çox şən,
Mumunu qorudu yanar atəşdən.

Yəni İskəndər (Bertelsdə – Dara) bu peşkəşdən sevindi və özünü Daranın qəhrindən hifz etdi.

Ulduz tərəzisi ortaya gəldi,
Taleyi göründü Əsəd bürcündən.

Yəni rəsəd alətləri işə başladı. Onun bəxtinə **Əsəd (Şir)** bürcü düşdü ki, bu da şücaət və quvvət əlamətidir.

Günəş yaxınlaşdı o gün Həmələ,
Gedirdi elmdən çatsın əmələ.

Yəni bu zaman Günəş də bilik və əmək nişanəsi olan Həməl bürcünə girmişdi.

Bundan sonra gələn üç beytin mənası belədir: bu zaman tale ulduzları öz evlərində idilər; Ütarid ulduzu Cövza bürcündə, Ay və Zöhrə Buğa bürcündə, Mərrix isə öz fərəh evi olan altıncı evdə idi. Səadətə yaxın olan belə bir tale ilə İskəndər dünyaya gəldi.

Şərq astrologiyasında hər planet üçün iki ev, daha sonra isə bir yoxuş, bir də eniş evi qeyd edilir. Öz evində və yoxuş evində planetlər müvəffəqiyyəti göstərir. Astrologiyanın təsvir edilmiş horoskopunda isə (horoskop – orta əsrlərdə münəccimlərin insan anadan olarkən onun taleyini, gələcəyini qabaqcadan söyləmək üçün tərtib etdikləri ulduzların düzülüş cədvəlidir) bütün planetlər ya öz evində və ya yoxuşunda göstərilir. Deməli, bu halət müvəffəqiyyəti, xoşbəxtliyi xəbər verir.

Bəxtini oxudu parlaq alından,
Verdi oğluna da ondan bir ünvan.

Yəni Nikumaxis İskəndərin taleyini təyin edərkən öz oğlu Ərəstunun da adını ona bağladı.

Tale xidmətində duran zamanda,
Söz qaşu möhrünü vuran zamanda.
Oğlunu tapşırıdı gənc şahzadəyə.

Yəni ulduzlar xoşbəxtlik göstərən vəziyyətdə olduqları bir gündə o, Ərəstunu İskəndərə tapşırıdı.

Ağacdır – dörd kökü, altı böyrü var,
Çoxunu boğmuşdur bu qorxulu dar.

Bu dünya **altı cəhəti** (önü, arxası, sağ, solu, üstü, altı) və **dörd kökü**, **dörd ünsürü** (su, od, torpaq, hava) olan bir **dar** ağacıdır ki, çoxlarını çarmıxa çəkmişdir. Buraya çoxları gəlib–getmişdir.

⁹³ Əlində tərəzi mahir söz ölçən,
Saxta əşrəfini saldı rəvnəqdən.

Burada Nizami özünü mahir söz ustası, əsərini də sözün dəyərini, saxta, ya saf olduğunu təyin edən tərəzi, əyar adlandırır.

⁹⁴ Hər hərfin üstünə barmaq bassam mən,
Tapılmaz üstündə qələm işlədən.

Yəni mən başqalarının əsərinə toxunmaq istəmirəm: nöqsan axtarmağa başlasam, tənqidimin qabağında heç kəs dura bilməz.

⁹⁵ Elə bir dabbalıq etdim bu gönə,
Mətanət göstərsin hər ağır günə.

Yəni mən özümə elə təbiiyə vermişəm ki, mənə əziyyət etsələr də, başqasını incitməyə qalxışmaram.

⁹⁶ O yaşıl sərv ilə Rumun torpağı
Reyhantək bəzəndi, şənləndi bağı.

Yəni gənc İskəndlə bütün Rum ölkəsi xoşbəxt oldu və onunla fəxr etməyə başladı

⁹⁷ Gəldi qurd ağızından sübhün nəfəsi,
Keşikçi itinin kəsildi səsi.

Qurd ağızı – yalançı səhər, dan yeri deməkdir; yəni sübh açılmağa başlayanda, qarovulçunun itinin səsi kəsildə, itlər yatanda.

⁹⁸ Coşdu toppuz, yağdı mancanaq daşı,
Əyildi öküzün, balığın başı.

Yəni elə şiddətli müharibə oldu ki, ənən gürzlərin qüvvətindən yerin altında öküzün və balığın (gav–mahinin) başı əyildi.

⁹⁹ Ləli yer öküzü udduğu zaman,
Pusqudan sıçradı qapqara aslan.

Dini rəvayətə görə, yer gav–mahinin, o da suyun üzərində durur. Günəş də gedib haman suda batır. Yəni gövhərə bənzəyən günəşi gav–mahi uddu, nəticədə qaranlıq çökdü.

¹⁰⁰ Mənimlə bu qorxu bilməyən pələng,
Olmasın Rum, zənci kimi iki rəng.

Yəni bu pələng qorxusuz və iki rəngli olan dünya mənimlə ikiüzlülük etməsin, mənə qalib gəlməsin. **Rum** – ağ rəngə, gündüzə, **zənci** – qara rəngə, gecəyə işarədir.

¹⁰¹ Aldadan yol oldu bu uzaq yollar,
Yeddinci fələkdə ancaq işıq var.

Yəni dünyanın çox uzun olan yolu azdırıcıdır və qurtuluş işığı çox uzaqda görünür.

102

Çin şahı atına qoyarkən yəhər
Zəncinin nalına od vurdu göylər.

Yəni səhər açılmağa başlayanda gecə atını sürətlə sürüb getdi.

103

Günəşi pusqudan fələk sıçratdı,
Ulduzlar üzüyü əlindən atdı.

Yəni Günəş çıxarkən ulduzlar söndü.

104

Dəvənin zəngindən, fil güzgüsündən
Sədəf şəvə doğdu inci doğurkən.

Şərq mifologiyasına görə, yağış dənizə ildırımsız yağanda sədəflər dürrə, ildirimlə yağanda isə şəvəyə hamilə qalır. Beytin mənası: müharibədə dəvələrin boynundan asılan zənglərin ildirim kimi səsindən, fillərin üstündə olan güzgülərin şimşək kimi parıltısından dəniz sədəfləri dürrə əvəzinə şəvəyə hamilə qalırlar.

105

Maral buynuzuna göndər zeh çəkər,
Qarışqa başını dırnağa tikər.

Maral buynuzundan qayrılmış yay və yabanı eşşək göndürən hazırlanmış kırıqla elə düzgün ox atıla bilər ki, qarışqanın başını ayağına tikər.

106

Göylərin Harunu keşik çəkərək,
Belinə asmışdı saysız qızıl zəng.

Göy Harunu və ya hindusu – gecə qarovulçusu Zühəl ulduzudur ki, yeddinci fələkdə olur. Dinlər tarixinə görə, yəhudilərin peyğəmbəri Musa, qardaşı Haruna qarovulçuluq vəzifəsini tapşırılmışdı. Harun qurşağının və paltarının dövrəsinə qızıl zinqirovlar asmışdı. Qarovulçu mənasında işləyən Harun sözü buradan alınmışdır.

107

Ordunun çəkisi elədikcə meyl,
Bu gözdən o gözə axıdırdı sel.

Nizami burada bir-birinə qarşı duran iki ordunu gözləri poladdan hazırlanmış bir tərəzinin bir-birini dartan iki gözünə bənzədir. Beytin mənası: poladdan silahlar daşıyan iki quüvvətli ordu iki tərəzi başı kimi bir-biri ilə vuruşurdu. Bu gözdən o gözə qan sel kimi axırdı.

108

Zəncinin qəlbinə çökmüşdü qorxu:
“Biz ipək sanırdıq, cod palazmış bu...”.

Yəni biz əvvəl zənn edirdik ki, İskəndər yumşaq və ədalətlidir. İndi görürük ki, o, çox zalım və adamyeyəndir.

109

Hər filin belinə taxt qoyulmuş ac,
Üstündə bir zənci, başında bir tac.

Yəni fillər üstündə ağ şirmayı yəhərlərdə zəncilər oturmuşdular. Onların başlarında qıvrım saçları müşkdən taca bənzəyirdi.

110

Fillərin yanınca gedən piyada
Hər yerdə yüz fili salırdı bəndə.

Burada Nizami şahmat oyununun gedişlərindən istifadə edir. Şahmatda piyada filin yolunu kəsə bilir.

111

Coşarsam atından salaram Nili,
Bu rüxüm piyada buraxar fili.

Yəni mənim nərəm Nil çayının səsini batırır. Mənim heybətım fili dəhşətə gətirər.

112

Rəcəzi bitincə tərpendi duman,
Xəznədə qıvrıldı sanki bir ilan.

Rəcəz – vuruşanların mübarizəyə girməzdən qabaq yüksək tonla oxuduqları şeirdir. İran mifologiyasına görə, xəzinəni ilan mühafizə edir. Yəni ilan xəzinə sövdası ilə qıvrılan kimi, o da qalibyyət arzusu ilə qıvrıldı.

113

Kəməndi tamğaclı qaşına bənzər,
Çaçların qurduğu yay kimi çənbər.

Tamğac – Türküstan şəhərlərindən biri, **Çaç** isə indiki Daşkəndin yerində bir şəhər olmuşdur. Tamğaclılarda qaşlarını kaman kimi düzəltmək adət idi. Çaçlılar da yaxşı kaman qayıрмаqla məşhur olmuşlar.

114

Mən ərəb huşlu bir Rum sərveriyəm,
Zənci öldürən bir sübhün nuriyəm.

Ərəblər ayıqlıqları ilə seçilərdilər. **Zənci** qaralığından gecəyə bənzədir. **Rumlu** da sübh kimi ağ olur. Yəni sübh gecənin qaranlığını boğan kimi mən də zənci öldürənəm.

115

Fil kəskin qolumdan bir qılınc yesə,
Filban Nil küpünə atar əlbəsə.

Yəni filə bir zərbə vursam, filin sahibi matəm paltarı geyər. **Nil küpü** – sürməyi boyaq küpü deməkdir.

116

Poladın açdığı dərin yaradan,
Qalmadı abinus ağacında can.

Abinus ağacı – Hindistanda bitən sört və qara bir ağacdır; burada isə zəncinin vücudu deməkdir. Yəni bir zərbə ilə zənci məhv oldu.

117

O qara buluda qızdı hökmüran,
Çəkdi ağ nəhəngi qara qınından.

Qara bulud – zənci, **ağ nəhəng** – qılınc deməkdir.

118

Zəncilər gecəydi, rumlular çıraq,
Rumlular qarğanın gözüydü ancaq.

Yəni zəncilərin qoşunu gecə kimi qara, rumluların qoşunu isə çıraq kimi (ağ) idi; yaxud zəncilər qarğa kimi qara, rumlular qarğanın gözü kimi ağ idilər. Burada həmçinin zənci qoşunların çoxluğu və rumlu qoşunların azlığı da ifadə edilmişdir.

119

Əqiqələr şövədən qalamış ocaq,
Zəncilər od tutub, kül qalmış ancaq.

Əqiq – qırmızı rumlular, **şövə** isə qara zəncilərdir. Yəni rumlular zənciləri qalayıb yandırdılar.

120

Qarğalar ağ şahin əlində əsir.

Yəni İskəndər zəncilərə qalib gəldi.

121

İnsanın yükünü çəkən hər hammal,
Ya çıraq daşıyır, yaxud ipək mal.

Həbəşlər gah qalib gəlir, gah məğlub olurdular. Lakin bu halların ikisi də, hammalın müştəriyi kimi təsadüfdən asılı olurdu. Yəni hammalın daşdığı mal özününkü olmadığı kimi, həbəşin qələbəsi də onun müvəffəqiyyəti sayılmazdı.

122

Göy üzü geyərkən lacivərd paltar,
Hər kəsə lacivərd paltar hazırlar.

Lacivərd – tünd göy, həm də matəm rəngi sayılır. Yəni lacivərd rəngində olan göylər insanlar üçün də o rəngdə matəm paltarını biçər. Deməli, göylərin, fələyin qəza-qədərindən yaxa qurtara bilməzsən.

123

Çox danə görərsən bu dəyirməndə,
Növbətlə üyüdüür unu hər bəndə.

Yəni dünya dəyirmanında dən, sərvət çoxdur. Hər kəs öz dənini növbətlə o dəyirməndə üyüdüüb faydalanır. Demək, rumlular da öz növbələrində bu dünya dəyirmanından istifadə etdilər.

124

Həndəsi hərflər, cizgili xətlər,
Bildirir sənindir şanlı bir zəfər.

Yəni həndəsi xəttin hərfləri göstərir ki, sən qalibsən. **Həndəsi xətt** – Ərəstunun atasının İskəndərə vermiş olduğu qalibiyyət və məğlubluğu cədvəlinə işarədir.

125

Şah içdiyi camın hər damcısından,
Mühəndis əkirdi gözəl bir fidan.

Yəni şah şərab içdikcə falçı mühəndis bir ümid ağacı əkirdi, ona gözəl vədlər verirdi.

126

Qasidə tapşırırdı bir top, bir çıvkan,
Bir çuval küncüd də verdi ərməğan.

Qədimdə insanlar bir-birilə məktub əvəzinə əşya göndərər və öz fikirlərini onların vasitəsilə bir-birinə çatdırardılar. Buna əşya yazısı deyilir. Əlifba icad edilməmişdən qabaq bu, əsas yazı formalarından biri olmuşdur.

127

Küncüddən çox olsa Dara qoşunu,
Mənim də quşlarım dənəyəər onu.
Üzərlük doldurdu kiçik çuvala,
Qasidə verincə dedi: “Çıx yola!”

El arasında **üzərliyi** bədnəzərdən qorunmaq üçün yandırarlar. Lakin son dərəcə acı olduğu üçün quşlar onu yeməz. Dara İskəndərə **küncüd** göndərmişdi; İskəndər dedi ki, onu mənim quşlarım yeyər, yəni sənın qoşununu mənim əsgərlərim yox edər. İskəndər isə Daraya üzərlik göndərdi və bununla demək istədi ki, mənim qoşunumu düşmənin quşları yeyə bilməz.

128

Mən onu içərsəm verər səadət,
O məni yeyərsə doğar fəlakət.

Yəni mən şərəbı içsəm, o, qəlbimə hərarət və işıq saçar, o məni yesə, yəni bərk sərxoş edib məni öldürsə, qismətim torpaq olar.

129

Keyxosrov dünyadan edərkən səfər,
Cavahir camından vermişdi xəbər.

İran mifologiyasında Keyxosrovun gövhər bir camı varmış ki, dünyanın bütün hadisələri, həm keçmiş və həm də gələcək onda əks edilirmiş. Yəni Keyxosrov ölərkən Daranın əhvalını öz camında görüb, əvvəlcədən xəbər vermişdi.

130

Elə iş görmə ki, doğsun sənə kin,
Dəmirə tez təsir etsin sükahin.

Əslində **sükahin** deyil, **segahəndir**. Bu, sirkə ilə dəmirdən hazırlanan bir boyadır. Pas salmış dəmiri sirkə yeyər.

131 Qızıl öz vəznini versə arpaya

Qızıl qiymətiylə çıxar ortaya.

Yəni sən qızılсан, İskəndər arpadır. Əgər sən özünü İskəndərlə bərabər etsən, dəyərsiz arpaya qızıl dəyəri vermiş olarsan; belə ki, qızılın arpa kimi çəkilməsi arpanı qızıl qiymətinə qaldırır.

132

Tox ilə ac kabab yesə bir yerdə,
Tox adam kababdan düşəcək dərdə.

Yəni **ac** adam kabab tikələrinin irilərini, yağlılarını yeyəcək, tox isə bu iştahdan məhrum olduğu üçün dərd çəkəcəkdir.

133

Harada görünmüş aciz bir yunan,
Belə bir gəmini çıxarsın sudan?

Yəni bir rumluda haradan o qədər güc ola bilər ki, gəmini dənizdən çıxarıb qovsun? Burada dəniz İran məmləkətinə, gəmi də Daraya işarədir.

134

Dilini bağla ki, əldə qalsın baş,
Dil quru olarsa, boğaz olmaz yaş.

Quru dil – susmaq, **yaş boğaz isə** başın kəsilib qana bulaşması deməkdir. Yəni dilini saxla ki, boğazından qan axıdılmasın.

135

Qan ilə islanmış dilsiz bir başdan,
Şübhə yox, yaxşıdır başsız bir insan.

Yəni baş kəsilmiş olduğu üçün danışa bilməyən bir dil başı ağılsız, biliksiz olanın dilindən yaxşıdır. Demək, yersiz danışmaq lal olmaqdan pisdır.

136

Məclis qur, ulduzlar nur verdi yerə,
Firiştə qapını açmış göylərə.

Böyüklərlə məsləhətləş, müharibə və sülh məsələsini müzakirə və həll et. Tale ulduzları göydən baxır, qədər mələkləri asimanda qapıları açıb gözləyir.

137

Çəmşid tarixini oxu bir daha,
O ayı gör necə uddu əjdaha.

İran mifologiyasında deyilir ki, çiyinlərində iki ilan bitmiş Zöhhak Cəmşidin taxtını əlindən almışdı. Burada **əjdaha** – Zöhhak, **ay** isə – Cəmşiddir.

138

Haman əjdahaya sonra Firidun,
Əjdaha gücüylə açdı nə oyun?

Yəni sonra Cəmşidin nəvəsi Firidun böyük bir qüvvətlə hücumla keçib, Zöhhakı məğlub etdi.

139

Öz mülkündən mənə iqta göstərmə,
Süheylə baratı Yəməndən vermə.

Burada İskəndər Daraya cavab verir ki, öz ölkəmdən mənə pay vermə. Süheyl ulduzu özü Yəməndədir, yəni Yəmənə məxsusdur, ona Yəməndən barat verilməz.

140

Divlərlə oturub dursa Süleyman,
Qalmaz barmağında üzüyü, inan!

Ehtiras və tamah divi ilə dostluq etmə, yoxsa Süleyman kimi padşahlıq üzüyünü itirmiş olarsan.

Şərq mifologiyasından məlumdur ki, Suleyman Bilqeyse aşiq olmuşdu və ona sonsuz dövlət və sərvət verməyə hazır idi. Bilqeyse də Süleymandan yalnız üzüyünü istəmiş (Süleymanın üzüyü “Möhri-Süleymani” adı ilə məşhurdur; güya o, bütün aləmə həmin üzüyün vasitəsi və gücü ilə hökm edirmiş), o da üzüyü vermiş, Bilqeyse isə onu alıb yanından keçən arxın içinə atmışdı.

141

Çıxarkən bir sənlik, mənlik ortaya,
Ah, necə doymasın cana bu dünya?!

Yəni dünyanın işləri ona görə düzəlmir, insanlar ona görə cana gəlmişdir ki, mən və sən bir zamanda yaşayırıq, heç birimiz bir-birimizi bəyənmirik, xudbinlikdən əl çəkmirik.

142

Bilirəm, bax, budur, fikrinin canı:
Tutmaz bir tərəzi iki batmanı.

Yəni iki düşmən iki batmanlıq daş kimidir ki, hərəsi tərəzinin bir gözündə bir-birinə qarşı durmuş, biri o birisindən aşağı və ya yuxarı olmur.

143

Məni öz daşınla gəl çəkmə daha,
Bəhməni bununçün vurdu əjdaha.

Yəni sən özünü mənimlə müqayisə etmə, sən mənə bərabər deyilsən; mən sənə nəzərində kiçiyəmsə də, sən belə imtahana girmə, çünki Bəhmən belə imtahanda əjdaha tərəfindən uduldu. Bu, ehtimal ki, Bəhmən Ərdəşir ilə yeznəsi və sərkərdəsi Mekabizin əhvalatına işarədir. Qüdrət və əzəmətinə güvənən Bəhmən ona qarşı üsyan edən Mekabizin ölində aciz qalmışdı.

144 Cavabda daş, dəniz atsan ortaya,
Dağ kimi daşımı ataram suya.

Yəni əgər özünü dağ və dəniz kimi əzəmətli sayaraq mənə meydan oxusan, mən də daşdan olan kökümü dənizdə yerləşdirib, dağ kimi sənə qarşı duraram.

145 Çin şahı şöhərə nəfəs verərkən,
Ulduzu Günəşə dəyişdi Ədən.

Yəni səhər açılıb Günəş çıxınca, Ədən dənizinə bənzəyən göy ulduzlarını verib, onun əvəzinə Günəşi aldı.

146 Yollara töküldü dəmirdən tikan.

Qədim Şərqdə (hətta orta əsrlərdə Avropada da) müharibə zamanı düşmənin dəvələrini, atlarını zəif salmaq üçün onların keçdiyi yollarda ayaqları altına üçkünc dəmir tikanlar tökərdilər.

147 Davullar gurlarkən dəhşət verərək,
Təbilin dodağından öpürdü fələk.

Yəni təbillərin gurultusu göylərə qalxmışdı, fitnəkar fələk fitnə qoparmaqda öz havadarı olan davulların, təbillərin ağzından öpürdü.

148 O qədər toz qonmuş tərəkə, yəhərə,
Yer göyə dönmüşdü, göy isə yerə.

Yəni döyüş zamanı heyvanların ayaqları altından göyə o qədər toz qalxmışdı ki, göy yer kimi tozlu idi. Atlıların parıldayan əsləhə və yaraqları isə yeri ulduzlu göyə bənzədirdi.

149 Zənci öz tacına düzuncə gövhər,
Çin şahı taxtından düşdü dərbədən.

Bu beytdə **zənci** – axşam, gecə; **tac** – göy, səma; **gövhər** – ulduz; **Çin şahı** – Günəş; **taxt** (orijinalda: ağ taxt) – gündüz, yaxud gündüzün işıqlı səması; **düşdü dərbədən** – (Günəş) batdı deməkdir. Yəni gündüz keçdi, axşam oldu.

150 Günəş yaqutunu oğru çalınca,
Bu dünya düşmüşdü yaqut dalınca,
Məhtabı tutaraq dedilər: “Oğru,
Günəşdən gövhəri oğurlamış bu!”

Yəni Günəş batdı, insanlar onun işığını Aydan almağa başladılar. **Ayn Günəşdən gövhər oğurlaması** – işığı Günəşdən almasına işarədir.

151

Bəhmənin qoluna sarılmış ilan,
Düşmüş İsfəndiyar tunc çardağından.

Yəni Bəhmənin uzun və qüvvətli qoluna əcəl ilanı sarılmış, İsfəndiyar tunc qalasından düşüb həlak olmuşdur. **İsfəndiyar** – Keylər sülaləsindəndir. Güştasbın oğludur. Firdovsinin “Şahnamə”sində pəhləvan kimi təsvir olunur. **Bəhmən** isə Güştasbın nəvəsidir. Qədim İran şahlarındanır. Əsil adı Ərdəşirdir.

152

Nəslimə əzəldən ölümdür qismət,
Öldürən bu əmrə verir şəhadət.

Yəni qatilim mənim Keylər nəslindən olduğumu öz sui-qəsdilə isbat etdi. Bu öldürülmək də mənə babalarımın miras qalmış bir taledir.

153

Könlünü çevirmə Rövşənəyimdən,
Təbii, işıqla Günəş olur şən.

Yəni qızımdan, Rövşənəkdən məhəbbətini əsirgəmə, həyat məhəbbətlə gözəlləşir.

154

Gecənin gözünə qaranlıq axdı.
Bağdadı Kəxsiz və Kərxsiz buraxdı.

Yəni çərxi-fələyin gözü kor, üzü qara oldu ki, İranın Bağdadını saraysız, qalası və Kərxsiz qoydu. Bağdad Kərxli Bağdad hasarı xaricində sənətkarlara məxsus geniş bir yer idi.

155

Dünyadan al günəş qanad çəkincə,
Yaqut içdi, şəvə daldı sevincə.

Yaqut – Günəş, günəşli gündüz; **şəvə** – qaranlıq gecə deməkdir. Yəni Günəş batdı, gecə oldu.

156

Əbləh atlı səhər gəlib üfüqdən.
Axuru çəməndə yerləşdirir kən...

Əbləh atlı səhər – sübh vaxtı göyün iki rəngli olmasını bildirir; çəmən – göy, səma deməkdir. Yəni Günəş dan yerinin ala qarənliğından çıxıb, göyə yüksəlir kən...

157

Göy günbəz altında gəl qurma büsat,
Kəhrəba qələdə yaramaz nişat!

Göy günbəz – səma, göy; **kəhrəba qələ** – yer, dünya deməkdir. Yəni bu dünyada şadlıq, sevinc məclisi qurma.

158

Üzünü kəhrəba kimi saraldar,
Əlbəsən lacivərd bir rəngə çalar.

Yəni dünya vəfasızdır, bugünkü al yanağı sabah saraldar; bugünkü toy paltarını sabah matəm geyimi ilə əvəz edir.

159

Etsin mey özümü unudan kimi,
İki məğz yaratsın mənə dan kimi.

Dan – dan yeri deməkdir. Dan, yaxud sübh iki olur; birincisinə yalançı sübh, ikincisinə həqiqi sübh deyirlər. Beytin mənası: elə şərab ver ki, mənə özümdən çıxartsın, iki məğzli etsin – beynimi iki qat işıq eləsin.

¹⁶⁰ Ey dövlət, hardasan, mənə sevindir,
Mehdi qapısında taxtını endir.

Burada **Mehdi** sözü, çox güman ki, şairin mədh etdiyi Atabəy Nüsretədinə işarədir.

¹⁶¹ – Ey qoca pəhləvan, – söylədi ona, –
Başın kölgə salmış öz ayağına.

Yəni qocalıqdan belin elə bükülmüş ki, başının kölgəsi ayağına düşmüşdür.

¹⁶² Gözəlcə bir cavab verdi pəhləvan:
“Söylərkən dilimiz dönər çox zaman”.

Yəni dil ağızda sümüksüz ətdir, hər cür mənasız və yalan söz söyləməyə qabildir.

¹⁶³ Dörd tağ altında beş növbət nə görə?
Şeşdərsiz olurmu bu doqquz fələk?

Dörd tağ – dörd ünsür: kainatın əsasında duran su, od, torpaq, külək; **beş növbət** – şahların sarayı önündə gündə beş dəfə çalınan hərbi musiqi; **şeşdərs** – nərd oyununun duşəsi; **doqquz fələk** – göyün xəyal edilən doqquz təbəqəsi. Yəni dünyada şahlığın beş növbətini vurma, çünki bu səmanın altında həyat nərdir duşəşsiz oynanmır, demək, səndən üstünləri də ola bilər.

¹⁶⁴ Diləkçin kim köynək geysə tərsinə,
Duayla avanda çevirər yenə.

Müsəlman Şərqiənd Allahdan ehtiyacını istəmək üçün köynəyi tərsinə geymək adət kimi olmuşdu. Yəni ehtiyacını diləmək üçün köynəyini tərsinə geyən adam məqsədinə çatdıqdan sonra onu yenə rastına çevirib geyə bilər.

¹⁶⁵ İrən başçıları xidmətdə durdu,
Onun daşlarıyla tərəzi qurdu.

İrənin böyük adamları ona tabe oldular. Tərəziyə onun daşlarını qoydular, yəni onun böyüklüyünü təsdiq etdilər.

¹⁶⁶ Diniylə atəşə çöküncə dehqan,
Həm atəş söndü, həm ona inanan.

Dehqan – burada Zərdüştün ruhanisi, muğ mənasındadır, Beytin mənası: muğ atəşkədədə atəşpərəstlik dini ilə Zərdüştün ayinlərini icra edərkən həm od söndü, həm özü öldü.

¹⁶⁷ Novruz ilə Səddə bayramlarında...

Səddə – Novruza əlli gün qalmış iranlıların bayram etdiyi gündür; güya od bu gün tapılmışdır. Atəşpərəstlik dininin banisi Zərdüştün iradəsi ilə keçirilən bu bayramda od yaxıb şənlik edirlər.

Zöhrətək Babildə parladi öncə.
Haruti kəsləri təmizləyincə.

Mifologiya üzrə, Zöhrə ulduzu sehr və cadu hamiyəsi sayılır. Haruti kəslər – Harutun ardınca gedənlərdir. **Harut** və **Marut** – Babilə göndərilmiş iki mələkdir. Onlar Zöhrəyə uyub sehrbazlığa başlamış və buna görə də cəzalandırılmış, Babil quyusunda asdırılmışlar.

¹⁶⁹ Hirbüdün oduna soyuq su tökdü,
Çox hirbüd belini ikiqat bükdü.

Hirbüd – atəşkədə xidmətçisidir. **Beli ikiqat bükmək** – məğlub olmaq deməkdir.

¹⁷⁰ Əjdaha görüncə gəlir Bəlinas.
Bildi ki, şüşəni qıracaq almas.

Almasın xassəsi şüşəni kəsməkdir. Yəni o əjdaha kimi görünən qız Bəlinası gördükdə bildi ki, sehrinin şüşəsinə doğru almas gəlir. Demək, Bəlinas ona qalib gələcəkdir.

¹⁷¹ **Mişku** – hərəmxana.

¹⁷² Qızıldan yazılısın gərək bu sözlər:
“Çarvadar əkəni dövəçi biçər”.

Çarvadarla dövəçi eyni rütbədə və eyni hüquqdadırlar. Birinin əkdiyini ona bərabər və tay olan ikincisi biçər bilər.

¹⁷³ Gecə al günəşdən düyümü dəldi,
Şəfəqin əlinə bir əqiq gəldi.
Onu da uddu Busəhaq firuzə,
Busəhaqlara bax, ilişdi sozə.

Busəhaq – İrənin Nişabur şəhərindəki firuzə mədənlərindən birinin adıdır ki, ondan çıxan firuzəyə Busəhaq deyirlər. *Əqiq* – burada qırmızı deməkdir, axşam şəfəqinə işarə olunur. Günəş qırmızı qızıldan düyümlənmiş böyük bir düyüm kimi alınır; gecə bu düyümü açır, açıldıqca ondan şəfəq doğur, sonra gecə şəfəqin qırmızılığını Busəhaq Firuzənin göy rəngi ilə dəyişdirir, şəfəq də çəkilir, səmai göy olur.

Burada Günəş düyümünün açılması, şəfəq əqiqinin görünməsi, sonra qırmızının göylə örtülməsi – İskəndərlə Rövşənəyin zifaf gecəsindəki vəziyyətini təsvir edir.

¹⁷⁴ Ondan başqa hər kəs adını çəkər,
Saçıntək başları kəməyə dəyər.

Yəni İskəndərdən başqa kim səninlə evlənmək fikrinə düşsə, o öz başını daşa vurur, boş qayıdır.

¹⁷⁵ Səhər çöhrəsindən pərdə atarkən,
Həbəşə bac üçün dağ çəkdi Xütən.

Xütən – burada gün, **həbəş** isə gecə deməkdir. **Dağ çəkdi** – yəni Günəşi parlatdı.

176

Fələk dəvəsini sürətlə sürür,
Ondandır ki, gündə bir oyun doğur.

Yəni dünyanın işləri tez-tez dəyişilir, bu gün sülh ilə, sabah dava ilə keçir.

177

Kəyan ovlağıdır əcəm torpağı,
Orda bir vəhşidir yadlar ayağı.

Yəni İran Keylərin qəbiristanıdır. Orada yabancılar gəldi-gedərdi. Onlar burada çox qala bilməzlər.

178

Dövrən gümüş təstin ağzını açdı.
Qara qarğa qızıl yumurta saçdı.

Gümüş təst – səhər, **qara qarğa** – gecə, **qızıl yumurta** isə Günəş deməkdir. Yəni səhər oldu, gecənin qoynundan Günəş doğdu.

179

Qoca möbidlərsə tarix boyunca
Yumurta və təstdən demiş doyunca.

Yumurta və təst – burada astronomiyaya işarədir. İranda **möbidlər**, yəni Zərdüşti dini ruhaniləri, bunların köməyi ilə guya qeybdən xəbər verərdilər.

180

Yaxsıdır hər falı xeyr işə yormaq,
“Rux”u yox, oyunda “şahrux”u vurmaq.

Yəni insan çətinliyə düşəndə ümitsiz olmamalı, əksinə, cəsərlə mübarizəyə atılmalıdır.

Şahrux – şahmat oyununda elə bir gedişdir ki, bununla eyni zamanda da şah qaçırılır və fil də vurulur. **Rux** – şahmatda top fiqurudur.

181

İskəndər əmr etdi, cavab olaraq,
Məktublar müşk ilə yazılsın ancaq.

Yəni İskəndər hər ölkədən ona müraciət edənlərə müsbət cavab verdi, sülh və xeyrxahlıq bildirdi.

182

İstədi büsatı İranda qursun,
Ərəb də bu yolda ona baş vursun.

Yəni şahlığını İranda etsin, eyni zamanda Ərəbistan da ona tabe olsun.

183

Təvaf işlərindən azad olaraq,
Basaraq Yəmənün gönünə ayaq.

Yəni Kəbəni (bütخانəni) ziyarət şərtlərini yerinə yetirdikdən sonra, Yəmənün məşhur qiymətli dərilərini ayağı altına saldı, onlara sahib oldu.

184

Şəbdizə vurunca gündüz qızıl nal,
O dünya günəşi atlandı dərhal.

Şəbdiz – gecə; **qızıl nal** – Günəş; **dünya günəşi** – İskəndər deməkdir. Yəni səhər olcaq İskəndər atına mindi.

185

Örtmə öz qaşınla uca göyləri.

Göyləri qaş ilə örtmək – çox çətin, yaxud mümkün olmayan bir işə girişmək deməkdir.

186

Mən qalib gəlsəm, kin coşduğu zaman
Ataram gizlənən şahı ortadan.

Yəni sən dünyanı tutmuş bir padşahsan, mən cuşə gəlib səni yıxsam, Yer kürəsini yıxmış olaram.

187

Qarınca düşərsə parlaq bir tasa,
Bir çarə düşün, güc iş görməz yoxsa.

Yəni sürüşkən bir qaba qarışqa düşəndə onu bir çöp, bir samanla oradan xilas etmək lazımdır, yoxsa zor ilə onu tutmaq istəsən əzilib məhv olar.

188

Padşah da yuxuya tez hazırlandı,
Dörd ünsür də yatdı, qapı bağlandı.

Dörd ünsür – dünya və dörd divar; **qapı** – burada qapının iki tayına bənzədilən iki göz qapağı. Yəni padşah dörd divar arasında gözlərini qapayıb, yuxuya daldı.

189

Günəşin əlində bir narınc vardı,
Fələk narıncının başını yardı.

Narınc – Günəş, Günəş kürəsi. Yəni Günəş çıxdı, üfüqü qan rəngli şəfəqlə boyadı.

190

Lacivərdə şəncərf vurunca dövran
Samur sarı tülkü doğdu o zaman.

Yəni şəfəq keçib, havalar qatı maviyə çalanda qara gecədən sarı ay doğuldu.

191

Nəğməyə başladı pəriüzlülər,
Günəş mehreganda daha xoş gələr.

Mehregan – mehr iranlıların qədim təqvimə üzrə aylardan biri, payızın birinci ayıdır. Mehregan həmin ayın on altıncı günüdür ki, farslar bu günü böyük bayram edirlər; payızda gecə və gündüzün bərabər olması.

192

Göy soyuq, Günəşin xeyməsi ocaq,
Yer quru, Cəmşidin yastığı yumşaq.

Yəni havanın soyuqluğundan yer buz bağlamışdı, quru idi. Lakin İskəndərin səxavəti və Cəmşid kimi ucalığı ilə soyuq qışda çadır isti, yastıq yumşaq olmuşdu.

193

Günəş Dəlv bürcündən çıxdı qırağa,
Girdi Hut bürcünə balıq tutmağa.

Ulduzşünaslıqda **Dəlv bürcü** Günəşin “ev”lərindən biri sayılır. Günəş bu bürcə yanvar ayında girir. **Hut**, yəni *Balıq* və ya *Su bürcünə* isə Günəş fevral ayında girir. Yəni bu məclis düzələn zamanda il yanvardan fevrala keçirdi.

194

Buzlamış ceyranın kabablıq budu,
Suların bağına hey duz vururdu.

Yəni ceyranlar qışın bərk soyuğundan donub ölmüş, buz bağlamış və suyun bağı onların halına yanmışdı. Demək, ceyranlar odda deyil, suda kabab olmuşdu.

195

Buludlar o qədər sıx kafur saçmış.
Çınarın qolları ağ çiçək açmış.

Burada **kafur** sözü qar mənasında işlənmişdir. Yəni çınarın budaqları qardan ağ çiçək açmışdı.

196

Ya qoca insafsız, rəhmsiz məcus
Əmr etmiş həbəşi qarət etsin rus.

Yəni od yandıran qoca atəşpərəst həbəşin qaranlığını – kömürü rusun qırmızılığına – oda qarət etdirdi.

197

Muğ arpa yerinə əkmış ərğəvan,
Bənövşə düşürmüş biçdiyi zaman.

Yəni **muğ** (atəşpərəst) arpa əvəzinə ərğəvan əkmış və bənövşə rəngində gül biçilmişdir. Ağacın yanmasına işarə olunur.

198

Katibin dalından göyərmiş qələm,
Barmağında müşkin qələmlər möhkəm.

Burada katib manqal, onun barmaqlarında tutduğu manqalın içində olan qara kömür lülələri mənasında işlənmişdir.

199

Reyhanla bəzənmiş saxsı güldandır,
Ancaq bu, meşədən çıxan reyhandır.

Saxsı güldan – burada saxsıdan qayrılmış manqal, onun reyhan gülləri də manqalın içindəki odlardır. **Meşədən çıxan reyhan** – kömürdən əmələ gələn odlar deməkdir.

200

Ey saqi, qırmızı süddən ver ki hər
Civəyə əks etsə, ona can verər.
Ver mənə, dönmüşdür qanım civəyə,
Söz düzüm dırnaqdan keçən rıştəyə.

Dırnaqdan keçən rıştə – zərif keçi tükündən və ya yundan əldə ayrılmış iplikdir ki, bu, baş barmağın uzadılmış dırnağından keçirilib ayirilir. Belə iplik cəhrə ipliyyindən daha incə və saf olur. Mətnin mənası: “Ey saqi, o qırmızı süd olan şərəbdən mənə ver ki, sarılıq xəstəliyinə tutulanlar onu civə kimi içərkən rəngləri qan kimi qızarır. Mən bu saat qəmdən qana dönmüş titrəyən civəyə bənzəyirəm, dərdimi sözün dırnaqdan keçən incə və saf ipliyyəyə düzürəm”.

201

Elə ki İskəndər çadırı qurdu,
Quldurlar çadırı yuxarı vurdu.

Yəni quldurlar baş qaldırıb, ona itaətsizlik etdilər.

202

Sürmədən Günəş mil çəkdi gözüne,
Batdı bir al gövhər Nil dənizinə.

Burada Günəş gözə bənzədilir. Yəni göyün gözü olan Günəş gecənin sürməsindən çəkdi, özünü onun qaranlığı ilə gizlətdi, göyün mavi dənizinə batıb getdi – Günəş batdı, gecə düşdü.

203

Onda çöl xalqının axınlarından
Rahatlıq içində dincələr xəzran.

Xəzran – yəni xəzərlilər. Xəzər dənizinin şimal-qərbində və Volqa çayının hər iki sahilində yerləşən türk qəbilələrindən biri olmuşdur.

204

Gündüz qarğa rəngli qara gecədən,
Çıxmış Zəngibardan kafur kimi şən.

Burada ağılıq mənasını verən kafur Zəngibarda və Həbəşistanda istehsal edilir. Yəni səhər açılmışdı.

205

Yaşıl donlu tovuz humay quşundan
Ağ parlaq sümüyü qapdığı zaman...

Yaşıl donlu tovuz – göy, səma; **humay quşu** – günəş; **ağ parlaq sümük** – sübh, səhər deməkdir. Yəni göy Günəşdən sübhü aldı, – səhər açıldı.

206

Nəfsinin ağacı yamyaşıl durur,
Başını burmadan, başını sən bur!

Yəni həvəs və ehtiras sənin qapında durmuşdur. O sənə qalib gəlmədən sən ona qalib gəl – nəfsini öldür.

207

İndi ki, zəfəran yemədən şadsan,
Yemə zəfəranı, ölərsən, inan!

Zəfəran yemək, deyilənə görə, adamı gülməyə sövq edir. Burada zəfəran bu cəhətdən şərabla müqayisə edilir və zəfəran sözü altında şərab nəzərdə tutulur. Yəni əgər şərab içmədən şadsan, kefin yaxşıdırsa, onda şərab içmə, çünki sərxoşluqdan və lüzumsuz yerə çox gülməkdən məhv ola bilərsən.

208

O ceyrən otaran çobanlar belə
Çomağın yerinə ox almış ələ.

Yəni çobanlar da çobanlıq ağacını atıb, əllərinə silah almışlar, yollarından azmışlar.

209

Kiçikdən ən böyük bir fitnə doğur,
Hər qurdun sümüyü ayağa oxdur.

Deyirlər, qurd topuğunun sümüyü zəhərli olur. Beytin mənası: xırda bir şeydən çox vaxt böyük bir ziyan baş verə bilər. Qurd topuğunun bir sümük qırıntısı ayağa batsa, bir oxun başı qədər yara salıb əzab verər.

210

Bənzər o dastana bu tac, taxt, ordu,
“Hindudan sərvəti çalar bir hindü”.

Yəni mənim bu taxt-taca malik olmağım “Bir hind oğrusunun paltarını başqa bir hind oğrusunun oğurlaması” hekayəsinə bənzər.

211 Öünə çıxarkən bir atəşkədə
Ondan buz yaratdı atəşpərəstə.

Yəni bütün atəşkədələri dağıdıb xaraba qoydu.

212 Orada bir bahar vardı qəlb açan,
Güllərin dimağı acıydı ondan.

Burada **bahar** – atəşkədə mənasındadır. Yəni orada bir atəşkədə vardı ki, qızıl gül onun rənginə paxıllıq etdiyindən acı olmuşdu. Qızılgülün dadı acı olur.

213 Hurini cənnətdən atdı dışarı,
Qovdu cəhənnəmə dost olanları.

Yəni hurilər yaşayan cənnəti hurisiz qoyub, hurilərini dağıtdı, cəhənnəm əhli olanları da cəhənnəmdən qovdu. Burada **cənnət** – atəşkədə, **huri** – od, **cəhənnəmə dost olanlar** – muğlardır.

214 Saqi, ver ərinmiş o saf qızıldan,
Qırmızı kükürdü odur doğuran.

Qırmızı kükürd – əski kimyagərlərin fikrincə, elə bir maddədir ki, hər hansı maddəyə vurulsa qızıla çevirər.

215 Mənə ver, dərmantək tutiya edim,
Misimi onunla kimiya edim.

O iksiri mənə ver ki, mis vücudumu onunla qızıla döndərim.

216 Ulduzu ona yar olduğu gündə.

Yəni bəxti açıldığı, xoşbəxt olduğu zaman.

217 Uca fil başına kəmənd atım mən,
Qandan bixi-ruyən çıxarım nildən.

Bixi-ruyən – boyaqçıların işlətdiyi qırmızı kök, nil isə Hindisanda bitən qara otdur.

Beytin mənası: Hindistanda o qədər qan töküm ki, qara ot (nil) əvəzinə qırmızı boya kökü bitsin.

218 Örtülü sərvətə növbət gəlincə,
Hinddə Çin çinisi göründü incə.

Örtülü sərvət – Keydin qızı deməkdir. Yəni əsmər gözəllər ölkəsi olan Hindistandan Çinin ağ gözəli göründü.

219 Baş vermiş arpadır müşkin buğdadan,
Deyil buğda, deyər, boz arpa satan.

Yəni o əsmər gözəlin arpa boyda xalı buğdadan bitmişdi, buğdayı rəngli gözəl üzündə idi. Bu, arpanı buğda yerinə satıb aldadanlardan deyildi. Demək, bunun zahiri buğda, əsli arpa deyil, əksinə, zahiri arpa, əsli buğda idi; saf və təbii gözəl idi.

220 Türk simalı idi o hindli afət,
Şaha Hind elindən vermişdi cənnət.

Yəni o gözəl türk simalı, ağüzlü idisə də, özü hind qızı idi, şah üçün cənnəti Hindistanda yaratmışdı.

221 O rumi üzüylə, hindli diliylə
Etmiş Rum şahını özünə kölə.

Yəni o Rum (ağ) üzlü və hind dilli, hindcə danışan gözəl Rum şahını özünə qulam etmişdi.

222 Oxundan torpağa üz qoyan ceyran,
Gözündə tiryəktək görünür cahan.

Yəni onun oxu ilə yıxılan ceyranın gözündə dünya qaralırdı; yaxud, tiryəkdən məst olan kimi, gözləri süzülüb qalırdı.

223 Atlar dırnağından ipək çöl, çəmən
“Ceyrangöz” olmuşdu ceyran gözündən.

“**Ceyrangöz**” – bir növ ipək parça adıdır; üstündə ceyran gözü kimi naxışlar olduğu üçün belə adlanır. Beytin mənası: o qədər ceyran ovlanmış ki, yer “ceyrangöz” parçası şəklində idi.

224 Sübhün gözəli zər xal-xalı ilə,
Göyün xeyməsinə saçarkən şölə...

Sübh gözəli – Günəş; **zər xalxal** – Günəşin nuru; **göyün xeyməsi** – göy qübbəsi, səma deməkdir. Beytin mənası: səhər açılıb Günəş göydə görünməyə başlarkən...

225 Qara müşk ağacı əkmişəm Hinddə,
Fikrim ağ yasəmən tikməkdir Çində.

Yəni Hindistanı fəth etmişəm, indi Çini də fəth etmək istəyirəm. Burada **qara müşk** – hindlilərin qaralığına, **ağ yasəmən** isə çinlilərin ağılığına işarədir.

226 Xəbər ver, hesabdan qalmayım geri,
Səbətdə ilandır, ya sümükləri?

İlan kin və ədavət rəmzidir. İlanın bel sümüyünü isə qədim iranlılar dostluq üçün özlərində saxlardılar. Beytin mənası: söylə görüm, arada dostluq var, ya düşmənlik?

227 Əfrasiyab mülkünün varisi erkən,
Başını günəştək ucaltdı Çindən.

Burada Əfrasiyab mülkünün varisi İskəndərdir. **Əfrasiyab mülkü** ifadəsi – bir zaman Əfrasiyabın İrani zəbt edərək ona hakim olmasına işarədir.

228 **Zəxirə** – ərzaq, sursat.

229 Düşünmə, lacivərd boyalı paltar,
Hər şəxsə göylərdən gəlir, ey salar!

Yəni zənn etmə ki, kişinin başına gələn bəla göydən gəlir.

230 Sarsılmaz qolumdan qorxmadınımı sən?
Mənim tərəzimə torpaq tökürsən!

Birinin **tərəzinə torpaq tökmək** – onu gücsüz saymaq, asanlıqla məğlub ediləcəyinə inanmaq deməkdir. Yəni polad kimi gücümdən qorxmadan məni ağır daşlarla deyil, yüngül torpaqla çəkmək istəyirsən.

²³¹ Ulduzlar o qədər qızıl səpirdi,
Yer öküzü qızıl altına girdi.

Mifoloji təsəvvürə görə, Yer kürəsi öküz üstündə durmuşdur. Beytin mənası: gecə oldu, o qədər ulduz doğdu ki, göydən yerə işıqdan sanki qızıl töküldü, yer öküzü qızılın altında duran kimi idi. (Nizamidə; yer öz öküzünü xəzinəyə sürdü.)

²³² Təbii yaqutu yonunca zaman,
Yaqutlu tac ilə cüt oldu cahan.

Yəni göy təbii yaquta bənzəyən Günəşi xırdalayıb səmaya səpmiş, səma almazlarla bəzənmiş tac kimi yerin başına qoyulmuşdur.

²³³ Neysandan nə şərəf almışsa sədəf,
Çinə də şah verdi elə bir şərəf.

Yəni İskəndər çinlilərə çoxlu dürr-cəvahir bağışladı.

²³⁴ **Fəğfur** – qədimdə Çin imperatorlarına verilən titul.

²³⁵ Hər yandan töküldü şahənə yarpaq,
Meyvə yarpağıtək tökdü hər budaq.

Yəni payızda ağac yarpaqlarını tökən kimi, ziyafət süfrəsinə də o bol rəngarəng yemək boşqabları düzülürdü.

²³⁶ Fərxarə bənzəyən istək evindən,
Tez hazır olurdu hər istənilən.

Fərxar – Çində gözəlləri ilə məşhur bir şəhər olmuşdur. Yəni o məclisdə, Fərxar şəhərində olan kimi, hər kəs öz istədiyinə o saat nail olurdu. Cənnətdə həmişə hər şey arzu edilən dəqiqədə hazır olan kimi orda da hər şey hazır idi.

²³⁷ Xəzinə ağzını açınca xaqan,
Qarun xəznəsində yer oldu pünhan.

Yəni Çin padşahı xəzinə qapısını açıb, Qarun xəzinəsindən hər tərəfə hədiyyələr saçırdı.

²³⁸ “Fərəsi” “rux” ilə ayaqdan salır,
“Fərəs”lə “fil”i də cəbhədən alır.

Yəni (şahmat oyununda olan kimi) düşmənin atını topla vurur, filini də atla aradan çıxarır.

²³⁹ Çərx kimi dolanır açarkən şəhbal,
Gəzişi cənubdu, çıxışı şimal.

Yəni o **ov quşu** ova getməkdə cənub küləyi kimi, ovdan gəlməkdə isə şimal küləyi kimi sürətli, iti qanadlı idi.

240

Su kimi lətifdir o çənə, buxaq,
Atəşdə suyu kim görmüş baş-ayaq?

Atəşdə suyun baş-ayaq görünməsi ifadəsi ilə tər damcıları süzülən lətif ağ buxağın od kimi qırmızı yanaqlar altında sallanması nəzərdə tutulur

241

Üzü bənövşəyə qızıl gül atır,
Gül üzdə bənövşə keşikçi yatır.

Burada **bənövşə** – saçlar, **qızıl gül** – yanaq deməkdir. Yəni yanağı qara saçların bənövşəsinə qızılgül taxmış, bənövşəni qızılgülün qarovulçusu etmişdir.

242

Müsk onun zülfünə bağlamış kəmər,
Zülfü də Günəşə köləlik edər.

Yəni müsk onun saçlarının beli bağlı qulu, saçları da Günəş kimi parlaq yanaqlarının beli bağlı qulamı idi.

243

İki pərvanədir bağlanmış bura,
Birin in üzü ağ, birinin qara.

Ömrün ətrafında dönən **iki pərvanə** – gecə və gündüz deməkdir. **Ağ pərvanə** – gündüz, **qara pərvanə** – gecədir.

244

Kimsənin şamına deyil pərvanə,
Dinləməz kimsəni, baxmaz fərmanə.

Bu pərvanələr kimsənin işığına getməz, yəni gecə-gündüz, zəmanə, dövran heç kimə tabe deyil.

245

Dan yeri yaqutdan şəfəq saçanda,
Şəbdizin belindən tənği açanda...

Burada **yaqut** – Günəş, **şəbdiz** – gecə, **təng** – aman yolu, kəhkəşan deməkdir. Yəni səhər açılında, ulduzlar göydə gözdən itəndə...

246

Yeddi rus soyundan tərptədi ordu.

O zaman Rusiya yeddi vilayətə bölünürdü.

247

Tarixlə, təqvimlə hər bə gedirlər,
Hesabda bir ayı təxir edirlər.

Yəni onlar tarix və təqvim üzüylə uğurlu-uğursuz saati təyin etməklə başlayır və bu astronomik hesablaşma üçün bir ay yubanırlar.

248

Zəhər ki, vücuda salır zəlzələ,
Sağalır yenə də başqa zəhərlə.

Təbabətdə zəhərlənməni bədənə başqa bir zəhər vurmaqla da müalicə edirlər; burada həmin tibbi əməliyyata işarə olunur.

249

Daşlarda nizə qan çəsməsi açar,
Bir orman göyərdir yay ilə oxlar.

Burada daşlar dedikdə döyüşçülərin daş kimi bərk sinələri nəzərdə tutulur. Yəni nizə, mızraq döyüşçülərin daş sinələrindən qan bulağı açmış və o bulağın ətrafında nizə, ox meşəsi bitmişdir.

250 Aslantək alışdım sağrı yırtmağa,
Tülkütək baxmaram yağlı quyruğa.

Yəni mən müharibədə aslan kimi pəncə-pəncəyə vuruşuram, tülkü kimi hiyləgərliklə məşğul olmuram.

251 Boynunu çəkən çox adlı pəhləvan
Oturdu buza o soyuqqanlıdan.

Yəni bu müharibə çox igidləri məhv etdi. **Buza oturmaq** – burada soyumaq, ölmək deməkdir.

252 Firuzə rəngli tağ ertəsi günü,
Dağ-daşdan ucaltdı yaqut güzgünü.

Firuzə rəngli tağ – göy, səma; **yaqut güzgü** – Günəş. Yəni ertəsi günü dağın arxasından Günəş doğdu.

253 Öpüşün qapısı bununla belə,
Bağlanmış Səmərqənd çubuqlarıylə.

Yəni dodaqlarım gözəl, öpüşüm çox şirinsə də, lakin onların qapısı Səmərqənd ağacı ilə bərk bağlanmışdır, oradan öpüş içəri girə bilməz.

254 Mənimlə bir cınaq çəksə gül, çiçək,
“Apardım” sözünü unutsun görək.

Yəni güllər də mənim gözəlliyimlə bəhsə girişə bilməz; mən öz gözəlliyimlə hər zaman güllərdən, çiçəklərdən üstünəm.

255 Bu müşkin xalımla çinli bağrıyam,
Falca Rum qəlbinin şən çırağıyam.

Burada **müşkin xal** – qara, **çinli bağı** – ağ vücuda, ağ sifətə yaraşlıq deməkdir. Yəni fala baxdırmışam, bəxtimə Rum qəlbi, yəni İskəndər düşmüşdür. **Rum qəlbinin şəm çırağıyam** – yəni məhəbbətim İskəndərin ürəyindədir, İskəndərin xoşuna gəlmişəm.

256 Əqiq möhr üstünü basmamışdı pas,
Saf üzük qaşını deşməmiş almas.

Yəni o qız hələ bakirə idi, o vaxta qədər ona kişi əli toxunmamışdı.

257 Gecəydi o yerdə, qaranlıq diyar
Müşkü ud yerinə etdi ixtiyar.

Orijinalda “qaranlıq diyar” deyil, “yarımışıqlı diyar”dır. Yəni gecə olan-da o diyar ağ udu (işığı) deyil, qara müşkü (qaranlığı) seçdi.

258

Kinindən olmuş göy dəli, zəncirli,
Zəncinin yerinə keçdi kəşmirli.

Yəni göyün halı zəncirli dəli kimi qarışdı. Ağ sifətli kəşmirli qara bədənli zəncini əvəz etdi: hava işıqlandı.

259

Əjdər quyruğunda gizləndi Aytək.

Dini rəvayətlərdə Ayın tutulması əjdahanın onu tutub gizlətməsi ilə izah edilir. Buna görə də Ay tutularkən əjdahanı guya qorxudub qovmaq üçün mis qablara döyüb hay-küy salarmışlar. Misranın mənası: İskəndər Zülqərneyn zülmata getdi.

260

Açmış bu mədəni başqa bir şair.

Burada Nizami Firdovsini nəzərdə tutur.

261

Heyvan tapmadısa, kədər yox bunda,
Heyvantək ölmədi heyvan yolunda.

Burada birinci və üçüncü “heyvan” – abi-həyat, dirilik suyu mənasındadır. Yəni İskəndər dirilik suyunu tapmadısa da, bundan incimədi və çox şükür etdi ki, heyvan suyu, yəni dirilik suyu yolunda heyvan kimi ölmədi.

262

Bu incə nüktədən bildi tacidar:
Torpaqdır, onu bu torpaq doyurur.

Yəni bu mənalı hekayədən şah anladı ki, şahlığın tamahını yalnız qəbir torpağı doyurur.

263

Birini günbəddən salır quyuya,
Birini balıqdan ucaldır Aya.

Yəni bu dünya birini göydən yerə endirir, birini yerdən göyə qaldırır – birini alçaldır, birini yüksəldir.

264

Hər yerdə o qoca, o sənət əri,
Yanlış söyləmişdi doğru sözləri,
Yanlışsa yenidən vurdum bir bəzək,
O qoca şairdən üzr istəyərek.

Qoca şair – Firdovsidir. Yəni Firdovsi İskəndər dastanını yanlış rəvayətlər üzrə bəzəmişdi. Mən bunu doğru dastan üzrə bir də bəzədim (yenidən işlədim) ki, bunun üçün də Firdovsidən üzr istəyirəm.

265

Dünyanı yumuş bu üçüncü dəniz,
Nəsara dinindən etmiş tərtemiz.

Mifoloji rəvayətə görə, **üç dəniz** – birinci asıman, göy, ikinci – dünyanı qaplayan mühit dənizi, üçüncü – havada sallanan dənizdir. Bunun suyu dünyanı yumaqdadır.

Nəsara dini – Allahı üç ünsürdən (ata, oğul, ruhül-qüds) ibarət hesab edən xristianlıq.

266

Uca, dik başını Müştəri öpər,
Təslis və tərbiə cəvahir saçan,
Üçbucaq oturdan, dördlü koturan.

Yəni **Müştəri** ulduzu kimi yüksəkdə olan, baxışları gövhər saçan. **Tərbi** – dördləmə; burada bardaş qurub oturma; **təslis** – üçləmə; burada məclisdəkiləri üçbucaq şəklində oturtma; sağda, solda və qabaqda.

267

Bitincə gövhəri aldım hüzurə,
Gövhəri hədiyyə verdim gövhərə.

Yəni “Şərəfnamə”ni yazıb qurtardıqdan sonra Nüsrətəddinə ithaf etdim. Beytdə əvvəlki iki “**gövhər**” sözü “Şərəfnamə”ni, sonuncu “gövhər” isə Nüsrətəddin Ataböyi bildirir.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Qəhrəmanlıq dastanı (<i>Qəzənfər Əliyev</i>)	4
“Ey tanrı, dünyada sənsən padşah”	15
Minacat	20
Sonuncu peyğəmbərin tərifi	23
Peyğəmbərin meracı	24
“Şərəfnamə”ni yazmaq haqqında	28
Hekayət	30
Öz halına və zəmanənin gedişinə dair	32
Öz nəfsinə öyüd və nəsihət	36
Xızrın Nizamiyə təlimi	43
Nüsrətəddin Əbubəkr padşahın tərifi	47
Padşaha xitab	51
Dastanın xülasəsi və İskəndərin cahangirlik tarixi	53
Bu əsərin yazılmasının səbəbi	58
Dastanın başlanğıcı	60
İskəndərin təlim alması	64
İskəndərin taxta çıxması	68
Zənci qoşununun gəlməsindən İskəndərin xəbərdar olması	71
İskəndərin Zəngibar şahına xəbər göndərməsi	75
İskəndərin Zəngibar şahını məğlub etməsi	92
İskəndərin Misirdən Ruma qayıtması	97
İskəndərin ovda xoş fal vurması	101
İskəndərin güzgü qayırması	108
Dara elçisinin İskəndərin yanına gəlməsi	110
Daranın İskəndərlə müharibəyə qoşun çıxarması	117
Daranın sərkərdələri ilə məsləhəti	121
Daranın İskəndərə məktubu	130
Daranın məktubuna İskəndərin cavabı	134
Daranın İskəndərlə müharibəsi	140
Daranın sərkərdələri tərəfindən öldürülməsi	146
İskəndərin İran başçıları ilə əhd-peyman bağlaması	159
İskəndərin İran atəşgədələrini dağıtması	170
İskəndərin İsfahanda Daranın qızı Rövşənəyi alması	176

İskəndərin İstəxrədə taxta oturması	185
İskəndərin Daranın qızı Rövşənəyi Ruma göndərməsi	190
İskəndərin Ərəbistana getməsi və Kəbəni ziyarət etməsi	195
İskəndərin Bərdəyə gəlməsi və Nüşabə ilə görüşməsi	201
İskəndərin Nüşabə ilə məclisdə oturması	220
İskəndərin Əlbürz dağına getməsi	225
İskəndərin Dərbənd qalasını alması	230
İskəndərin Sərir qalasına getməsi və Keyxosrovun qəbrini ziyarət etməsi	238
İskəndərin Keyxosrov məqbərəsinə getməsi	245
İskəndərin Rey və Xorasana getməsi	250
İskəndərin Hindistana getməsi	257
İskəndərin hindli Keydə məktubu	262
İskəndərin Hindistandan Çinə getməsi	268
İskəndərin Xaqana məktubu	275
Xaqanın İskəndərə cavabı	279
Rum və Çin nəqqaşlarının yarışı	395
Xaqanın İskəndəri qonaq etməsi	300
İskəndərin rus qoşununun hücumundan xəbər tutması	308
İskəndərin Qıpçaq çölünə çatması	313
İskəndərin rus ölkəsinə çatması və müharibəsi	317
İskəndərin ruslarla vuruşması	323
İskəndərin rusları məğlub etməsi	354
Nüşabənin xilas edilməsi	357
İskəndərin çinli kənzilə şənlilik etməsi	361
İskəndərin dirilik suyu axtarması	371
İskəndərin zülmətə getməsi	378
İskəndərin zülmətdən çıxması	383
İskəndərin Ruma qayıtması	388
Nüsrətəddin Atabəyin sitayişinə dair	392
İzahlar	395

Nizami Gəncəvi

İSKƏNDƏRNAMƏ

Şərəfnamə

“Lider nəşriyyat”

BAKI-2004

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*

Texniki redaktorlar: *Rauf Cəfərov*
Rövşən Ağayev

Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*

Kompyuter səhifələyicisi: *Alianna Duxanina*

Kompyuter yığıcıları: *Bəsti Cəfərova*
Aygün Məmmədova

Korrektorlar: *Elmira Teymurova*
Pərinaz Səmədova

Yığılmağa verilmişdir 25.04.2004. Çapa imzalanmışdır 09.11.2004.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$, Fiziki çap vərəqi 27. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 159.

Kitab “Şərqi-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.